

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOZOFSKI FAKULTET

Angelina T. Raičković

KERAMIČKE POSUDE IZ GROBOVA
TIPA MALA KOPAŠNICA SASE

doktorska disertacija

Beograd, 2011

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Angelina T. Raičković

**CERAMIC VESSELS IN GRAVES OF THE
MALA KOPAŠNICA – SASE TYPE**

PhD thesis

Belgrade, 2011

Mentor:

dr Miroslav Vujović, docent, Filozofski fakultet Beograd

Članovi komisije:

dr Jasna Vuković, docent, Filozofski fakultet Beograd

dr Miomir Korać, naučni savetnik, Arheološki institut Beograd

Datum odbrane:

KERAMIČKE POSUDE U GROBOVIMA TIPMA MALA KOPAŠNICA – SASE

Grobovi ovog tipa dobili su naziv po eponimnim lokalitetima Mala Kopašnica i Sase. Postoje tri varijante ove vrste grobova spaljenih pokojnika od kojih se na nekropolama najčešće javljaju dve: jednostavne rake i etažni grobovi. Zajednička karakteristika im je zapečenost zidova. Kod etažnih se javlja nekoliko varijanti konstrukcije i pokrivanja donjeg etaža. Za sve tipove grobova karakteristično je da su neki prilozni goreli zajedno sa pokojnikom, dok su drugi prilagani naknadno.

Najbrojnije priloge čine keramički proizvodi, u prvom redu posude i žižci. Odlagani su ili u donji etaž, ili po uglovima gornjeg etaža, a ponekad i po sredini strana. Broj priloga u grobu varira. Nekad su bez priloga, nekad imaju žižak, a vrlo brojno se uz njega nalaze i posude. Njihov broj se kreće od 1 do 25, a najčešće je u pitanju tri posude. Od oblika najbrojnije se javljaju kvačici a brojem varijanti najzastupljenije su zdela.

Posude su na svim nekropolama opredeljene kao proizvodi lokalnih radionica. Importnih primeraka je malo i u pitanju su najčešće oblici zdela. Posude su najvećim delom rađene od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene do mrke boje.

Konstatovano je da se u ovoj vrsti grobova javlja 11 formi posuda koje su razvrstane u preko 220 tipova.

Antropološkim analizama nije se mogla potvrditi teorija da je broj i oblik posuda u vezi sa polom pokojnika.

Najbrojniji nalazi potiču sa teritorije provincije Gornje Mezije, a brojno se javljaju u jugoistočnom delu Panonije, kao i u delovima Dakije i Trakije i to u vremenskom trajanju od sredine prvog do kraja trećeg veka.

Ključne reči: nekropola, grob, grobni priloz, funkcija, keramička posuda, kvačica, zdela, lonac, datovanje, Munssel.

Naučna oblast: arheologija

Uža naučna oblast: klasična arheologija

UDK broj:

CERAMIC VESSELS IN GRAVES OF THE MALA KOPAŠNICA – SASE TYPE

The graves of this Type got their names after eponim localities Mala Kopasnica and Sase. There are three types of these graves with burned bodies among which two of them are most distinguished: simple and duple-levelled grave pits. There common characteristic is the burned sides of the walls. At duple-levelled pits there are several types of construction as well as covering of the lower part of the grave pit. All types of the graves are characterized by the fact that some inventories were burned with the body while the other ones were put later.

The most numerous are ceramic products, among which vessels and oil-lamps are at the first place. They were put either into the lower grave pit or in to the corners of the upper grave pit, and sometimes in the middle sides. The number of grave inventories in changeable. Sometimes they are without any inventories, sometimes they have only an oil-lamp, and most often beside an oil-lamp there are vessels as well. The number of vessels is from 1 to 25, most often there are three vessels. Jags represent the most numerous number of forms, and the bowls are represented in the most numerous types.

At all necropolis, the vessels are produced as a typical product of local workshops. There are few imported findings and they are usually in the forms of bowls. Most bowls were made from well-levigated clay and fired to red. The surfaces are untreated or painted in red to dark brown.

It is estimated that in this type of graves 11 forms of vessels are classified and divided into more than 220 types.

It wasn't able to confirm, by anthropological analyses, the theory that number of vessels alongside with their forms were connected with gender of body.

The most numerous findings are originated from the province Moesia Superior, and there are lot of them in the southeastern part of Pannonia, as well as in parts of Dacia and Tracia, from the middle of I century till and of the III century.

Keywords: necropolis, grave, inventories, function, ceramic vessel, jags, bowl, pot, dating, Munssel.

Scientific field: Archeology

Special scientific field: Ancient archeology

UDC number:

SADRŽAJ:

UVOD	... str. 1
ISTORIJAT ISTRAŽIVANJA	... str. 5
GROBOVI TIPMA MALA KOPAŠNICA SASE	... str. 6
METODOLOGIJA RADA	... str. 11
ANALIZIRANI UZORCI KERAMIČKIH POSUDA, GLINE I UZORAKA PEĆI	... str. 14
PROVINCIJE SA NEKROPOLAMA NA KOJIMA SU ZASTUPLJENI GROBOVI TIPMA MKS	...
str. 25	
Panonija	... str. 25
Dakija	... str. 41
Dalmacija	... str. 50
Gornja Mezija	... str. 55
Makedonija	... str. 63
KATALOG	... str. 66
Zdele	... str. 66
Lonci	... str. 85
Tanjiri	... str. 101
Amfore	... str. 109
Poklopci	... str. 111
Pehari	... str. 113

Kadionice	... str. 123
Krčazi	... str. 126
Minijaturne posude	... str. 140
Prosopomorfne posude	... str. 141
Balsamariji	... str. 143
OBLICI KERAMIČKIH POSUDA KOJI SE JAVLJAJU U GROBOVIMA TIPa MKS	... str. 147
TEHNIKE IZRADE I UKRAŠAVANJA POSUDA	... str. 159
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	... str. 160
LITERATURA	... str. 167
POPIS SKRAĆENICA	... str. 176
BIOGRAFIJA	... str. 178

PRILOZI

1. Karta provincija Rimskog carstva
2. Slika br. 1, Najčešće varijante grobova tipa Mala Kopašnica Sase
3. Slika br. 2, Raspored priloga u grobu i njihova količina
4. Slika br. 3, Aero snimak sa nekropolama, sprovedenim istraživanjima poslednjih pet godina
5. Tabela 2, Minerološki sastav keramičkih uzoraka
6. Tabela 3, Minerološki sastav uzoraka gline
7. Tabela 4, Hemijski sastav sitnozrnih uzoraka
8. Tabela 5, Hemijski sastav krupnozrnih uzoraka
9. Tabela 6, Hemijski sastav petrografskih singlova
10. Tabela 7 i 8, Hemijski sastav uzoraka sa gastropodima i uzoraka gline iz peći
11. Slika 4, Mikroskopski prikaz uzoraka
12. Slika 5, Mikroskopski prikaz uzoraka

13. Slika 6, Difraktogram
14. Slika 7, Dijagrami poređenja količine oksida
15. Slika 8, Dijagrami poređenja oksida i mikroelemenata
16. Slika 9, Geološka karta sa prostora uzetih uzoraka i legenda

Grafikoni

1. Tipovi grobova i zastupljenost posuda po oblicima
2. Orijentacija grobova
3. Tipovi grobova po lokacijama
4. Orijentacija grobova po lokacijama
5. Zdele
6. Lonci
7. Tanjiri
8. Amfore
9. Poklopci
10. Pehari
11. Kadionice
12. Krčazi

Table

I – IV: Zdele

V – VIII: Lonci

IX – X: Tanjiri

XI Amfore

XII: Poklopci

XIII: Pehari

XIV: Kadionice

XV – XVII: Krčazi

XVIII: Minijaturne posude

XIX: Prosopomorfne posude

XX: Balsamariji

Planovi

Plan Beške

Plan Duklje

Duklja sa oblicima grobova i tipovima posuda otkrivenim u njima

PRILOG 1. IZJAVA O AUTORSTVU

PRILOG 2. IZJAVA O ISTOVETNOSTI

PRILOG 3. IZJAVA O KORIŠĆENJU

UVOD

Ideja o ovakvom radu nastala je tokom višegodišnjeg proučavanja i obrade keramičkog materijala sa nekoliko gornjomezijskih lokaliteta (Viminacijuma, Singidunuma i Naisa). Analiziranje produkcije Zanatskog centra ukazalo je na specifičnost keramičkog asortimana proizvedenog za potrebe nekropola. Nedostatak radova koji je bave ovom tematikom na našem prostoru, usmerio je istraživanja u tom smeru. Mogućnost korišćenja novih tehnoloških dostignuća u vidu raznih hemijskih analiza dalo je posebnu vrednost i kvalitet radu.

Dosadašnja proučavanja keramičkog materijala uglavnom su bila usmerena ka problemu hronologije i tipološkog određivanja posuda. Najveći broj nalažen je u grobovima, a u ovom radu su analizirane i interpretirane keramičke posude nađene u grobovima spaljenih pokojnika, tipa Mala Kopašnica Sase.¹ Ovaj tip kremacije javlja se na tlu više rimskih provincija u periodu od I do IV veka. Pažnja je bila usmerena na teritoriju na kojem se grobovi ovog tipa javljaju u najvećem broju, odnosno na rimske provincije Gornju Meziju, Dalmaciju, Dakiju i Panoniju (karta br. 1).

Brojnost raznolikih keramičkih posuda kao grobnih priloga podstakla je istraživanja u tom smeru i nametnula različita pitanja.

Jedno se odnosi na istovrsnost priloga, odnosno da li se isti tipovi javljaju na svim istraženim nekropolama, ili se radi samo o istom funkcionalnom obliku posude.

Zatim se postavlja pitanje porekla keramičkih posuda (da li je u pitanju uvoz ili lokalna proizvodnja), kao i to da li se oblici iste forme i dekoracije u različitim provincijama javljaju u istom ili različitom periodu.

Razmatra se i pitanje lokalne produkcije ili importa u različitim delovima Carstva u grobovima tipa MKS. Polazna teza je da je keramičke posude kao najčešći prilog u grobovima ovog tipa predstavljaju lokalnu produkciju.

U radu je prikazana zastupljenost svake varijante grobova tipa MKS-a i njihova orijentacija, jer neki autori smatraju da orijentacija grobova ima veze sa etničkom pripadnošću pokojnika.²

Takođe analizirani su i položaj i količina keramičkih posuda u grobovima, njihov međusobni odnos, i veza sa drugim priložima.

¹ U daljem tekstu korišćena je skraćena MKS.

² Sagy 1954, 113.

Polazna hipoteza je da su posude koje su prilagane u grobove ove vrste stavljane su posle izvršene kremacije i preko njih se mogu pratiti neke ideje o zagrobnom životu. Simbolika grobnih priloga ponekad nije sasvim jasna, a opšte je prihvaćeno objašnjenje da grobni prilozima nisu služili da bi se označio status preminulog, nego da mu se obezbedi ishrana, komfor i zaštita kako u samom grobu tako i u zagrobnom životu.³ Etničke, religiozne ili društvene posebnosti izražavane su prilozima propisanim društvenim konvencijama i običajima. Njihovo preuzimanje i negovanje postaje sastavni deo procesa romanizacije koja se može pratiti na nekropolama u rimskim provincijama.⁴

Dosadašnja istraživanja nisu bila usmerena na proučavanje celokupnog keramičkog materijala iz grobova MKS. Nisu utvrđene pravilnosti (ili nepravilnosti) koje iz tih analiza proizilaze. Ovo je potrebno utvrditi da bi se dobili odgovori o mogućim ritualima prilikom kojih su određene forme posuda prilagane kao i o materijalnom stanju određenog stanovništva za svaku nekropolu posebno. Srazmerno dobra istraženost nekropola na prostoru rimskih provincija na kojima se javljaju grobovi tipa MKS omogućila je uporednu analizu materijala. Time su otvorena i produbljena neka od ranije razrađivanih pitanja, a jedno od važnijih je i pitanje etničke pripadnosti pokojnika sahranjenih u tim grobovima, čime su se raniji istraživači najviše i bavili.⁵ Naime, ovaj tip grobova teško se može pripisati jednom etničkom elementu, jer se javljaju na velikom prostoru čije je stanovništvo pripadalo različitim etničkim grupacijama, a sreću se na nekropolama velikih gradskih i vojnih centara.

Praćenjem razvoja i promena kvaliteta izrade, odabira oblika, načina ukrašavanja keramičkih posuda iz grobova dobijena je osnova za razumevanje tadašnjeg stanovništva, ekonomskih i drugih društvenih odnosa u više provincija Rimskog carstva u periodu od preko tri veka. Krajnji rezultat će biti odgovor na kompleksna pitanja oličena u raznovrsnosti keramičkih priloga kojima se odražavaju pogrebni običaji i religijska praksa.

³ Golubović 2009, 527.

⁴ Hesberg 1998, 27.

⁵ Vikić-Belančić 1960, 29-45; Srejović 1962, 7-48; Zotović 1967, 19-29; 1984, 166; Golubović 1998, 245-260; Petru 1972; Popilian 1976, 1980; Topal 1993; Jovanova&Mihailova 1997; Gregl 1997.

Zakonom dvanaest tablica bilo propisano da se groblja moraju nalaziti izvan gradskih zidina, odnosno granice naselja, radi sprečavanja epidemija. Što je uglavnom poštovano sve do kasnog Carstva.⁶

Gradske nekropole su se razvijale uz puteve (ili u njihovoj blizini). Veća gradska središta imala su nekoliko nekropola, npr. Skupi gde su istražene južna, istočna i zapadna nekropola. Kod manjih naselja nekropole su se nalazile na udaljenosti od nekoliko stotina metara od samog naselja.

Sama kremacija je od 400 godine pre naše ere pa do drugog veka naše ere dominantan oblik sahranjivanja u rimskoj državi. U vreme vladavine cara Hadrijana počinje prelaz sa spaljivanja na inhumiranje.

Tokom I veka, dolaskom na prostore novoosvojenih Provincija (Panoniju, Meziju) Rimljani donose i ritual spaljivanja, iako sam ritual nije bio nepoznat autohtonom stanovništvu Centralnog Balkana. Razlika između autohtonih i rimskih tipova sahrane prvenstveno se ogleda u oblicima grobova i grobnim priložima, tako da se po njima mogu pratiti i stepeni romanizacije stanovništva. Autohtonim se mogu smatrati sahranjivanje u običnim jamama - rakama, u jamama zapečenih strana, te u grobnim konstrukcijama od pritesanog kamena i opeke građenih u tehnicu suhozida. Naime, spaljeni ostaci polagani su u grob zajedno sa ostacima sa lomače. Stanovništvo ranije romanizovanih zapadnih provincija, donosi običaje sahrane u kamenim i staklenim urnama, grobovima amforama, grobovima od opeka kao i zidanim grobnicama, te odvajanje spaljenih ostataka od pepela i gara sa lomače pre polaganja u urne ili direktno u grobove. Za neke pogrebne običaje postoje oprečna mišljenja bilo da brane tezu o autohtonom poreklu ili da običaje smatraju procesom romanizacije.

Rimski pogrebni ritual sastojao se iz niza radnji koje su se izvodile od trenutka smrti pa do posthumnih daća na grobu. U ranije doba pogrebi su se obavljali noću pod svetlima baklji, a kasnije se običaj promenio i obavljan je danju, dok je tradicija nošenja baklji zadržana. Dolaskom na mesto spaljivanja odar sa telom bi se postavio na lomaču, zajedno sa raznim priložima i ličnim predmetima pokojnika, koji bi se zatim zapalili. Spaljivanje tela moglo se izvršiti na mestu gde će spaljeni ostaci biti i pokopani (*bustum*) ili na zajedničkoj lomači

⁶ J.M.C. Toynbee 1971, 48.

(*ustrina*) sa koje su ostaci pokojnika bili pokupljeni i položeni u grob.⁷ Na Viminacijumu su istražene lokacije dve ustrine na različitim nekropolama i po tragovima kolja mogu se rekonstruisati i utvrditi koliko je spaljivanja na njima izvršeno. Ponekad bi se oko lomače žrtvovala domaće životinje. Nakon što bi telo izgorelo, pepeo se zalivao vinom, a spaljeni ostaci su skupljeni i polagani u grobnu jamu ili u urnu.

Po izvršenoj sahrani na grobu bi bila održana daća, koja se ponavljala posle određenog vremena i na kojoj bi se prinosili razni darovi u vidu posuda i hrane koja bi bila ostavljena na grobovima.⁸

Na svim ranorimskim nekropolama u balkanskim provincijama grobovi spaljenih pokojnika su najzastupljeniji. To se najpre pripisivalo preuzimanju rimskog pogrebnog rituala u momentu prodiranja u ove oblasti ili pak produženom tradicijom domorodačkog načina sahranjivanja. Vreme prodora rimske vlasti se ne poklapa sa prihvatanjem rimske kulture od strane starosedelaca (naročito u oblastima udaljenim od vojnih i gradskih celina), dok su rimski običaji, religija i kultovi naročito u prvim vekovima Carstva, stalno bili izloženi otporu i neprihvatanju. Postoji čak i hronološka nepodudarnost između primenjivanja rituala spaljivanja na italском tlu i na području balkanskih provincija.⁹

Ako je spaljivanje prihvaćeno kao rimska forma pogrebnog rituala već u prvom momentu uvođenja rimske vlasti na područjima više provincija (Norika, Dalmacije, Mezije, Panonije i Makedonije), onda bi se moglo očekivati da će kasnije, u tim istim provincijama već delimično romanizovanim, prihvatiti i nov pogrebni ritual istovremeno kad i na italском području. Pojava da domorodački pogrebni ritual nadživljava rimski, može se prihvatiti samo kao usko regionalna pojava. Prvo tumačenje može se primeniti za centre rimske uprave na severnoj dalmatinskoj obali i zapadnom delu Panonije Superior, a drugo za kontinentalne delove provincije Dalmacije. Ni jedno u potpunosti ne pruža razjašnjenje fenomena spaljivanja u svim balkanskim i podunavskim provincijama.

⁷ J.M.C. Toynbee 1971, 46.

⁸ J.M.C. Toynbee 1971, 51.

⁹ Цуњак, Марковић-Николић 1997.

ISTORIJAT ISTRAŽIVANJA

U arheologiji ovaj oblik grobova sa kremacijom već četrdesetak godina pobuđuje veliko zanimanje. Iako su hronološki i tipološki dobro analizirani, izvesna konfuzija postoji oko termina kojim se definišu. U upotrebi je nekoliko: kremacije bez urni koju upotrebljava D. Srežović,¹⁰ tip Mala Kopašnica Sase prema tipologiji koju je ustanovio M. Garašanin po eponimnim lokalitetima,¹¹ grobne jame sa gorenjem – stepenasti grobovi kod Getova¹² itd.

Autori koji su se ranije bavili tematikom grobova MKS iznosili su i različita gledišta o poreklu ove vrste grobova. Prvi među njima time se bavio K. Sagy¹³ koji je smatrao da se prvi grobovi ovog tipa javljaju u Rajnskoj oblasti i kao izvorni oblik smatrao grobove iz mlađeg gvozdenog doba sa etažnom jamom. On ih je prvi i povezo sa keltskom tradicijom. Kasniji autori (D. Srežović, M. Baum)¹⁴ su tu tezu podržali i ona bi mogla da se održi ako se ima u vidu prostor Panonije i mogućnost prožimanja različitih običaja i procesa. Sa druge strane Dunava, preovlađuje mišljenje (O. Floka, K. Horedt, M. Makrea, M. Rusu, D. Protase)¹⁵ da se radi o autohtonim, dako – getskim grobnim oblicima, zatim da je reč o grčkom uticaju, a sa tog prostora stižu i autori koji smatraju da je reč o ilirskom uticaju. Neki istraživači se uzdržavaju u iznošenju etničkog opredeljenja. Kod naših autora, a pre svega u radovima M. Garašanina i Lj. Zotović,¹⁶ polazi se od pretpostavke da se ovi grobovi u većem broju javljaju na dardanskoj teritoriji, koja je posmatrana kao granični ilirski prostor. Velik broj autora se do sada bavio samo poreklom ove vrste grobova i njihovim rasprostranjem,¹⁷ dok je ovde naglasak postavljen isključivo na posude, njihovu brojčanu zastupljenost i evolucione promene.

Veličina naselja određuje i veličinu nekropole, koja se u svakom pojedinom slučaju prilagođava i konfiguraciji terena i zbog toga i ne postoji strogo utvrđeno pravilo o unutrašnjoj organizaciji same nekropole. Za nekropolu kod Beške ne može se vezati

¹⁰ Срејовић 1965, 63.

¹¹ Garašanin 1968, 6.

¹² Гетов 1999, 1-9.

¹³ Sagy 1954, 61-123.

¹⁴ Srežović, Baum 1959, 23-54.

¹⁵ Floka 1965, Horedt 1979, Makrea- Rusu 1961, Protase 1971.

¹⁶ Zotović 1984, 166.

¹⁷ Korać, Golubović 2009, 523.

odgovarajuće naselje, a za prostiranje nekropole sa grobovima tipa Mala Kopašnica Sase pretpostavlja se da su bile orijentisane ili prema nekom putu koji je u to vreme u blizini prolazio ili prema nekom drugom reperu npr. ustrini. Mora se imati u vidu činjenica da je vrlo mali broj lokaliteta na kojima su nekropole sistematski i u celini istražene, pa je jasno da se po veličini nekropole ne može stvarati demografska slika na svakom pojedinom naselju.

Na Pirivoju, jednoj od viminacijumskih nekropola, mogu se pratiti ostaci grobne parcelacije, ostaci kamenih ograda unutar kojih su se nalazili grobovi. U njegovoj blizini otkriven je i prostor koji je mogao biti odvojen za žrtveno-libacijski prostor namenjen grobnim ukopima u njegovoj blizini (ista situacija konstatovana je i u Kunovec Bregu).¹⁸

Na nekim nekropolama moguće je pratiti kontinuitet ukopavanja od prvog do četvrtog veka, gde su istovremeni i skeletni ukopi ili gde jedni negiraju (presecaju) druge. O postojanju jasno vidljivih spoljnih obeležja može samo da se pretpostavlja. Druga pretpostavka je da je očuvanju nekropola pridoneo konzervativan stav o pogrebnom kultu i uznemiravanju njihovog počivališta pa se na određenim nekropolama prestalo sa ukopavanjima.

GROBOVI TIPMA MALA KOPAŠNICA SASE

Grobovi tipa Mala Kopašnica Sase smatraju se autohtonim grobnim oblikom na prostoru Gornje Mezije. U tipologiji ovih grobova koju je ustanovio M. Garašanin, mogu se izdvojiti tri osnovna tipa. Naziv su dobili po nalazištima Mala Kopašnica kod Leskovca i Sase kod Srebrenice u Bosni. Grobovi ovog tipa imaju dosta zajedničkih karakteristika koje se odnose kako na samu konstrukciju grobne jame (sl. br. 1), tako i u priložima i njihovom položaju u grobnoj raci (sl. br. 2).

Zajedničko za sve tipove ove grobne grupe, jeste da se nakon polaganja kremiranih ostataka u zapečene ili ne grobne rake, polažu i prilozi. Obavezne priloge činili su žižak, novac, posude od keramike i stakla. Nakit, toaletni pribor, instrumenti, kovčežići, ključevi, morske školjke i zidna fresko oplata dopunjavali su repertoar priloga zavisno od zanimanja i

¹⁸ Demo 1980, 289.

materijalnih mogućnosti pokojnika. Vrlo retko su prilagani oružje i oruđe. Novac i nakit su veoma često spaljivani zajedno sa pokojnikom.¹⁹

Velike dimenzije grobnih raka oba tipa grobova sa kremacijom Mala Kopašnica Sase ukazuje na oponašanje tradicije skeletnog sahranjivanja. Uostalom, oni su sa njima istovremeni ili nastaju u vrijeme kada je obred skeletnog sahranjivanja bio poznat na ovim područjima. Čak i raspored grobnih priloga u velikom broju grobova Gornje Mezije ukazuje da odgovaraju određenome položaju pokojnikovog tela.²⁰

Na istraživanim nekropolama paralelne su sahrane kremiranih i inhumiranih pokojnika. U istovremenim grobovima inhumiranih pokojnika sreće se ista vrsta priloga. Pojava da se priloga poređaju uz skeletno sahranjenog pokojnika može se pratiti i u kremiranim grobovima gde je zadržan raspored priloga koji prate oblik zamišljenog tela pokojnika. To možda ukazuje na činjenicu da je obred sahrane kremiranog pokojnika bio zasnovan na tradiciji starijeg, skeletnog sahranjivanja. Na istu činjenicu ukazuje i to da su grobovi ovog tipa veličine koje odgovaraju rakama za inhumaciju.²¹

Kod grobova tipa MKS može se razlikovati nekoliko varijanti. Za prve dve je karakteristično da su zidovi jako zapečeni, crvene i sive boje. Debljina zapečenog zida iznosi od 2 do 5 cm. Dimenzije su različite od 70 do 190 cm dužine, 40 do 120 cm širine i 20 do 60 cm dubine. Obične grobne rake javljaju se polovinom I veka i traju do polovine III veka, pravougaonog su oblika sa blago zaobljenim uglovima, i često su bile zatrpavane zemljom u vidu malih humki, a ređe su imale pokrivač od opeka složenih ravno ili na dve vode (varijanta MKS I). Pokrivanje opekama na dve vode zastupljeno je sredinom II veka. Etažni grobovi su većih dimenzija, najčešće 2.20 x 1.20 m, dok je donji etaž dimenzija 1 x 0.60 m, a dubina rake se kreće između 0.50 i 0.70 m (varijanta MKS II). Pokrivanje je izvršeno na različite načine. Vrlo retko je unutrašnji etaž bio ozidan sa više redova horizontalno složenih opeka vezanih blatnim malterom. Grobna raka bi nakon toga bila zapečena, pa i blatni malter sa celom konstrukcijom groba. Ova varijanta grobova je imala pokrivač od opeka, ravan ili na dve vode. To je ujedno i najmlađi grobni oblik. Ovakvi grobovi se javljaju krajem II i traju do sredine III veka. Etažni grobovi sa posebnom

¹⁹ Golubović 1998, 249.

²⁰ Göricke-Lukić 2000, 94.

²¹ Jovanović 1984, 103.

konstrukcijom donjeg etaža mlađi su u odnosu na ostale grobove etažnog tipa i istovremeni su sa najstarijim grobovima skeletnih pokojnika koji imaju ovakvu grobnu arhitekturu. Jedna od varijanti ovog tipa je i grobna raka sa tri etaže (datuje se od sredine II do početka III veka), mada je ona dosta ređa. Na Viminacijumu je ona konstatovana u pet slučajeva.²² Po konstrukciji etaža i njegovom pokrivanju razlikuju se hronološki nekoliko varijanti ovog tipa. U najranije spadaju etažni grobovi sa pokrivačem od dasaka (od sredine I do početka II veka), zatim sa pokrivačem od opeka na dve vode (od sredine prvog do sredine II veka), sa pokrivačem od opeka – horizontalno postavljenim (od početka II do sredine III veka). Treći tip ove vrste grobova, javlja se u manjem broju na istraživanim nekropolama (varijanta MKS III). Sam oblik grobne rake ostaje sličan, s tim da se radi o plitkoj grobnjoj jami, koja je kružnog ili elipsoidnog oblika, sa ostacima pokojnika koji nisu izdvojeni od ostataka lomače, a zidovi i dno grobne jame nisu zapečeni tj. nema tragova vatre. Kod grobova zbog plitkog ukopavanja često dolazi do devastacije prilikom poljoprivrednih i drugih radova. Dešava se da budu samo konstatovani, bez mogućnosti detaljnog istraživanja. Grobovi tipa Mala Kopašnica Sase III su i najsiromašniji prilozima.

Različite su teze o etno-kulturnoj pripadnosti sahranjenih u grobovima tipa Mala Kopašnica Sase. Grobovi ovog oblika teško se mogu pripisati jednom etničkom elementu pošto se sreću na širokom prostoru čije stanovništvo pripada različitim etničkim grupacijama. Prisustvo ovog tipa grobova u velikim gradskim centrima i njihova velika rastprostranjenost mogla je navesti na zaključak da su to grobovi romanizovane populacije.²³ Ako bi bio prihvaćen rimski karakter ove grobne forme, to bi značilo je je stanovništvo Gornje Mezije bilo veoma romanizovano. Međutim, drugi parametri ukazuju da se ovakvo tvrđenje ne bi slagalo sa stvarnim činjenicama.²⁴ Zatim, da se radi o grobnom obliku primenjivanom usled romanizacije bili bi rašireni i u drugim delovima rimskog carstva a ne uglavnom na teritoriji rimskih provincija Gornje Mezije, Panonije, istočne Dalmacije, severne Makedonije i Dakije. Ako se uporede sa ostalim onovremenim oblicima grobova, tip Mala Kopašnica Sase, izuzetno se često javlja samo na nekropolama Mezije i Panonije i to u 60% do 90% od ukupnog broja grobova. To je u suprotnosti sa rimskim nekropolama širom Carstva, gde je procenat ovakvih grobova

²² Više grobalja, Nad Klepečkom, Korabe i dva sa Pirivoja.

²³ Zotović 1984, 166.

²⁴ Mócsy 1970.

zanemarljiv. Navedene činjenice idu u prilog tezi da grobove tipa Mala Kopašnica Sase treba dovesti u vezi sa autohtonim stanovništvom koje je delimično bilo romanizovano.²⁵ Nemoguće je dati detaljnije etničko opredeljenje. U etničkoj strukturi Gornje Mezije preovlađuje mezijsko-dardanska komponenta koja je najverovatnije primenjivala opisani pogrebni ritual i čije se stanovništvo sahranjivalo u grobovima tipa Mala Kopašnica–Sase.²⁶

Prvi je, Sagy²⁷ pokušao da etnički odredi grobove tipa Mala Kopašnica Sase. Smatrao je da se prvi grobovi ovog tipa javljaju u oblasti oko reke Rajne, a kao izvorni oblik naveo grobove iz mlađeg gvozdenog doba sa etažnom jamom.²⁸ On je prvi došao na ideju da se grobovi tipa Mala Kopašnica - Sase, posebno etažni, mogu povezati sa keltskom tradicijom sahranjivanja. Tu ideju su podržali u ranim radovima D. Srejšović i M. Baum²⁹ i ideja nije u potpunosti odbačena kada se ima u vidu prostor Panonije i mogućnost prožimanja različitih običaja i procesa.³⁰ Sedamdesetih godina XX veka pojava ovog grobnog oblika tumačena je seljenjem rudara ilirskog porekla iz regiona Gornje Mezije i istočne Dalmacije za koje se smatralo da su nosioci ovog grobnog oblika.³¹ Naime, grobovi tipa Mala Kopašnica-Sase javljaju se na nekropolama velikih gradskih centara Gornje Mezije (Viminacium, Margum, Singidunum, Scupi, Naissus, Ulpiana, Municipium DD), manjih gradskih naselja (Pincum, Vindenis, Lamud), seoskih naselja (Mala Kopašnica, Velika Grabovnica, Žuto Brdo, Orašje, Porečka reka) ali i u rudarskim oblastima (Guberevac na Kosmaju, i Sase blizu Srebrenice /*Domavia*/ u istočnoj Dalmaciji). Tako se i došlo do ideje da je pojava grobova ovog tipa u rudarskoj oblasti Dakije rezultat seljenja rudara iz istočne Dalmacije i Gornje Mezije u novoosnovane provincije.³²

Na području Gornje Mezije u periodu od I do sredine III veka preovlađuju grobovi sa kremacijom. Okolnosti u južnom delu Donje Panonije i Gornje Mezije pokazuju najviše sličnosti. Naime, autohtoni element je bio toliko jak, a težnja za održavanjem starog stanja najbolje se očitovala u domenu kultova čvrstim očuvanjem tradicije u pogrebnim običajima i oblicima

²⁵ Jovanović 2000, 206.

²⁶ Jovanović 2000, 210.

²⁷ K. Sagy, 1954.

²⁸ Keßler 1930.

²⁹ M. Baum, D. Srejšović 1959, 23-54; M. Baum, D. Srejšović 1960, 3-31.

³⁰ A. Jovanović 1984, 104-109.

³¹ Babeš, 1970, 167-206; D. Protase 1971, 141-160.

³² Jovanović 2000, 209.

grobova. Zanimljivo da su doseljenici iz različitih regiona, posebno iz provincija u Maloj Aziji i iz Galije, uveli značajne nove običaje, dok su oni prouzrokovani romanizacijom nejasni a njihovo ispoljavanje retko.³³

Iako je situacija u ove dve rimske provincije najsličnija, odnosno određeni oblici grobova sa kremacijom i inhumacijom slični, značajne su i razlike. Naime, heterogena etnički sastav u Gornjoj Meziji je složeniji nego u Donjoj Panoniji.³⁴

Ne treba zanemariti činjenicu da se kroz materijalnu kulturu mogu ustanoviti uticaji različitih etničkih grupa. Prilozi analogni onima iz grobova na lokalitetu Sase nađeni u grobu sa inhumacijom na lokalitetu Ustikoline rađeni su u latenskoj tradiciji, pripadaju keltskoj materijalnoj kulturi i ukazuju na uticaj keltskih toreutskih radionica iz Panonije na proizvodnju u dolini Drine.³⁵ Posmatrajući situaciju u Panoniji treba uzeti u obzir da je teritorija Eraviska, čije se keltsko poreklo uvek i posebno ističe, bila ustvari teritorija na kojoj su se susretale najmanje tri etničke grupe. Autohtona Ilirsko-Panonska grupa naseljava taj prostor vekovima pre nego su se Eravisci doselili u kasno latenskom periodu i tada pokrenuli jugozapadna keltska plemena (Boe i Tauriske) koji stižu u I veku nove ere i upotpunjavaju etničku sliku koju će zateći Rimljani.³⁶ Grobovi tipa Mala Kopašnica-Sase na istraživanoj nekropoli Viminacijuma mogu se datovati od kraja I veka do sredine III veka. Izgleda da se pojava ovog tipa grobova može sa sigurnošću vezati za kraj I veka u svim provincijama u kojima se inače javlja. Naime, grobovi ovog tipa u Mursi su pouzdano datovani novčićem Nerve, dok za sam oblik grobova postoji sumnja da li ga je praktikovao autohtoni živalj ili romanizirani doseljenici.³⁷

³³ Jovanović 2000, 211.

³⁴ Jovanović 2000, 206.

³⁵ Zotović 2002, 39.

³⁶ Topál 2000, 203.

³⁷ Göricke-Lukić 2000, 95.

METODOLOGIJA RADA

Nakon evidentiranja područja na kojem se javljaju ovi grobovi (prostor šest provincija i preko pedeset lokaliteta) i analize spaljenih tipa Mala Kopašnica Sase, pristupilo se izdvajanju grobnih priloga po određenim kategorijama. Posle sortiranja keramičkog materijala na keramičke posude, žiške, terakote i ostalo, pristupilo se izradi opšteg kataloga. U rad nisu uključeni grobovi koji nisu sadržavali keramičke posude kao priloge, a spomenuti su u okviru broja grobova sa nekropole sa koje potiču. Detaljna statistika prikazana je grafikonima. Rad sadrži katalog sa pregledom oblika i tipova posuda, sa podacima za svaki oblik, tj. tip: detaljan opis izgleda, tehnoloških karakteristika i ukrasa, mesto nalaza i datovanje, kao i odgovarajući crtež. Tipološkoj obradi posuda pristupilo se sagledavanjem osnovnih karakterističnih delova posuda radi izdvajanja određenih oblika, tipova i njihovih varijanti. U posmatranom materijalu postoje dve osnovne kategorije sa odgovarajućim grupama:

1. posude koje imaju važne karakteristike za dalju obradu
 - a) posude i delovi posuda sa očuvanim obodima;
 - b) delovi posuda kojima nisu očuvani obodi, ali po svim ostalim karakteristikama (faktura, ornament, debljina zidova i dr.) čine posebne posude koje su tipološki odredljive;
 - c) fragmenti trbuha i dna koji pružaju podatke za neke oblike ili ornamentalne karakteristike, ali nisu tipološki opredeljivi.
2. fragmenti bez karakterističnih obeležja važnih za dalju obradu.

Posmatrane su morfološke (funktionalni oblici i osnovni delovi posuda), metričke (visina, težina i po mogućstvu, zapremina posude, kao i veličina prečnika pojedinih delova posude, pre svega oboda i dna) i tehnološke karakteristike (boja, faktura, izrada), te način ukrašavanja posuda (prema tehnici, motivu i mestu ukrasa). Kao osnova razvrstavanja na funkcionalne oblike uzimana su merenja na čitavim posudama (odnosi prečnika oboda i visine posude). Analiza posuda koje nisu u dovoljnoj meri sačuvane obavljena je u okviru dopuštenih odstupanja.

Kod tehnoloških karakteristika samih posuda pažnja je usmerena na njihovu izradu, boju i fakturu. Na to da li su posude rađene rukom, na vitlu ili u kalupu, ili kombinacijom nekih

od ovih načina. Neke posude pokazuju nepravilnosti u debljini zidova trbuha ili cele posude, a na nekima su vidljivi i tragovi kasnijih dorada i popravki. Boje samih posuda, njihove spoljašnje i unutrašnje površine, variraju u nijansama crvene, sive ili žućkasto bele boje pečenja, i one se uklapaju u opštu sliku antičke keramike od I do IV veka. U katalogu nalaza priložen je i prikaz boja pojedinih, karakterističnih formi po Munsell-ovoj skali boja (za one posude koje su na bile dostupne na uvid). Na osnovu gustoće sirovine i finoće sirove gline određuju se fature posuda: fine, srednje i peskovite. Za neke lokalitete urađeni su mikroskopski pregledi, odnosno petrografska ispitivanja i hemijske analize keramičkih posuda (tj. njihovih preperata). Ove analize su vrlo bitne, jer daju informacije o kvalitetu gline od koje su posude izrađivanje, mestima koja su korišćena kao pozajmišta gline. Hemijske analize pružaju pored samog sastava i mogućnost da se utvrdi temperatura na kojoj je izvršeno pečenje. U budućnosti bi rezultati ovih analiza mogli da se porede i sa drugim, čime bi se mogla napraviti mapa rasprostranjenosti pojedinih oblika, dati njihov hronološki okvir i potvrditi ili odbaciti sada prihvaćena tumačenja o proizvodnim centrima pojedinih tipova.

Za detaljnija razmatranja u vezi sa karakterom keramičkih posuda svakako je značajna i analiza ukrasa, tehnika i motiva. Među tehnikama najčešće se javlja ukrašavanje urezivanjem ili žljebljenjem ili ukrašavanje koje je izvedeno točkićem (radlom), nešto manje javlja se i pečatni ornament, dok su motivi brojni i raznovrsni. Uz to je i različito mesto, tj. deo posude koji se ukrašava. Količina keramičkih posuda je velika, a broj lokaliteta sa ovom grupom grobova široko i brojno rasprostranjen, te se kao problem pojavilo kataloško predstavljanje svih posuda. Isto tako pojedini lokaliteti koji su istraženi i gde su evidentirani grobovi ovog tipa nisu publikovani, a materijal nije dostupan na uvid. Materijal sa nekih iskopavanja je tokom vremena propao, tako da su dostupne samo fotografije i opisi sa kartona za keramiku. To je jedan od razloga zašto je materijal raspoređen po funkcionalnim karakteristikama, a ne po mestu nalaza. Dat je iscrpan pregled istraživanih lokacija, sa naglaskom na oblike posuda. Poređenjem tipova posuda koji se javljaju u ovim grobovima pokušano je da se utvrdi da li u odnosu na tip groba prilozi ostaju isti ili se menjaju, a ako je došlo do promene, čime je ona uzrokovana. Olakšavajuća

okolnost za datovanje obrađenih posuda iz ovih grobova je to što se radi o grobovima koji su u najvećem broju slučajeva datovani nađenim novcem.

Najbrojniji materijal pružile su nekropole Viminacijuma na kojem je i istražen najveći broj grobova ovog tipa (preko 7500 posuda je evidentirano u grobovima tipa MKS). Izvršeno je snimanje i fotografisanje dostupnog materijala kao i iscrtavanje potrebnog za katalog. Naravno uz sve to koristilo se i upoređivanje sa analognim primercima iz drugih rimskih provincija. Određene grupe posuda (*terra sigillata*) identifikuju se pomoću poznatih i razrađenih tipologija sa teritorije Carstva, dok će se za ovde najbrojniju rimsko-provincijsku proizvodnju, koristiti metodološki principi ustanovljeni sedamdesetih godina u Sremskoj Mitrovici.³⁸

³⁸ Detaljnije o metodologiji obrade keramike: Bjelajac 1978, 133-140.

ANALIZIRANI UZORCI KERAMIČKIH POSUDA, GLINE I UZORCI PEĆI

Uzorci na kojima su izvršene mineraloške, petrološke i hemijske analize prikupljeni su sa areala Viminacijuma. U okviru saradnje Arheološkog instituta iz Beograda i Univerziteta u Rimu dogovoreno je da se na 60 karakterističnih keramičkih uzoraka izvrše analize (Tabela 1) i da se dobijeni podaci uporede sa lito tipovima geoloških formacija u okolini Viminacijuma, kao i sa četiri uzorka lokalnih sedimenata gline.³⁹ (pečenih na 600 i 900 C° da bi bilo bolje za poređenje sa uzetim fragmentima, a sa ciljem utvrđivanja da li su sirovine lokalnog porekla). Ocenjeno je i nekoliko tehnoloških i proizvodnih aspekata kao što su temperatura pečenja, tehnike izrade, dorade i dekoracije.

Analizira se tanki presek fragmenata keramičke posude polarizujućim mikroskopom koji pravi razliku između matrice i šupljina. Svaki uzorak je bio u prahu i zatim izložen difrakciji X - zracima i flourosenciji. Analitička preciznost uopšteno se procenjuje na < 3% za velike elemente i bolje od 10% za elemente u tragovima. Gubitak na pečenju određen je za grejanje praha pri 1050 stepeni za 24 h. Što se tiče mogućeg izvora gline, koristi se format 2 x 3 x 1 cm³, koji je najpogodniji za ispitivanje pečenja na 600 i 900 stepeni, kao i za pripremu tankih delova za mineraloško - petrološke analize kao i za praškasto stanje za PXRD⁴⁰ analize. Taj format je najpodesniji i ovde je korišćen za uzorke gline, dok je drugi korišćen zavisno od veličine keramičkih fragmenata. Uzorci gline uzeti su sa amfiteatra, sa dubine od 15 m, sa istočne nekropole - Pirivoja, kao i dva sa Površinskih kopova uglja Drmno i to sa 15 i 25 m. Osam uzoraka gline uzeto je iz strukture opekarskih peći zanatskog centra sa južne viminacijumske nekropole Pećine.

Tačan uporedni pregled rezultata pokazao je povratne sličnosti, ali i razlike među uzorcima, omogućavajući većini (52 uzorka) da se podele u dve grupe faktura po veličini i sastavu aplastičnih komponenata, pod nazivom fina i krupnozrna, a njihova razlika je veća za veličinu zrna koje je u sastavu umesto homogene, dok se jedna podgupa krupnozrnih

³⁹ Ekipa u istom sastavu, Giovanna Marrese, Patricia Tucci, Angelina Raičković, radila je analize još 40 uzoraka keramičkih posuda, ali su to bili probni uzorci i na njima su rađene samo delimične analize, dok su na ovde predstavljenih 68 uzoraka urađene kompletne MPH analize. Detaljno predstavljanje analiza biće predstavljeno u okviru rada Roman pottery from Viminacium (Serbia, 2nd-3rd centuries AD): raw materials and technological aspects, koji je predat u štampu za časopis Archaeometry.

⁴⁰ Hemijske analize.

izdvaja sa uzorcima puževa (dalje je nazvana sa gastropodima). Preostalih 7 uzoraka (4,9,13,23,38,41,46) bili su tako jedinstveni da je to bilo nemoguće pripisati fakturi i stoga se oni smatraju „singl“ uzorcima. Sastav – faktura gline iz peći klasifikovane su kao fine (I, III, IV, V, VIII) a grube (II, VI, VII). Predložena kvantifikacija primesa prisutnih u uzorcima je polu - brojana procena koja je napravljena modalnom analizom.

Prva grupa – „sitnozrni uzorci“

Grupu koju čine 35 uzoraka (Tabela 2 / uzorci pod brojevima 1, 2, 3, 5, 7, 11, 12, 14, 16, 18, 20, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 44, 45, 47, 48, 51, 52, 55, 59, 60) čine fragmenati koji su optičkim posmatranjem opredeljeni kao posude rađene od srednje prečišćene gline pečene u tonovima crvene ili sive boje. Među ovim fragmentimanajbrojnije su zastupljene zdele ili lonci, a njihova struktura prikazana je na slici 4 a i b.⁴¹

Druga grupa – krupnozrni uzorci

Ovu grupu od 14 uzoraka (Tabela 2/ uzorci pod brojevima 8, 10, 13, 15, 21, 25, 27, 29, 33, 43, 49, 53, 56, 57) čine fragmenti koji su optičkim posmatranjem opredeljeni kao posude rađene od peskovite gline pečene u tonovima najčešće sive i sivo mrke boje i pripadaju ognjišnim tipovima lonaca. Njihova struktura prikazana je na slici 4 c i d. Šamot je čest u većini slučajeva. Poroznost je izraženija, a time i kompaktnost koja je niža nego u prvoj grupi.

Uzorci sa puževima

Ova podgrupa krupnozrnih uzoraka sadrži tri fragmenta (Tabela 2/ uzorci pod brojevima 22, 50, 58) u čijem sastavu su delovi puževa bilo slatkovodnih ili kontinentalnih, verovatno školjke pronađene na mestu. Njihova struktura je prikazana na slici 4e i f. Kod ovih uzoraka vidljivo je gorenje u toku njihove primarne upotrebe, a u pitanju su fragmenti opredeljeni kao delovi ognjišnih tipova lonaca.

Petrografski pojedinci - „singlovi“

Prateći mikroskopske karakteristike, sedam uzoraka je bilo sa veoma različitom proizvodnjom i time opredeljeni kao petrografski pojedinci. (sl. 5) Kod ovih uzoraka je

⁴¹ Ovu grupu karakteriše nisko do srednje zadebljanje sortirano od dobrog do umerenog, granulometrija od fine do vrlo fine, a struktura od homogenog na serijsku.

karakteristično to da im je sastav potpuno drugačiji od ostalih. Lokalna proizvodnja posuda ovakvog sastava potupno je isključena kao mogućnost.

Uzorak 4: Radi se o fragmentu amfore u čijem su sastavu fosili vrlo obilni (cele školjke i fragmenti planktonskih foraminifera i pliocenskih Globigerinidae-a). Različiti oksidi takođe se javljaju zajedno sa fragmentima metamorfnih stena kvarca i mineralnih komponenata koje predstavljaju kvarc, gips, plagioklasi i liskun.

Uzorak 9: Fragment lonca rađenog od peskovite gline pečene u tonovima svetlo sive boje, izuzetno grube fakture, sa vrlo visokom poroznošću. Jasno su vidljive velike, oštre ivice ulomaka karbonatnih stena, kristali kalcita, kvarc i retki plagiklasi i liskun.

Uzorak 17: U pitanju je amfora peskovite strukture pečena u tonovima crvene boje.

Uzorak 23: Pehar od izuzetno dobro prečišćene gline koja i pod mikroskopom gotovo da nema zadebljanja na svetloj boji pročišćene matrice, sa nekoliko minuskula kvarcne inkluzije, vrlo kompaktna. Sadrži značajne razlike u odnosu na druge primerke između ostalog i zbog izuzetno tankih zidova posude koja je pečena u tonovima bele boje.

Uzorak 38: Isto je pehar u pitanju od izuzetno dobro prečišćene gline pečen u tonovima crvene boje, vrlo oskudno zadebljanje, pročišćena glina, retki, maleni fragmenti kvarca, i sporadični manji komadi gline. Zaključeno je da je ovaj uzorak bio sigurno drugačije proizvodnje, jer je korišćena sasvim drugačija tehnika izrade. Na primer grube komponente u potpunosti su bile uklonjene iz testa, oksidi i glinene grude su retke, dok su takve komponente česte u sitnozrnim uzorcima koje su takođe gotovo bez dodataka. U pitanju je tera sigilata pehar za kojeg se pretpostavlja da je import iz Reinzaberna.

Primer 41: U pitanju je zdelica tankih zidova odlično prečišćene gline i sive boje pečenja, čija je spoljna površina bojena tonovima sive boje. Vrlo fina zrnasta matrica, litički deo izlaganja nešto većeg zadebljanja od prethodna dva fragmenta. Litičke granule, uglavnom kvarc, usmerene su i sadrže velike količine oksida. Za njega se sa sigurnošću tvrdi da nije lokalne proizvodnje jer i na makroskopskom nivo su uočljive razlike.

Primer 46: Fragment peskovite amfore pečene u tonovima crvene boje i spoljne površine premazane engobom beličaste boje. Sastavljena najvećim delom od kvarca i kristala plagioklasa, sa velikim kristalima klinopiroksena, nekim fragmentim bazalta i sporadičnim

grudvicama gline. Ovakav sastav ukazuje na činjenicu da amfora nije proizvođena na prostoru sa kojeg potiče većina uzoraka.

Glina iz opekarskih peći

Zahvaljujući posmatranju keramičkog materijala (prostorni raspored, veličina, oblik, pojava i sastav različitih komponenata unutar testa) mogli su se direktno povezati fini i krupnozrnasti keramički uzorci sa finim i krupnozrnastim uzorcima gline iz opekarskih peći. Svi uzorci su crvenkasto smeđe boje matrica, osim uzorka VI koji je zelenkasto - žut, i sadrži jasno različite, iako retka biljna vlakna, izdužena i delimično preklopljena.

Isti osnovni sastav glinene mase posuda i gline od koje su sačinjene opekarske peći, ukazuje na to da su za potrebe keramičkih priloga u grobovima korišćeni proizvodi iz ovog Zanatskog centra.

Tabela 1
Oblici analiziranih posuda i fakture keramičkih uzoraka, uzorci gline i gline od peći

uzorak	oblik	faktura	uzorak	oblik	faktura
1	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/29	36	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/28b
2	amfora	srednje prečišćena B/e/29-26	37	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/28b
3	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/e/24f	38	pehar	singl A/b/1
4	amfora	singl CH/b/29	39	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/29
5	amfora	srednje prečišćena B/b,c/29 i 26	40	tanjir	srednje prečišćena B/b/24b
6	amfora	srednje prečišćena B/b/24b	41	zdela	singl A/e/24e
7	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/10k	42	pehar	srednje prečišćena B/b/29
8	lonac	peskovita C/e/29	43	lonac	peskovita C/b/29
9	lonac	singl C/d/29	44	amfora	srednje prečišćena B/b/10k
10	lonac	peskovita C/k/29	45	amfora	srednje prečišćena B/b/24f
11	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/24b	46	amfora	singl CH/b/10k
12	zdela ili	srednje prečišćena	47	amfora	srednje prečišćena

	lonac	B/b/28b			CH/b/29
13	zdela ili lonac	peskovita C/b/29	48	pitost	srednje prečišćena B/b/29-12
14	amfora	srednje prečišćena B/b/29	49	zdela ili lonac	peskovita B/b/24b
15	lonac	peskovita C/eh/29	50	lonac	sa školjkama i puževima CH/eh/29
16	amfora	srednje prečišćena B/b/10i	51	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/h/28h
17	amfora	singl CI/b/29	52	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/h/29
18	amfora	srednje prečišćena B/h/29	53	lonac	peskovita C/e/29
20	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/6o	54	pitost	srednje prečišćena B/b,c/29 i 26
21	zdela ili lonac	peskovita C/h/29	55	pehar	srednje prečišćena B/c/29
22	lonac	sa školjkama i puževima CE/eh/29	56	lonac	peskovita C/e/29
23	pehar	singl A/k/29	57	lonac	peskovita CJ/e/29
24	zdela	srednje prečišćena B/b/24b – 13	58	lonac	sa školjkama i puževima CI/e/29
25	zdela	peskovita C/k/29	59	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/24h
26	zdela ili lonac	srednje prečišćena BC/b/29	60	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/24b
27	lonac	peskovita D/e/29	I	glina od peći	srednje prečišćena
28	kadionica	srednje prečišćena B/b/10i	II	glina od peći	peskovita
29	lonac	peskovita CI/e/29	III	glina od peći	srednje prečišćena
30	pitost	srednje prečišćena B/b/29	IV	glina od peći	srednje prečišćena
31	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/e/26	V	glina od peći	srednje prečišćena
32	zdela ili lonac	srednje prečišćena B/b/10k-18	VI	glina od peći	peskovita
33	zdela	peskovita C/e/29	VII	glina od peći	peskovita
34	krčag	srednje prečišćena B/b/29	VIII	glina od peći	srednje prečišćena
35	amfora	srednje prečišćena B/b/29			

Uzorci gline

Svi uzorci gline ispečeni su na 600 i na 900 stepeni, a proučavani u tankom isečku nakon svakog pečenja. Minerološke kompozicije tri od četiri gline (ARANF, AR i DR25m) su homogene i u skladu sa onim već analiziranim uzorcima (kvarc, plagioklasi, moskovit i K-feldspat). Čest je kristal kvarca i retki su i mali neformirani oksidi zabeleženi u ARANF. Međutim, bitno je napomenuti da samo tanki delovi uzorka ARANF pečeni na 600 C° otkrivaju kalcit i da je jednim pečenjem na 900 C° otkrio neformiran oksid. U uzorcima pečenim na višim temperaturama, procenat moskovita je manji, verovatno zbog sloma minerala pri temperaturi oko 800 stepeni. Osim navedenih minerala, u uzorku DR15m, sa grubljom granulometrijom, ima dodatka kvarcnih metamorfnih stena i sporadično, ljuštore gastropoda istog tipa kao u trećoj skupini keramike koja je gore opisana. 24 uzorka sadrže gehlenit i piroksen, dok se u prestalim on nalazi u niskim količinama. Svi ovi podaci sa uzorcima gline potvrđuju tezu da su grnčari Viminacijuma koristili nekoliko pozajmišta gline od koje su zatim dobrim delom pravili posude isključivo namenjene za priloge u grobovima.

Hemijske analize (PXR)

Hemijske analize se gotovo uvek podudaraju sa optičkim i mikroskopskim posmatranjem, osim u nekim slučajevima u kojima se ovom analizom može otkriti i nizak procenat nekih mineroloških faza koje nisu vidljive u OM-u. Najveća je zastupljenost kvarca, zatim plagioklasa i liskuna u svim njegovim varijantama. (tabela 2).

Amorfni materijali koji su prikazani na difraktogramu na slici 6 javljaju se zbog visoke temperature transformacije aluminijumom bogatih silikata. Ovo ukazuje na činjenicu o visokoj temperaturi pečenja posuda, a za svaku posudu posebno je utvrđeno o kojoj temperaturi je reč.

XRF analize⁴²

Posude najviše obiluju oksidima: SiO₂, Al₂O₃, Fe₂O₃, MgO i K₂O. Njihov sam sadržaj može da varira.⁴³ Vrednost nekih oksida i značajni elementi nacrtani su u binarnom distribucionom dijagramu (sl. 7 i 8).

⁴² XRF – Spektrometrija X-zracima flouorescencije, neinvazivna tehnika koja obezbeđuje veliku preciznost ispitivanih uzoraka. Zahteva njihovu malu ili nikakvu pripremu, a daje širok spektar rezultata. U ovom delu nam je bitan odnos pojedinih oksida i elemenata.

Primena dobijenih rezultata

Minerološki i petrografski podaci dopuštaju da se grupa od 52 keramička uzorka klasifikuje u dve grupe i jednu podgrupu (sitno, krupnozrno i podrupa krupnozrnih sa puževima), prema vrsti materijala. Ova podela motivisana je posmatranjem veće raznolikosti među uzorcima: veličina zrna dodataka. Sastav, umesto toga, je prilično homogen. Preostalih sedam uzoraka, zbog vrlo različitog sastava među njima i ostalih uzoraka nazvani su petrografski „singlovi“. Na osnovu njihovog sastava (prostornog rasporeda, veličine, oblika, pojave i sastava različitih komponenti unutar glinene mase, mogu se direktno povezati fino i krupnozrnasti uzorci keramike sa sitno i krupnozrnastom glinom koja je korišćena u opekarskim pećima. Osam fragmenata iz peći su klasifikovane u fine (I, III, IV, V, VIII) i u krupnozrnaste (II, VI, VII). Fino zrnasti uzorci pokazuju sa obzirom na veličinu zrna, da je izabrana glina prirodno „čista“, sa finom granulometrijom, odnosno da je glina veštački očišćena od svojih nečistoća kako bi se pripremila glina za posude tankih i finih zidova.

Međutim, granulometrija i koncentracija školjki su mnogo više u posudu nego u glini, što ukazuje na podatak da su dodavane količine ovog materijala u testo tokom mešanja. Mnoge analize koje su ovde sprovedene pokazuju da se u keramici nalaze kvarc, školjke i kalcit, a da keramička pasta sa krečnjačkim dodacima podleže manje toplinskom rastezanju od onih sa kvarcnim aditivima koji je čine otpornijom na visoke temperature. Umesto toga u krupnozrnim uzorcima, glina je obogaćena inertnim kvarcnim komponentama sa grubim oštrim ivicama granulometara (uglavnom ulomci metamorfnog kvarca i škriljaca), kako bi testo bilo još otpornije na toplinske uticaje. Ova grupa uključuje posude (12) ka što su amfore i pitosi. Uzorci sa puževima su sa tri posude (22, 50, 54) obeleženi kao poseban tip jer se sastoje od ljuske fragmenata. Nalaz

⁴³ Sadržaj SiO₂ varira od 35,79 do 70,69 %, a to je Al₂O₃ 10,90 do 28,78 %, i Fe₂O₃, MgO i K₂O, odnosno 2,66 do 8,72%, 1,10-4,49 wt%, a 0,50 do 4,77%. CaO koncentracija varira (od 0,69 do 21,84%), iako je u većini slučajeva (38 uzoraka), to nisko (<7%), osim uzoraka gline sa školjkama i uzorka 18 (vidi tabele 4-6), u kojoj je iznad 7%. Među elementima u tragovima, najveći sadržaj (prosečno iznad 100ppm) su Ba (309-826ppm), Zr (88-342 ppm), SR (61-381 ppm), V (95-179 ppm), RB (61-162 ppm), Zn (49-173 ppm), Ce nemerljivo (do 202 ppm) i La (20-114 ppm).

tih prirodnih dodataka se pojavlje kao komponenta u jednoj od lokalnih glina (DR15m) i verovatno se koristi kao sirovina, a to potvrđuje tezu autohtonog porekla primeraka. Prema mikroskopskim svojstvima sedam uzoraka (4, 9, 17, 23, 38, 41, 46) ne mogu se preneti na bilo koju od tri glinene grupe. Konkretno tri od njih (23, 38 i 41) pokazuju različit broj mogućnosti u matrici (koja je visoko pročišćena) i pripisuje joj se drugačiji način proizvodnje i izrada od gline, a preostalih četiri (4, 9, 17 i 46) pokazuju vrlo različite sastave skeleta (sl. 5).

Poreklo sirovina

Postoji dobra podudarnost između mineraloških i petrografskih podataka o inkluziji (oba naravno pridodata u glinenu pastu), u svim uzorcima (59 fragmenata keramike i 8 uzoraka peći) i one na matrici sirovina sugerišu domaću proizvodnju većine uzoraka. Sa mineraloškog gledišta, dve grupe i podgrupe sve sadrže metamorfne minerale i kamenje (kvarc i liskun škrljac, polikristale kvarca, moskovit i seracit). Iste te komponente pronađene su i u tri krpunoznasta uzorka peći, kao i u lokalnog glini podvrgnutoj testovima pečenja od 600 i 900 C°.

Osim toga, dve neformativne faze, gehlenit i piroksen, koji se pojavljuju u glini u uzorcima DR15m i ARANF nakon pečenja na 900 stepeni pronađeni su i u uzorcima posuđa. Dalji dokazi u korist domaće proizvodnje predmeta je procena (OM i PXRD) koncentracija liskuna: oni su prisutni u srednjim vrednostima u fino zrnastim materijalima te u niskim količinama u krupnozrnastim materijalima obe keramike i u glini iz peći, što ukazuje na znak različite nabavke, iako su lokalne. Seracit, amfibol, dolomit i kalcit u pečenoj glini na 600 C° nisu pronađeni u posuđu (vidi tabelu 3) ili u uzorcima peći jer su pečeni na temperaturi većoj od 600 C°. Vrste dodataka u posmatranim uzorcima su u savršenom skladu sa litotipovima stena u okolini arheološkog nalazišta. Metamorfne stene se pojavljuju i na površini oko 10 km severoistočno od Viminacijuma, a na jugu kod naselja Ram i njihove mineraloške zajednice su slične onima kod posmatranih uzoraka (moskovit, seracit i kvarc). Njihov raspad bi doveo do stvaranja litičkog dodatka u glini, a to nalazimo u sedimentim bazenima reke Mlave i Dunavu. Druga hipoteza odnosi se direktno na obezbeđivanje posuđa od takvih ne-karbonatnih materijala, koji se koriste kao dodatak, koji su vrlo

lako mogli dobiti i sa udaljenih mesta, kao što su ekskluzivni izvor sedimetnih stene u krugu od 10 km od Viminacijuma. Podaci o glavnim i elementima u tragovima potvrđuju podelu definisanu prema petrografskim dokazima. Binarni dijagrami (slike 7 i 8) pokazuju glavnu grupu koja sadrži većinu analiziranih uzoraka, upućuju na to da su došli iz jednog proizvodnog područja, vrlo verovatno lokalnog. Uzorci izvan ovog „oblaka“ odgovaraju na tri od sedam petrografskih singlova (4, 9, 17), potvrđujući njihove prepoznatljive karakteristike. Za te uzorke možemo pretpostaviti neizvesno mesto proizvodnje uzimajući u obzir ne samo hemijske podatke, nego i sastav skeleta posmatran pod mikroskopom (fosili za primer 4 i velike oštre ivice kacita i karbonatnih stena u fragmentima). Još uvek nemamo sveobuhvatni uzorak gline koji bi omogućio da se isključi domaća proizvodnja.

U petrografskom singlu, uzorak broj 46⁴⁴ koji ima hemijski sastav kao i ostali, pod mikroskopom su otkriveni vulkanski fragmenti. Umesto toga, tehnološka i minerološka petrografske karakteristike tri petrografska singla (23, 38 i 41) upućuju na neizvesnu proizvodnju, ali hemijski podaci padaju kod tih uzoraka uglavnom samo unutar granica glavnih „oblaka“ (slika 6). Za te uzorke jednostavno se pretpostavlja drugačiji izbor domaćih sirovina, što pokazuje izuzetno zalaganje radnika koji su poznavali i vrstu materijala i njegove karakteristike za određeni proizvod.

Tehnološki aspekti

Posmatranjem tehnika korišćenih za proizvodnju dobija se podrška nekim zaključcima o podeli po sastavu. Svi uzorci koji pripadaju sitnozrnoj grupi, osim tri amfore (14, 35, 47) dva pehara (42, 55), krčag (34) kadionica (28) pitosi (48) i zdela (26) imaju premaz površine. Završna vrsta varira, a može biti prisutna sa jedne ili obe površine.

Kad je u pitanju spoljna, onda ima estetsku i vodonepropusnu funkciju (gledj). Kada je unutrašnja, njena glavna funkcija je sačuvati njen sadržaj (hrane ili pića), budući da se ovaj tip unutrašnjeg premaza nalazi na predmetima svakodnevne upotrebe. Predmeti sa unutrašnjim i spoljnim premazom su uglavnom važni i vredniji, a verovatno su imali i neko posebno značenje, osim svakodnevne upotrebe. Ni jedan uzorak u krupnozrnastoj grupi nema spoljni premaz, osim jedne zdele sa premazom na unutrašnjoj površini

⁴⁴ Ovaj uzorak je deo amfore koja se u tipologiji opredeljuje u crnomorske.

(uzorak 21). Uglavnom su u pitanju posude za kuvanje. Isto tako, tri uzorka sa puževima, može se pretpostaviti da su korišćeni za kuvanje, lišeni su bilo kakvog premaza.

Uzorci nazvani petrografskim singlovima OM analizama pružaju dokaz visokog nivoa tehničke veštine i tehnologije. Uzorak 38, najfinije je izrađen i najbolje očuvan je vrste „terra sigilata“ posuda, izrađen od glinene paste crvene boje koja je pečena u visoko oksidirajućoj sredini i oslikana svetlo crveno. To je tip visoko prečišćene gline, koji sadrži retke male pramenove (slika 5d). To je fragment reljefno urađeno zdele, koji dokazuje najnapredniji tehnički nivo uzorka. Isto kod uzorka 41, koji ima visoko rafinirane tehničke i proizvodne osobine – tanke zidove, unutrašnji i spoljni premaz, ekstremno pročišćeno glineno testo i visoko neoformirani sadržaj oksida – sasvim je drugačiji od ostalih fragmenata za svakodnevnu upotrebu koji su ovde analizirani. Pregledani primerici su uzorci keramike pečene u smanjenom ili oksidirajućem okruženju, kao i istovremeno smanjivanje kiseonika. Izbor uslova pečenja, dobro je dokumentovan u literaturi, i bio je povezan ne samo sa estetskim funkcijama već i sa tehničkim zahtevima. U cilju održavanja visoke temperature u peći, često se peklo dani, gorivo se moralo dodavati često (u bilo kom trenutku pečenja). To proizvodi dim, čime se dovodi do smanjivanja količine kiseonika u peći i dovodi do crne boje površine keramike. Čini se da je samo za određene uzorke vršena određena kontrola atmosfere pečenja kako bi se dobila ujednačena boja pečenja.

Temperatura pečenja za većinu fragmenata za koje se veruje da su lokalnog porekla, posebno za one fino zrnaste, mora dostići barem 850-900 C° i do 1050 C°, što je neformalna mineraloška faza, kod koje su gehlenit, piroksen i gvozdeni oksidi generisani. Isto tako, prisustvo amorfnih materijala pronađenih u difraktometrima (iako je u količinama od merljive do tragova) u 60% uzoraka iz ove grupe, ukazuje na prisutnost staklaste strukture unutar tela keramike, što je još jedan dokaz da je temperatura pečenja premašila 850 C°. Još jedan aspekt koji sugeriše vrlo visoku temperaturu pečenja je odsutnost birefringence u uzorku matrice, što ukazuje na potpunu razgradnju minerala gline, što dodatno potvrđuje da je temperatura pečenja bila iznad 800 C°. Za grupu krupnozrnastih, međutim procenjuje se pečenje na nešto nižoj

temperaturi. Gotovo potpuno odsustvo gehlenita i amorfnih materijala pretpostavlja da temperatura pečenja ne prelazi 850 C°, nedostatak kalcita (osim u tri uzorka), niska prisutnost moskovita i piroksen, sugerišu dostizanje temperature od oko 800 C°.

Upoređujući rezultate testova na pečenoj sirovini, može se zaključiti da piroksen i gehlenit formiraju kompletnu termičku dekompresiju kalcita i reakciju sa kalcijum oksidom sa molekularnim frakcijama pelita ili minerala kvarca. On je odsutan u većini uzoraka (27 od 43) koji sadrže piroksen i gehlenit, za dokazivanje o formiranju ove dve faze, a na štetu kalcita i silikatne faze kao početne. Kad je kalcit prisutan istovremeno sa neformiranim fazama, to je uglavnom sekundarno zbog kontaminacije tokom sahrane spaljivanja ili kao što pokazuju mikroskopska posmatranja, kako bi se retrogradno promenili neformirani kalcijum silikat koji se formira nakon pečenja. Serecit, prisutan u tri od četiri uzorka gline pečene na 600 C° (ARANF, DR15, AR15), četiri od 59 uzoraka (21, 22, 35 i 40) i dva od osam iz opekarskih peći (I i V) ukazuju da je niža temperatura pečenja (ne viša od 700 C°). Ovaj mineral verovatno potiče od slamanja jezgra metamornih stena koje se javljaju nekoliko kilometara od Viminacijuma (vidi skicu geološke karte, sl. 9) Nije pronađen ni u jednom od drugih uzoraka. Smatra se da je lokalna, jer temperatura pečenja je sigurno iznad 700 C°. Takvo strukturno obeležje se može naći u većini sastava uzoraka i korišćenje ne krečnog temperamenta, uprkos širokoj dostupnosti takvih materijala u to vreme, pokazuju srednji stepen sinteriranja. Oba ova aspekta predstavljaju dobar izbor za izbegavanje tehnološkog slamanja kalcijum oksida i povećanje toplinske otpornosti keramike. Jasno je da je ova keramika sa Viminacijuma iz dve velike vrste: neke su prema stilu i izradi poreklom iz drugih provincija RC i druge koje predstavljaju ekskluzivne, obično lokalne proizvode. Međutim, obe ove vrste od I veka pa na dalje, otkrivaju slabljenje tehnike izrade u poređenju sa onima raširenim u Rimu između druge polovine II veka pre naše ere i početka I veka naše ere, posebno kada se posmatraju uzorci tankih zidova. To ukazuje na činjenicu da je tokom druge polovine I veka, proizvodnja postala degradirana, sa posledničnim osiromašenjem keramičkih oblika i ukrasa, verovatno zbog sve šire rasprostranjene upotrebe posuda izrađenih od metala i posebno od stakla - materijala koji se smatra više pogodnim za specifične funkcije ovih uzoraka, (npr. staklo ne menja

organoleptička svojstva vina). Osim toga, otkriće tehnike duvanja stakla, čini izrađene staklene posude visoko konkurentnim u odnosu na ostalo posuđe.

Buduće poređenje podataka sa onima iz arheometrijskih studija izvršenih na posuđu iz istog istorijskog razdoblja (od druge polovine II do kraja III veka), proizvedene u različitim mestima Rimskog carstva, dozvolice ocenu stepena tehnoloških veština i doći do rimskih proizvođača na Viminacijumu. Ovaj aspekt može pomoći u definisanju mere stručnosti u sklopu velikog carstva, sposobnosti majstora, kao i sposobnosti da se na velikom prostoru uvede homogenost u radu.

PROVINCIJE SA NEKROPOLAMA NA KOJIMA SU ZASTUPLJENI GROBOVI TIPA MALA KOPAŠNICA SASE

Panonija

Za vreme vladavine Oktavijana Panonija je uključena u sastav Rimskog carstva i time započinje proces romanizacije čiji su nosioci u početku bili vojnici i trgovci, a kasnije i civilno stanovništvo naseljeno u centrima municipalnog i kolonijalnog statusa. U ranocarskom razdoblju, obeleženom razdobljem mira, Panonija doživljava izvanredan prosperitet. Grade se magistralne ceste Poetovio - Mursa, Senia - Siscia i Emona-Siscia - Sirmium koje predstavljaju glavnu kopnenu komunikaciju prema istočnim provincijama. Snažan zamah ostvaren je i u urbanizmu, posebno u vreme Flavijevaca i kasnije za vreme Hadrijana, kada se brojna naselja uzdižu na rang municipijuma i kolonija, što je uslovilo i razvoj trgovine i nastanak lokalnih proizvodnih centara, sa naglaskom na proizvodnju keramičkih proizvoda i obradu metala. Intenzivan život na ovom području odrazio se i na sliku nekropola.

Na području hrvatskog dela provincije Panonije otkriveno je pedesetak lokaliteta sa grobovima carskog perioda, od pojedinačnih grobova pa do većih nekropola, a za rad su interesantne one na kojima se javljaju grobovi tipa MKS i one su detaljnije opisane. Najbrojnije su upravo nekropole sa spaljenim pokojnicima. Novu populaciju moguće je

konstatovati i kroz pojavu ukopavanja u keramičke, staklene i kamene urne, u grobove za koje su iskorišćene amfore, kao i u grobove načinjene od opeka, te zidanih grobnica. Iako je deo rano romanizovanog autohtonog stanovništva prihvatio rimske grobne oblike ipak prevladavaju autohtoni oblici pokopavanja u obične jame ili jame sa zapečenim stranama, te grobove sačinjene od kamena u tehnici suhozida, što srećemo na gradskim nekropolama Andautonije, Cibalae, Murse, Siscije itd., na kojima se može očekivati još veći broj ukopa jer nekropole nisu u potpunosti istražene.

Od grobnih priloga najbrojnije su keramičke posude, među kojima prevladavaju autohtoni oblici kao i imitacije rimskih oblika proizvedenih u lokalnim radionicama dok su proizvodi jakih keramičarskih središta (npr. Emone i Siscije) te kvalitetna importna keramika dosta retki. Među ostalim materijalom dominiraju žični tzv. firma lampe (od majstora CERIALES, FORTIS, IEGIDI, SATURNIN) koje su u početku uvožene sa severnoitalskog područja, a od kraja prvog veka pre naše ere počinje i njihova proizvodnja u panoskim radionicama ili od strane putujućih majstora.

Istraživanje ovih nekropola najveći zamah je dostiglo sedamdesetih i osadesetih godina dvadesetog veka, ali je posle toga prekinut, te se očekuje da će buduća iskopavanja dati zanimljive nalaze i baciti interesanto svetlo na ovaj deo Rimskog Carstva.

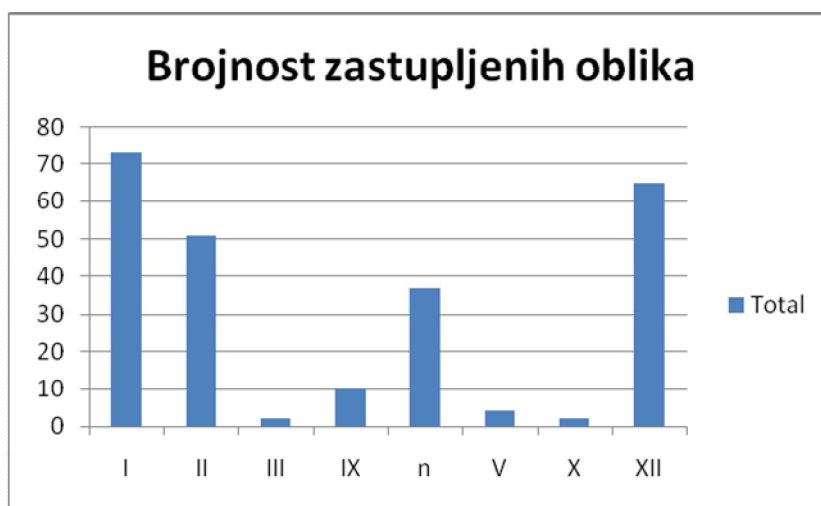
AQUINCUM⁴⁵

Nekropola Aquincuma smeštena je uz savremeni bečki put ka Budimpešti.

Istraženo je preko 200 grobova na dve odvojene rimske nekropole. Odvaja ih prostor od 100 - 150 m. Pravcem sever - jug protezala se u dužini od 2.5 km, dok pravac istok – zapad nije tačno uhvaćen, ali se na osnovu gustine grobova pretpostavlja da je zahvatala oko 250 do 300 m sa obe strane Bečke ulice i da je sahranjivanje trajalo kontinuirano sve do kraja četvrtog veka, a da su zastupljene i kremacije i skeletno sahranjivanje. Iskopavanja su najvećim delom spovedena krajem sedamdesetih i početkom, a zatim i sredinom osamdesetih godina prošlog veka. Među tipovima grobova razlikuje se nekoliko oblika kako kremacija tako i grobova sa inhumiranim pokojnicima. Za ovaj rad su interesantna tri tipa (označena kao C1, C2, i C3).

⁴⁵ Detaljnije o grobovima pogledati Judit Topal 1993.

Od 104 konstatovane kremacije, tipu Mala Kopašnica Sase pripada 64, a od ukupno 507 otkrivenih posuda, 244 su iz ovih grobova.

Grobovi ovog tipa na nekropoli u Aquinkumu spadaju u bogatije po količini priloga kako keramičkih posuda tako i ostalih (staklo, metal, novac). Od posuda koje su mogle biti tipološki određene najbrojnije se javljaju krčazi (XII), potom zdele i lonci (I i II). Veliki broj posuda od kojih je sačuvano dno nije se mogao tipski definisati (n), mada su ta dna najverovatnije pripadala loncima ili krčazima. Pojava tri krčaga u jednom grobu na ovoj nekropoli je konstatovana u pet grobova, dok je u grobu br. 181 konstatovano 20 posuda od kojih su 9 bili krčazi i svi su bili istog tipa. Ostala keramika sa ove nekropole detaljnije je predstavljena u katalogu tipova koji se javljaju u ovim grobovima.

Urađena antopološka analiza pokazuje da kod onih grobova kod kojih je mogao biti utvrđen pol pokojnika, preovlađuju žene, ali je interesanta i visoka pojava kremirane dece. Tek na trećem mestu po zastupljenosti su pokojnici muškog pola.

INTERCISA

Nekadašnji Staljinvaroš, današnji Dunaivaroš, prvobitno je bio prostor rimske Intercise. *Notiti-ia dignitatum* navodi ga kao mesto koje je udaljeno od Aquincuma 47 milja, na samoj granici Rimskog carstva. Iskopavanja su počela 1900. godine, jer su konstatovani sporadični spomenici koji su ukazivali da je ovo mesto imalo važnu ulogu u panonskom delu limesa.

Važnost kastruma u Intercisi vidljiva je i u činjenici da u radijusu od oko 40 km oko njega nema izvora kamenja, što znači da je za njegovu izgradnju kamenje dopremano sa većih udaljenosti. Prevoz je verovatno išao preko Aquincuma brodovima, iz kojeg je stigao manji deo, a ostali verovatno iz provincije kopnenim putevima.

Iskopavanja su započeli mađarski istraživači, na planu je Mahler dao prikaz područja koja su iskopana i koja nisu istraživana do 1911. godine. Kasnije je iskopavana Porta decumana i kula.⁴⁶

Na području logora istraživanja su sprovedena nekoliko puta u ranim 1900- tim, bez spoznaje istraživača da istražuju kastrum. Godine 1908. Maler i Kovač sprovode iskopavanja na ostacima veće rimske građevine. Krajem 1940-tih počinju iskopavanja u logoru i konstatovano je da zauzima prostor od oko 175 x 240 m.

Ranija iskopavanja nisu pružila mogućnost da se rekonstruiše pogrebni obred i da se reši pitanje etničke podele koja je zastupljena u nekropoli i u naselju. Zbog toga se u proleće i jesen 1949. godine pristupilo iskopavanju za koje je izabrano područje sa masovnim grobovima. Napravljen je presek kroz taj prostor koji se prostirao u pravcu sever – jug i ta nova istraživanja dala su odgovore na pitanja koja su ranijim istraživačima promicala. Tokom istraživanja 1949 otkriveno je 99 grobova.⁴⁷

Pregled keramičkih oblika iz Intercise je bitan kao osnov za poređenje sa drugim mestima, posebno onima koji su smešteni uz limes. Emona, Savario i Poetovio su nastali tokom rano carske kolonizacije i ta činjenica se odražava i na proizvodnji keramike, koja se prati i preko trgovine, gde se vidi da su veze sa italijanskim centrima jake. Nalazi keramike na manjim i većim mestima na granici mogu mnogo reći o životu od II do IV veka. Materijal iz Intercise, Aquincuma i Brigetia prikazuje keramički materijal koji se javlja i u susjednim provincijama. Ovde nedostaje materijal I veka., tj. najraniji materijal je iz prvih decenija II veka.

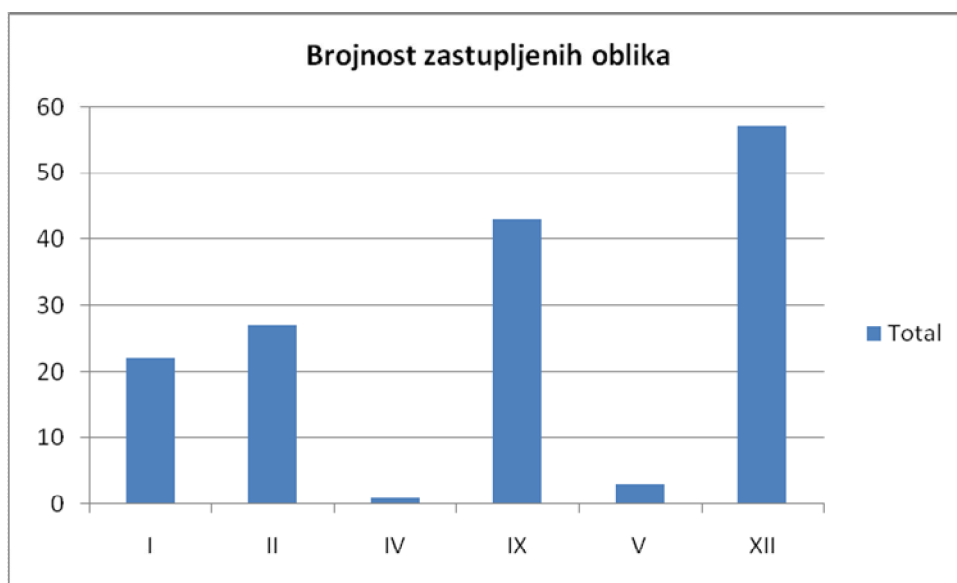
Sva keramika iz Intercise može se podeliti u tri hronološke grupe. Prvu bi činio period markomanskih ratova. U ovoj produkciji preuzimaju se poznati oblici i ukrasi iz zapadnih provincija, koji su doneti sa novim stanovništvom u vojnom logoru. Druga grupa

⁴⁶ Detaljnije o samim iskopavanjima i Intercisi pogledati u: Intercisa I, 1954.

⁴⁷ Plan br. I, *Intercisa I*, str. 62.

hronološki pripada vremenu posle markomanskih ratova kada počinje reorganizacija Carstva i postavljanje novih baza. Treću grupu predstavljaju posude III i IV veka. Najzastupljeniju grupu keramike u grobovima u Intercisi predstavljaju krčazi (XII), isto se brojno javljaju i pehari (IX), dok su lonci i zdele (II, I) zastupljene skoro duplo manjim brojem tipova. U oblicima spaljenih grobova koji nas ovde interesuju javlja se i pojava priloga tri krčaga u jednom grobu gde se oni različito odlažu. Nekada je u pitanju gornji etaž i raspoređeni su po dužoj ivici, a ponekad su skoncentrisani u jednom uglu grobne rake. Isto tako prilozima su ostavljani i u donjem etažu.

Među keramikom se može izdvojiti nekoliko grupa, a detaljniji pregled pojedinih oblika i tipova dat je u skopu kataloga.

MAČVANSKA MITROVICA⁴⁸

Na desnoj obali Save u Mačvanskoj Mitrovici na lokalitetu Zidine konstatovano je više arheoloških objekata. Prva istraživanja iako početa 1900. godine nastavljena su tek 1949. Najveći deo lokaliteta ugrožavan je izgradnjom brodogradilišta na tom prostoru u periodu od 1948. do 1961. godine, a sistematska iskopavanja se preduzimaju od 1966. do 1970. godine. Ceo prostor je u nekoliko situacija bio nivelisan zbog izgradnje stambenih objekata i oštećivan raznim savremenim otpadnim jamama i drugim ukopima, tako da je osnovna

⁴⁸ detaljnije o nekropoli u Mačvanskoj Mitrovici: *Sirmium XII*, 1-69.

konfiguracija terena vrlo izmenjena. Zbog razlike u visinama i oštećenosti gornjeg nivoa grobova u pojedinim sondama nije bilo moguće ispratiti vertikalnu stratigrafiju grobova. Otkriveno je da su grobovi na nekropoli zahvatali relativno malu površinu i da su bili koncentrisani oko nekog kulturnog objekta. Razlog za ovo je verovatno i u samoj konfiguraciji terena. Iako je skeletnih grobova otkriveno 241 to nije tačan broj, jer ih je dosta otkriveno i dislocirano, a otkrivene su i velike grupe kostiju sa po više pokojnika. Interesanto je da je ovde konstatovano da je u delu starijeg nivoa sahranjivanja pored skelentog konstatovano i sahranjivanje spaljenih pokojnika.

Među oblicima kremiranih grobova konstatovani su sledeći oblici: 1. Pravougaona jama spaljenih strana (16 kom); 2. Pravougaone jame nezapečenih zidova (3 kom); 3. Pravougaone jame sa delimično spaljenim zidovima (2 kom); 4. Kružne jame (6 kom); 5. Pravougaona jama sa etažom (1 kom); 6. Jame neodređenog oblika (9 kom); 7. Kostii pokojnika izdvojene u urnu grobovi br. 1 i 22 (2 kom). Jama sa nadgrobniim spomenikom jedna, urna u kojoj su kosti prekrivene sa velikom zdelom, a oko njega lonci zdele čaše i terakota.

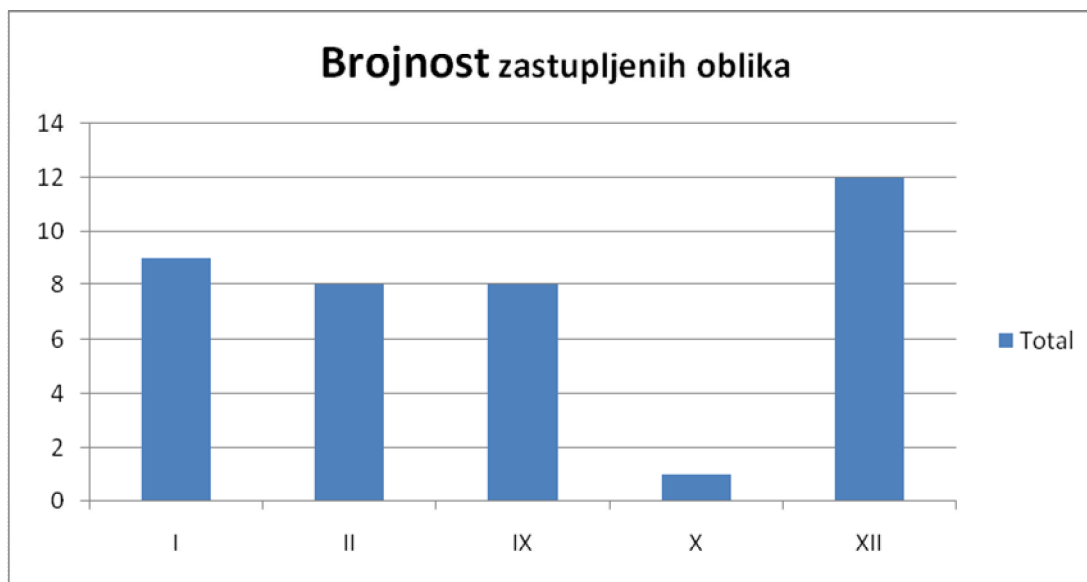
Situacija je drugačija u grobu sa urnom broj 22 gde su kosti u urni jedini grobni inventar i gde su na kostima jedva vidljivi tragovi karbonizacije. U unutrašnjosti 14 grobnih raka kosti su ostavljene zajedno sa tragovima uglja i pepela, nije izvršeno odvajanje. U 11 grobova je konstatovano odvajanje samo kostiju. U četiri jame konstatovan je ugalj i pepeo u velikoj količini, ali bez tragova kostiju. U druga dva slučaja pronađeni su tragovi kostiju, ali ne i tragovi uglja i pepela. Jame 24, 33 i 37 su posebno interesantne jer u njima nisu pronađeni ni ugalj i pepeo ni kosti, ali su sa priložima. Tragovi drveta vrlo malo su sačuvani u jamama 23 i 26.

Grobni prilozi u ovim spaljenim grobovima su vrlo bogati. Zastupljeni su u 33 od 37 otkrivena groba. Keramika je vrlo različita i kreće se od primeraka vrlo lošeg kvaliteta do primeraka vrlo kvalitetne izrade, tankih zidova i postojanog i sjajnog premaza. Među žižcima pronađeni su standardni oblici sa pečatima majstora.⁴⁹ Ova razlika u količini priloga kod spaljenih i kod skeletno sahranjenih pokojnika možda bi mogla ukazivati na

⁴⁹ FORTIS, PROBUS, FESTI, APRI, IECIDI.

razliku u socijalnoj strukturi populacije koja je ovde sahranjena, ali svakako se moraju smatrati istovremenim.⁵⁰

Stariji nivo grobova predstavlja ostatke nasebinske nekropole romanizovanog stanovništva, najverovatnije sirmijumskog. To se ne može sa sigurnošću potvrditi jer su na prostoru Sirmijuma nađene brojne nekropole, a nedostatak odgovarajućeg naselja u Mačvanskoj Mitrovici ovu nekropolu vazuje za Sirmijum ili ostavlja mogućnost za pretpostavku da je sa ove strane Save bilo neko zemljoradničko naselje koje nije otkriveno.

BOSILJEVO

Sedamdesetak spaljenih grobova, uglavnom uništenih prilikom radova na cesti prilikom izgradnje bosiljevačkog starog grada 1901.godine. Verovatno se radilo o grobovima sa urnama.⁵¹

BRATELJI

Otkrivene tri nekropole, ali ni jedan spaljeni grob ne pripada grupi MKS. Naselje kojem je nekropola pripadala nije otkriveno.⁵²

BRDOVEC - JAVORJE

⁵⁰ Konstatovana su preklapanja skeletnih sa spaljenim kao i obrnuto.

⁵¹ F Šaban 1902, 241- 242.

⁵² Z. Gregl 2002.

Slučajan nalaz spaljenog groba sa sivo mrkim lončićem peskovite fature, ali bez podataka o vrsti groba.⁵³

CAREVO POLJE

Ukopi u zemljanu jamu, ali bez drugih podataka.⁵⁴

ČRNKOVEC

Jedan grob noričko-panonski tumul.⁵⁵

DONJA LOMNICA

Spaljeni pokojnici pokriveni sivom zdelom. Nakon pregleda terena utvrđeno postojanje i drugih grobova, ali dalja istraživanja nisu nikad sprovedena.⁵⁶

DONJI VUKOJEVAC

Uz cestu Emona-Siscija, ali bez bližih podataka.⁵⁷

DONJI ČEHI

Turopolje, južno od Zagreba. U tri tumula nađen samo jedan spaljeni grob koji bi odgovarao tipu MKS, ali zbog limitiranosti prostora ceste i privatnih parcela samo je delimično istažen.⁵⁸

DUMOVEČKI LUG

Istraženo šest tumula sa 11 grobova, od kojih samo jedan odgovara, ali je bez keramičkih posuda.⁵⁹

ĐURĐEVOVEC - LUŠCI

Sedam kilometara od Sesveta uz cestu prema Aqua Iasse, grupa od tridesetak antičkih tumula.⁶⁰

GLAVNIČICA

Dva spaljena groba sa delimično publikovani materijalom.⁶¹

GOLA

⁵³ Z.Gregl 1994, 46.

⁵⁴ Z.Gregl 1994, 46.

⁵⁵ Z.Gregl 1994, 46.

⁵⁶ V.Hoffiler, 1904, 207-208.

⁵⁷ Z.Gregl 1990, 250-252.

⁵⁸ Z.Gregl 1999/2000.

⁵⁹ V.Sokol 1981, 169-178.

⁶⁰ V.Sokol 1981, 169-178.

⁶¹ Z.Gregl 1994, 48.

Otkriveni ostaci žarišta koji su ukazivali na to da se radi o ustrini.⁶²

GORNJA VAS

Ukupno je otkriveno 63 groba sa spaljenim pokojnicima od kojih 7 odgovara MKS. Desetak grobova je uništeno.⁶³

ILOK

Zaštitnim radovima 2002. godine pronađeni su ostaci groba sa spaljenim pokojnikom koji je ukazivao na postojanje do tada nepoznate nekropole rimskog Cucciuma.

2006. godine u Dvoru knezova ilovačkih otkriveno je 9 spaljenih grobova, bogatih pokretnim materijalom. Samo bi se grob broj 6 mogao opredeliti u tip Male Kopašnice Sase. Orijeantisan je jug – sever. Dimenzije rake su 1.90 x 0.80 m. Posude su bile raspoređene u istočnom i zapadnom delu. Ono što je interesantno za ovaj grob jeste da je sadržavao mnogo semenki biljaka. Grob je presečen antičkim ukopom.⁶⁴

KAMENSKO

Samo jedan grob sa spaljenim pokojnikom bez bližih podataka o obliku groba i materijalu u njemu.⁶⁵

KAŠTEL KOD KARLOVCA

Slučajno otkriven bez bližih podataka o okolnostima i obliku groba, bez keramike u njemu.⁶⁶

KOMIN

Nekropola uz naselje Pyrri na rimskoj cesti Poetovio – Siscia. Nekropola je bila u funkciji od prvog do četvrtog veka, a prostirala se na dve terase zapadno od ceste. Od pet grobova sa spaljenim pokojnicima samo je kod jednog ukop izvršen u običnu zemljanu jamu.⁶⁷

KRALJEVO SELO KRAJ BOSILJEVA

Prilikom krčenja šume otkriveno više rimskih grobova spaljenih pokojnika, ali bez bližih podataka o oblicima grobova.⁶⁸

⁶² S.Kolar 1971, 40-42.

⁶³ Z.Gregl 1988, 157.

⁶⁴ Informacije i podaci o ovim straživanjima dobijeni su od dr Ž. Tomčića i dr K. Jelinčić, na čemu im se zahvaljujem.

⁶⁵ Z.Gregl 1994, 90.

⁶⁶ Z.Gregl 1994, 90.

⁶⁷ D.Nemeth-Ehrlich 1984. 299-300.

KUNOVEC BREG

Prilikom istraživanja antičke ceste Poetovio – Mursa, pronađena je stanica Sunista. U deset grobnih celina otkrivena su tri tipa spaljenih grobova i to a) ukop u koritasti drveni sanduk (1 grob); b) ukop u nepravilnu zemljanu jamu (4 groba) kao i ukop u zemljanu jamu popločanu fragmentima keramike (1 grob); c) grobna jama sa zapečenim stranama (2 groba).⁶⁹ Najzastupljenije posude u grobovima ove nekropole su krčazi sa jednom drškom, zdelice, pehari i poklopci. U jednom grobu su konstatovani i fragmenti amfore, lonca, tarionika kao i tripoda. Zastupljeni su krčazi sa naglašenim cilindričnim trbuhom koji se vezuju za ranocarske sigilatne oblike, a analogije im nalazimo širom Gornje Mezije, kako u Singidunumu tako i na Viminacijumu. Datuju se u kraj I i početak II veka. To je oblik koji je u Ribnici datovan u flavijevski period, a kasniji razvoj ovog oblika sreće se i u Sasama gde je datovan u kraj I i početak II veka. Do sada istražene grobne celine datovane su novcem od Nerve do Hadrijana, a većina nalaza pokazuje karakteristike ovog razdoblja, odnosno samo je u jednoj celini veća zastupljenost nalaza datovanih u drugu polovinu I veka. Iako nije u celini istražen otkrićem novca Marka Aurelija pretpostavlja se funkcionisanje ove nekropole i u drugoj polovini II veka. I ovde je konstatovana pojava ogradnog jarka ili parcelacije koji je možda imao i žrtveno-libacijski karakter namenjen ukopima u njegovoj blizini. Nalazi iz njega predstavljaju gornju granicu sahranjivanja u ovoj ranocarskoj nekropoli.

MARKOVO POLJE - SVINJAREVO

Samo podaci o ostacima uništene ranocarske nekropole u blizini trase stare rimske komunikacije, tri kilometra severno od Sesveta.⁷⁰

MRAKLINSKA DUBRAVA

Istraživanjem segmenta rimske ceste Emona – Siscia otkiveno je nekoliko grobnih humki, delom devastirani sa 9 grobova i ostacima lomače – ustrine, sa tragovima konstrukcije za pogrebnu lomaču od drvenih greda.⁷¹

MRZLO POLJE ŽUMBERAČKO

⁶⁸ Z.Gregl 1994, 91.

⁶⁹ Ž.Demo 1982, 279-298.

⁷⁰ V.Sokol 1986, 120.

⁷¹ T.Pintaric 2003.

Zbog specifičnosti konfiguracije terena grob sa spaljenim pokojnikom koji je slučajno pronađen ostao je usamljen nalaz jer nije bilo moguće locirati poziciju nekropole.⁷²

NOVAČKA

Nekropola koja se razvila uz antički putni pravac čiji se tragovi mogu i danas pratiti i nadovezuje se na nekropolu nedaleko od sela Gola, pretpostavlja se da je deo veće nekropole. 35 grobnih humki razvrstano je u tri grupe: a) rasuti ostaci spaljenog pokojnika zajedno sa gari i pepelom po površini zemljanog tumula, otprilike po sredini njegove osnove; b) polaganje ostataka pokojnika skupljenih u keramičku urnu, zajedno sa ostacima sa lomače i grobnim priložima na nivou podnice grobne humke; c) polaganje ostataka pokojnika sa ostacima grobnih priloga i lomače u pliću grobnu jamu smeštenu po sredini podnice grobne humke. U tri ukopa nisu pronađeni ostaci pokojnika. Spaljivanje je većinom obavljano izvan mesta ukopa osim u dva slučaja gde je unutar tumula uočena veća količina gari i pepela pa je spaljivanje verovatno bilo izvršeno na samom mestu ukopa. Grobovi siromašni priložima, iako ima nekoliko komada terra sigillate. Novcem je nekropola datovana od kraja prvog i prve polovine drugog, do kraja prve polovine trećeg veka.⁷³

OBREZINA

Slučajno pronađene urne sa spaljenim pokojnicima.⁷⁴

OBREŽ

Prilikom poljoprivrednih radova otkriven grob sačinjen od opeka sa urnom i ostacima pokojnika, materijal iz groba nije sačuvan.⁷⁵

ODRA

Prilikom poljoprivrednih radova otkriven grob spaljenog pokojnika bez detalja o tipu groba i priložima.⁷⁶

OSIJEK

Severoistocna nekropola

⁷² Z.Gregl 2002.

⁷³ I. Šarić 1989, 111-114.

⁷⁴ Z.Gregl 1994, 92.

⁷⁵ Z.Gregl 1994, 92.

⁷⁶ Z.Gregl 1994, 92.

Formirala se uz istočni odbrambeni zid prilazne saobraćajnice koja je vodila od istočnih gradskih vrata prema dunavskom limesu. Svojim severoistočnim krakom zahvatala je i grobove locirane na ograničenom prostoru uz obalu Drave. Identifikovano je ukupno 124 groba od kojih je 15 spaljenih i to u oblicima: a) ukop u zemljanu jamu; b) ukop u urni; c) grobna jama sa zapečenim stranama – tip a, b, c; d) grobovi obeleženi nadgrobnim stelama bez podataka o tipu grobne jame. Nekropola je funkcionisala u periodu od prvog do četvrtog veka i to kroz tri razvojne faze (kremacije ulaze u okvir prve faze koja započinje početkom prvog veka i traje do kraja druge trećine drugog veka). Iako su kremacije dominantne, istovremeno se javljaju i inhumacije, već krajem prvog veka. Etnička pripadnost pokojnika ove faze je kompleksna. Jednu grupu činili su pripadnici domaćih autohtonih ili doseljenih, ali romanizovanih stanovnika, kod kojih je ritual sačuvao izvesne panonsko - keltske, nerimske karakteristike. Kasnije je pronađeno nekoliko nadgrobnih spomenika pripadnika raznih rimskih vojnih jedinica, čija imena odaju keltsko, severnoitalsko ili dalmatinsko, te noričko poreklo. Osim pripadnika vojnih odreda i deo civilnog stanovništva doselio se iz drugih delova Carstva, na primer iz Severne Italije.⁷⁷

Ukrštanje Svačićeve i Oreškovićeve ulice

Prilikom kopanja kanala za vodovod otkriven je grob sa kremacijom, pravougaone osnove izgrađen od lomljenog kamena i dva reda opeka. U sloju paljevine nađeni su i ostaci keramičke posude.⁷⁸

PLESO

Grob s kremacijom otkriven prilikom poljoprivrednih radova u kojem se nalazio krčag sa naglašenim trbuhom, dok podaci o obliku groba ne postoje.⁷⁹

REPIŠĆE

Otkriveni grobovi su oštećeni oranjem i uništeni pljačkom. Rekognosciranja ovog terena ukazuju da je nekropolu potrebno vezati ili za vicus ili vilu rusticu u njenoj blizini i datovati je u prvi i drugi vek.⁸⁰

SEVESTE - SELČINA

⁷⁷ H.Göricke-Lukic 2000, 100-101.

⁷⁸ M.Bulat 1977, 79-90.

⁷⁹ Z.Gregl 1994, 93.

⁸⁰ Z.Gregl 1990, 101-109.

Na ovom potezu registrovana je skupina tumula vidljiva uz trasu rimskog puta. Grobovi su opredeljeni u grupu noričko – panonskih tumula.⁸¹

SISAK

Kao veliko urbano središte sa statusom kolonije Siscia je imala nekoliko nekropola koje se nalaze izvan gradskih zidina uz ceste koje su vodile van grada.

Jugoistočna nekropola

Na lokalitetu je ukupno otkriveno 164 groba što ovu nekropolu čini najvećom istraženom rimskom nekropolom u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zastupljeno je biritualno sahranjivanje, od kojih samo dva pripadaju skeletnom. Grobni oblici pronađeni na nekropoli su sledeći: a) ukopi u zemljane jame; b) grobovi od opeka; c) ukop u keramičkoj urni; d) ukopi u kamenoj urni; e) ukopi u drvenim sanducima; f) grob – amfora; g) zidani spaljeni grobovi. Do danas je sačuvano više od tri stotine pronađenih predmeta u grobovima Jugoistočne nekropole.⁸²

Severna nekropola

Otkrivena odmah do severnog gradskog bedema. Konstatovano 17 kremiranih grobova, ali bliži podaci nedostaju.⁸³

Nekropola u Novom Sisku

Razvila se uz trasu rimskog puta koji je vodio prema Glini i Topuskom. Pronađeni su ostaci zidanih spaljenih grobova sa ostacima keramičkih urni.⁸⁴

Severozapadna nekropola

Prilikom izvođenja građevinskih radova 2003. godine otkrivena je nekropola na kojoj su konstatovani grobovi sa kremacijom.⁸⁵

SKRADIK KOD OGULINA

Slučajni nalaz urne sa poklopcem.⁸⁶

ŠĆITARJEVO

⁸¹ V.Sokol 1986, 120.

⁸² Z.Wiewegh 2003.

⁸³ Z.Burkowsky 1993, 69-78.

⁸⁴ Z.Burkowsky 1993, 69-78.

⁸⁵ Z.Wiewegh 2003, 9.

⁸⁶ Z.Gregl 1994, 96.

Andautonija se nalazila severno od Velike Gorice. Na istočnoj nekropoli otkriven je grob sa kremacijom, dok je na prostoru južno od župnog dvora otkrivena južna gradska nekropola. Uništena prvobitno u poplavi, zatim izgradnjom antičkih termi. Iskopavanja sprovedena uz cestu koja je Andautoniju spajala sa trasom Poetovio – Siscia, otkrivena su dva groba sa kremacijom. Nekropola je funkcionisala do prve polovine drugog veka kada je došlo do širenja grada na jug, pa sve do kraja četvrtog i početka petog veka.⁸⁷

TOPUSKO

Slučajno otkriven zidani grob od opeka sa ostacima spaljenog pokojnika i bogatom količinom priloga. Datovan u kraj drugog i početak trećeg veka.⁸⁸

TRNAVA MARKUŠEVAČKA

Otkrivena kamena urna bez poklopca, a o ostalom materijalu iz groba nisu sačuvani podaci.⁸⁹

TRNOVČAK

Istraženo ukupno deset grobnih humki, a publikovana su samo dva tumula.⁹⁰

TUROPOLJSKI LUG

Registровано je stotinjak, a istraženo svega šest rimskih tumula sa 7 grobova. Kod tumula II spaljeni ostaci pokojnika nisu bili izdvojeni od gari niti zaštićeni prilikom ukopa.⁹¹

VELIKA GORICA

Od ukupno 67 grobova ove nekropole pet je rimskih. Nema bližih podataka o ovim kremacijama, ali se pretpostavlja da se radilo o ukopima u običnu zemljanu jamu.⁹² Bez keramičkih priloga.

VINKOVCI

Na sve četiri Cibalitanske nekropole sahrane su skeletne samo su dve kremacije. Jedan je sa južne nekropole, a drugi sa severne i u oba slučaja se radi o kremaciji u urni.⁹³

ZAGREB - BORONGAJ

⁸⁷ Pintarić 1998.

⁸⁸ M.Šarić 1980, 125-150.

⁸⁹ Z.Gregl 1994, 96.

⁹⁰ Ž.Tomičić 1982, 101-105.

⁹¹ R.Košćević 1987, 25-70.

⁹² Z.Gregl 1994, 67-73.

⁹³ S. Dimitrijević 1979.

Materijal iz tumula (koji je opredeljen kao noričko – panonski) kao ni broj i oblik grobova nije sačuvan.⁹⁴

ZAGREB – DRŽIĆEVA ULICA

Nekropola koja je pripadala neubiciranom rimskom naselju koje se verovatno nalazilo uz obalu Save, otkrila je ukupno šest grobova, od čega četiri kremacije.⁹⁵

ZAGREB - MAKSIMIR

Otkriveni grob sa kremacijom bio je građen od krovnih opeka – tegula. Zbog plitkog ukopavanja grobova ostali su uništeni izoravanjem. Pet otkrivenih keramičkih posuda datuju se u kraj prvog i prvu polovinu drugog veka.⁹⁶

ZAGREB - SAVSKA

Tridesetih godina dvadesetog veka otkriveni su ostaci nekoliko kamenih konstrukcija sa ostacima kremiranih pokojnika i četiri keramičke posude.⁹⁷

ZAGREB STENJEVAC

Na zapadnoj periferiji Zagreba, uz železničku prugu. Otkriveno je ukupno 129 grobova sa kremacijom, a podeljeni su po konstrukciji: a) obična zemljana grobna jama (89 grobova); b) obična zemljana jama sa kamenom pločom na dnu ili kamenom pokrovnom pločom (10 grobova); c) sahrana u urni (2 groba); d) grobovi od opeke (3 groba); e) grob – amfora (1 grob); f) grob obložen kamenim pločama (1 grob); g) grob pravougaone osnove građen od pločastog kamenje (4 groba). Od priloga dominiraju keramičke posude, a od ostalog materijala fibule, žičci i staklene posude.⁹⁸

BEŠKA⁹⁹

Nekropola je smeštena na desnoj obali Dunava od kojeg je udaljena oko 5 km u Sremu, na istočnim ograncima Fruške gore. U pograničnoj zoni između Cusuma i Aquumincuma. Otkrivena je poljoprivrednim radovima u jesen 1965. godine. Sistematska istraživanja su

⁹⁴ Z.Gregl 1994.

⁹⁵ M.Gorenc 1960, 9-28.

⁹⁶ J.Klemenc 1935, 136.

⁹⁷ M.Šeper 1942, 1-7.

⁹⁸ Z.Gregl 1989, 1-44.

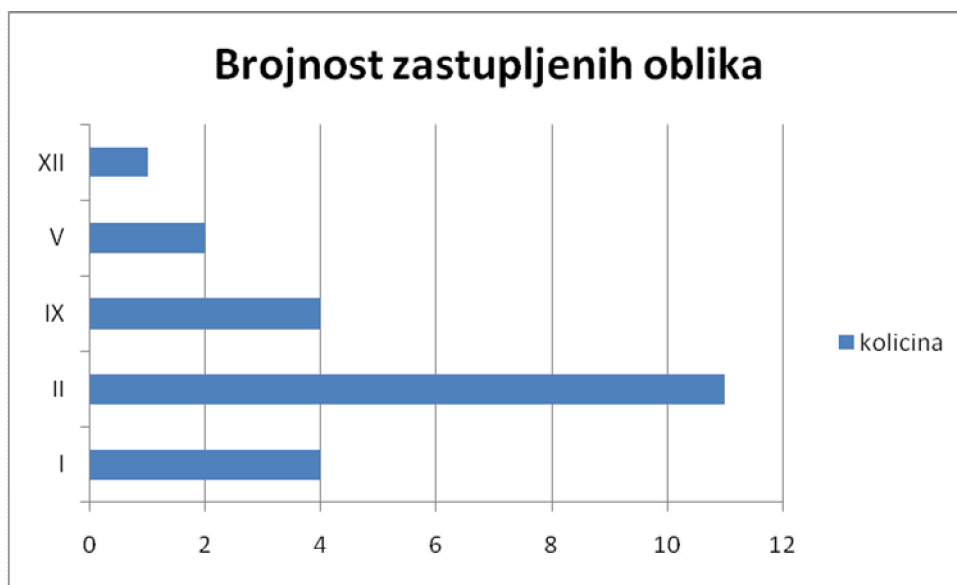
⁹⁹ Detaljnije o celoj nekropoli u Beškoj videti: M. Marijanski-Manojlović: Rimska nekropola kod Beške u Sremu.

preduzimana od 1967. do 1974. godine. Nedostatak otkrića naselja u blizini, ostavilo je otvoreno pitanje nastanka ove nekropole. Pokojnici se vezuju za civilno naselje ili za veći posed negde u blizini. Istražena je u celini.¹⁰⁰

Zastupljeno je biritualno sahranjivanje, sa ukupno 111 grobova, od kojih je 22 sa spaljenim pokojnicima. Može se pretpostaviti da ih je bilo i više, ali da nisu po konstrukciji odmah prepoznati. Grobovi sa spaljenim pokojnicima obeleženi su rimskim brojevima. Tipu groba Mala Kopašnica Sase pripada 21 grob i to 12 prvoj varijanti, obične pravougaone rake, dok je 9 grobova opredeljeno u treću varijantu, elipsaste jame bez zapečenih strana.

Orijentacija grobova je različita, najbrojniji – njih 10 su severozapad – jugoistok, a zatim 6 zapad – istok. U samo dva groba bilo je moguće odrediti pol pokojnika/ce (i to su grobovi XIV i XIX). Svega su četiri nalaza novca u spaljenim grobovima ove nekropole, a od toga su tri čitljiva i datuju te grobove u period od 222 do 235 godine. Jedan skeletni grob koji je presekao spaljeni sadržavao je novčić iz druge decenije IV veka. (Licinije).

Od 22 groba keramičkih posuda ima u 14. Ukupan broj posuda je 26, a 21 se može tipski opredeliti. Najbrojnije se javljaju lonci (11 kom -II), potom šolje-pehari (IX) i zdele (I) sa po 4 kom i poklopci (2 kom - V).¹⁰¹

¹⁰⁰ Prilog br. 24.

¹⁰¹ Grafikon na str. br. 42.

Dakija

Nekropole sa kremiranim pokojnicima konstatovane su i otkrivene na celom prostoru nekadašnje rimske provincije Dakije. Karakteristično je da je kremacija urađena na drugom mestu. Čini se da je to najstarija tradicija, čak i pre rimskog osvajanja Dakije. Na nekropoli Ocniti, zastupljeno je samo kremiranje. Isti slučaj se nalazi i na nekropolama Soporu, Obreja, Enisala, kod kojih su ostaci gorenja postavljeni u jednostavne urne ili jame, i to je zajednička karakteristika za dako-getska doba rimske provincije Dakije i teritorije i izvan njenih granica. Slična situacija je i na nekropolama Murighiol, Satu Nou, koje su datovane u period mnogo pre rimskog osvajanja Dakije. Iz toga se može izvući zaključak da je pogrebna praksa lokalnog stanovništva trajala i posle rimske transformacije provincije Dakije. Sličnost nekropola Dakije i Donje Mezije pokazuju kulturno jedinstvo Dačana pre rimskog osvajanja. Naravno mora se dodati uticaj rimske kulture, ali i granica sa slobodnim Dačanima, koja je potvrđena kako pisanim izvorima tako i arheološkim istraživanjem. To je pridonelo ujedinjenju dačke kulture u rimsko vreme. Kremiranje je u jednom trenutku vrlo raspostranjeno. Poznato u Rimu i sve do najudaljenijih granica carstva. Praksa ukopavanja koja je započeta još u bronzano doba, do kraja je u rimsko doba prihvaćena u celoj Evropi, uključujući dako-getska Soporu koja je praktirkovala ukopavanje u ravnici, Obreja, Farcas i Enisala kao i Lukušteni. Najbrojnije su one kremacije u kojima su ostaci položeni u urnu. To se može naći na mnogim nekropolama u Dakiji i Meziji. U pokrajini Transilvaniji, nekropole u Soporu Obreja, Moresti, Lechinta, Sighisoara-potok Hotarului, Alba Iuli-ji koje su sve u ravnici, osim u Olteniji Locusteni, Farcasele, Danet, Romula i Sucidava. Nekoliko nekropola ovog tipa poznato je i u zapadnim provincijama Carstva. Ali razlika se ogleda u tome što je prilikom polaganja kostiju vršeno njihovo odvanjanje od uglja, uz relativno mali inventar u grobu, gde su jame okrugle ili ovalne, a ostaci kremacije su sa ugljem, pepelom i kostima polagane zajedno. Kremirani grobovi u nekoj vrsti jame pronađeni su u ravnici, Obreji Soporu i Lokuštenima. Postoji razlika između nekropola ovog tipa i dve nekropole u unutrašnjosti Dakije. Razlika je u tome što gotovo polovina grobova iz nekropola u ravnici imaju inventar, neki od njih i vrlo bogat, dok su grobovi dve transilvanijske nekropole bez inventara, ili sa veoma siromašnim. Nekad su ti grobovi pokriveni krhotinama ili kamenjem kao kod nekropole u ravnici, Obreja Soporu.

LOKUŠTENI¹⁰²

Nekropola Lokušteni je prvi istraživani arheološki kompleks te vrste u Dakiji Inferior. Istraživana je u periodu od 1969. do 1975. godine i donela brojne dokaze o dako-getske uticajima u rumunskoj Dakiji. Ova nekropola iz Lokuštena nudi veoma bogate arheološke nalaze, sa jedne strane, o istrebljenju Dačana od strane Rimljana nakon osvajanje Dakije i sa druge strane, materijal kojim se potvrđuju specifičnosti lokalnih stanovnika i njihova kreativna aktivnost, koja se pokazala na više oblika, kao i u preuzimanju keramičkih oblika koje su doneli osvajači.

Značaj iskopavanja Lokuštenskog materijala sastoji se od pravca koji dopunjuje i obogaćuje arheološku dokumentaciju koja se zasniva na objašnjenju procesa formiranja romanizovanog stanovništva. Srećna je okolnost što je od slučajnog nalaza došlo do identifikovanja i istraživanja nekropole.

Selo Lokušteni, koje pripada opštini Danet, okrugu Dolj, leži 40 km južno od Krajove, 27 km severno od Dunava i 7 km istočno od Jiu-a, u sektoru Becher-Corabia u nizijskim terasama koje je formirao Dunav kod Jiul-a. Ovaj prostor karakteriše mikroreljef sačinjen od dina, sa karakterističnim talasima u obliku nabora i depresija i čije se visine i dubine kreću u rasponu od 5 i 10 m. Dako-rimsko naselje i nekropola formirali su se na levoj obali reke koja teče od istoka prema zapadu i koja je napravila mnoga udubljenja, a uliva se u Jiu u sledećem selu Drobesti. Nekropola se nalazi na udaljenosti od 1.5 km zapadno od sela i 2 km južno od sela Brabeti Lokušteni. U ovoj oblasti je konstatovano više naselja i nekropola koje su datovane u II i III vek naše ere. Na dva km istočno od sela na mestu Danet istraživana je druga dako-rimska nekropola. Takođe u blizini sela Danet, oko 5 km jugoistočno od tačke Fintina pronađeno je malo dako-rimsko naselje. U mestu Sartuli na 2 km zapadno od Lokuštena pronađeni su tragovi dako-rimskog naselja. I u okolnim selima konstatovani su tragovi dako-rimskih naselja: Listeava, Sadova, Dobrotesti, Gornji i Donji Amarasti itd. Ovo je inače oblast gde je konstatovana najveća gustina naselja u Dakiji Inferior. Najbliži rimski grad je Sučidava. Naselje Lokušteni je bliže i možda i prvi deo teritorije Sučidave. Takođe je moguće da su neka od mnogobrojnih naselja u ravninama i

¹⁰² Detaljnije o Lokustenima u Necropola daco-romana de la Locusteni, Popilian 1980.

romanizovana, a dokaze za to predstavlja njihovo postojanje i po napuštanju vojske i administrativne granice rumunske Dakije. Tačke Giansacu i La Fropan su na teritoriji sela Lokušteni na oko 5 km jugozapadno i na njima su konstatovana dva naselja iz četvrtog veka.

Nekropola naselja Lokašteni otkrivena je slučajno u proleće 1969. godine kada su počeli radovi na vodovodu za navodnjavanje. Za ovu namenu iskopali su u dužini od 1 km dva paralelna kanala, a rezultat je bio da su dva rova preseкла naselje i nekropolu, donela više arheološkog materijala.

Nekropola u Lokaštenima je biritualna. Od 290 istraživanih grobova, 215 je sa spaljenim pokojnicima, što znači 74.14%, a 75 je sa inhumiranim, odnosno 25.86%. Potrebno je naglasiti da su ove dve vrste istovremene. Nema preklapanja grobova, jer je verovatno grob bio obeležen. Podaci o priložima u grobovima daju informaciju da su istovremeni.

Grobovi sa kremiranim pokojnicima su dominantna kategorija. Javljaju se od početka pa do prestanka korišćenja ove nekropole. Svi spaljeni pokojnici su spaljeni na drugom metu, a potom preneti u grob. Razlikuju se dva tipa spaljenih grobova, 1. pokojnik je spaljen i ostaci su odvojeni u urnu, i 2. jednostavna raka kao grob kremiranog pokojnika. U ovom radu nas interesuju samo grobovi iz te druge grupe.

Grobova kremiranih pokojnika je 215, od kojih je 48 sa kostima koje su spaljene i ostavljene u jednostavne jame, obično kružnog ili ovalnog oblika sa prečnikom koji ne prelazi 0.60 m, obično 0.30-0.40 m. Kalcinisanе kosti su ostavljene grupisane u rupi. M.Babes veruje da su kosti direktno spuštane u jame i da one u stvari predstavljaju „recipijent“.¹⁰³ Tako bi te jame u stvari imale funkciju urni. Dubina ovih jama ne prelazi 0.50 m, često su to ukopi dubine 0.25-0.35 m. Količina položenih kostiju je često mnogo manja nego što je uobičajeno kod kremiranja. Ponekad, se konstatuju i tragovi uglja od spaljivanja, i ako je konstatovano da su kosti izdvajane od ostalih stvari sa kojima su gorele. Isti autor to koristi kao argument za podršku teorije da postoji sličnost između grobova gde je spaljivanje izvršeno i potom ostaci položeni u urnu sa ovima kod kojih su ostaci položeni u jamu. Jednostavna je činjenica da su neki ostaci preneti zajedno sa kostima, pepelom i ugljem sa mesta spaljivanja. Većina grobova ovog tipa nije pokrivena,

¹⁰³ Babes 1970, 182.

ali neki ipak jesu. Dvadeset i tri (odnosno 47.91%) grobova ove kategorije imaju inventar, a 25 (ili 52.09%) su bez priloga. U većini grobova (11) inventar su činili pehari sa ručkom, rađeni na vitlu i ornamentisani rebrima. Obično su smešteni na ivici hrpe kostiju koje su postavljene u jami. U pet grobova pronađena je bronzana fibula među kostima. Od ostalog inventara konstatovano je da su perle gorele sa kostima, a od ostalih nalaza konstatovane su narukvice, ogledala i metalni pehar sa drškom. Od oružja je samo u jednom grobu konstatovano koplje.

Nekropola u Lokuštenima je prva takve vrste u južnoj Dakiji koja je iscrpno istražena. Glavne karakteristike dako-getske nekropole su: svi su ravni, ako je napravljen ukop on je relativno mali, ne prelazi jedan metar, sva groblja su biritualna, uglavnom su deca inhumirana..

Inventar iz Lokuštena nije posebno bogat, ali on donosi podatke kojim je omogućeno rekonstruisanje nekih aspekata života stanovnika dačkog Lokuštena. Dataljnjim analizama moguće je odrediti hronologiju nekropole i etničku pripadnost njenih stanovnika. Najveći deo u ukupnom inventaru grobova činila je keramika. Njena klasifikacija izvršena je po nekoliko osnova, a prvi od njih je da li je čisto rimska ili dačka. Unutar takve grupe su urađene dalje podele gde se za prvu grupu mogu koristiti sastav gline i boja pečenja, dok je za drugu grupu u pitanju tehnika izrade, da li je rađena ručno ili na vitlu. U sklopu svake kategorije keramičkih posuda prvenstveno se uzimao u obzir oblik posude. Tako su dobijene sledeće grupe keramike u Lokuštenima.

I. Keramika rađena pod rimskim uticajem a) Keramika od fino prečišćene gline: 1) crvene boje i 2) sive boje pečenja

b) Keramika rađena od peskovite gline pečena u tonovima sivo-crne boje.

II. Dačka keramika a) ručno rađene posude b) posude rađene na vitlu: 1) fino bojene, 2) peskovite. Ostaje otvoreno pitanje mesta proizvodnje ove keramike. Da se ne bi komplikovala klasifikacija objašnjenje je dato za svaku kategoriju posebno u okviru kataloga posuda. Na nekropoli u Lokuštenima postoji različita keramika, ali se mora napomenuti da je i pored raznolikosti utvrđeno da je sva istovremena.

Keramika rimske fakture, rađena od fino prečišćene gline i bojene su posude koje se sreću u najrazličitijim formama, a najbrojnije se javljaju u oblicima lonaca i zdela.

Lonci se najčešće javljaju. Posebno rađeni od gline peskovite fakture, dok se od prečišćene gline mnogo manje javljaju. Ukrašen se retko javlja, a ako ga ima onda je u pitanju urez na ramenu posude. Lonci rađeni na Lokuštenju korišćeni su celi ili fragmentovani, kao urne. Isto tako je važno napomenuti da oni nisu pravljani posebno za tu svrhu, ali da je njihova upotreba nesumnjivo bila za pripremu hrane, što objašnjava i pojavu čestih i velikih zdela.

Interesantan je tip lonca (T.VIII/sl.br.43), rađen na vitlu od crveno pečene gline, sa spoljnom površinom bojenom tonovima tamno crvene boje. Kratke horizontalne ivice. Rame posude, koje se nalazi neposredno ispod oboda je zakrivljeno, a dno je lagano konkavno. U Dakiji bliže analogije nisu poznate, ali su poznate iz drugih provincija. Veći je od proseka. Visine je 29 cm. U Lokuštenima je pronađen samo jedan primerak u grobu br. 107.

Drugi lonac koji se javlja u Lokuštenima je (T.VIII/sl.br.44), rađen na vitlu od fino prečišćene gline. Ivice oboda su koso izvučene i bikoničnog je tela. Dno je prstenasto izvedeno. Kao ukras ima izvedene ureze koje polaze sa ramena, a završavaju se na najširem delu posude. Posuda je prekrivena crvenim firnisom kao kod terra sigillata posuda. Ova dekoracija je nasleđena verovatno iz kasnog latenskog perioda koji je u Panoniji otkriven na području Budimpešte. U Dakiji bez sličnih analogija. U Lokuštenima jedan primer u grobu br. 254.

Na ovoj nekropoli se javljaju i lonci sa dve drške. Oni nisu izrađivani u pogrebne svrhe, ali ih nalazimo među posudama za pripremanje hrane. To je dokazano time što su na tim posudama vidljivi tragovi gorenja, nastali tokom pripreme hrane i izlaganja vatri. Na jugu Dakije poznato je šest tipova posuda sa dve drške, od kojih su pet napravljeni od fino prečišćene gline crvene boje pečenja. Na Lokuštenima su pronađena samo dva od šest poznatih tipova u Olteniji. I ove posude su se koristile u Lokuštenima kao urne.

Sledeći tip lonca (T.VIII/sl.br.45) iz Lokuštena rađen je od gline pomešane sa sitnim zrnima liskuna, a posude su obično crveno pečene. Samo jedan primerak pronađen u grobu. br. 228 je sive boje pečenja. Ivice oboda je blago zakrivljena, i to ka unutra. Ispod oboda, najčešće jedan ili više ureza. Telo je zakrivljeno, a dno je uvek u obliku konkavnog prstena sa ispupčenjem u centru. Od 18 primeraka takve vrste na nekropoli u Lokuštenima samo tri (otkriveni u grobovima br. 24, 228 i 259) nemaju konkavno dno sa ispupčenjem u sredini.

Drške su dve i polaze od ivice oboda i završavaju se na ramenu posude. Ovaj tip se često susreće u Romuli kako u naseobinskim slojevima tako i na nekropoli. Isto tako sreće se na Slavenu, Sucidavi i niže u Stolniceni Dakiji. U zatvorenom kompleksu vile u Romuli datuje se u II vek.

Kada je u pitanju datovanje nekropole ono što nije sporno je da je ona rimska. Pitanje je da li je moguće na nekropoli odrediti tačno vreme njenog trajanja. Ova hronologija je manje ili više tačna i moguća, u načelu, nakon podataka koje pruža inventar grobova, a potom i vreme obreda i rituala.

Pregledom nalaza u grobovima datuje se u II vek i prve desetine III veka. Najraniji novac potiče od Trajana i Hadrijana, a najmlađi od Marka Aurelija. Ovde se mora spomenuti da je u neposrednoj blizini u naselju pronađen novac hronološki od Trajana do Balbinusa (238 g.n.e.).¹⁰⁴ Ako se posmatra prvenstveno keramika i to ona vrsta koja bi mogla pobliže da se datuje, to su lonci sa dve drške, koji su sigurno datovani u II vek n.e., a prisutni su u 13 grobova.

Lonci sa dve drške koji su otkriveni u Lokuštenima pronađeni su do sada samo u ovoj nekropoli. Dva elementa su pomogla precizno datovanje četiri primerka. Urna u grobu br. 179, gde je lonac sa dve drške, imao je u inventaru i fibulu, koje su sigurno datovane u II vek. Lonac sa dve drške u grobu br. 100 imao je isto fibulu. Dakle četiri groba (100, 147, 148, 179) sadržavali su lonce sa dve drške datovane u II vek.

Tanjiri koji imitiraju oblik *terra sigillata* Dragendorf 35 su oblika Curle 23 (T.II/sl.br.26) datuju se u II vek, posebno u drugu polovinu. U Lokuštenima su otkrivena četiri groba, tako da mogu biti primeri četiri sigurno datovanih u II vek.

Šolje/pehari su isto datovani u II vek. Takve šolje se nalaze u pet grobova.

Šolje/pehari sa drškom ukrašene rebrima, koje se javljaju u drugoj polovini II i početkom III veka, javljaju se u 11 grobova koje se datuju u taj period (10, 41, 50, 81, 122, 124, 129, 139, 144, 273, 287). Uz pomoć fibula mogu se datovati u II vek osam grobova (131, 147, 165, 177, 185, 203, 208, 209).

¹⁰⁴ Isto tako potrebno je uzeti u obzir i arheološku situaciju novca, naravno na nekoj udaljenosti od vremena njegovog izdavanja. Valuta koja daje period *post quem* može biti duži ili kraći.

U grobu br. 254 pronađen je novac Lucija Vera. Grobovi 73 i 166 datovani su u II vek po staklenoj guti i još dve staklene posude nađene u njima.

Najmanje 65 grobova može se datovati u sredinu II veka, a 15 u drugu polovinu III veka. Ostali grobovi se ne mogu se datirati direktno. Sve posude nisu osetljive, na primer dačke posude, bikonične, rađene na vitlu (tip 1) pronađene su rađenje od dobro prečišćene gline, u oblicima Dragendorf 35 (G-72), šolje sa rebrima (G-41) i stoga je ovaj obrazac da su logično iz II veka. Pet grobova (G-11, 13, 160, 206, 207) iako sa posudama, sigurno se mogu datovati u II vek.

Lonci, ručno rađeni i ukrašeni sa plastično izvedenom trakom na kojoj je ornament izveden utiskivanjem nokta, datuje se zbog svoje povezanosti sa šoljom ukrašenom rebrima i fibulom u II i prvu deceniju III veka (G-122 i 162). Prema tome, drugi grobovi koji su sadržavali posude istog tipa mogu se identično datovati. Lonci rađeni na vitlu od fino prečišćene gline i sivo pečeni (tip 2), takođe su datovani u II vek jer su nađeni sa tanjirom tipa Dragendorf 35 i fibulom (G-185).

Dakle, većina grobova je iz II veka i prvih decenija III. Poslednji novac otkriven na nekropoli je Marko Aurelije (177), te problem predstavlja Balbin (238). Kraj nekropole mogao bi biti manje ili više oko 177 godine, kada se uzme u obzir poslednji novčić sa nekropole, ili nakon 238 kada se uzme u obzir novčić otkriven u naselju. Važno je imati na umu kod datovanja groblja, da je dobijeno na osnovu inventara iz grobova koji se podudaraju i novca. Zanimljivo, i značajno je da rimski oblici posuda, posebno one od fino prečišćene ili peskovite gline crvene boje pečenja su identični onima sa nekropole koje su otkrivene severno od Romule, da je materijal istovetan nekropoli u Lokuštenima. Vreme Antonija Pija (posle njega) je period najranijeg kraja nekropole, epoha Severa, ili epoha Gordijana Filipa Arabljanina vreme kada su barem Donja Dakija, i Donja Mezija trpele velike napade sa Karpata od koalicijskih Gota (248 god).

Život u Lokuštenima nije zamro ni posle toga, samo je nastavljen 5 km dalje od starog.

Etničkom pripadnošću nekropole bavilo se više autora. Neki istraživači kao što su D. Protase, M. Babes, D. Tudor, smatraju da nekropola pripada starosedecima Lokuštena dako-getske rimske provincije Dakije. Ostali naučnici, posebno Kurt Horedt tvrdi da je nekropola pripadala, poput onih iz ravnice, Obreja Soporu, nekoj enklavi izvan Carstva. K.

Horedt donosi kao argumente u prilog toj tvrdnji da postoji prostor sa nekim zajedničkim karakteristikama sa grobovima iz nekropole Soporu Carpi, kao što su: 1. Pogrebni obred karakteriše kremiranje u urnama ili u grobnim jamama gde se javljaju i deca, 2. Kao urne su često iskorišćene posude - lonci dačkog tipa, 3. Korišćenje dačkih šolja i fruktijera, 4. Korišćenje srebrnih predmeta koje su rađene isključivo u tehnici filigrana u tri posebne vrste, 5. Postojanje fibula „carpice“, 6. Zastupljenost staklenih čaša.

Što se tiče postojećih pogrebnih obreda u Lokuštenima, postoje velike sličnosti pre sa dačkim ritualom pre osvajanja Rimljana. Na Ocniti postoji kremiranje u urnama isto kao i u ubičnoj raci. Ove dve vrste spaljivanja grobova postoje u velikim urbanim centrima, kao što su nekropole Romule i Sucidave. Posude, pehari i krčazi nalaze se u svim ruralnim i urbanim delovima rimske Dakije gde je bilo i vojske. Nema ih samo u Karpatima. Naviku korišćenja starih posuda domaće tradicije, ne ispunjavanju samo dako-geti u rimskoj Dakiji, nego i niz drugog lokalnog stanovništva u drugim provincijama Rimskog Carstva, a to se vidi i na primeru nekih nekropola otkrivenih u Galo-rimskoj nekropoli u Croix-u, Saint Quirin Gullom-u. Važno je naglasiti da je udeo rimske i dačke keramike iskopane u naselju koje pripada nekropoli i koja se razlikuje od nje, u korist od gotovo 90% ka rimskoj keramici.

Arheološki materijal pronađen u nekropoli i obredi navode na zaključak da je korištena od strane lokalnog stanovništva, koje se nalazi na određenom stepenu romanizacije.

Od posebne je važnosti da se na nekropoli u Lokuštenima, kao i u drugim nekropolama ove vrste koje se nalaze u Dakiji, dačka keramika i isključivo rimski oblici posuda javljaju po nekoliko puta pa čak i u istom grobu. U 34 slučajeva pronađeni su u istom grobu ručno rađena dačka keramika sa rimskom, finom, na vitlu rađenom. U četiri slučaja rimska je iskorišćenja kao urna, a bila je prekrivena šoljom koja se smatra za tipično dački proizvod. U dva slučaja, u kojima su rimski oblici iskorišćeni kao urne, pokrivene su oblicima dačkih frutijera. Šest rimskih urni sa poklopcima ručne izrade koje se opredeljuju kao dačke. U pet slučajeva su dačke posude pokrivene ulomcima rimskih posuda i šest dačkih urni sa oblicima koji imitiraju oblike *terra sigillata* posuda. U 12 slučajeva radi se o čisto dačkim posudama, a na osov u rimskog uzora. Situacija u dako-rimskoj nekropoli u Lokuštenima, II

i III veka naše ere iznela je dvoumljenja oko stalnog lokalnog stanovništva u pokrajini Dakiji i rimski argument romanizacije kao dako rimske simbioze.

Primanje običaja polaganja novca na nekropoli u Lokuštenima, uz prisustvo posuda koje pokazuju običaj obožavanja boga Sola¹⁰⁵ neporeciv su dokaz da su ljudi koji su tu pokopani prihvatili navike od Rimljana, kao svoju veru, jer je u drugoj polovini II veka, stanovništvo osetljivo ne samo na materijalnu već i na duhovnu kulturu, što ukazuje na to da je proces romanizacije bio u podmakloj fazi.

DROBETA¹⁰⁶ (TURN SEVERIN)

Tokom kopanja kanala 1970 godine u Drobeti – Turn Severinu, otkriveno je deset grobova sa spaljenim pokojnicima. Locirani su na 50 m severno od železničke pruge Bukurešt – Drobeta Turn Severin. Radovima mehanizacije uništeno je i nekoliko grobova sa priložima. Zbog ograničenog prostora na kojem su vršena iskopavanja ne može se pratiti horizontalna stratigrafija. Ono što se može sagledati jeste da su ispod površinskog sloja u crnoj zemlji ukopane jame od 0.25 do 1.30 m dubine i širine oko 0.70 do 0.90 m. Ispod tog nivoa nalazilo se aluvijalno tlo. Zapečenost se vidi samo na dnu jama. Analogije za ovakav oblik grobova nalazimo u Apulumu i Romuli.

Inventar se sastoji uglavnom iz posuda i novca (obol za Harona). Sva otkrivena keramika predstavlja oblike kućne keramike karakteristične za taj prostor, a interesantnim se izdvaja jedna zdela ukrašena pečatima i pečena u tonovima sive boje, koja se sa pronađenom fibulom u istom grobu datuje u II vek. Za razliku od novca i komada nakita, kod keramičkih posuda nema tragova sekundarnog spaljivanja, što ukazuje na to da su posude odlagane nakon kremiranja. Ovi grobovi ukazuju na dugo korišćenje nekropole.

Najstariji grobovi datovani su u prvu polovinu II veka, svakako vreme Aleksandra Severa. Ovi se grobovi vezuju za nekropolu na gornjoj terasi Dunava koja je uništena erozijom tla i izgradnjom železničke pruge Bukurešt – Drobeta Turn Severin. Nekropola se prostirala južno od rimske ceste koja je išla od istoka ka zapadu ka gradu. Slični nalazi su otkriveni još i 1912, ali tada nisu navedeni oblici grobova u kojima su otkriveni. Grobovi su u stvari

¹⁰⁵ Popilian 1980, 30.

¹⁰⁶ Opširnije o ovoj nekropoli u: Morminte romane de incineratie da la Drobeta, 667- 676.

trećina nekropole smeštene na jugozapadu uz rimsku cestu Drobeta – Dierna (prostor današnje luke).

Od oblika se javljaju dva tipa pehara i dva tipa krčaga. Pehari prve grupe su rađeni od crvene, srednje prečišćene gline, loptastog trbuha i uskog ravnog dna, sa jednom drškom koja polazi ispod ivice oboda i završava se na sredini trbuha. Visina im se kreće oko 7.5 cm, a prečnik oboda 8 cm (T.XIII/sl.br.13 i 14). Drugi oblik pehara sličnog je oblika, ali je ukrašen rebrima i rađen je od peskovite gline beličate boje pečenja (T.XIII/sl.br.15). Visina im je od 9 do 10 cm, prečnik otvora 5 do 7 cm. Datovani su u II i prvu polovinu III veka. Krčazi su rađeni od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i javljaju se u varijantama koje su najzastupljenije u ovoj vrsti grobova (T.XV/sl.br.8). Visine su od 12 do 18 cm, a najveća širina trbuha kreće im se od 9 do 15 cm. Uz njih je nađen novac Hadrijana.

Najinteresantija posuda koja se ovde javlja je pečatno ukrašena zdela (T.IV/sl.br.55). Rađena je od dobro prečišćene gline sive boje pečenja. Obod je iskošen i cilindrično telo se lomi ka nisko postavljenoj stopi.¹⁰⁷ Donji deo trbuha ukrašen je ornamentom izvedenim pečatiranjem. Pečatni ukras se sastoji od rozeta koje su odvojene vertikalnim redovima štapića. Visina posude je 12.5 cm, prečnik oboda 17.5 cm.

Dalmacija

SASE

Među prvim otkrivenim nekropolama sa grobovima ovog tipa, spada svakako nekropola u Domaviji, selo Sase. Pripremnim radovima za rudnik srebra i cinka 1958. godine, otkrivena je ispod sela Gradina, na desnoj obali Saske reke rimska nekropola. Značaj ovog rudarskog centra je ne samo zbog toga što je bio centar rudarstva u rimskoj Dalmaciji i Panoniji nego i što su otkriveni i novi oblici sahranjivanja. Loši uslovi rada i brz tempo iskopavanja naterali su istraživače da materijal samo skupljaju, a podaci o orijentaciji, veličini i vrsti grobova ostali su nepoznati. U prvoj kampanji otkriveno je preko 70 grobova na dve lokacije, na Velikom platou na Gradini i na putu Gradina – Sase.¹⁰⁸ Pretpostavka je

¹⁰⁷ Benea-Tatulea 1975, 672.

¹⁰⁸ O prvim iskopavanjima lokaliteta Sase više pogledati u: Prvi rezultati ispitivanja rimske nekropole u Sasama, M. Baum, D. Srejšević.

da se nekropola širila u dva pravca, zahvatajući jugoistočnu i jugozapadnu padinu u pojasu nejednake širine.

Sledećih godina istraživanja su nastavljena i tada je otkriveno još 83 groba. Kod ove grupe grobova mogao se pratiti kontinuitet u orijentaciji grobova koji je sever – jug sa manjim ili većim odstupanjem ka severozapadu. Orijehtacija ovih grobova bila je uslovljena prirodom terena, jer je na Velikom platou dozvoljavala slobodno ukopavanje u svim pravcima, a u ovom donjem delu, na Čadorištu, bila je uslovljena prirodnim terasama koje su se pružale u pravcu sever – jug. Ista situacija, da se grobovi orijentišu u skladu sa prirodom terena, nalazimo i duž puta Gradina – Srebrenica.

Kasnija istraživanja pomena su na prostor nazvan Karaula i tu je otkriveno nova 42 groba.

Od oblika keramičkih posuda zastupljeni su krčazi, pehari i zdele. Mada je tipološki moguće pratiti njihov razvoj i promene, očigledna je činjenica da se različiti oblici ne mogu i hronološki razdvojiti. U grobovima dolazi do mešanja najjednostavnijih oblika sa razvijenijim formama. Tako npr. za pehare, jedini zaključak koji se može izvući je da su se oblici koji su ovde otkriveni javili nešto kasnije nego u Panoniji i to najverovatnije na prelazu iz II u III vek. Svi su rađeni od gline koja nije dovoljno pečena i proizvod su lokalnih majstora. Kod krčaga je zastupljeniji oblik sa izlivnikom i iako su ovde prvi put konstatovani na kasnije otkrivenim nekropolama sa ovim tipom grobova oni su brojno zastupljeni. Kod zdeli je ista situacija, javljaju se dva osnovna oblika, dublje konične zdele sa blago iskošenim obodom i nisko profilisanim dnom, i široke i plitke konične zdele sa unutra uvučenim i zadebljanim obodom, ravnog dna. Zaključci koji se mogu izvući pregledom ovog materijala ukazuju na potpuno odsustvo importa, a razlog za to može biti i činjenica da je ovaj prostor u početku manje zanačajan, van glavnih saobraćajnica, i izolovan od velikih gradskih centara, a samim tim i bez priliva stranog stanovništva. Jako je izražena karakteristika prerimsko ilirsko-keltske kulture kako u samoj formi pogrebnog rituala, tako i u materijalnoj kulturi, što opet potvrđuje brojnost lokalnog stanovništva rudarskog naselja. Proces romanizacije vrlo sporo teče i te se promene jadvu primećuju u materijalnoj i duhovnoj kulturi između I i sredine III veka. Jednak broj priloga i njihov ustaljen kvalitet ukazuje i na činjenicu da nije bilo velikog distanciranja među

stanovništvom u ekonomskom i društvenom smislu, a te promene se primećuju krajem II veka sa osetnim porastom vojničkih elemenata među stanovništvom.

Promene se vide na prostoru Karaule gde je za razliku od južnih nekropola vidljiv i importni materijal, te se smatra da su na ovom prostoru sahranjivani i stranci, doseljeni Italici. Ovi tada, novootkriveni oblici grobova bili su uvod u to da se posebna pažnja obrati i na priloge u njima, što je potom pokrenulo i čitav niz interesovanja, kako o poreklu samih pokojnika, tako i o njihovoj duhovnoj i materijalnoj kulturi.

DUKLJA

Jugoistočna nekropola Duklje prostire se na severozapadnom delu aluvijalne zaravnj između Gorice i Morače, na najvišoj od tri terase. Severozapadnu granicu nekropole čine humke koje su paralelne sa Moračom i južnim bedemom grada. Nekropola prati put u dužini od 250 m, i zahvatala je površinu od oko 3 hektara.

Nekropola je bila u funkciji od prvih decenija I veka do sredine IV veka. Konstatovano je nekoliko faza od kojih su grobovi iz I veka neposredno uz desnu i levu stranu puta u uzanom pojasu u dužini od 100 m, iz perioda II veka su u pojasu dužine 100 m, ali su uvučeni u odnosu na put ka jugozapadu. III vek je zastupljen grobovima sa desne strane puta u pojasu dužine 180 i širine 80 m, dok su grobovi IV veka raspoređeni ka jugoistoku i jugozapadu u odnosu na put. Kod grobova najstarijeg perioda uočljiva je parcelacija, kao na nekim nekropolama u kontinentalnoj Panoniji. Od kraja trećeg veka gubi se posebna orijentacija grobova.

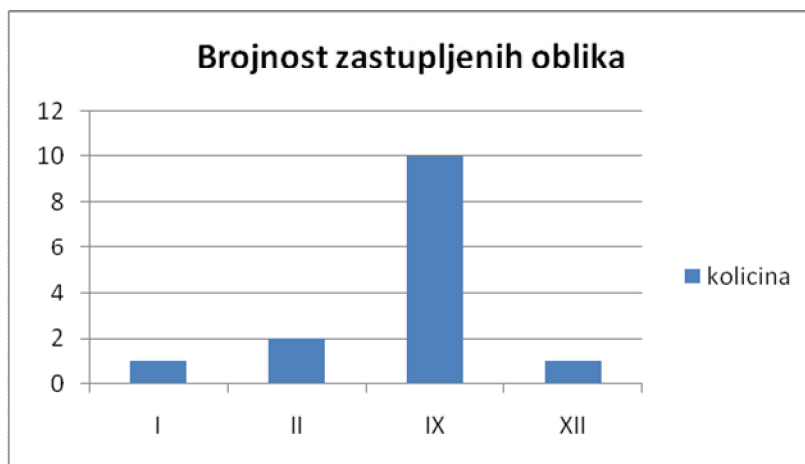
Ova nekropola je biritualna, od istraženih 351 groba, 226 su sa spaljenim pokojnikom, a 125 skeletni. U najstarijem delu nekropole konstatovani su isključivo grobovi sa spaljenim pokojnicima. Najstariji grobovi su iz perioda Tiberija i Klaudija, pretpostavlja se da većina pripada domorodačkom stanovništvu. U vreme kada se u Italiji napušta spaljivanje u Dokleji dostiže svoj vrhunac i opstaje do Aleksandra Severa i možda kasnije. Na ovoj nekropoli je vidljivo da naglo dolazi do prelaska sa kremacije na inhumaciju i to od sredine III veka, te se te promene pripisuju doseljencima ili iz primorskih gradova Dalmacije ili za Orjentalce.

Tipovi grobova na jugoistočnoj nekropoli (pril. br. 25) dele se u dve velike grupe u odnosu na to da li su ostaci spaljenog pokojnika izdvojeni i isprani od gari i pepela ili ne. Podeljeni su na 10 tipova od kojih su tipovi koji su interesantni za ovaj rad od 5 do 10. To je grupa grobova gde se ostaci spaljenog pokojnika ne izdvajaju od gari i pepela niti se stavljaju u urne. Oni se pojavljuju gotovo istovremeno na velikoj teritoriji i održavaju se bez promena u ritualu spaljivanja. Ovo se dovodi u vezu se oživljavanjem starijeg načina sahranjivanja koji je praktikovan kod brojnih balkanskih plemena u vreme pre rimske dominacije. Teško se vezuje za određeni etnos, jer se sreće kako na ilirskoj tako i na dako-mezijskoj i tračkoj teritoriji. Ono što im je isto zajedničko da su u njima sahranjeni domoroci.

Za grobove sa spaljenim pokojnicima u Duklji karakteristično je i to da su svi pokojnici spaljeni na ustrini, a potom ostaci preneti do groba. Nisu pronađeni tragovi lomača. U samom pogrebnom ritualu ima razlika koje se ogledaju da li su ostaci pokojnika preneti sa lomače koja se potpuno ohladila ili ne. Pretpostavka je da se čekalo da se ostaci sa lomače potpuno ohlade, pa su tek tada stavljeni prilozima i zasipana grobna jama. To potvrđuje i činjenica da na prilozima nisu nađeni tragovi gorenja. U ovoj grupi grobova postoje i grobne jame koje su manjih dimenzija, kod kojih je prenet samo deo spaljenog pokojnika sa lomače. Nedostaju podaci o pogrebnim ritualima koji su kasnije vršeni nad grobovima, ali po prilozima u grobovima i po “žrtvenim daćama” mogu se neki od njih pretpostaviti. Orijentacija grobova ovog tipa je ista kao i na drugim nekropolama, uslovljena nekim orijentirima i najčešće se javljaju četiri: istok - zapad, sever - jug, severoistok - jugozapad, severozapad - jugoistok. Interesantno je da su grobovi orijentisani istok - zapad i severozapad - jugoistok siromašni ili bez priloga, a da se orijentacija severoistok - jugozapad najčešće javlja i da se vremenski najduže koristi.

Što se priloga u grobovima tiče od 227 groba sa spaljenim pokojnicima 120 je imalo priloge. Ovde je interesantna činjenica da se keramičke posude koje se inače brojno javljaju kao prilozima u grobovima, ovde retko sreću. To ukazuje i na činjenicu da u ove grobove nisu stavljeni piće i hrana kao prilog pokojnicima. Među grobovima koji su opredeljeni kao Mala Kopašnica Sase (varijanta I, II ili III), u svega 14 grobova kao prilog se javlja

keramička posuda, ukupno 15 kom, od čega je 14 moguće tipski odrediti.¹⁰⁹ Konstatovana keramika u grobovima je vrlo siromašna, kako evidentiranom količinom, tako još i više zastupljenim oblicima. Od oblika se najbrojnije javljaju pehari (IX - 10 kom) i kod njih razlikujemo da li su sa dve (2), jednom (4) ili bez drške (4). Potom slede lonci (II - 2 kom) i svega po jedan krčag i jedna zdela (XII i I). Dva fragmenta trbuha i dna najverovatnije su pripadali peharima. Svi pehari koji se javljaju u ovim grobovima rađeni su na vitlu, od srednje ili slabije prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja. Visina im ne prelazi 10 cm. Spoljna površina je uglavnom neobrađena, sem u slučaju sivog pehara (iz G-336) čija je površina u donjem delu posude prevučena firnisom crne boje. Kod drugog pehara isto sive boje pečenja, spoljna površina je bojena tonovima crne boje, a u gornjem delu posude ukrašavanje je izvedeno urezivanjem. Ako postoji, ornament je uglavnom načinjen radlom, a u jednom slučaju je izvedena aplicirana plastična traka na kojoj su nalepci sočivastog oblika (pehar iz G-312). U četiri groba konstatovan je novac.¹¹⁰ Za ove pehare pretpostavlja se da su putem importa, pre svega iz Akvileje, stigli u Duklju.

¹⁰⁹ Pogledati plan sa oblicima grobova koji se javljaju na jugoistočnoj nekropoli u Duklji i oblici posuda koji su nađeni u njima.

¹¹⁰ G-44/Hadrijan; G-47/Septimije Sever; G-196/Antonije Pije; G-336/Trajan.

Gornja Mezija

BABIN RAZBOJ KOD SMEDEREVA¹¹¹

Prilikom zaštitnih arheoloških istraživanja, a tokom izgradnje obilaznice kod Smedereva otkrivena je antička nekropola.¹¹² Zauzima veći plato na jednoj lesnoj gredi, koja se blago spušta ka obali Dunava. Sa zapada protiče Udovički potok, koji je dosta ošteti nekropolu. Gabarit nekropole nije moguće utvrditi pošto je oštećena vododerinom. Uz ovu nekropolu razvila se nekropola sa inhumiranim pokojnicima i nema konstatovanog preklapanja jednih i drugih grobova. Otkriveno je 17 grobova, od kojih osam pripada tipu Mala Kopašnica Sase. Orijentacija ovih grobova je u 7 slučajeva severoistok-jugozapad, a svega u jednom sever-jug. Grobovi su siromašni priložima, od kojih se krčazi javljaju 6, pehari 4, a poklopac samo sa jednim primerkom. Svi oblici su poznati širom Gornje Mezijske i standardni su prilozi u grobovima ovog tipa u kojima su datovani u period II do sredine III veka. Prilozi su ostavljani na gornjem etažu, a kosti nisu razdvajane od gari i pepela. Na posudama nema tragova naknadnog gorenja.

NAISS¹¹³

Veliki broj otkrivenih grobnica u Nišu ukazuju na činjenicu da je u njemu živelo i brojno stanovništvo. Raznolikost oblika grobova ukazuje i na dug vremenski raspon opstanka grada. Među grobnim priložima ima i skupocenijeg materijala što ukazuje i na bogate građane. Na nekropoli Gradsko polje kod Tehničkog fakulteta otkivena je jama zapečenih zidova sa slojem gari na dnu. Otkrivene su i kosti i gvozdeni klin, bez keramičkih priloga. Kod Trošarine u ul. Kosovke devojke registrovana su tri groba sa kremacijom koji su prema priložima datovani u kraj II veka. Preko ovog prostora se širila kasnoantička nekropola što je najverovatniji uzrok uništavanju ranijih ukopa.

¹¹¹ Detaljnije o izgledu grobova: *Antičke i srednjevekovne nekropole Smedereva*, 10-29.

¹¹² Ovaj prostor je ranije bio poznat u arheološkoj literaturi po srednjevekovnom materijalu.

¹¹³ Više o antičkim nekropolama u Nišu i pogrebnom ritualu u njegovim nekropolama pogledati u: *Niški zbornik 1*, 33 -51.

MALA KOPAŠNICA

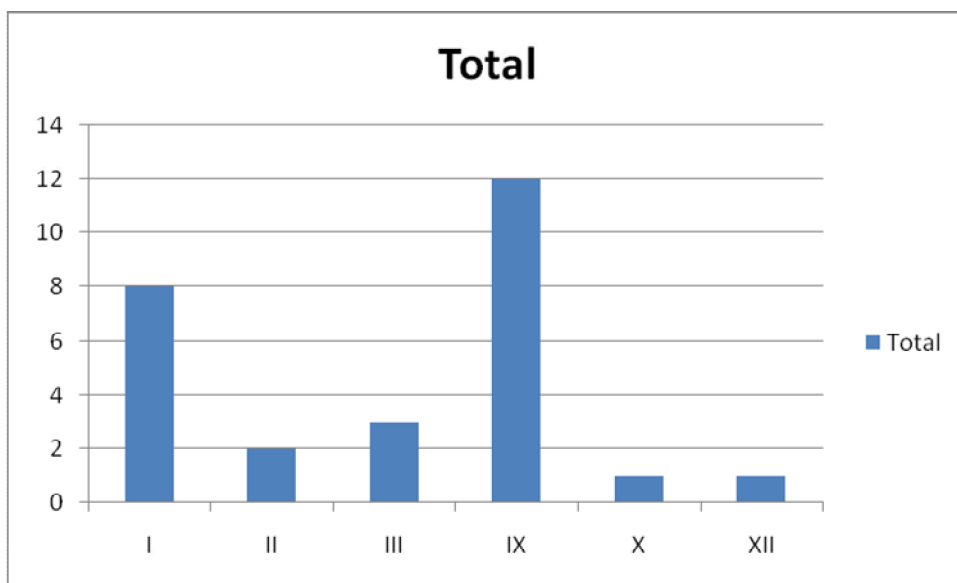
Nekropola spaljenih pokojnika otkrivena je tokom zaštitnih arheoloških radova prilikom izgradnje auto puta Niš - Skoplje 1960. godine. Sledećih pet godina nastavljena su iskopavanja kojim su otkrivena 154 groba.

Pokojnici su spaljivani na ustrini, a zatim je sadržaj lomače (karbonizovane kosti, novac i drugi prilozi) polagan u ranije pripremljen grob. Razlikuju se dve forme grobnih oblika a) pravougaone ili elipsaste grobne jame (tip MKS I) i b) pravougaone grobne jame sa etažom u sredini – etažni grobovi (tip mKS II).

U Maloj Kopašnici nisu pronađene kuline, ali to ne znači da nisu postojale, možda su skinute nivelacijom zemlje.

Na osnovu načina sahranjivanja, oblika jama kao i priloga u grobovima, nekropola u Maloj Kopašnici se opredeljuje u period od II do prve polovine IV veka. Pripisuje se Dardancima, romanizovanom domorodačkom stanovništvu.¹¹⁴

Od svih keramičkih posuda otkrivenih u ovim grobovima brojem tipova i količinom najbrojnije se izdvajaju šolje i pehari (IX), potom zdele (I) a onda lonci (II).

¹¹⁴ Pešić 2005, 39.

SINGIDUNUM¹¹⁵

Iako su grobovi spaljenih pokojnika na prostoru Singidunuma otkriveni još 1889. godine, njihovom istraživanju pristupilo se tek 1988. godine. U užem gradskom jezgru otkriveni su etažni grobovi na nekoliko lokacija i to u Palmotićevoj ulici, u Tašmajdanskom parku, severno od crkve sv. Marka, u ul. Arhiepiskopa Danila, ul. Đure Salaja i u ul. Svetozara Markovića,¹¹⁶ to je sve prostor koji je zahvatala jugoistočna nekropola. Otkriveno je ukupno 93 groba od kojih je 61 sa kremiranim i 32 groba sa inhumiranim pokojnikom. Od toga je 50 opredeljeno u tip MKS II (etažne grobove), a deset u MKS (obične grobne rake zapečenih strana). Sa svega jednim primerkom izdvaja se zidani grob gde su strane i zidovi rake prvo bili zapečeni, a potom je načinjena grobna konstrukcija od kamena i opeka vezanih malterom. Orijehtacija im je različita, najbrojnija je severozapad-jugostok (19), potom sever-jug (11), i istok-zapad (8). U većini slučajeva nije bilo odvajanja kremiranih kostiju od gari i pepela sa lomače, 43 groba su imale priloge, a mesto *ustrine* nije locirano. Najveća koncentracija etažnih grobova je evidentirana na prostoru između zgrade u Kosovskoj 39 i Palmotićeve ulice,¹¹⁷ gde je među etažnim grobovima konstatovana i pojava grobova od opeka sa inhumiranim pokojnicima što ide u prilog tezi o istovremenom trajanju i korišćenju oba vida sahranjivanja. Najranije sahrane u grobovima tipa MKS II u Singidunumu opredeljuju se u drugu polovinu II veka, a najveći broj pripada početku i sredini III veka.

Pravilo u rasporedu grobnih priloga u okviru gornjeg i donjeg etaža ne postoji. U najvećem broju slučajeva kada postoji donji etaž prilozima su u njemu, a njihov raspored je različit. Ponekad su keramičke posude postavljene na uglovima užih strana, nekad uz duže strane, a najčešće u jednom uglu etaža. Ne može se ispratiti ni neka posebna orijentacija ovih grobova.¹¹⁸

¹¹⁵ Detaljnije o nekropolama rimskog Singidunuma u *Singidunum* 3, 7-100.

¹¹⁶ Na Planu II, *Singidunum* 3, str. 10, dat je pregled nekropole koja se prostirala na putu Singidunum – Viminacijum i na njemu su prikazani oblici otkrivenih grobova kao i njihova koncentracija.

¹¹⁷ Pop-Lazić 2002, 42.

¹¹⁸ Pop-Lazić 2002, 42.

Od keramičkih posuda koje se javljaju kao prilog u grobovima tip MKS I i II u Singidunumu javljaju se krčazi, pehari, zdele, lonci i tanjiri. Najbrojnije su zastupljeni krčazi i to ne samo brojčano nego i sa brojem tipova. Za nekoliko tipova se može pretpostaviti da su izrađivani samo za grobne priloge, dok se većina sreće i u naseobinskim slojevima. Uglavnom je u pitanju lokalna izrada, neki su zastupljeni samo sa jednim primerkom i smatraju se ili importom ili proizvodom lokalnih radionica susednih gradova. Različiti tipovi kračaga imaju i svoje drugačije hronološko trajanje tako da se u celini krčazi datuju od II do IV veka. Kod pehara samo jedan tip se datuje u kraj I i početak II veka, a ostali u drugi i treći vek. Zdele su zastupljene sa dva tipa i to je jedna import iz italskih centara, a druga je datovana u drugu polovinu IV veka. Najzastupljeniji lonci su od peskovite žućkastobeke gline i oni se javljaju od II do IV veka. Ostali lonci su datovani u kraj II i početak III veka. Tanjiri su konstatovani u tri groba i datovani u II vek. Pregled tipova koji se javljaju u Singidunumu dat je u okviru kataloga sa svim oblicima keramičkih posuda koje se javljaju u grobovima tipa MKS.

VIMINACIJUM

Viminacijum je bio glavni grad provincije Gornje Mezije (Moesie Superior), a kasnije i Mezije Prve (Moesia Prima) i stalni logor legije VII Klaudije (VII Claudia Pia Fidelis). Vojni logor je verovatno bio osnovan već u prvim decenijama I veka. Civilno naselje za vreme Hadrijana dobija status municipijuma, a za vreme Gordijana III i status kolonije. Višedecenijska istraživanja i velik broj otkrivenih grobova omogućava da keramičke posude otkrivene u grobovima tipa MKS budu osnov za sastavljanje tipologije priloga u ovoj vrsti grobova.

Od 1976. godine sprovode se zaštitna arheološka iskopavanja. Najvećim delom izvode se na jugu i zapadu gradske teritorije Viminacijuma. Na tim južnim nekropolama¹¹⁹ Viminacijuma (Više grobalja i Pećine) otkriveno je više od 13.500 grobova kako kremiranih tako i inhumiranih pokojnika. Najstariji grobovi pripadaju keltskoj nekropoli, a najveći broj grobova pripada periodu od kraj I do IV veka.

¹¹⁹ Detaljnije o južnim nekropolama i grobovima MKS I i II kao i o grobnim priložima u njima, u *Više grobalja* 2, 521-528.

*Pirivoj*¹²⁰

Iskopavanja na prostoru Pirivoja započeta su 1997. godine, da bi se nastavila 2003. godine. Taj prostor je definisan kao deo istočne nekropole Viminacijuma. Na nekropoli je zastupljeno biritualno sahranjivanje sa 412 grobova od kojih je 68 sa kremacijom. U njegovoj neposrednoj blizini otkriven je prostor koji se smatrao ustrinom (zbog tragova kolja koja su otkrivena) ili odlagalištem za otpad prilikom korišćenja nekropole u neposrednoj blizini.¹²¹ Zid koji se prostire u njegovom centralnom delu i zauzima prostor od 20 x 20 m činio je u stvari ogradni bedem za zaštitu centralnog dela građevine koja je opredeljena kao bustum. Svakako najneobičniji oblik groba sa ove nekropole je jedan od dva groba sa kremacijom sa tri etaža (G1-32). Pre svega neobičan je zbog broja etaža, potom zbog zidane konstrukcije, a najviše zbog materijala upotrebljenog za njegovu izradu. Nalazi se u neposrednoj blizini groba sa inhumacijom (G-186). Nad prvim etažom je postojala konstrukcija zidana malterom i kamenom zelencem, koja je očuvana samo u severozapadnom uglu. Prvi etaž je zapečen do crvenog intenziteta i ima dimenzije 2.90 x 2.10 x 0.50 m. Drugi etaž je zapečen do sivog intenziteta, a zatim ozidan konstrukcijom od opeka i fragmenata, uglavnom amfora, koji su bili spojeni malterom. Ovaj zid debljine 10-20 cm, očuvan je u fragmentima u severnom i južnom delu groba i delimično prekriva dno prvog etaža (u istočnom i južnom delu). Dimenzije drugog etaža su: 2.25 x 1.75 x 0.60 m. Prvi i drugi etaž bili su u potpunosti ispunjeni šutom sastavljenim od maltera, opeke, kamena zelenca i delova amfora što predstavlja posledicu savremene pljačke. Na sedam opeka se nalazio žig *LEGVIICL*, a na obodima triju amfora pečati sa imenom *TFLTALANI*. Može se pretpostaviti da su prvi i drugi etaž potpuno bili ispunjeni zidnom masom od koje potiče navedeni šut. Treći etaž je bio prekriven slojem sterilne žute zemlje, debljine 5-7 cm i ima dimenzije: 1.40 x 0.60 x 0.30 m i zapečen je do sivog intenziteta. Ceo treći etaž je bio ispunjen pepelom, ugljenisanim drvetom i spaljenim i ispucalim malobrojnim ljudskim kostima. Nađen je veći broj ugljenisanih oraha (u istočnom delu) i gvozdениh klinova. Ovaj prostor je prestao da se upotrebljava početkom IV veka.

¹²⁰ Više o ovoj lokaciji u Археолошки преглед 2/3, 59-61.

¹²¹ Više o Sondi 29 u *Arheologiji i prirodnim naukama* 5, 7-56.

*Kod Koraba*¹²²

Lokacija pod nazivom Kod Koraba, nalazi se u širem pojasu Viminacijuma, oko 650 m jugoistočno od vojnog logora. Primenom geofizičkih metoda konstatovana je nepoznata nekropola, da bi se arheološkim iskopavanjima započetim 2005. godine ona i istraživala do 2008. godine. Predstavlja najistočniji deo istočne viminacijumske nekropole. I ovde je zastupljeno biritualno sahranjivanje, otkriveno je 211 grobova od kojih su 132 sa kremacijom i 79 sa inhumiranim pokojnicima. Prema otkrivenim priložima nekropola se datuje u period od druge polovine I veka do druge polovine III veka, uz izuzetak samo jednog groba koji je datovan u IV vek.

Kao i na južnim nekropolama i na Pirivoju i ovde je najvećim delom među kremiranim grobovima zastupljen tip Male Kopašnice Sase i to sa svim njegovim varijantama.

Nad Klepečkom

I lokacija pod nazivom Nad klepečkom nalazi se u širem pojasu Viminacijuma, oko 800 m istočno od vojnog logora. Istraživanja na ovom prostoru započeta su 2008. godine jer je prostor ugrožen napredovanjem površinskog kopa Drmno. Uz pomoć geofizičkih i geomagnetnih, a potom i sprovedenih arheoloških istraživanja, pažnja je usmerena na istraživanje prostora uz komunikaciju Viminacium – Lederata. Ostaci ulice, šančevi i veće zgrade (zidovi oko grobnica) su već otkriveni. 2009. godine konstatovan je i prostor nekropole koji se pruža još dalje ka istoku. Do sada je na tom prostoru otkriveno preko 177 grobova. I ovde je u pitanju biritualno sahranjivanje, među kojim preovladava kremacija sa 100 grobova u odnosu na inhumaciju sa 77 grobova. Na ovoj nekropoli je otkriven i troetažni grob. Ono što je neobično sa ovom nekropolom je da je velik broj grobova odvojen zidovima, da je izvršena parcelacija. U ovim grobovima priloga je malo ili ih i nema. Prilozi u grobovima spaljenih pokojnika su tipični za tip MKS.

*SCUPI*¹²³

Dosadašnja arheološka istraživanja potvrdila su postojanje tri nekropole: istočne, zapadne i južne, dok se za severnu ne može tvrditi sa sigurnošću, jer je otkriven samo skroman broj

¹²² Više o ovoj lokaciji u *Arheologiji i prirodnim naukama* 5, 83-99.

¹²³ Više o samom gradu i iskopavanjima u: *Scupi - gradska teritorija*. Душанка Коракевич, Скопје 2002.

grobova (dva ozidana i jedan u obliku ciste) i sa svega jednom nadgrobnom stelom koja je otkrivena vršenjem poljoprivrednih radova.

Istočna nekropola

Predstavlja najveću gradski nekropolu. Sistematska istraživanja sprovedena su 1970. i 1971. godine, a zaštitna u nekoliko navrata 1981., 1983., 1994. i 1996. godine.

Prostirala se od severnog platoa na bregu Zajčev Rid do Vardara, u pravcu sever-jug. Istočna i zapadna granica prostiranja nekropole nije jasno definisana. Ukupan broj istraženih grobova na ovoj nekropoli je 730. Otkriveni su grobovi iz predrimskog, rimskog i kasnorimskog perioda. Vreme trajanja ukopavanja kontinuirano se prati od IV veka pre naše ere do V veka naše ere. Zastupljeno je biritualno sahranjivanje.

Među više tipova grobova izdvaja se i 40 grobova oblika MKS, četvorougao nih grobnih jama sa zapečenim zidovima. Javlja se i varijanta gde je donji etaž pokriven sa tegulama i imbreksima na dve vode, ispod kojih su smešteni pogrebni prilozi i kremirane kosti. Ovi etažni grobovi postoje do sredine III veka n.e. I. Mikulčić ih vezuje za Trakiju, a M. Garašanin za Ilire. Njihova velika rasprostranjenost u Centralnom i Zapadnom Balkanu i delimično u Rumuniji ukazuje na to da je ovaj pogrebni ritual svakako bio povezan sa domorodačkim stanovništvom, ali se ne može dati bliža etnička interpretacija.

Istočna nekropola je korišćena do kasnog rimskog carstva, a posebno je u IV veku služila kao glavna gradska nekropola.

U kampanji 1994. godine konstatovano je 14 grobova koji su bili sa kremiranim pokojnicima raspoređeni u četiri horizontalna reda koji su međusobno paralelni. Grobovi su približne identične orijentacije istok-zapad (u svega dva slučaja orijentacija je istok- zapad, a samo u jednom sever-jug) sa malim odstupanjem bez međusobnog oštećivanja i narušavanja grobnog prostora što možda ukazuje na činjenicu da su imali nadzemna obeležja na šta ukazuju i drugi autori, ali za šta nigde nisu otkriveni materijalni dokazi. Grobovi koji su izdvojeni u ovom horizontu tipološki dominiraju na celoj istočnoj nekropoli. Izdvajaju se dve varijante ovih grobova. Prva je jednostavna raka pravougaonog ili elipsastog oblika sa zapečenim zidovima i dnom, različitog intenziteta. Ostaci spaljenog pokojnika položeni su na dno rake izmešani zajedno sa ostacima drveta, pepela i gari. U ovoj varijanti se mogu izdvojiti podgrupe u zavisnosti od načina pokrivanja, da li su ostaci

pokriveni, ako jesu da li su sa pločom ili tegulom i da li je tegula postavljena na dve vode. Drugu varijantu čine grobovi kod kojih je konstatovan i etaž, istog su oblika kao prethodni samo što u centralnom delu rake postoji jamica u koju se odlažu ne separatisani ostaci pokojnika. Ovaj etaž isto može biti različito pokrivan. Ovo je češći tip koji se sreće na ovoj nekropoli.

Prilozi su, ako postoji etaž, uvek odloženi u donji nivo, a od keramičkih posuda najbrojnije se javljaju krčazi, u gotovo svakom grobu. U jednom je konstatovano tri krčaga, a u pet grobova po dva. Ono što je drugačije nego u drugim grobovima ovog tipa jeste da se javlja i po četiri kadionice i to u dva slučaja, na ovako mali broj grobova. Nađeni novac u jednom grobu datovan je u prvu četvrtinu III veka. Zdele se javljaju u nekoliko grobova, u pitanju su manje zdele na prstenastoj stopi sa dve drške čija je spoljna površina premazana bojom različitih intenziteta crvene boje. Pehari su sa jednom drškom, najzastupljeniji oblik pehara koji se sreće u ovim grobovima. Rađeni su od dobro prečišćene gline, prvenstveno crveno pečene zemlje. Druge boje se javljaju retko, uz potpuno odsustvo sivih posuda. Iako se krčazi najbrojnije javljaju svi pripadaju istom tipu samo su varijante oboda u pitanju. Visina im varira od 15 do 29 cm, a izrađeni su od dobro prečišćene gline pečene u tonovima blede narandžaste do crvene sa premazom na gornjem delu tela. Ivica oboda je horizontalno izvučena. Vrat je izdužen i cilindričan, loptastog ili jajolikog tela, sa prstenasto profilisanim dnom i trakastom drškom koja polazi od sredine vrata i završava se na ramenu posude. Ovi primerci su precizno datovani i to od kraja I veka i najkasnije do II veka. Najčešće se javljaju kao prilog u grobovima istočne nekropole i predstavljaju lokalnu produkciju po uzoru na italijanske oblike. Od sredine II veka oblik se transformiše, glina postaje slabije prečišćena i pečena, dok premaz gornje površine često nedostaje. Ovo je oblik koji je poznat širom Gornje Mezije prvenstveno na Viminacijumu i u Singidunumu, od Makedonije u Stobima, a od Panonije u Emoni, Sisciji i Sirmiumu. Drugi tip krčaga još loptastijeg tela, ali kraćeg vrata, javlja se rađen od peskovite gline pečen u tonovima od narandžaste do crvene, a visine od 18 do 22 cm. U grobovima u kojima je nađen datovan je novcem Severa. I ovde se radi o lokalnoj produkciji, ali sa uticajem istočnih provincija. Grobovi su bogati priložima, kako keramičkim posudama, tako i staklenim, a i raznim figuricama od terakote, žižcima, koštanim iglama i sl.

Zapadna nekropola

Na udaljenosti od 150-200 m od zapadnog gradskog bedema 1990. su započela istraživanja ove nekropole, kada je i otkriveno 103 groba. Konstatovana su tri kulturna horizonta: ranorimska nekropola sa nadgrobniim spomenicima, grobovima sa kremacijom i inhumacijom, datovanim u drugi i rani treći vek.; drugi koji predstavlja rimska otpadna deponija, datovana od II do IV veka; treći horizont predstavlja kasnorimska nekropola sa skeletnim sahranjivanjem, čija je donja granica IV vek, a gornja je još uvek ostavljena otvorena, a za to se očekuju rezultati najnovijih istraživanja.

Južna nekropola

Otkrivena je rekognosciranjem terena 1966. godine, a potvrđena sondiranjem 1969. godine, kada je otkriveno nekoliko grobova tipa cisti. Na ovoj ranorimskoj nekropoli otkriveni su grobovi sa kremacijom i inhumacijom. Kod kremiranih, ostaci su odlagani u urne, dok su skeletni pokojnici sahranjivani u sarkofazima i zidanim grobovima. Otkriveno je 6 grobova koji su datovani u II i III vek.

Makedonija

STOBI¹²⁴

Bio je značajno gradsko naselje u periodu od III veka pre naše ere do VI veka n.e. Naselje se razvilo iz malog peonskog naselja, na terasastom terenu uz reku Erigon (Crnu). Od 148 g.p.n.e. gubi nezavistost i postaje rimska provincija sa Stobijem kao upravnim središtem provincije Makedonie I.

Sa politikom koju uvode Marko Antonije i Oktavijan Avgust obnavlja se život u provinciji Makedoniji. Uz uloženi kapital vojničke kolonije Filipi, Dion, Kasandreja i Pela koje su okružene prostranim njivama sprovode novu politiku, a u istom redu sa njima i Stobi, sa tom razlikom što je bio nižeg administrativnog ranga, koji kao Opidum civium Romanorum prerasta u municipij.¹²⁵

¹²⁴ I. Mikulčić 2003.

¹²⁵ 69. god.

Arheološki ostaci na terenu dozvoljavaju da se rekonstruiše osnivanje novog grada. On izrasta u neposrednoj blizini starog. Nove kuće se grade na prethodnim grobljima. Grad je isplaniran i započet iznenada, na spremnom terenu koji je bio 5-6 puta veći od ranijeg naselja.

Svi ove podaci se dobijaju iz nekropola datovanih od I veka stare ere i posle toga. Posebno je interesanta pozicija ovih grobova. Svi se nalaze van granica rimskog grada. Unutar, u novom geografskom okviru niko nije bio sahranjivan. Novi grobni prostor određen je gradskim zidinama i velikim odbrambenim rovom koji se pružao pored zida.

Od 1970 – 1974., vršena su iskopavanja ovog rova na 50-70 m od Porta Sacre, i tu su otkriveni prvi grobovi sa početka rimskog postojanja grada. 1992. i 1995. godine za vreme gradnje nove trase auto puta E-75, koji je trasiran tako da prelazi preko jugozapada nekropole, bili su otkopani i drugi grobovi istog perioda.

Počevši od iznešene konstatacije da je prostor novog grada bio jasno odvojen od nekropole, još u ranoavgustovo vreme, može se zaključiti da je grad bio naseljen spontano, sa verovatno većim talasom novih stanovnika. To ne znači da je odmah potpuno izgrađen i da je naseljeno svih 20 hektara gradske površine, nego da se na velikom delu pronalaze slojevi datovani u I vek naše ere. Broj grobova bi isto tako trebao da govori u prilog kolonizovanju i demobilizaciji vojske. Najveća kolonija u Makedoniji, Filipi, bila je naseljena vojnicima Marka Antonija 41 g.p.n.e. A Oktavijan Avgust je 30 g.p.n.e. znatno obnovio i proširio. To se zna iz pisanih dokumenata, a istorijat drugih kolonija je sličan Filipima, pa nema razloga da se sumnja da se isto dogodilo i Stobima.

Među najranijim rimskim grobovima ima relativno malo sahranjenih pravih Rimljana, u urnama po italском običaju. Većina njih, u skladu sa nekropolom i vrstom sahrane upućuje na poreklo iz helinističkog sveta. Oni su živeli u skladu sa nasleđenim kulturnim tradicijama koje su se najviše odražavale u pogrebnim ritualima.

Najviše su cenjene grobne parcele iza gradskih zidina, u blizini gradskih kapija i duž puteva koji vode iz grada. U Stobima je najveća i najbolje istražena jugozapadna nekropola, koja počinje velikim rovom ispred glavnog gradskog zida i proteže se u dužini jednog km na jug. Grobovi uglavnom slede put ka Pelagoniji na jugu (prostor današnje Bitole), a pomalo i put ka Scupima. Nekropola se prostire na površini od najmanje 25-30 hektara. Najveći

obim dostiže u III i IV veku, a posle toga se smanjuje. Postojala je jedna mala nekropola konstatovana na Orlovoj Čuki, na desnoj obali reke Crne, istočno od grada. Grobovi su slučajno otkriveni i na levom brežuljku kod Vardara, pored severnog predgrađa Stobija.

Velika jugozapadna nekropola iskopavana je u više kampanja u toku kojih je otkriveno oko 2000 grobova. Najveći deo pripada kanoantičkom periodu.

Osnovni način sahranjivanja od I veka p.n.e. do ranog III veka n.e. bila je kremacija, koja se nalazi gotovo u svim evropskim državama. Tako u Stobima i doseljeni Italici (Rimljani), tako i domorodačko (pajonsko i makedonsko) stanovništvo. Među otkopanim grobovima razlikuju se nekoliko tipova grobnih konstrukcija. U to vreme superiorna rimska civilizacija je kršila i gasila lokalne tradicije širom novosagrađene imperije, a pogrebne forme i običaji kao i verovanja bile su poslednje manifestacije kojim su odolevale etničke grupacije da zadrže svoj identitet.

O pitanju etničke strukture grada teško je govoriti, ali se može konstatovati da su pored doseljenih Italika otkriveni i tragovi domorodačkog pajonskog stanovništva, iz Donje Makedonije i Egejske obale kao i Bliskog Istoka.

U ovim grobovima interesantna je pojava velike količine priloga figurica od terakote sa predstavama raznih božanstava. Nalaženi su u svim grobovima, bez obzira da li su bili u pitanju muškarci, žene ili deca.¹²⁶

¹²⁶ I. Mikulčić 2003, 50.

KATALOG

ZDELE

T. I / sl. br. 1

Zdela horizontalno razgrnutog oboda, sa unutrašnje strane užljebljenog. Visoko postavljenog trbuha koji se spušta ka užem, ravnom dnu. Dve trakaste užljebljene drške polaze ispod oboda i završavaju se na delu trbuha gde se blago prelama. Rađena od peskovite gline žućkasto beličaste boje pečenja (Munsell: 5yr- 8/2; 10yr-7/4). Javlja se u sledećim dimenzijama visine od 8.3 do 12.5 cm, prečnika oboda od 18 do 26 cm, prečnika dna od 5.8 do 8 cm, najveće širine posude 26 cm, zapremine 2500 ml³. Na istraživanim lokacijama na Viminacijumu sreće se na Pećinama i Kod bresta korabe, gde je datovanje izvršeno uslovima nalaza od sredine II do kraja III veka. Samo u jednom slučaju je kao prilog u grobu tipa MKS I, u svim ostalim slučajevima je u etažnom grobu. Paralele za ovaj tip mogu se naći u Singidunumu.¹²⁷

T. I / sl. br. 2

Manja zdela ravnog kratkog oboda, kalotastog recipijenta i prstenasto profilisane stope. Javlja se u dimenzijama visine posude do 4.3 cm, prečnika oboda 11.7 do 12.2 cm, prečnika dna 4.5 do 4.8 cm, a najveća širina posude je od 11 do 12.2 cm. Izrađena od prečišćene gline pečene u tonovima crvene boje i premazana firnisom mrke boje (Munsell: 5yr-6/4). Zapremina im se kreće do 180ml³. Na viminacijumskim nekropolama zastupljena je na lokacijama Više grobalja i Pećine gde se brojnije javlja u etažnim grobovima.

T. I / sl. br. 3

Kalotasta zdela prstenasto profilisanog oboda, rađena od srednje prečišćene gline pečene u nijansama crvene boje (Munsell: 5yr-6/6; 5yr-7/6; 5yr-7/8), crveno bojene, ređe firnisovane površine. Ovaj tip je na viminacijumskim nekropolama zastupljen sa tri posude (lok. Više grobalja, Pećine i Nad Klepečkom). U sva tri slučaja radilo se o etažnom tipu groba. Visina

¹²⁷ Nikolić-Dorđević 2000, 27, tip I/21.

ovih zdela je od 12 do 15 cm, prečnik oboda od 22 do 36 cm. Uslovima nalaza datovane su u kraj II veka. Posude skoro identičnog oblika i tehnoloških karakteristika javljaju se i u Singidunumu.¹²⁸

T. I / sl. br. 4

Veća zdela, debljih zidova sa prstenasto profilisanim i na vrhu zaravnjenim obodom, naglašenog ramena ispod koga se trbuh koso spušta do ravnog dna. Rađena od srednje prečišćene zemlje crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8) sa bojenom spoljnom površinom crvenim tonovima. Prečnik oboda je 29 cm. U okviru Viminacijuma kao prilog u grobu, javlja se na Više grobalja u grobu tipa MKS I, gde je datovan u period prve polovine III veka. Paralele za njega se nalaze kako u Singidunumu tako i na više mesta u Panoniji i Trakiji.¹²⁹

T. I / sl. br. 5 i 8

Zdelica tanjih zidova nenaglašenog oboda, kalotastog trbuha koje se spušta ka prstenasto profilisanom dnu. Rađena od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8, 6/4; 5yr-6/6; 10yr-6/2), a spoljna površina bojena u nijansama od mrko-crvene pa sve do sive i crne boje. Često i glačana ili finisovana. Visina posuda kreće se od 4.5 do 6 cm, prečnik oboda od 16 do 20 cm, prečnika dna od 4.2 do 9 cm, najveća širina posude 16 do 20 cm, a zapremina od 400 do 550 ml³. Ovo je jedan od češće zastupljenih tipova zdela na viminacijumskim nekropolama. Javlja se na svim istraživanjima, a najviše na Više grobalja i Pećinama. Četiri puta brojnije se javlja u etažnim grobovima nego u grobovima - rakama zapečenih strana. Analogije za ovaj tip nalaze se širom Panonije.¹³⁰

T. I / sl. br. 6

Zdela koso izvedenog oboda i visoko naglašenog trbuha koji se spušta ka uskoj stopi. Rađena od prečišćene gline, pečene u tonovima crvene ili sive boje na čijoj površini je premaz crvene ili sive boje (Munsell: 7.5yr-6/0, 6/6; 5yr-7/6, 6/8, 5/1) i ukras izveden

¹²⁸ Nikolić-Dorđević 2000, 31, tip I/31.

¹²⁹ Nikolić-Dorđević 2000, 33, tip I/33; Brukner 1981, T. 69, 70/ tip 2, 3; Sultov 1985, 67, T. XXX/3.

¹³⁰ Brukner 1981, T. 76/91-94.

barbotinom. Dimenzije oboda ovih zdela kreću se od 19 do 20 cm, prečnika dna 9 cm, najveća širina posude 21 cm. Na Viminacijumskim nekropolama javlja se samo na Pećinama dok je u Panoniji najzastupljeniji na emonskim nekropolama gde je uslovima nalaza u etažnim grobovima datovan od sredine I do sredine II veka.

T. I / sl. br. 7

Veća zdela, debljih zidova sa koso razgrnutim i blago užljebljenim obodom. Trbuh se koso spušta ka prstenasto profilisanom užem dnu. Na ramenu često mogu biti izvedeni različiti urezi ili aplicirane drške u dekorativnoj funkciji. Rađena od srednje prečišćene zemlje crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-6/8) i bojene crvenom bojom spoljne površine. Visina posude je 11.5 cm, prečnik oboda 27 cm, prečnik dna 9.2 cm. Iako se ovaj tip pronalazi i u okviru zanatskog centra kao prilog u grobovima na viminacijumskim nekropolama srećemo ga samo na Pećinama, u grobu tipa MKS I, gde je njegovo datovanje smešteno u prvu polovin III veka. Analogije za ovaj tip se mogu naći u Singidunumu.¹³¹

T. I. sl. br. 9

Zdela tzv. «patka tipa», prstenasto profilisanog oboda i bikonično prelomljenog trbuha. Na prelomu trbuha je naglašena plastična traka. Rađena od srednje prečišćene gline u crvenoj ili sivoj boji pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8, 4/0, 6/0, 6/4, 6/6; 5yr-7/6, 5/1; 7.5yr-7/6), bojene ili firnisovane površine crvenom ili sivom bojom. Dimenzije u kojima se javlja ova zdele su visina od 7 do 10 cm, prečnik oboda 20 do 24.5 cm, prečnik dna 7 do 10 cm, najveća širina posude 20 do 24.5 cm, a zapremina se kreće od 950 do 1350 ml³. Vrlo često se javlja kao prilog u grobu, a kod viminacijumskih nekropola najčešće je zastupljena na Više grobalja i Pećinama. Četiri puta se češće javlja u etažnim grobovima. Ovaj oblik se javlja u širokom vremenskom intervalu u nekoliko varijanti sličnih karakteristika. Prvi oblici su stigli putem importa. Paralele se nalaze u Gornjoj Meziji, Panoniji, Trakiji i Dakiji.¹³²

¹³¹ Nikolić-Đorđević 2000, 31, tip I/31.

¹³² Nikolić-Đorđević 2000, 18, tip I/3; Cvjetičanin 1996, P2/tip I/19; Brukner 1981, T. 73/47, 51-55, tip I/11; Sultov 1985, 62, T. XXVI/1-3; Popilian 1976, Pl. XLII, XLIII/761-772.

T. I / sl. br. 10

Kalotasta zdela horizontalno izvučenog oboda. Zastupljena sa jednim primerkom u etažnom grobu na nekropoli Više grobalja na Viminacijumu gde je datovana u sredinu drugog veka. Dimenzije prečnika oboda su 24 cm, rađena je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8). Iako je ovaj tip zdele imao je duži period proizvodnje i korišćenja u grobovima ovog tipa se retko javlja, a na drugim istraživanim lokacijama javlja se i u većim dimenzijama (Ro do 32 cm), kao i u sivim tonovima pečenja (Munsell: 5yr-7/1). Analogije za nju mogu se naći u Singidunumu.¹³³

T. I / sl. br. 11

Široka plitka zdela – tanjir, blago uvučenog oboda iskošenih zidova i ravnog dna. Rađena od peskovite gline žućkasto-beličaste boje pečenja (Munsell: 5yr-8/2; 10yr-8/2). Najveća visina posuda je 6.7 cm, prečnik oboda 29 cm, prečnik dna 19 cm, najveća širina posude 29 cm, a zapremina 1300 ml³. Iako su „kaolinske“ zdele česte kao prilog u grobovima na nekropolama Viminacijuma, ovaj tip se javlja samo na Pećinama i to u grobovima tipa obične rake zapečenih strana. Paralele se nalaze u Trakiji,¹³⁴ a u Gornjoj Meziji u Singidunumu.¹³⁵

T. I / sl. br. 12

Manja kalotasta zdela uvučenog oboda i prstenastog užeg dna. Rađena je od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja (Munsell: 5yr-6/8, 6/1, 6/4; 2.5yr-6/6, 6/8) i bojene spoljne površine koja može biti glačana ili firnisovana. Dimenzije u kojima se javlja su: visina posude od 4.5 do 5 cm, prečnik oboda od 10.8 do 12 cm, prečnika dna od 4 do 5.2 cm, najveća širina posude od 11 do 12.3 cm, zapremina od 300 do 350 ml³. Ovaj tip se u okviru viminacijumskih nekropola javlja ili vrlo brojno (Više grobalja, Pećine, Korabe) ili ga nema. Pet puta brojnije se javlja u tipu MKS II od MKS I. Paralele ovom tipu nalaze se u Singidunumu kao i na teritoriji Nicopolisa.¹³⁶

¹³³ Nikolić-Dorđević 2000, 38, I/48.

¹³⁴ Sultov 1983, T. LXII/tip 1.

¹³⁵ Nikolić-Dorđević 2000, 114, tip III/51.

¹³⁶ Nikolić-Dorđević 2000, 23, tip I/15; Sultov, 1985, 67, T. XXX/2.

T. I / sl. br. 13

Dublja zdela ravno izvedenog oboda, naglašenog vrata koji se lomi ka iskošenim zidovima trbuha. Dimenzije prečnika oboda su 21 cm. Rađena je uglavnom od peskovite gline, pečena u tonovima sive boje (Munsell: 5yr-5/1). Ova zdela u grobovima tipa MKS konstatovana je samo u jednom etažnom grobu na lokaciji Više grobalja na Viminacijumu, gde je uslovima nalaza datovana u kraj drugog veka. Analogije za ovaj oblik u Meziji se nalaze u Singidunumu, a u Panoniji u Sirmijumu.¹³⁷

T. I / sl. br. 14

Veća zdela – tarionik, koso razgrnutog oboda i ravnog dna. Unutrašnja strana ogrubljena krupnijim zrnima peska i sitnim kamenčićima. Rađena od peskovite gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-4/6), sa primesama liskuna, površine neobrađene. Visina ovog tarionika je 15.5 cm, prečnik oboda 52 cm, prečnik dna 21 cm, najveća širina posude 52 cm. Retka je pojava tarionika kao priloga u ovoj vrsti grobova, na Viminacijumu samo u etažnom grobu na južnim nekropolama. Tarionici ovog tipa su ponekad obeležavani pečatima na obodu. On uobičajeno ide sa obe strane izlivenika, ali najveći broj je obično bez pečata. Po nekim autorima poreklo ovih posuda je sa istoka, pa su one putem grčke kolonizacije stigle u Grčku i Italiju.

Analogije za ovaj tip moratariuma mogu se naći u Singidunumu kad je u pitanju Gornja Mezija, a nalaze se i u Dakiji.¹³⁸

T. II / sl. br. 15

Dublja polusferična zdela, prstenasto profilisanog oboda i dna u obliku stope. Rađena od prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine premazane firnisom u tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/8). Spoljna površina je ukrašena pečatiranjem izvedenim u dva nivoa. Prečnik posude 24 cm. Analogije za ovakav vid ukrašavanja nailaze se širom

¹³⁷ Nikolić-Dorđević 2000, 320, tip I/8; Brukner 1981, T. 89/112-119.

¹³⁸ Nikolić-Dorđević 2000, 40, tip I/53; Popilian 1976, Pl. XVII/216, 217.

Mezije i Panonije i to su posude lokalne produkcije.¹³⁹ Nisu čest grobni prilog u grobovima ovog tipa.

T. II / sl. br. 16

Plitka zdela sa kratkim, blago iskošenim i po ivici zaravnjenim obodom i blago zaobljenim zidovima trbuha koji se lome i skoro horizontalno spuštaju ka uskoj prstenastoj stopi. Visina posude je 8.5 cm, prečnik oboda 23 cm, prečnik dna 12 cm, najveća širina 23 cm, zapremina 1400 ml³. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/6; 5yr-6/8), a površina može biti bojena crvenom bojom, glačana ili prevučena crvenim firnisom. Trbuh je ukrašen ornamentom izvedenim radlom ili u tehnici barbotina. Na Viminacijumu se sreće u okviru nekropola na Pećinama, Više grobalja i Korabama, gde je uslovima nalaza datovan u II do sredine III veka (pet puta češće u etažnim grobovima). Analogije za ovaj tip mogu se naći u Singidunumu.¹⁴⁰

T. II / sl. br. 17

Zdela „S“ profilacije sa prstenasto profilisanim dnom. Rađena od prečišćene gline sive boje pečenja i glačane površine (Munsell: 2.5yr-6/0, 5/0, 6/0; 5yr-4/1, 6/1). Visina im se kreće od 11.3 cm, prečnici oboda od 19 do 31cm, prečnici dna od 6 do 8 cm, najveća širina posude od 19 do 31 cm. Javlja se na Brestu i na Pećinama u etažnim grobovima, kada su u pitanju viminacijumske nekropole, a nalaze se i u singidunumskim nekropolama gde je isto datovana u prvu polovinu II veka.¹⁴¹

T. II / sl. br. 18

Dublja zdela koso izvedenog, kratkog i blago zadebljanog oboda, visokog i naglašenog trbuha koji se spušta ka uskoj stopi. Ispod ivice oboda sa spoljne strane žljebom odvojen trbuh i na donjoj trećini trbuha isto ukrašavanje izvedeno žljebljenjem. Posude su izrađene od prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene ili firnisovane tonovima crvene boje (Munsell: 5yr-7/6). Visina ovih posuda kreće se oko 10 cm, prečnik oboda 22

¹³⁹ Brukner 1981, T. 50/13.

¹⁴⁰ Nikolić-Đorđević 2000, 43, tip I/60.

¹⁴¹ Nikolić-Đorđević 2000, 25, I/19.

cm, prečnik dna 8.5 cm, najveća širina posude 22 cm, zapremina 600 ml³. Na viminacijumskim nekropolama se javlja sa manjim brojem primeraka u više varijanti i u svim tipovima grobova MKS-a, dok je u Panoniji nalazimo u nekropolama Emone, a analogije se nalaze i širom Dakije.¹⁴²

T. II / sl. br. 19

Tarionik – mortarium, široko razgrnutog i lučno savijenog oboda, sa zaobljenim zidovima trbuha i širokim ravnim dnom. Rađen od srednje prečišćene ili peskovite gline crvene, sive ili žućkasto bele boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/0, 5/8, 6/6, 6/8; 5yr-7/3, 7/4; 7.5yr-7/4, 7/6) i neobrađene površine, visina im se kreće između 7.5 i 9.5 cm. Ogrubljivanje unutrašnjosti površine uvek izvedeno sa sitnijim ili krupnijim kamenčićima. Masivne su osnove koja im omogućuje stabilnost. Na obodu postoji rebro koje prelazi u izlivnik koji je ponekad ukrašen stilizovanim glavama životinja ili je pored izlivnika utisnut pečat majstora. Javlja se i na više istraživanih lokacija na Viminacijumu gde je uslovima nalaza datovan u kraj II, do sredine III veka. Analogije za ovaj tip posuda nalaze se u Singidunumu i u Sirmiumu.¹⁴³ U grobovima se retko javlja, na Viminacijumu samo na Pirivoju i to u grobu za koji se ne može sa sigurnošću odrediti kom tipu MKS pripada.

T. II/ sl. br. 20

Veća i dublja zdela, debelih zidova i horizontalno izvučenog oboda, te visoko postavljenog trbuha koji se lomi ka ravnom dnu. Rađena od peskovite gline sa primesama kvarca i liskuna, sive (Munsell: 5yr-4/1, 6/8; 2.5yr-6/4), mrkosive ili crvene boje pečenja i spoljašnje površine neobrađene. Visina ovih zdela je 17.5 cm, prečnici oboda se kreću od 27 do 30 cm, a prečnici dna 10.5 cm. Na Viminacijumu se javlja na jugoistočnim nekropolama gde se datuje u drugu polovinu II veka, prvu polovinu III veka. Paralele za ovaj tip nalaze se u Singidunumu.¹⁴⁴

¹⁴² Popilian 1980, Pl. XXI/M.139/2.

¹⁴³ Nikolić-Đorđević 2000, 26, tip I/20; Brukner 1981, T. 60, tip 1.

¹⁴⁴ Nikolić-Đorđević 2000, 58, I/109.

T. II / sl. br. 21

Kalotasta zdela sa ravno izvučenim kratkim obodom ispod kojeg su aplicirane dve horizontalno postavljene, ukrasne, trakasto izvedene drške. Rađena od prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-7/8), visine od 6 do 8 cm, prečnika oboda 22 cm, prečnika dna 8.5 cm, najveće širine posude 22.5 cm, dok zapremina dostiže i 900 ml³. Na viminacijumskim nekropolama jednim primerkom je zastupljena na Korabama (u etažnom grobu). Među keramikom susednih provincija nema direktnih paralela za ovaj oblik zdele, ali po tehnologiji obrade predstavlja lokalni proizvod.

T. II / sl. br. 22

Manja zdela razgrnutog oboda, vertikalno profilisane ivice sa iskošenim blago zaobljenim zidovima trbuha koji se spuštaju ka uskoj stopi. Rađena od prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja čija je spoljna površina firnisovana ili bojena tonovima crvene ili sive boje (Munsell: 5yr-7/6, 7/1; 2.5yr-6/6). Javlja se u dimenzijama čija se visina posuda kreće između 3.5 i 4.5 cm, prečnici oboda od 11.5 do 18.5 cm, prečnici dna od 4.3 do 5.5 cm, najveća širina posuda od 1.5 do 14 cm, a zapremina 110 ml³. Na istraživanim viminacijumskim nekropolama javlja se na svim sem na Pirivoju, a uslovima nalaza datovana je do kraja II veka. Duplo brojnije se javlja u etažnim grobovima i to u svim njegovim varijantama (sa konstrukcijom od opeka i dr.). Slične zdele javljaju se emonskim nekropolama i datuju se od kraja prvog kroz ceo II vek.¹⁴⁵ U Dakiji se javljaju u grobovima sa novcem Hadrijana i Marka Aurelija.¹⁴⁶

T. II sl. br. 23

Manja zdela kosih zidova trbuha i neprofilisanog oboda na maloj prstenastoj stopi. Rađena od fino prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-5/6; 10r-5/8) u formi tera sigilate tipa Drag. 46. Može da se javi i u fakturi od fino prečišćene gline bele boje pečenja. Po sredini trbuha ponekad je izveden žljeb. Visine 4 do 5.6 cm, prečnika oboda 11

¹⁴⁵ Plesničar-Gec 1977, T.7

¹⁴⁶ Sultov 1983, 69/T.XXXI-4.

cm, prečnika dna 4.5 do 4.6 cm, najveće širine posude 11 cm, a zapremine 200 ml³. Kao prilog u grobovima na Viminacijumu se javlja na nekropolama Nad Klepečkom i Više grobalja, u etažnim grobovima, a na drugim istraživanim lokacijama uslovima nalaza datovana je u drugu polovinu II, prvu polovinu III veka. Analogije mu se mogu naći u Singidunumu.¹⁴⁷

T. II / sl. br. 24

Plića zdela zaobljenog i povijenog na unutrašnju stranu uvučenog zadebljanog oboda, blago iskošenog trbuha i ravnog ili blago udubljenog dna. Rađena od dobro prečišćene gline crvene boje pečenja u nijansama crvene i mrke boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/6, 6/8; 5yr-6/6, 6/8), površine neobrađene ili bojene tonovima crvene i mrke boje. Boja je dosta nepostojana i lako se otire, dok se zdele javljaju u različitim dimenzijama čija je visina od 2.2 do 4.2 cm, prečnici oboda od 14 do 25 cm, prečnik dna od 7 do 33 cm, a najveća širina od 14 do 30 cm. Dosta čest tip na Viminacijumu, a u grobovima se javlja na Više grobalja, Pirivoju i Pećinama. Analogije mu nalazimo u Sirmiumu, Singidunumu, Diani, a nalaze se i u Dakiji.¹⁴⁸

T. II / sl. br. 25

Manja zdela sa plastično izvučenim rebrom u gornjoj trećini trbuha, sa prstenasto izvedenim dnom. Rađena je od prečišćene gline (Munsell: 2.5yr-6/6, 6/8; 7.5yr-7/4) crvene boje pečenja čija je spoljna površina premazana firnisom u tonovima crvene boje. Ponekad na ovim zdelicama u gornjem delu posude može biti apliciran ornament u vidu rozete. Javlja se u dimenzijama čija se visina kreće od 4.3 do 6.2 cm, prečnik oboda od 9 do 12 cm, prečnik dna od 4.1 do 5.6 cm, najveća širina posude od 9.5 do 12.2 cm, a zapremina od 150 do 300 ml³. Ovaj oblik zdele verovatno je rađen po uzoru na Drag. 24/25. Na viminacijumskim nekropolama zastupljena je na Više grobalja gde je datovana u II vek u

¹⁴⁷ Nikolić-Dorđević 2000, 37, I/45.

¹⁴⁸ Nikolić-Dorđević 2000, 112, III/43; Brukner 1981, T. 65/12-17, tip 3; Cvjetičanin 1996, P2/tip III/21; Popilian 1976, Pl. LXXI/890-894.

grobu tipa MKS I. Na drugim nekropolama je slično datovana, ali se češće javlja u naseobinskim slojevima nego kao prilog u grobovima.¹⁴⁹

T. II / sl. br. 26

Zdela lučno razgrnutog oboda, zaobljenih zidova trbuha i prstenasto profilisanog dna. Rađena od prečišćene gline pečene u tonovima crvene ili sive boje sa površinom koja je najčešće istim tonovima firnisovana (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 5yr-6/4, 6/1). Rađena po uzoru na oblik Drag. 35, a javlja se u dimenzijama čije se visine kreću od 3.2 do 5 cm, prečnici oboda od 10 do 14 cm, prečnici dna od 3.8 do 7.8 cm, najveća širina od 10 do 14 cm, a zapremina 300 ml³. Na obodu je ukrašavanje izvedeno barbotin tehnikom i mogu se razlikovati sroliki listovi, stilizovani ljiljani i vinova loza. Unutrašnjost posude ponekad je ukrašena nizovima ureza izvedenih radlom, a samo dno, može biti ukrašeno pečaćenjem naspramno postavljenih listova. Javlja se na skoro svim istraživanim viminacijumskim nekropolama, ali najbrojnije na Pećinama (duplo brojnije u etažnim grobovima), dok se u Panoniji najviše javlja u emonskim nekropolama. Vrlo često se javlja u naseobinskim slojevima gde se datuje u kraj I i početak II veka.

T. II / sl. br. 27

Plića zdela blago iskošenih zidova trbuha sa širokim ravnim dnom. Obod blago zaobljen na spoljašnju stranu ili žljebom ukrašen sa unutrašnje strane. Rađena od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja (Munsell: 5yr-6/1; 2.5yr-6/8; 2.5yr-5/0) i površine bojene crvenom ili sivom bojom i ponekad glačanom. Visina im ne prelazi 5.5 cm, a prečnici oboda javljaju se u dimenzijama od 24 do 27 cm. Javlja se na viminacijumskoj nekropoli Korabe, gde je datovana u kraj II veka (u etažnom grobu). Analogije za ovaj tip mogu se naći u Singdionumu gde je ovaj oblik opredeljen u tanjire, a od drugih susednih provincija sreće se u Panoniji.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Nikolić-Dorđević 2000, 21, tip I/9.

¹⁵⁰ Nikolić-Dorđević 2000, 98, tip III/8; Brukner 1981, T. 65/15-17.

T. II / sl. br. 28

Konična zdela sa ravnim dnom rađena po uzoru na formu Drag. 33. Od srednje prečišćene gline crvene ili mrke boje pečenja (Munsell: 7.5yr-6/4) i bojene spoljne površine u raznim nijansama, od crvene preko mrke, do sive boje. Površina može biti i glačana ili firnisovana. Dimenzije u kojima se javlja su visina od 4 do 6.3 cm, prečnik oboda od 10 do 13.5 cm, prečnik dna 4 do 4.5 cm, najveća širina posude od 10 do 13.5 cm, a zapremina 150 ml³. Od viminacijumskih nekropola evidentiran je na Pirivoju i na Više grobalja i svaki put je to bilo u etažnom grobu, dok analogije za njega mogu da se nađu u Singidunumu i Sirmiumu.¹⁵¹

T. II / sl. br. 29

Manja zdela «S» profilacije, koso razgrnutog oboda i naglašenog ramena, te prstenasto profilisanog dna. Rađena je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8), a površina može biti bojena tonovima od crvene do mrke boje. Visina im se kreće od 5.7 do 6.7 cm, prečnik oboda od 14.8 do 16 cm, prečnik dna od 5.8 do 6 cm, a najveća širina posuda iznosi od 15 do 16.5 cm. Zapremina im se kreće između 450 i 550 ml³. Na viminacijumskim nekropolama javlja se na Pećinama i na Više grobalja, gde je uslovima nalaza datovanje izvršeno u 2/2 II veka, početak III veka. Četiri puta češće se javljaju kao prilog u etažnim grobovima. Paralele se nalaze kako u Singidunumu tako i širom Dakije.¹⁵²

T. III / sl. br. 30

Bikonična zdela prstenasto profilisanog oboda i nenaglašenog dna. Rađena od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-3/1; 5yr-5/1, 6/4; 10yr-7/1) i neobrađene spoljašnje površine. Trbuh ponekad ukrašen žljebovima. Dimenzije u kojima se javlja su: visina posude od 11.5 do 13 cm, prečnik oboda od 18.5 do 21 cm, prečnik dna od 7.3 do 7.5 cm, najveća širina posude od 19 do 21 cm, zapremina od 1400 do 2000 ml³. Javlja se u južnim viminacijumskim nekropolama, četiri puta brojnije u grobovima tipa obične rake zapečenih

¹⁵¹ Nikolić-Đorđević 2000, 34, tip I/39; Brukner 1981, T. 74/67, tip 18.

¹⁵² Nikolić-Đorđević 2000, 31, tip I/31; Popilian 1976, Pl. XLVI/801-803.

strana i na njima je uslovima nalaza datovan u prvu polovinu III veka. Analogije za ovaj tip nalaze se u Singidunumu.¹⁵³

T. III / sl. br. 31

Plića zdela (4.2 cm) konkavnog recipijenta i ravnog širokog dna. U nekropolama se izuzetno retko javlja, na Viminacijumu samo na Pećinama samo sa jednim primerkom u grobu tipa MKS I. Rađena je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr - 6/6). Najbliže analogije za ovaj tip nalazimo u Panoniji, u Cibalama.¹⁵⁴

T. III / sl. br. 32

Dublja zdela koso izvedenog na ivici suženog oboda, naglašenog vrata, visoko postavljenog trbuha koji se spušta ka uskom ravnom dnu. Rađena od peskovite gline mrke ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 5yr-6/1). Ponekad je ukrašena plićim žljebovima. Visina ovih posuda se kreće od 14.5 do 18 cm, prečnik oboda 20 do 22.5 cm, prečnik dna 8 do 10 cm, najveća širina posude je na truhu i kreće se od 21 do 24.5 cm, a zapremina od 2300 do 3900 ml³. Nisu preterano čest grobni prilog u grobovima tipa MKS i podjednako se brojno javljaju u prve dve varijante ovog oblika groba. Analogije za ovaj oblik nalaze se u Singidunumu, kao i širom Panonije.¹⁵⁵

T. III / sl. br. 33

Zdela sa dve drške, nenaglašene ili blago uvučene ivice oboda, cilindričnog vrata i širokog recipijenta, na prstenasto profilisanoj stopi. Rađena od prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 5yr-7/6, 7/8, 2.5yr-6/8). Javlja se u dimenzijama čija je visina od 5 do 7.5 cm, prečnik oboda od 8.3 do 10.5 cm, prečnik dna od 3 do 3.8 cm. Najveća širina posude je na truhu i kreće se od 9.3 do 11 cm, a zapremina od 200-300 ml³. Na Viminacijumu se nalazi na svim istraživanim nekropolama, brojnije na

¹⁵³ Nikolić-Dorđević 2000, 46, tip I/71.

¹⁵⁴ Brukner 1981, T.68/37.

¹⁵⁵ Nikolić-Dorđević 2000, 46, tip I/71, Brukner 1981, T. 82.

prostoru južnih, a razvrstano po tipu groba, tri puta se češće javlja u etažnim grobovima u odnosu na rake zapečenih strana. Analogije se mogu naći na nekropoli Kalvaka.¹⁵⁶

T. III / sl. br. 34

Tzv. tip „dačke šolje“ rađen je bez upotrebe vitla, sa jednom drškom, neprofilisanog oboda, kosih zidova trbuha i masivnog ravnog dna. Rađena je od peskovite gline sa raznim primesama tucanih puževa i školjki, a pečena u tonovima mrke i sivo mrke boje (Munsell: 5yr-3/1, 6/1, 5/6) dok je površina neobrađena. Kao grobni prilozi češće se sreću na prostoru Dakije¹⁵⁷, u Gornjoj Meziji nalaze se od viminacijumskih nekropola na Pećinama i Pirivoju, a u Panoniji ređe. Visina im se kreće od 4.7 do 8.5 cm, prečnik oboda 6.5 do 14.5 cm, prečnik dna od 5.7 do 6 cm, najveća širina od 8.3 do 14.5 cm, zapremina od 200 do 350 ml³.

T. III/ sl. br. 35

Dublja bikonična zdela kratkog iskošenog oboda i uskog prstenasto profilisanog dna. Rađena od srednje prečišćene gline, crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8) i spoljne površine firnisovane u gornjem delu posude crvenim tonovima. Po donjem delu posude ukrašavanje je izvedeno urezivanjem koncentričnih krugova. Visina posuda je 10 cm, prečnik oboda 17 cm, prečnik dna 4 cm, a zapremina iznosi 910 ml.³ po tehnološkim karakteristikama, smatra se lokalnim proizvodom koji je konstatovan u viminacijumskim južnim nekropolama u grobu tipa MKS I. Češće se javlja kao prilog u grobovima inhumiranih pokojnika datovanih u isti period. Bliže paralele za ovaj tip nedostaju.

T. III / sl. br. 36

Zdelica kosih zidova trbuha i nenaglašenog oboda, ravnog širokog dna. Rađena od prečišćene gline, crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine bojene istim tonovima. (Munsell: 2.5yr-6/6, 6/8; 5yr-6/1; 10r-6/8). Visina im se kreće od 3 do 4.2 cm, prečnici oboda od 8.3 do 9.8 cm, prečnici dna od 4.7 do 5.8 cm, najveća širina posude od 8.3 do 9.8

¹⁵⁶ Sultov 1983, T. XLVIII/1-4.

¹⁵⁷ Sultov 1983, XLV/4-6.

cm, zapremina od 150 do 180 ml³. Konstatovane su samo u etažnim grobovima. Paralele za ovaj tip nalaze se u nekropolama Kalvaka i širom Dakije i u kojima je otkrivana zajedno sa novcem Hadrijana i Antonija Pija.¹⁵⁸

T. III / sl. br. 37

Tip veće zdele sa „kragnom“, kalotaste forme. Zakošenog oboda. Rađene od prečišćene gline crvene ili sivo boje pečenja i spoljne površine bojene ili firnisovane istim tonovima (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 5yr-6/1, 7/6). Na obodu aplicirani ukrasi u vidu bobica. Širina oboda ovih posuda kreće se od 24 do 32 cm. Nije česta kao prilog u grobovima tipa MKS u Gornjoj Meziji, češće se javlja na prostoru Panonije.¹⁵⁹

T. III / sl. br. 38

Zdela tanjih zidova nenaglašene ivice oboda, cilindričnog vrata koji je plastično izvedenom trakom odvojen od kosih zidova trbuha koji se spuštaju ka uskom ravnom dnu. Rađene od prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje koja se otire (Munsell: 5yr-7/8). Visina posude je 4.3 cm, prečnik oboda 8 cm, prečnik dna 4 cm, najveća širina posude 8 cm. Paralele za ovaj tip nalaze se u dako-getske nekropolama iz Poiane¹⁶⁰, dok je u Pavlikeni otkrivena u slojevima koji su novcem datovani u period Antonija Pija.¹⁶¹

T. III / sl. br. 39

Tip manje zdele tankih zidova, trakasto profilisanog oboda, bikoničnog trbuha i prstenastog dna. Rađena je od dobro prečišćene gline crvene, mrke ili sive boje pečenja i spoljne površine koja je najčešće firnisovana i ukrašena barbotinom (Munsell: 2yr-6/8; 5yr-6/1, 6/4, 7/4, 8/2, 8/3; 7.5yr-8/4). Javlja se dosta varijanti ovog tipa, a dimenzije im se kreću od visine koja je od 4.5 do 6 cm, prečnik oboda 8.5 do 9.5 cm, prečnik dna od 3 do 4 cm, najveća širina od 9 do 9.5 cm, zapremina od 150 do 200 ml³. Na Viminaciju se nalaze na

¹⁵⁸ Sultov 1983, T.XXX/6.

¹⁵⁹ Brukner 1981, T. 75.

¹⁶⁰ Teodor 1997, Abb. 3/11.

¹⁶¹ Sultov 1983, T. XLVII/2.

prostoru južnih nekropola (u podjednakom odnosu MKS – MKS II), dok se češće javljaju kao grobni prilozi u panonskim nekropolama, kako u grobovima tipa MKS tako i u drugim grobnim oblicima.¹⁶²

T. III / sl. br. 40

Dublja zdela sa koso izvedenim, prstenasto profilisanim i užljebljenim obodom, visoko postavljenim trbuhom i blago udubljenim dnom. Rađena od peskovite gline, mrke ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/0, 6/1; 5yr-4/1, 5/1, 6/1, 7/1) i neobrađene površine. Ponekad na trbuhu izvedena rebra ili žljebovi. Po žljebu na obodu može se pretpostaviti da je mogla imati i odgovarajući poklopac. Visina im se kreće od 9.7 do 11 cm, prečnik oboda 15.7 do 21 cm, prečnik dna od 5.5 do 7.5 cm, a najveća širina posude 21.5 cm. Javlja se na više lokacija na Viminacijumu gde se datuje u kraj II i prvu polovinu III veka. Iako se ovaj tip vrlo često sreće u naseobinskim slojevima ovog perioda, kao prilog u grobu tipa MKS nije preterano čest. Paralele za ovaj tip mogu se naći u Singidunumu.¹⁶³

T. III / sl. br. 41

Manja bikonična zdela sa blago savijenim obodom. Dno može biti izvedeno ili kao stopa ili kao ravno, uže i naglašeno. Slične su obliku zdelica koje su ukrašene barbotinom. Rađene od prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine bojene istim tonovima (Munsell: 2.5yr-6/8, 5yr-5/1, 7/6), a od ukrašavanja samo žljebljenje na prelazu vrata u trbuh. Visina posuda se kreće od 4.4 do 5.2 cm, prečnici oboda od 11 do 13 cm, prečnici dna 5 cm. Nisu čest grobni prilog u grobovima tipa MKS-a, a kada se u njima jave, nalaze se u etažnim grobovima. Javljaju se i širom panonskih nekropola.¹⁶⁴

T. III/ sl. br. 42

Konična zdela neprofilisanog oboda na ravnom dnu. Rađena od srednje prečišćene gline, crvene boje pečenja i spoljne površine bojene ili firnisovane tonovima crvene boje

¹⁶² Petru 1972, T.VI/61-26.

¹⁶³ Nikolić-Đorđević 2000, 42, tip I/57.

¹⁶⁴ Brukner 1981, T. 56.

(Munsell: 5yr-6/4, 7/4). Visina posuda je od 3.6-3.8 cm, prečnici oboda 15 cm, a prečnici dna 5.5 cm. Analogije za njega mogu se naći širom Gornje Mezije.

T. III / sl. br. 43

Kalotasta zdela tanjih zidovana na uskom ravnom dnu. Rađena od prečišćene gline crvene boje pečenja i bojena tonovima crvene boje (Munsell: 7.5yr-7/4). Visina posude: 5.4 cm. Zastupljena jednim primerkom iz etažnog groba na Pećinama. Analogije se mogu naći na nekropolama Kalvaka blizu Butova, gde su ovakve posude konstatovane zajedno sa novcem Hadrijana i Antonija Pija.¹⁶⁵

T. III / sl. br. 44

Zdela od tera sigilate, forme Drag. 37 sa jajnicom i floralnim motivom. U grobovima tipa MKS ne sreću se često importne i luksuzne forme zdela, a ako se i nađu ovo je najčešći oblik. Dimenzija su: visina od 9 do 12.5 cm, prečnik oboda 19 cm, prečnik dna 7.5 cm, a najveća širina 19 cm. Rađene od dobro prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/6, 6/8; 10r-6/8) i spoljne površine prevučene glatkim sjajnim, postojanim premazom u nijansama crvene boje. Na Viminacijumu su otkrivene na južnim nekropolama u podjednakom broju zastupljene i u MKS I i MKS II. Sreću se širom Carstva, a potiču iz srednjogalskih radionica.¹⁶⁶

T. III / sl. br. 45

Duboka (visine 19 cm) i velika zdela iskošenih i nažljebljenih ivica otvora, kosih zidova trbuha, širokog, ravnog dna. Rađena od prečišćene gline crvene boje pečenja (5yr-6/6, 7/8) i spoljne površine neobrađene. Prečnici ovih zdela kreću se od 38 do 47 cm, prečnici dna 26 cm, a najveća širina 47 cm. Velike su zapremine do 5000 ml³. Kao prilog u grobu ne javljaju se često. Pretpostavlja se da su služile za odlaganje hrane, a kao grobni prolog otkivena je na viminacijumskoj južnoj nekropoli u etažnom grobu.

¹⁶⁵ Sultov 1983, T. XXX/6.

¹⁶⁶ Brukner 1981, T. 21.

T. IV / sl. br. 46

Plića zdela (h: 2.8-4.9 cm), horizontalno izvučenog užljebljenog oboda i širokog recipijenta (Ro: 19-28 cm), blago iskošenih zidova trbuha i ravnog širokog dna (Rd: 19 cm), rađena od peskovite gline najčešće sive boje pečenja, ali se javlja i u tonovima mrke boje (Munsell: 2.5yr-3/0, 5/0, 6/8; 5yr-5/1; 10r-7/4). U većem broju konstatovan na južnim, a u manjem na jugoistočnim viminacijumskim nekropolama gde je uslovima nalaza datovan u II vek. Duplo brojnije se javlja u etažnim grobovima. Nalazi se u Panoniji¹⁶⁷, širom dunavskih provincija, a u Dakiji se može naći u većem broju u Nicopolisu.¹⁶⁸ Na svim mestima opredeljena je kao lokalni proizvod.

T. IV/ sl. br. 47

Zdela rađena po uzoru na formu Drag. 29, zvonolikog oblika, sa oštro naglašenim prelomom trbuha koji se spušta ka stopi. Rađene od prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine bojene istim tonovima (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 5yr-6/1, 7/6). Visina ovih posuda je od 4.3 do 6.6 cm, prečnici oboda od 8 do 17.7 cm, a širina prečnika dna iznosi od 4 do 7.3 cm. Centralni deo trbuha ukrašen pečetiranjem, floralnim ornamentom, izvedenim u jednom ili više redova. U grobovima viminacijumskih nekropola konstatovana samo na južnim (etažni grob), ali se češće nalazi u nasebinskim slojevima.¹⁶⁹ Uslovima nalaza datovana je u II vek.

T. IV / sl. br. 48

Dublja zdela (h: 8.5 cm), tip Caccabus, širokog recipijenta (Ro: 17.5 cm) i ravno izvučene ivice oboda koja je užljebljena, ravnih zidova trbuha koji se na polovini lome ka uskom ravnom dnu (Rd: 5.5 cm). Rađena od peskovite gline pečene u tonovima sive i sivo mrke boje, spoljne površine neobrađene (Munsell: 2.5yr-4/0, 6/4). Konstatovana je na južnim viminacijumskim nekropolama (u etažnim grobovima), a bliže paralele se nalaze u

¹⁶⁷ Brukner 1981, T.68/54-56.

¹⁶⁸ Sultov 1983, T.XLII/2, 4.

¹⁶⁹ Nikolić-Dorđević 2000, 21, tip I/10.

Singidunumu gde ivica oboda nije potpuno horizontalna nego je malo spuštena, kao i širom Panonije, od Aquincuma do Sirmiuma.¹⁷⁰

T. IV / sl. br. 49

Kalotasta zdela, prstenasto ili trakasto profilisane ivice oboda i prstenasto profilisane stope. Visina posude je 7 cm, prečnik oboda 15 cm, prečnik dna 7.3 cm, najveća širina posude je na središnjem delu trbuha i iznosi 16 cm, a zapremina posude je 800 ml³. Rađena je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr- 6/8) i spoljne površine koja je bojena ili firnisovana istim tonovima. Ponekad, po sredini posude u vidu dekoracije mogu da se jave plići žljebovi. Ne javlja se često kao prilog u grobu (na viminacijumskoj južnoj nekropoli samo na Pećinama u etažnom grobu), a analogije za nju nalaze se u Singidunumu.¹⁷¹

T. IV / sl. br. 50

Kalotasta zdela visine 6 cm, blago uvučenog iskošenog oboda čiji je prečnik 12 cm, a dno 6 cm. Rađena od peskovite gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8) i spoljne površine gledosane tonovima maslinasto zelene gleđi. Na Viminacijumu se kao prilog u grobu javlja samo na Pirivoju, gde se javlja i u grobovima sa kremacijom i sa inhumacijom.

T. IV / sl. br. 51

Zdela kratkog, koso izvučenog oboda, bikoničnog trbuha i dna koje je u obliku niske stope. Prečnik otvora je 19 cm, najveća širina je u donjem delu trbuha i iznosi 20 cm, a rađena je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-7/6) i spoljne površine bojene ili firnisovane crvenim tonovima. Na Viminacijumu ovaj tip otkriven je kao grobni prilog samo na Više grobalja (u etažnom grobu), dok se češće sreće u naseobinskim slojevima. Paralele za ovaj tip nalaze se u Singidunumu.¹⁷²

T. IV / sl. br. 52

¹⁷⁰ Brukner 1981, T.81/41-49.

¹⁷¹ Nikolić-Dorđević 2000, 18, T.I/4.

¹⁷² Nikolić-Dorđević 2000, 29, T.I/27.

Dublja zdela (h: 9.2-9.5 cm), širokog koso izvedenog i nenaglašenog oboda (Ro: 15.6-17 cm), visoko postavljenih zidova trbuha koji se lome ka užem ravnom dnu (Rd: 6 cm). Najveća širina zdele je u gornjem delu trbuha i kreće se od 16.6 do 18 cm. Posude ovog tipa su rađene od peskovite gline pečene u tonovima sive ili crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 5yr-5/1, 5/2, 6/6). Od viminacijumskih nekropolola evidentirana je samo na južnim (i MKS I i MKS II), dok se paralele za nju nalaze širom Oltenije.¹⁷³

T. IV / sl. br. 53

Kalotasta zdela horizontalno izvučenog i ukrašenog oboda, ivice koja je trakasto profilisana. Prečnik oboda je od 14.5 do 15 cm, a prečnik dna 6.3 cm. Visina im je od 4 do 4.5 cm, a zapremina od 200 do 250 ml³. Rađene su od srednje prečišćene gline sive ili crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8; 5yr-4/1, 5/1, 7/6, 7/8) i spoljne površine gledosane tonovima maslinasto zelene gleđi. Od viminacijumskih nekropola javlja se na južnim i jugoistočnim (duplo češće u etažnim grobovima), a paralele za nju nalaze se širom Panonije u Aquincumu¹⁷⁴ kao i u emonskim nekropolama.¹⁷⁵

T. IV / sl. br. 54

Manja zdela (h: 5 cm), širokog otvora (Ro: 12 cm), kosih zidova trbuha i ravnog užeg dna (Rd: 6 cm). Zapremina ovih zdela kreće se oko 200 ml³. Rađene su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 5yr-7/6). Od viminacijumskih nekropola javlja se samo na jugoistočnoj nekropoli Pirivoj. Analogije za ovu zdelu nalaze se u Kalvaki,¹⁷⁶ a nalazi se i među grobnim oblicim zdela iz Intercise.¹⁷⁷

¹⁷³ Popilian 1997, 121/4.

¹⁷⁴ Topal 1993, P.86/170-5,6; P. 88/178/5.

¹⁷⁵ Plesničar-Gec 1977, T.7.

¹⁷⁶ Sultov 1983, T. XLVII/3.

¹⁷⁷ Intercisa II 1957, Abb.38/1a.

T. IV / sl. br. 55

Veća zdela iskošenog oboda, cilindričnog tela i nisko postavljene stope. Visina posude je 12.5 cm, prečnik oboda 17.5 cm. Donji deo trbuha ukrašen je ornamentom izvedeni pečatiranjem koji se sastoji od rozeta koje su odvojene vertikalnim redovima štapića. Rađena je od dobro prečišćene gline sive boje pečenja. Otkrivena je u grobu sa fibulom po kojoj se datuje u prvu polovinu II veka, a bliže analogije za nju nedostaju.

LONCI

T. V / sl. br. 1

Lonac horizontalno izvučenog pri krajevima blaže uvijenog oboda naglašenog kratkog vrata i bikoničnog trbuha koji se spušta ka ravnom nenaglašenom dnu. Rađen i od srednje prečišćene i od peskovite gline u sivoj ili crvenoj boji pečenja (Munsell: 2.5yr- 4/0, 5/0, 5/8, 6/0, 6/6; 5yr-4/1; 7.5yr-7/4) i spoljašnje površine neobrađene. Visina ovih lonaca je od 18.5 do 27 cm, prečnici oboda se kreću od 13.7 do 21 cm, prečnici dna od 7.5 do 9 cm, a zapremina od 2000 do 5000 ml³. Na gornjem delu trbuha i po obodu ponekad izvedeni žljebovi. Sem u viminacijumskom zanatskom centru, čiji je sigurni proizvod, javlja se i u njegovim južnim nekropolama. Datuje se u 2/2 II veka, početak III veka. Analogije ovom tipu nalazimo u Singidunumu.¹⁷⁸

T. V / sl. br. 2

Lonac trakasto profilisanog na ivici zaravnjenog oboda, sa unutrašnje strane užljebljenog. Ispod oboda polazi trakasta drška koja je sa strane užljebljena. Bikoničan trbuh je u gornjem delu ukrašen plitkim žljebom. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-4/0, 5/0; 5yr-4/1, 6/4; 10yr-6/2) i neobrađene površine. Visina im je 16.5

¹⁷⁸ Nikolić-Đorđević, 2000, 83, tip II/43.

cm, prečnik oboda 13.3 cm, prečnik dna 6 cm, zapremina 1800 ml³. Jedan od brojnijih oblika lonaca kako na viminacijumskim tako i na drugim nekropolama sa grobovima tipa MKS. Javlja se i u naseobinskim slojevima, a svugde je uslovima nalaza datovan u prvu polovinu III veka. Analogije za njega nalaze se u Singidunumu.¹⁷⁹

T. V / sl. br. 3

Lonac prstenasto profilisanog, sa unutrašnje strane užljebljenog oboda. Trbuh loptast i spušta se ka ravnom nenaglašenom dnu. Može postojati jedna ili dve kratke trakaste, po sredini užljebljene drške. Trbuh ponekad ukrašen rebrima. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-4/0, 5/0, 6/0; 5yr-4/1, 4/2, 5/1, 6/6; 10yr-6/1) i površine neobrađene. Ovi se lonci javljaju u dimenzijama čija visina se kreće od 10.3 do 19.5 cm, prečnici oboda od 8.5 do 15.4 cm, prečnici dna 4.3 do 7.6 cm, a najveća širina posude je u gornjem delu trbuha i iznosi od 11 do 19.5 cm. Zapremina im se kreće od 500 do 750 ml³. Ovaj oblik je brojno zastupljen u krugu viminacijumskog zanatskog centra koji je svojom produkcijom najvećim delom i podmirivao susedne nekropole Više grobalja i Pećine. Brojni su nalazi ovog tipa i u naseobinskim slojevima gde je njegovo vremensko trajanje postavljeno u period druge polovine II i početak III veka. Analogije za ovaj tip mogu se naći na prostoru Singidunuma.¹⁸⁰

T. V / sl. br. 4

Lonac koso razgrnutog oboda i jajolikog trbuha te ravnog, naglašenog dna. Rađen od peskovite svetlo sive gline (Munsell: 2.5yr-6/0; 10yr-7/2) i neobrađene površine. Visine lonaca su od 16.5 do 26.5 cm, prečnici oboda od 12.5 do 14.8 cm, prečnici dna 7.3 do 9.2 cm. Najveću širinu lonac dostiže u središnjem delu trbuha i ona se kreće od 15 do 17.5 cm. Zapremina od 1200 do 3700 ml³. Trbuh posude je ukrašen urezima. Na Viminacijumu se javlja u zanatskom centru, a od nekropola samo sa dva primerka na Više grobalja, od čega jednom u etažnom grobu a drugi put u grobu koji je devastiran i nije mogao biti tipski opredeljen. Datuje se u drugu polovinu II veka, a analogije za njega nedostaju.

¹⁷⁹ Nikolić-Dorđević, 2000, 87, tip II/54.

¹⁸⁰ Nikolić-Dorđević, 2000, 66, tip II/1.

T. V / sl. br. 5

Lonac užljebljenog (Ro: 14 cm) oboda, loptastog trbuha koji je u gornjem delu ukrašen plitko izvedenim žljebovima. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8) i spoljne površine bojene crvenom bojom. U grobovima tipa MKS zastupljen svega sa po jednim primerkom na južnim i jugoistočnim viminacijumskim nekropolama, dok analogije za njega nisu pronađene, ali je verovatno u pitanju lokalna produkcija.

T. V / sl. br. 6

Veći lonac prstenasto profilisanog oboda i jajolikog trbuha. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-3/0, 4/0, 5/0; 5yr-6/1; 10yr-6/2) i površine neobrađene. Dekorisan na truhu plićim žljebovima. Prečnici oboda se kreću od 16 do 17 cm. Na viminacijumskim nekropolama otkriven je u etažnim grobovima južne i jugoistočne nekropole, gde je uslovima nalaza datovan u početak III veka. Analogije za ovaj tip nalaze se u Aquincumu.¹⁸¹

T. V / sl. br. 7

Lonac koso izvedenog na ivici prstenasto formiranog oboda i jajolikog trbuha. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/0; 5yr-4/1, 5/1, 5/2; 10yr-6/2) i neobrađene površine. Visina im se kreće od 21.5 do 28.2 cm, prečnici oboda od 16.5 do 18 cm, prečnici dna od 7.7 do 9 cm. Može biti ukrašen plićim rebrima ili žljebovima. Datovan je u II vek po prilozima u grobovima na nekropoli Pećine u kojima je otkriven u grobovima tipa MKS I. Analogije za njega nalaze se na nekropoli u Romuli¹⁸² gde je otkriven sa novcem Antonia Pia.

T. V / sl. br. 8

Lonac koso izvučenog oboda i vrećastog trbuha. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-4/0, 4/2, 6/0, 6/8; 10yr-6/0) i spoljne površine neobrađene, dok je

¹⁸¹ Topal 1993, Pl. 46/68-3.

¹⁸² Popilian 1976, Pl. XXXIII/323.

dekoracija izvedena urezivanjem. Prečnici oboda im se kreću u rasponu od 15 do 20 cm. Kao prilog u grobu se javlja na južnim nekropolama Viminacijuma na kojima je datovanje izvršeno u kraj II i prvu polovinu III veka. U Panoniji se sreće u Sirmiumu.¹⁸³

T. V / sl. br. 9

Lonac horizontalno razgrnutog i kratkog oboda, stanjenog pri vrhu, sa debelim zidovima trbuha koji se spuštaju ka ravnom nenaglašenom dnu. Visina im se kreće od 13.5 cm do 16 cm, prečnici oboda od 11 do 13.5 cm, prečnici dna od 5.7 do 6 cm, a zapremina 1150 ml³. Rađen od peskovite gline, sive ili crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-3/0, 5/0, 5/8, 6/8; 5yr-3/1, 6/1) i spoljašnje površine neobrađene. Od ornamentata na truhu se ponekad izdvajaju plići žljebovi u gornjem delu trbuha. Od viminacijumskih nekropola najbrojnije je nalažen na Pećinama gde je uslovima nalaza datovan u kraj II i prvu polovinu III veka, svi primerci potiču iz etažnih grobova. Paralele za ovaj tip se nalaze u Singidunumu,¹⁸⁴ kada je u pitanju Gornja Mezija, a u Panoniji ih nalazimo u nekropolama Emone.¹⁸⁵

T. V / sl. br. 10

Lonac šireg otvora, prstenasto profilisanog oboda čija je spoljna ivica ukrašena nareckivanjem koje je izvedeno radlom, a unutrašnja strana oboda je užljebljena. Prečnici oboda su od 20 do 25 cm. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/0; 5yr-5/1; 10yr-6/2) i neobrađene spoljne površine. Ukrašen urezima po truhu. Iako je u zanatskom centru otkriven sa 133 posude kao prilog u grobu javlja se na Viminacijumu samo na južnim nekropolama – Pećinama, gde je hronološki određen u prvu polovinu III veka. Ne nalaze se direktne paralele za ovaj tip.

T. V / sl. br. 11

Lonac koso izvedenog oboda (prečnici oboda od 8.3 do 13.3 cm), cilindričnog vrata i vrećastog trbuha ravnog, nenaglašenog dna (Rd: 6 – 7.7 cm). Visina im se kreće od 11 do 16 cm. Najveća širina posude je u gornjem delu trbuha i kreće se od 9.3 do 13.5 cm,

¹⁸³ Brukner 1981, T. 120/113.

¹⁸⁴ Nikolić-Đorđević, 2000, 92, tip II/71.

¹⁸⁵ Petru 1972, T.XLII/651-12.

zapremine od 800 do 1250 ml³. Rađen od peskovite gline crvene ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-4/0, 5/8; 5yr-3/1, 4/1, 6/2) i spoljne površine neobrađene. Od viminacijumskih nekropola brojno je zastupljen na delu južnih nekropola - Pećinama i to podjednako i u grobovima tipa MKS I i MKS II. Analogije mu se mogu naći na prostoru dačkih nekropola.¹⁸⁶

T. V / sl. br. 12

Veći lonac (visine 31 cm) sa dve masivne trakaste drške koje počinju na ivici oboda (prečnik oboda 12 cm), i završavaju se na najširem delu trbuha. Uskog konkavnog dna (prečnik dna 9.5 cm). Najveća širina posude je na polovini trbuha i iznosi 25 cm, a zapremina 5500 ml³. Rađen od srednje prečišćene gline sive boje pečenja (Munsell: 5yr-6/1). Javlja se na južnim viminacijumskim nekropolama, a najbliže analogije za njega nalazimo u Singidunumu.¹⁸⁷

T. V / sl. br. 13

Trolisni lonac manjih dimenzija sa jednom drškom koja polazi odmah ispod oboda i završava se na mestu gde se trbuh lomi ka užem blago naglašenom ravnom dnu. Drška je trakasta i po sredini užljebljena. Rađen od peskovite gline u nijansama od sive i mrke boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-4/1, 5/6, 6/1; 7.5yr-6/4), a spoljašnje površine neobrađene. Visina im varira od 7.4 do 9.5 cm, prečnik oboda od 9 do 14 cm, prečnik dna od 2.3 do 4.9 cm, a najveća širina koju dostižu od 8.5 do 12.5 cm, dok im je zapremina od 200 do 620 ml³. Može biti ukrašen rebrima na truhu. Pored zanatskog centra gde je otkriven, kao prilog u grobu se javlja samo na nekropolama u neposrednoj blizini zanatskog centra, na Pećinama i Više grobalja. Na tim mestima datovan je u III vek. Izgledom koji neodoljivo podseća na merice nije se izdvojio na drugim nekropolama pa bliže paralele za ovaj tip nedostaju.

¹⁸⁶ Popilian 1980, Pl. XI/M.75-1.

¹⁸⁷ Nikolić-Đorđević, 2000, 92, tip II/70.

T. V / sl. br. 14

Dublji lonac, blago uvučene unutrašnje ivice oboda (prečnika 31 cm), rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pčćenjenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 5yr-7/6). U gornjoj trećini trbuha izvedene pravilne perforacije u razmacima od po 3.5 cm, a širina otvora 2 cm. Ovakav lonac otkriven je u krugu zanatskog centra, ali funkcija mu nije najjasnija. Kao grobni prilog u grobovima MKS otkriven je samo na Pećinama i to uvek u etažnim grobovima. Bliže analogije za ovaj tip nedostaju.

T. VI / sl. br. 15

Lonac lučno izvijenog, na ivici prstenasto profilisanog oboda (prečnik oboda od 13 do 20 cm), naglašenog vrata i loptastog trbuha. Rađen od peskovite gline sive boje pećenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 5yr-3/1, 4/1; 7.5yr-3/0, 4/0). Na viminacijumskim nekropolama konstatovan samo u delu južnih, na Pećinama, gde je u etažnom grobu datovan u III vek. Analogije za slične varijante nalaze se u Gornjoj Meziji.¹⁸⁸

T. VI / sl. br. 16

Lonac ravnog i neneglašenog oboda i loptastog trbuha. Rađen od srednje prečišćene gline (Munsell: 2.5yr-6/8) crvene boje pećenja i spoljne površine bojene crvenim tonovima, trbuha ukrašenog potkovičastim motivom izvedenim u barbotin tehnici koji su u gustim redovima raspoređeni po celoj površini trbuha posude. Ovakvi lonci se brojnije javljaju na prostoru Panonije gde se javljaju izrađeni sa tanjim zidovima posuda.¹⁸⁹ Na Viminacijumu su uslovima nalaza na južnoj nekropoli u grobu tipa MKS I datovani u drugu polovinu II veka.

T. VI / sl. br. 17

Rukom rađen lonac razgrnutog oboda (prečnika od 14 do 20 cm) i širokog trbuha. Rađen od peskovite gline sa primesama tucanog krečnjaka (Munsell: 2.5yr-2.5/0, 5/4, 5yr-2.5/1, 3/1) pečen u tonovima mrke i sivo mrke boje, spoljne površine neobrađene, a ponekad

¹⁸⁸ Nikolić-Dorđević 2000, 74, tip II/20.

¹⁸⁹ Petru 1972, T.XXIII/234-19.

ukrašene različitim urezima. Brojnije se javlja u nekropolama na prostoru Dakije.¹⁹⁰ Dug mu je vek trajanja i javlja se u nekoliko sličnih varijanti. Na viminacijumskim nekropolama zastupljen je manjim brojem primeraka, gde je datovan u kraj II veka. U Gornjem Meziji analogije mu se nalaze u Singidunumu.¹⁹¹

T. VI / sl. br. 18

Lonac sa dve drške ravno izvedenog oboda (prečnika 8 cm), cilindričnog vrata i nisko postavljenog trbuha. Dve naspramno postavljene drške polaze sa sredine vrata i završavaju se na najširem delu trbuha. Izrađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-7/6) i spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Donji deo trbuha ukrašen pečatima izvedenim u obliku scolikih listova. Lonci ovakve profilacije i ukrašeni pečatima brojno se javljaju na prostoru Panonije čijom se proizvodnjom i smatraju, ali je na tim primercima ornament izveden u cilindričnom delu vrata. Primerci otkriveni na viminacijumskim južnim nekropolama u etažnim grobovima, su verovatno lokalne proizvodnje po ugledu na te panonske.¹⁹²

T. VI / sl. br. 19

Lonac trouglasto profilisanog oboda (prečnika od 15 do 20 cm) i vrećastog trbuha sa ravnim dnom. Rađen od peskovite gline sivo-mrke boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/0, 5/8; 5yr-3/1; 7,5yr-6/4) i neobrađene spoljne površine. Ukrašen nepravilno raspoređenim urezima. Kao grobni prilog češće se javlja u etažnim grobovima južnih viminacijumskih nekropola, dok se brojnije javlja i na ostalim lokacijama Viminacijuma. Bez bližih analogija.

T. VI / sl. br. 20

Lončić sa dve ili ponekad tri drške, užljebljenog trakasto profilisanog oboda, cilindričnog dugog vrata i naglašenog nisko postavljenog trbuha koji se završava u uskoj prstenasto profilisanoj stopi. Visina mu je 14.5 cm, prečnik oboda 10 cm, prečnik dna 4.8 cm, najveću

¹⁹⁰ Popilian 1980, Pl. XXVII/M.189-1.

¹⁹¹ Nikolić-Dorđević 2000, 82, tip II/41.

¹⁹² Brukner 1981, T. 52/25, 26.

širinu dostiže na truhu i iznosi 11.5 cm, zapremine 700 ml³. Rađen od srednje prečišćene gline uglavnom crvene ili mrke boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/8, 5yr-7/4, 7/6). Od viminacijumskih nekropola javlja se samo na južnim, gde je otkriven i u grobovima etažnog tipa i u običnim grobnim rakama. Češće se ovaj tip javlja u naseobinskim slojevima, a analogije za njega mogu da se nađu širom Gornje Mezijske.¹⁹³ U Panoniji se ovaj tip javlja u Aquincumu u grobovima sa skeletnim pokojnicima gde je datovan u III vek,¹⁹⁴ a u Gornjoj Meziji javljaju se u više različitih varijanti i načina ukrašavanja, datovani su u kraj II i početak III veka.¹⁹⁵

T. VI / sl. br. 21

Lonac (visine 14 cm), lučno izvijenog oboda (prečnika 10 cm) i jajolikog trbuha na uskom naglašenom dnu (prečnika dna 5.2 cm). Najveća širina posude je u središnjem delu trbuha i iznosi 14 cm. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 5yr-5/1) i neobrađene spoljne površine. Analogije se mogu naći u grobovima etažnog tipa iz Aquincuma¹⁹⁶ gde je uslovima nalaza datovan u drugu trećinu II veka.

T. VI / sl. br. 22

Lončić visine od 9.5 do 11.3 cm, koso izvedenog oboda, čiji se prečnik kreće od 7.4 do 8.5 cm i prstenasto izvedenog dna prečnika 3.5 do 4.3 cm. Bikoničnog trbuha koji je i najširi deo posude (najveća širina od 9.2 do 11 cm). Zapremina koju dostižu ovi lonci kreće se od 300 do 500 ml³. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/4, 6/8; 5yr-6/8, 7/6) i spoljne površine koja je bojena u različitim tonovima crvene boje. Ovaj tip lončića vrlo je čest u grobovima tipa MKS na svim istraživanim nekropolama. Javlja se u različitim dimenzijama i kada mu je visina manja od 9 cm, opredeljen je u pehare. Najbrojnije se javlja u etažnim grobovima, ali se javlja i u

¹⁹³ Nikolić-Dorđević, 2000, 78, tip II/31.

¹⁹⁴ Topal 1993, Pl.85/170-1.

¹⁹⁵ Nikolić-Dorđević 2000, 78, tip II/31.

¹⁹⁶ Topal 1993, Pl. 39/53-1.

grobovima oblika rake zapečenih strana. Brojno se javlja i u grobovima skeletnih pokojnika. Analogije za njega nalazimo u nekropolama Duklje.¹⁹⁷

T. VI / sl. br. 23

Lončić (visine 13.5 cm) tankih zidova, vertikalno izvučenog oboda (prečnika 9.5 cm), visoko postavljenog trbuha koji se spušta ka ravnom užem dnu (prečnik dna 6 cm). Najveća širina posude je u gornjem delu trbuha i iznosi 14 cm, a zapremine je 900 ml³. Rađen je od fino prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 5yr-6/8). Za ovaj lončić je interesantno da mu je unutrašnja površina prevučena smolastim premazom. Od viminacijumskih nekropola javlja se na južnim nekropolama u etažnim grobovima, opredeljen je kao lokalna produkcija i datovan u II vek, a analogije za njega se nalaze u Panoniji u Emoni.¹⁹⁸

T. VI / sl. br. 24

Veći lonac (prečnika 21 cm) sa dve drške, prstenasto profilisanog iskošenog oboda i vrećastog trbuha. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/8; 10r-6/8). Isti tip se javlja izrađen i od peskovite gline i neobrađene spoljne površine. Od viminacijumskih nekropola otkriven je na Više grobalja, a analogije se za njega češće mogu naći u Panoniji.¹⁹⁹

T. VI / sl. br. 25

Lonac (visine 15 cm) koso zasečenog oboda (prečnika 12 cm), naglašenog vrata visoko postavljenog trbuha koji se lomi ka uskom naglašenom dnu (prečnika 7 cm). Rađen od peskovite gline sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene. Na prelazu ramena u trbuh posude aplicirana traka. Najveća širina posude je u gornjem delu trbuha i iznosi 14 cm. Analogije se nalaze širom panonskih nekropola, u Emoni,²⁰⁰ ili Sirmiumu²⁰¹ gde su

¹⁹⁷ Cermanović-Kuzmanović 1975, 201/55.

¹⁹⁸ Petru 1972, T.XXVIII/319-9.

¹⁹⁹ Brukner 1981, T. 104/9.

²⁰⁰ Petru 1972, T. LXXVI/14.

²⁰¹ Brukner 1981, T.II/1.

opredeljene kao oblici koji vode poreklo od kasnolatenskih oblika. U Gornjoj Meziji se retko javljaju, a u grobove na Viminacijumu su verovatno stige putem importa. Otkrivene su u etažnim grobovima na južnim nekropolama gde su datovane u drugu polovinu II veka.

T. VI / sl. br. 26

Lonac zadebljanog po sredini užljebljenog i iskošenog oboda (prečnik oboda od 16 do 21 cm), kosih zidova trbuha koji su ukrašeni plitkim rebrima. Rađen od bolje ili slabije prečišćene gline sive boje pečenja (Munsell: 5yr-6/1; 10yr-6/1) i neobrađene površine. Kao grobni prilog javlja se u etažnim grobovima, a brojnije se javlja širom viminacijumskih istraživanih lokacija na kojima je datovan u prvu polovinu III veka.

T. VI / sl. br. 27

Lonac šireg otvora, blago užljebljenog vertikalno izvučenog oboda. Sa spoljne strane nekoliko žljebova. Trakaste i užljebljene drške polaze odmah sa oboda i završavaju se na truhu na mestu gde je isto izveden žleb. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 5yr-6/8, 7/6; 7.5yr-6/2) i površine bojene crvenom ili braon bojom. Ponekad može biti površina i glačana, a od ukrašavanja ornament izveden radlom. Može se naći i kurzivni tekst. Visine 11 cm, prečnika oboda 10 cm, prečnika dna 5.4 cm. Javlja se i na više viminacijumskih istraženih lokacija. Datovanje uslovima nalaza na tim mestima hronološki je postavilo ovaj tip u period kraj II i prvu polovinu III veka. Kao grobni prilog u MKS grobovima uvek je nađen u etažnim varijantama. Paralele ovom tipu nalazimo širom Panonije.²⁰²

T. VI / sl. br. 28

Lonac horizontalno izvučenog kratkog oboda sa ravnim, cilindričnim vratom, loptastim truhom na nisko profilisanoj stopi. Ispod oboda polaze dve, užljebljene trakaste drške. Ponekad se javljaju i tri drške na loncu ovog tipa. Rađen od srednje prečišćene zemlje crvene ili sive boje pečenja (Munsell: 2yr-5/1, 5/8, 6/1; 5yr-6/1, 6/8, 7/8; 10yr-8/3) i spoljne

²⁰² Brukner 1981, T. 105/11-16.

površine bojene crveno ili crno. Može biti ukrašen pečatima, urezima ili fasetama. Visine ovih lonaca su od 9.4 do 16.7 cm, prečnici oboda od 10 do 16 cm, prečnici dna od 3 do 7 cm, a zapremina od 250 do 1300ml³. I na drugim lokacijama javlja se u većem broju, a uslovima nalaza datuje se u period od prve polovine II veka do druge trećine III veka. Ovaj se oblik u različitim varijantama profilacije javlja duži vremenski period od II do IV veka. Najraniji primerci ovog tipa koji su češće ukrašeni urezivanjem datuju se u kraj I i početak II veka. Ovako rađeni, bojani ili čak slikani sigurno su služili za držanje hrane na stolu, te spadaju u grupu tzv. trpezne keramike. Što se analogija sa drugih lokaliteta tiče nalazimo ih u Singidunumu u okviru Gornje Mezije, a dosta ih ima po lokalitetima Trakije, Dakije i Panonije.²⁰³

T. VII / sl. br. 29

Lonac koso izvučenog oboda (prečnika 14 cm), jajolikog trbuha koj je ukrašen plićim žljebovima. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 5yr-3/1). Na viminacijumskim nekropolama konstatovan samo na Brestu u grobu koji je devastiran pa se ne može sa sigurnošću tvrditi kom je tipu MKS pripadao. Na drugim nekropolama ovaj tip se javlja i u drugim fakturama. Analogije za njega nalazimo u Panoniji.²⁰⁴

T. VII / sl. br. 30

Lonac lučno izvijenog i zaravnjenog oboda (prečnika oboda od 13 do 19 cm), naglašenog vrata i visoko postavljenog trbuha koji se spušta ka ravnom dnu (prečnika 8 cm). Visine 14.5 cm i zapremine 1300 ml³. Rađen od peskovite gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/0; 7.5yr-2/0, 4/0; 10yr-7/1) sa primesama tucanih školjki i liskuna. Na viminacijumskim nekropolama otkriven u grobu tipa MKS I, a lonci ovakve profilacije i različite fakture nalaze se širom Viminacijuma u dužem vremenskom periodu. Analogije za njega mogu se naći na prostoru Dakije.²⁰⁵

²⁰³ Nikolić-Dorđević 2000, 86, tip II/52; Sultov, 1985, 65, T. XXXVIII/1-8; Brukner 1981, T. 105/11-16; Popilian 1976, Pl. XXXIX/394-404.

²⁰⁴ Petru 1972, T.CIX/12.

²⁰⁵ Popilian 1976, Pl. 34/332.

T. VII / sl. br. 31

Manji lonac visine 11.5 cm, iskošenog oboda (prečnika 10 cm) čija je ivica trouglasto profilisana, bikoničnog trbuha koji se spušta ka užem ravnom dnu (prečnik dna 5 cm). Najveća širina posude je na središnjem delu i dostiže 12.3 cm. Rađen od peskovite gline sa raznim primesama, pečen u tonovima mrko sive boje (Munsell: 7.5yr-5/4) i spoljne površine neobrađene. Ovaj oblik lonca na Viminacijumu je na istočnim nekropolama zastupljen u devastiranom grobu, pa se ne može sa sigurnošću odrediti kom tipu MKS je pripadao. Irektne analogije za ovaj tip nedostaju.

T. VII / sl. br. 32

Manji lonac visine od 10.7 do 11.5 cm, kratkog koso izvedenog oboda (prečnika oboda od 8.5 do 9.2 cm) naglašenog trbuha i uskog ravnog dna (prečnika dna od 3.8 do 4.7 cm). Najveću širinu lonac ima u središnjem delu trbuha i ona dostiže od 11 do 11.5 cm, a zapremina mu doseže 650 ml³. Rađen od peskovite gline svetlo sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 7.5yr-6/0, 7/0). Analogije za ovaj tip nalaze se u emonskim nekropolama.²⁰⁶

T. VII / sl. br. 33

Lonac horizontalno razgrnutog i sa unutrašnje strane užljebljenog oboda koji se spušta ka visoko postavljenom trбуhu i ravnom dnu. Visina im se kreće od 17 do 21 cm, prečnik otvora oboda od 7.5 do 15.2 cm, a prečnik dna 8.7 cm. Zapremina im je od 2400 do 2700ml³. Rađeni su od peskovite gline, sive ili mrkosive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-4/0, 5/0, 5/2, 5/4; 5yr-6/1) i spoljašnje površine neobrađene. U gornjem delu trбуha ukrašeni su žljebovima. Na Viminacijumu se kao grobni prilog najbrojnije javljaju na prostoru južnih nekropola, dok su drugim lokacijama otkriveni na više mesta na kojima su uslovima nalaza datovani u III vek. Paralele za ovaj tip se nalaze širom Panonije.²⁰⁷

²⁰⁶ Petru 1972, T.IX/85-20.

²⁰⁷ Brukner 1981, T. 118/95-100.

T. VII / s. br. 34

Lonac visine od 13.7 do 18.4 cm, koso izvedenog oboda čija širina se kreće od 11.3 do 14 cm, a prečnik dna od 6.5 do 6.8 cm. Najveću širinu posude ovaj tip dostiže na visoko postavljenom delu trbuha i ona se kreće od 12.5 do 15 cm, a zapremina od 900 do 1700 ml³. Rađen od peskovite gline pečene u tonovima sive i sivo mrke boje (Munsell: 2.5yr-5/6; 5yr-4/1, 5/1; 7.5yr-6/6) pečenja i spoljne površine neukrašene. Vrlo čest tip lonca kao prilog u grobovima MKS i javlja se podjednako u sve tri varijante grobnih oblika. Brojno se javlja i u nasebinskim slojevima. U Panoniji analogije za njega nalazimo u Emoni,²⁰⁸ dok se u Dakiji javlja u Lokustenima.²⁰⁹

T. VII / sl. br. 35

Lonac (visine 14.5 cm) koso razgrnutog užljebljenog oboda (prečnika oboda 12 cm), loptastog rebrastog trbuha, koji se spušta ka uskom naglašenom ravnom dnu (prečnika dna 5 cm). Najveća širina posude je u središnjem delu trbuha i iznosi 14 cm, a zapremina 1000 ml³. Rađen od peskovite gline mrko sive boje pečenja i (Munsell: 7.5yr-5/6) neobrađene površine. Na viminacijumskim nekropolama javlja se na Pirivoju, a analogije za ovaj tip nalaze se u Singidunumu²¹⁰ kada je u pitanju Gornja Mezija, a u Aquincumu u Panoniji.²¹¹

T. VII / sl. br. 36

Dublji lonac (visine 27 cm) horizontalno izvedenog oboda (prečnika 17.4 cm), naglašenog vrata i loptastog trbuha te ravnog dna (prečnika dna 9.5 cm). Najveća širina je na srednjem delu trbuha posude i iznosi 23 cm, a zapremina je 6600 ml³. Rađen je od srednje prečišćene gline sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 5yr-6/1). Ovaj oblik lonca je u nekoliko slučajeva iskorišćen kao urna u koju su odloženi ostaci spaljenog pokojnika. Na viminacijumskim nekropolama konstatovan je u delu istočne nekropole Pirivoj u grobovima tipa MKS II. Analogije za ovaj tip nalaze se u Dakiji.²¹²

²⁰⁸ Petru 1972, T.XLVIII/753-23.

²⁰⁹ Popilian 1980, T.XXXVII/M.283-2.

²¹⁰ Nikolić-Đorđević 2000, 66, tip II/2.

²¹¹ Topal 1993, PL.40/56-3.

²¹² Popilian 1980, Pl. XXVIII/M. 204-1.

T. VII / sl. br. 37

Lonac sa tri drške visine 11 cm, užljebljenog oboda, prečnika 8.5 cm, cilindričnog vrata koji naglo prelazi u trbuh, dno je prstenasto izvedeno dimenzija 4.7 cm. Najveća širina posude je u donjem delu trbuha i iznosi 9.5 cm, a zapremina je 400 ml³. Rađen je od srednje prečišćene gline (Munsell: 2.5yr-5/8) crvene boje pečenja, spoljne površine ili neobrađene ili gledosane maslinastom gleđi. Javlja se na jugoistočnim i istočnim viminacijumskim nekropolama u grobovima tipa MKS I. Na drugim nekropolama javlja se i kao prilog u skeletnim grobovima. Analogije za ovaj tip mogu se naći u Panoniji.²¹³

T. VII / sl. br. 38

Lonac užljebljenog, spolja zaobljenog oboda, rebrasto profilisanog trbuha i užeg ravnog dna naglašene ivice, rađen od beličaste gline (Munsell: 5yr-7/1, 8/2, 8/4; 10yr-7/4, 8/2, 8/3) koja se u literaturi često naziva kaolinskom, neobrađene spoljne površine. Ispod oboda polazi jedna ili dve kratke široke trakaste drške. Javlja se brojno na svim viminacijumskim nekropolama. Četiri puta češće se javljaju u etažnim grobovima i to u svim njegovim konstrukcionim varijantama. Pronađene posude imale su ponekad i funkciju urni, a dimenzije im variraju od sasvim malih (7.5 cm) preko srednjih (13-15 cm) do velikih (25.5 cm). Prečnici oboda im se kreću od 10 do 17.4 cm, a širina dna od 5 do 9 cm. Zapremina od 800 do 6000 ml³. Lonci ovog tipa se javljaju u dužem vremenskom intervalu, a njihova najveća koncentracija se nalazi na lokalitetima duž dunavskog dela limesa. Analogije za ovaj oblik imamo u Singidunumu kad je u pitanju Mezija,²¹⁴ dok se na drugim lokalitetima koji nisu uz Dunav retko sreću.

T. VII / sl. br. 39

Dublji (visine od 19.7 do 22 cm) i veći lonac elipsastog (prečnik oboda od 22.5 do 29.5 cm), horizontalno razgrnutog otvora koji se oštro lomi prema trbuhu. Kosi zidovi trbuha se spuštaju ka uskom, blago uvučenom dnu (prečnika 12 cm). Zapremina im dostiže 4500ml³. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 10r-5/8; 2.5yr-6/8;

²¹³ Brukner 1981, T.105/12.

²¹⁴ Nikolić-Dorđević, 2000, 69, tip II/9.

5yr-6/6) i neobrađene spoljne površine. Brojan je na svim lokacijama na Viminacijumu gde je njegovo trajanje uslovima nalaza opredeljeno u kraj II do sredine III veka. Analogije mu se mogu naći u Cibalama i u Sirmiumu u Panoniji, u Singidunumu u Meziji, a u Romuli u Dakiji.²¹⁵ Po nekim autorima ove posude su služile kao ostave za hranu. Kao grobni prilozi ne nalaze se preterano često u grobovima tipa MKS.²¹⁶

T. VII / sl. br. 40

Lonac razgrnutog oboda i bikoničnog trbuha, te ravnog nenaglašenog dna. Rađen najvećim delom od peskovite gline sive ili mrke boje pečenja (Munsell: 2.5yr-4/0, 5/0, 5/6, 5/8; 5yr-6/1; 10yr-5/1; 7.5yr-6/4) i neobrađene spoljašnje površine. Ponekad je rađen i od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja, s tim da je površina isto neobrađena. Urezi ponekad vidljivi pri dnu posude. Visina im se kreće kod 11 do 22.5 cm, prečnik oboda od 9.3 do 11.5 cm, prečnici dna od 4.5 do 8.4 cm. Zapremina im je od 500 do 3000ml³. Ovaj tip se u okviru Viminacijuma najbrojnije javlja na nekropolama Više grobalja i Pećine i uslovima nalaza datuje u prvu polovinu III veka, a četiri puta je brojnije zastupljen u etažnim grobovima nego u grobovima tipa MKS I. Analogije za ovaj tip nisu brojne i nalaze se uglavnom na prostoru Gornje Mezije.²¹⁷

T. VIII / sl. br. 41

Lonac lučno izvišenog oboda i kosih zidova trbuha. Rađen od peskovite gline ponekad sa primesama kvarca i liskuna, sive ili žućkasto bele boje pečenja (Munsell: 5yr-6/1, 7/1; 10yr-8/2, 6/1) i spoljašnje površine neobrađene. Prečnici oboda su 12 do 16 cm, a najveća širina posude je u središnjem delu trbuha i kreće se do 20 cm. Retko se sreće kao grobni prilog, samo na prostoru južnih viminacijumskih nekropola, brojnije je zastupljen na drugim naseobinskim lokacijama Viminacijuma, gde je uz pronađeni materijal datovan u kraj II i početak III veka.

²¹⁵ Nikolić-Dorđević 2000, 76, tip II/24; Brukner 1981, T. 126/173,174, tip II/32; Popilian 1997, T. XXXIII/5.

²¹⁶ Na Viminacijumu samo na južnoj nekropoli Više grobalja sa dva primerka.

²¹⁷ Nikolić-Dorđević 2000, 79, tip II/33.

T. VIII/ sl. br. 42

Rukom rađeni lonac (visine 19.7 cm), blago razgrnutog oboda (prečnika oboda 12.2 cm), zaobljenih zidova trbuha i ravnog dna (prečnika dna 8.7 cm). Ovi lonci zapremine 1500 ml³, rađeni su od peskovite gline sa različitim primesama školjki i puževa (Munsell: 2.5yr-5/6, 5/8; 5yr-3/1, 5/4) pečeni u tonovima mrke i sivo mrke boje, neobrađene površine koja je ponekad ukrašena metličastim ornamentom. U gornjem delu trbuha imaju apliciranu plastičnu traku na kojoj je ornament izveden noktom. Ima ih više varijanti, sreću se širom Carstva, ali ipak najbrojnije u Dakiji.²¹⁸ Na svim lokacijama gde su nađeni kao grobni prilozii datovani su u II vek. Kao prilog u grobovima tipa MKS, tri puta se brojnije javljaju u etažnoj varijanti.

T. VIII/ sl. br. 43

Veći lonac kratke horizontalne ivice oboda. Naglašenog ramena posude i konkavnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline, crvene boje pečenja, sa spoljnom površinom bojenom tonovima tamno crvene boje. U Dakiji bliže analogije nisu poznate, ali su poznate iz drugih provincija. Veći je od proseka. Visine je 29 cm. U Lokušenima je pronađen samo jedan primerak u grobu br. 107.

T.VIII/ sl. br. 44

Lonac koso izvučenih ivica obod i bikoničnog tela. Dno je prstenasto profilisano. Rađen od fino prečišćene gline, crvene boje pečenja i spoljne površine prevučene crvenim firnisom, kvalitetne izrade kao tera sigilata posude. Kao ukras ima izvedene ureze koje polaze sa ramena, a završavaju se na najširem delu posude. Ova dekoracija je nasleđena verovatno iz kasnog latenskog perioda koji je u Panoniji otkriven na području Budimpešte. U Dakiji bez sličnih analogija. U Lokuštenima jedan primer u grobu br. 254.

T. VIII/ sl. br. 45

Lonac blago, ka unutra, zakrivljenih ivica oboda, zakrivljenog tela i dna u obliku konkavnog pristenena sa ispupčenjem u centru. Rađen od gline sa dodacima liskuna, najčešće

²¹⁸ Popilian 1980, 126/M.14-1, 128/M.26-1.

crveno pečen. Ispod oboda jedan ili više ureza. Od 18 nalaza ovog tipa na nekropoli u Lokuštenima samo su tri (otkriveni u grobovima br. 24, 228 i 259) nemaju konkavno dno sa ispupčenjem u sredini. Drške su dve i polaze od ivice oboda i završavaju se na ramenu posude. Ovaj tip se često susreće u Romuli kako u naseobinskim slojevima tako i na nekropoli. Isto tako sreće se na Slavenu, Sucidavi i niže u Stolniceni Dakiji. U zatvorenom kompleksu vile u Romuli datuje se u II vek.

TANJIRI

T. IX / sl. br. 1

Tanjir horizontalo izvučene užljebljene ivice oboda, ravnih zidova trbuha koji se na polovini lome i koso spuštaju ka prstenasto profilisanoj stopi. Rađeni od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/6, 6/8; 5yr-6/4, 7/6) i spoljne površine bojene tonovima crvene boje, ponekad je površina firnisovana tonovima crvene boje. Visina im je 4.4 cm, prečnici oboda se kreću od 19 do 27cm, a prečnici dna 7.5 cm. Na viminacijumskim jugoistočnim nekropolama otkriven je u etažnom grobu gde je uslovima nalaza datovan u početak III veka.

T. IX / sl. br. 2

Veći tanjir trouglasto profilisanog uvučenog oboda i kosih zidova trbuha koji se spuštaju ka nenaglašenom ravnom dnu. Dimenzije tanjira su: visina 5 cm, prečnik oboda 24.4 cm, prečnik dna 12.7 cm. Rađen je od peskovite gline žućkasto beličaste boje pečenja (Munsell: 2,5yr-6/8; 10yr-8/4) i neobrađene površine. Kao prilog u grobu nije čest i na Viminacijumu se javlja samo na Više grobalja u grobu tipa MKS I. Češće se javlja na drugim lokacijama kao npr. u okviru radioničarskog kompleksa gde je konstatovan u otpadnim jamama br. 1 i

3, gde je i datovan u prvu polovinu III veka. Što se drugih analogija za ovaj tip tiče mogu se naći u Singidunumu kao i širom Dakije.²¹⁹

T. IX/ sl. br. 3

Tanjir razgrnutog i na spoljnu stranu izvijenog oboda, profilisanog zida koji se lomi i koso povija prema prstenastom dnu. Rađen je od srednje prečišćene crveno pečene gline (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-6/4, 6/8, 7/8), bojen crveno i uglačane površine. Visina ovih tanjira kreće se od 3.5 do 4.7 cm, prečnici oboda od 16.3 do 19.5 cm, a prečnici dna 5.8 do 11 cm. Vrlo čest oblika tanjira koji se javlja u svim grobnim tipovima MKS, ali ipak brojnije u MKS II. Analogije za ovaj tip nalaze se na Pontesu, zatim u Singidunumu,²²⁰ kad je u pitanju Mezija, a u Butovu kada se radi o Trakiji, a ima ih i širom Panonije.²²¹

T. IX / sl. br. 4

Tanjir blago uvučenog neprofilisanog oboda, iskošenih zidova trbuha koji se povijaju prema užem prstenastom dnu. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-6/8, 7/6, 7/8; 10yr-8/2) i crveno bojene površine. Visina ovih tanjira je od 2.4 do 4.8 cm, prečnici oboda od 14 do 18.5 cm, a prečnici dna od 5 do 7.5 cm. U grobovima tipa MKS zastupljen je kao prilog u podjednokom broju u varijanti I i II. Na viminacijumskim nekropolama datovan je u prvu polovinu III veka. Paralele za ovaj tip nalaze se u Singidunumu.²²²

T. IX / sl. br. 5

Gleđosani tanjir razgrnutog, užljebljenog oboda čija je spoljna ivica trakasto izvedena. Na ivici su aplicirane horizontalno postavljene drške. Zaobljen trbuh koji se nastavlja u prstenasto profilisano dno. Prečnici oboda ovih tanjira kreću se od 21 do 24 cm, a prečnici dna 10 cm. Rađeni su od srednje prečišćene gline najčešće crvene boje pečenja, ali javljaju se i sivi (Munsell: 7.5yr-6/6; 10yr-8/2, 8/3, 8/4) i spoljne površine koja je gleđosana

²¹⁹ Nikolić-Dorđević 2000, 114, tip III/51; Popilian 1976, Pl. LXIX/853.

²²⁰ Nikolić-Dorđević 2000, 97, tip III/5; Garašanin, Vasić, Marjanović-Vujović 1984, T. V tip III/7a.

²²¹ Sultov 1985, 63, T. XXVI/5; Brukner 1981, T. 66/19.

²²² Nikolić-Dorđević 2000, 96, tip III/3.

maslinasto zelenom ili žućkasto zelenkastom gleđi. Otkriveni u etažnim grobovima južnih viminacijumskih nekropola. Pretpostavlja se da je u pitanju import iz galskih radionica. Analogije za njega nalaze se u Singidunumu²²³, a rađene su verovatno po uzoru na posude od metala.

T. IX / sl. br. 6

Tanjir neprofilisanog oboda iskošenih zidova trbuha na spoljnu stranu koji se lome ka maloj prstenastoj stopi. Rađen od srednje prečićene gline crvene ili mrke boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/6, 6/8; 5yr-6/6) i bojene površine tonovima crvene ili mrke boje. Visina ovih tanjira je od 3 do 5 cm, prečnici oboda od 18.3 do 18.7 cm, a prečnici dna od 6.8 do 9.8 cm. Brojno su zastupljeni kao grobni prilozi i to dvostruko češće u etažnim grobovima u odnosu na obične rake zapečenih zidova. U tim celinama njihovo hronološko trajanje stavljeno je u period kraja II i prve polovine III veka. Analogije za ovaj tip mogu se naći na Pontesu i u Trakiji.²²⁴

T. IX / sl. br. 7

Tanjir vertikalno izvučenog oboda ravnih zidova trbuha koji se oštro lome ka uskom prstenastom dnu. Na mestu gde se zidovi lome aplicirana plastična traka ispod koje polazi žljeb. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 5yr-4/1, 7/8) i površine bojene tonovima crvene ili mrke boje. U dnu sa unutrašnje strane često je izveden pečatni ornament u obliku stilizovanog lista ili stopala (planta pedis). Visina ovih tanjira je od 3.2 do 4.5 cm, prečnici oboda od 16.5 do 18 cm, a prečnici dna od 6.3 do 8 cm. Uslovima nalaza, u etažnom grobu na Pećinama datuju se u kraj I i početak II veka. Analogije za ovaj tanjir nalaze se u Singidunumu,²²⁵ i u Butovu.²²⁶

²²³ Nikolić-Dorđević 2000, 106, tip III/28.

²²⁴ Garašanin, Vasić, Marjanović-Vujović 1984, T. V tip III/6; Sultov 1983, T. XLVII/7.

²²⁵ Nikolić-Dorđević 2000, 102, tip III/17.

²²⁶ Sultov 1983, T. XXVI/3.

T. IX / sl. br. 8

Tanjir iskošenih zidova trbuha, horizontalno izvedene užljebljene ivice čija je unutrašnja ivica i blago uvučena. Širokog ravnog dna na kojem je sa unutrašnje strane izvedeno ukrašavanje radlom. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/6, 6/8; 5yr-6/6). Visina ovih tanjira je 3.6 cm, prečnik oboda 31.3 cm, a prečnik dna 23.7 cm. Analogije za ovaj tip mogu se naći u Olteniji gde su datovani u II vek.²²⁷ Na viminacijumskim nekropolama otkriven je u etažnim grobovima gde je uslovima nalaza datovan u kraj II i početak III veka.

T. IX / sl. br. 9

Tanjir (visine od 2.3 do 2.5 cm) blago izvijene spoljne ivice i ravnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-6/8, 7/6, 7/8; 7.5yr-7/4) i spoljne površine neobrađene ili ponekad bojene tonovima crvene boje. Prečnici ovih tanjira kreću se u dimenzijama od 14.5 do 18 cm, a prečnici dna od 6 do 6.5 cm. Nisu čest grobni prilog, a kada se jave kao u slučaju južne viminacijumske nekropole nalaze se u etažnim grobovima gde su datovani u II-III vek. Analogije im se nalaze u nasebinskim slojevima širom Gornje Mezije.²²⁸

T. IX / sl. br. 10

Tanjir razgrnutog i lučno izvijenog oboda koji na unutrašnjoj ivici oboda ima naglašeno rebro, a na spoljašnjoj ivici oboda žljeb. Kosi zidovi trbuha se nastavljaju na prstenastu stopu. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-5/8, 6/4, 7/6; 10yr-6/1) i bojene površine tonovima crvene ili mrke boje. Površina može biti prevučena firnisom crvene boje. Na dnu sa unutrašnje strane izveden ornament pečačenjem i to u vidu stilizovanih listova koji su naspramno postavljeni između dva koncentrična kruga. Pored toga može biti ornament izveden i radlom. Visina im se kreće od 2.8 do 3.8 cm, prečnici oboda od 19 do 20 cm, prečnik dna 7 do 8.2 cm. Najbrojniji tip tanjira koji se

²²⁷ Popilian 1976, Pl. LXVIII/842.

²²⁸ Nikolić-Đorđević 2000, 101, tip III/14.

kao prilog javlja u grobovima ovog tipa i to duplo češće u etažnim nego u grobovima raka zapečenih strana. Rađeni su po uzoru na formu Drag. 36. Analogije kao i za prethodni tip imamo u Singidunumu, a i u Dakiji.²²⁹

T. IX /sl. br. 11

Dublji (visine 5.3 cm) tanjir kosih zidova trbuha koji se lome ka prstenasto profilisanoj stopi (prečnik dna 10 cm), neprofilisane ivice oboda (prečnik oboda 22.5 cm). Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja, čija je spoljna površina bojena tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/4), ponekad je na spoljnoj površini izvedena mramorizacija. Ovaj oblik tanjira podjednako je zastupljen kao prilog u svim tipovima grobova MKS, u kojima se datuje u II vek. Analogije za njega nalaze se u Butovu i širom Oltenije gde je uslovima nalaza datovan u sredinu II veka.²³⁰

T. IX / sl. br. 12

Tanjir horizontalno razgrnutog oboda trakasto naglašene spoljne ivice, kosih zidova trbuha i ravnog dna. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene, mrke ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/6, 6/8; 5yr- 6/1, 6/8; 10yr-6/2) i crveno ili mrko bojene površine. Može se javiti rađen i od peskovite gline ili čak gledošane spoljne površine. Na ivici su aplicirane talasasto profilisane drške. Visina koju dostižu je od 5 do 7 cm, prečnici oboda od 20 do 28 cm, mereno sa drškama od 27 do 38 cm, a prečnici dna 10 cm. Ovaj tip se u okviru viminacijumskih nekropola javlja na južnim, gde je četiri puta brojnije zastupljen u grobovima etažnog tipa, nego u grobovima tipa obične rake zapečenih strana. Datovanje je uslovima nalaza izvršeno u kraj II, do sredine III veka. Analogije pronalazimo kako u Singidunumu tako i širom Dakije.²³¹

T. IX / sl. br. 13

Tanjir vertikalno izvučenog i trakastog, stanjenog oboda, malo uvučenog, sa blago zaobljenim trbuhom koji prelazi u nenaglašeno dno. Rađen od srednje prečišćene gline sive

²²⁹ Nikolić-Dorđević 2000, 111, tip III/41; Popilian 1976, Pl. LXX/879.

²³⁰ Sultov 1983, XLVI/8; Popilian 1976, LXXI/885.

²³¹ Nikolić-Dorđević 2000, 100, tip III/25; Popilian 1976, Pl. LXX/875.

boje pečenja (Munsell: 5yr-5/1; 10yr-6/1) i neobrađene površine. Visina ovih tanjira je 2.2 cm, prečnik oboda 14 cm, prečnik dna 13.5 cm. Ovaj tip kao grobni prilog otkriven je u grobovima tipa MKS I i to samo u delu južnih viminacijumskih nekropola, gde je uslovima nalaza datovan u drugu polovinu II veka. Analogije za ovaj tip nalazimo u Singidunumu.²³²

T. IX / sl. br. 14

Rukom rađen tanjir, nenaglašenih ivica oboda, kosih zidova trbuha i ravnog dna. Rađen od peskovite gline sive ili mrke boje pečenja (Munsell: 10yr-6/2) i površine neobrađene. Visine je 4 cm, dimenzije oboda su 13.4 cm, a prečnik dna 10 cm. Ponekad može biti ukrašen urezanim ornamentom. Ovaj oblik tanjira otkriven je i u Maloj Kopašnici,²³³ dok je na viminacijumskim nekropolama češće nalažen kao prilog u grobu tipa rake nego u etažnom. Javlja se i u naseobinskim slojevima.

T. IX / sl. br. 15

Plići tanjir sa uvučenim zaobljenim obodom i dnom koje je prstenasto profilisano do koga se spuštaju kosi zidova trbuha. Sa unutrašnje strane žljeb pri obodu. Rađen od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-6/1; 10r-6/8), površine koja je bojena tonovima crvene ili sive boje, glačane površine ili ponekad firnisovane. Visina ovih tanjira je 4.8 cm, prečnici oboda od 25 do 31 cm, prečnici dna 14 cm. U grobovima kao prilog se javlja u tipu MKS I, a češće se nalazi u naseobinskim slojevima. Analogije za ovaj tip mogu se naći na Pontesu, u Singidunumu kao i u Sirmiumu.²³⁴

T. X / sl. br. 16

Tanjir lučno izvijenog oboda, kalotastog trbuha i dna ravnog ili prstenasto izvedenog. Vrlo često je na dnu utisnut pečat. Rađen od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja

²³² Nikolić-Dorđević 2000, 97, tip III/6.

²³³ Pešić 2005, 70/k.16.

²³⁴ Garašanin, Vasić, Marjanović-Vujović 1984, T. I tip I/51; Nikolić-Dorđević 2000, 96, tip III/3; Brukner 1981, T. 73-20, tip III/14.

(Munsell: 2.5yr-6/0, 6/8; 5yr-5/1, 6/1, 6/8, 7/6; 10yr-7/3) i spoljne površine koja je bojena ili firnisovana tonovima crvene, sive ili crne boje. Visina ovih tanjira kreće se od 2.4 do 4.3 cm, prečnici oboda od 18 do 19.5 cm, a prečnici dna od 5.5 do 10.5 cm. Rađen po uzoru na luksuznije forme keramike, na oblik Drag. 36. Na viminacijumskim nekropolama javlja se i u grobovima sa skeletnim i sa kremiranim pokojnicima, dok među tipovima MKS duplo brojnije se javlja u etažnim grobovima nego u grobovima tipa rake zapečenih strana. Analogije su mu brojne jer postoji više varijanti ovog tipa, a datuje se u drugu polovinu II i početak III veka.²³⁵

T. X / sl. br. 17

Tanjir vertikalno izvučene ivice oboda kosih zidova trbuha koji se oštro prelamaju a zatim zaobljeno spustaju ka naglašenoj prstenasto profilisanoj stopi. Na vertikalnom delu spoljnih strana aplicirane ukrasne trakasto izvedene drške. Rađen od dobro prečišćene gline pečen u tonovima crvene i mrke boje (Munsell: 2.5yr-6/6, 6/8; 5yr-6/8, 7/4, 7/6) i spoljne površine koja je bojena ili firnisovana. Ovaj tanjir se javlja u različitim veličinama tako da mu dimenzije variraju, visina od 3.3 do 5 cm, prečnici oboda od 8.6 do 25, a prečnici dna od 3.5 do 9 cm. Paralele za njega se mogu naći u Dakiji²³⁶ gde je uslovima nalaza datovan u II vek.

T. X / sl. br. 18

Tanjir blago zaobljenog, na unutrašnju stranu uvučenog oboda i sa unutrašnje strane užljebljenog, kosih zidova trbuha i nenaglašenog ravnog širokog dna. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/6, 6/4, 6/6, 6/8; 5yr-6/8; 10yr-6/4) i bojen crvenom bojom. Može se javiti i u peskovitoj fakturi kao i bojen sivom bojom. Ponekad može imati urezani ornament. Visina koju dostiže je od 2.5 do 5.6 cm, prečnici oboda od 15 do 29.5 cm, a prečnici dna 10 do 16.2 cm. Od viminacijumskih nekropola javlja se na prostoru južnih i jugoistočnih u podjednakom broju i u tipu MKS I i MKS II.

²³⁵ Nikolić-Dorđević 2000, 99, tip III/9.

²³⁶ Teodor 1997, Abb. 2/2; Popilian 1976, LXIV/776.

Češće se javlja u naseobinskim slojevima gde je njegovo hronološko trajanje stavljeno u period II do početka III veka. Analogije nalazimo u Singidunumu.²³⁷

T. X / sl. br. 19

Tanjir od tera sigilate tip Drag.18. Visine od 4 do 5 cm, prečnik oboda od 23 do 27 cm. Rađen od fino prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 10r-5/8, 6/8). Otkriven kao prilog u etažnom grobu na južnim viminacijumskim nekropolama, češće se sreće u naseobinskim slojevima. Analogije mu se mogu naći u Singidunumu.²³⁸

T. X / sl. br. 20

Tanjir kratkog horizontalno izvučenog oboda prečnika 21 cm, visine 3.5 cm, i blago iskošenih zidova trbuha koji se spuštaju ka ravnom nenaglašenom dnu. Rađen od srednje prečišćene gline sive boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crne boje (Munsell: 5yr-6/1). Uslovima nalaza u etažnom grobu datovan je u prvu polovinu III veka.

T. X / sl. br. 21

Tanjir široko užljebljenog oboda čiji je prečnik 23 cm, zaobljenih zidova trbuha, rađen od dobro prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine crveno firnisovane (Munsell: 5yr-7/8). Otkriven u etažnom grobu na južnim viminacijumskim nekropolama, ali se ne javlja često kao rilog u grobovima tipa MKS. Bliže analogije za ovaj tip tanjira nedostaju.

²³⁷ Nikolić-Dorđević 2000, 113, tip III/45.

²³⁸ Nikolić-Dorđević 2000, 107, tip III/31.

AMFORE

T. XI / sl. br. 1

Amfora čiji obod je oštrije ili blaže profilisan, ravnog grla i trbuha debelih zidova. Drške sa grla polaze do gornjeg dela trbuha. Pravljene od peskovite gline (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-5/1, 7/4, 7/6; 7.5yr-7/6) i spoljne površine neobrađene ili ponekad premazane tankim slojem engobe žućkasto bele boje. U literaturi se često nazivaju Mirmekijskim amforama. Prečnik otvora im je od 9.5 do 10.5 cm, najveća širina od 32 do 40 cm, a visina od 86 do 112 cm. Amfore se kao prilozi u grobovima tipa MKS retko javljaju tako je i ova konstatovana samo u južnim viminacijumskim nekropolama u etažnom grobu. Paralele za ovaj tip nalazimo u Singidunumu kao i na drugim mestima u Gornjoj Meziji i Dakiji.²³⁹

T. XI / sl. 2

Amfora zadebljanog i širokog, a blago uvučenog oboda, dužeg cilindričnog vrata, od koga polaze dve naspramno postavljene masivne drške. Rađena je od srednje prečišćene crveno pečene zemlje (Munsell: 2.5yr-6/6) sa žućkasto belom engobom. Prečnik otvora im se kreće od 12 do 15.5 cm. Najzastupljeniji oblik amfora u grobovima. Dvostruko češće se javlja u grobovima etažnog tipa nego kao prilog u grobovima tipa obične rake, gde je određeno datovanje za ovaj tip amfora u vremenski period kraj II i prve polovine III veka. Analogije za ovaj tip nalazimo širom Gornje Mezije²⁴⁰ i u Dakiji.²⁴¹

T. XI / sl. br. 3

Amfore neprofilisanog oboda sa vratom na kojem su ili žljebovi ili rebra, a sa kojeg polaze i dve drške. Rađene od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 5yr-6/6, 7/6) i površine bojene crvenom bojom. Prečnik otvora im se kreće od 8.5 do 9.5 cm, najveća širina 23.5 do 25 cm, a zapremina 6800 ml³. Ovaj tip se smatra lokalnim viminacijumskim proizvodom i velikim brojem je zastupljen u zanatskom centru, a kao

²³⁹ Nikolić-Dorđević 2000, 124, tip V/12; Bjelajac 1996, 106, tip XVIII; Popilian 1976, Pl. XVI/203, 204.

²⁴⁰ Nikolić-Dorđević 2000, 118, tip V/3.

²⁴¹ Popilian 1976, Pl. XV/197-199; Bjelajac 1996, 55, tip XVI.

prilog u grobovima konstatovan je u njegovim južnim nekropolama. Datovanje je uslovima nalaza izvršeno u kraj II i prvu polovinu III veka.

T. XI / sl. br. 4

Amfora zadebljanog oboda i ravnog vrata sa kojeg polaze drške ovalnog preseka i spajaju se sa ramenom. Rađene od srednje prečišćene gline uglavnom crvene boje pečenja, ponekad sive (Munsell: 2.5yr-5/0, 5/8, 6/4, 6/8, 5yr-6/6, 6/8) i spoljne površine bojene tonovima crvene ili mrke boje. Prečnik otvora im je od 9 do 11 cm. Paralele za ovaj tip se nalaze u Singidunumu.²⁴² Sa svega jednim tipom u grobu MKS I zastupljene kao prilog u grobovima.

T. XI / sl. br. 5

Amfore zvonolikog otvora, iskošenih zidova vrata, blago naglašenog ramena i zaobljenog trbuha te špicastog dna. Drške polaze ispod oboda, kružnog su preseka, a završavaju se na ramenu. Rađene su od prečišćene crveno pečene gline (Munsell: 2.5yr-5/8, 5yr-6/6, 6/8, 7/4). Prečnik otvora im je od 8 do 11 cm. Iako su česte u naseobinskom sloju, ili su upotrebljene kao građevinski materijal za izgradnju zidova groba, kao grobni prilog se retko javljaju. U grobovima tipa MKS na Više grobalja u jednom etažnom grobu. Analogije za ovaj tip amfora su brojne kako od Istre²⁴³ koja je njihovo matično područje tako i u severnoj Italiji pa sve do Singidunuma²⁴⁴ i Viminacijuma. Datuju se u poslednju četvrtinu I i u prve decenije II veka. Podunavski deo Gornje Mezije predstavljao je istočnu granicu rasprostiranja ovog tipa amfora.

²⁴² Nikolić-Dorđević 2000, 120, tip V/6.

²⁴³ Bjelajac 1996, 13-19.

²⁴⁴ Nikolić-Dorđević 2000, 119, tip V/3.

POKLOPCI

T. XII / sl. br. 1

Poklopac – zapušać za amforu zvonaste forme sa ravnom ivicom oboda (prečnik oboda od 2.1 do 4 cm) čija se visina kreće od 5 do 9.2 cm, a prečnik dugmetaste drške od 2.2 do 6.1 cm. Najveća širina je u središnjem delu trbuha i ona se kreće između 4.3 i 5.2 cm. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene ili oranž boje pečenja i spoljen površine neobrađene (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/4, 6/6; 5yr-7/4, 7/6, 7/8). Nisu čest grobni prilog, a sem na Viminacijumu ima ih u Sirmijumu²⁴⁵ gde su uslovima nalaza datovani u I – II vek.

T. XII / sl. br. 2

Poklopac zaobljenog oboda koji se koso spušta ka dugmetastoj dršci. Različitih dimenzija i mrke ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/0, 6/2; 5yr-5/1, 6/1, 6/3, 6/6, 6/8, 7/8; 7.5yr-7/0, 6/4; 10yr-6/1), a zemlja je ili srednje prečišćena ili peskovita. Visina im se kreće od 1.7 do 6 cm, prečnici oboda od 8 do 14 cm, a prečnici dna od 3 do 4.6 cm. Najčešći i najbrojniji tip poklopca koji se javlja u grobovima kao prilog i to podjednako brojno u svim tipovima grobova. Analogije za njega nalaze se u Singidunumu, kada je u pitanju Mezija kao i širom Panonije i Dakije.²⁴⁶

T. XII / sl. br. 3

Poklopac u obliku zdele, oboda koso uvučenog i užljebljenog, čija je unutrašnja ivica naglašena, iskošenog zida trbuha i ravnog dna. Rađen je od sivo pečene gline (Munsell: 2.5yr-6/2; 5yr-5/1, 7/8; 10yr- 5/2), peskovite fakture i neobrađene površine. Visina im se kreće od 5 do 7 cm, prečnici oboda 15.7 cm, a prečnici dna 7 cm. Javlja se u etažnim grobovima tipa MKS, ali i u grobovima sa inhumiranim pokojnicima. Paralele se za ovaj tip nalaze širom Panonije i Dakije, a od Mezijske u Singidunumu, Diani i na Pontesu.²⁴⁷

²⁴⁵ Brukner 1981, 169/24.

²⁴⁶ Nikolić-Đorđević 2000, 157, tip VIII/4; Brukner 1981, T. 129/9; Popilian 1976, Pl. LXXII/904.

²⁴⁷ Nikolić-Đorđević 2000, 159, tip VIII/2; Cvjetičanin 1996, P2/tipVI/7; Brukner 1981, T. 131/30-34; Popilian 1976, Pl. LXXIII/933; Garašanin, Vasić, Marjanović-Vujović 1984, T. XIII tip VIII/4.

T. XII / sl. br. 4

Poklopac – zapašać za amforu, zvonaste bikonične forme, sa koničnom drškom. Visine od 9.8 do 11 cm, prečnika oboda 3.8 do 3.9 cm i prečnika drške od 1.7 do 3.5 cm. Rađeni su od srednje prečišćene gline pečeni u tonovima crvene boje i spoljne površine neobrađene (Munsell: 2.5yr-4/0, 6/8; 5yr-6/8, 7/6). U grobovima tipa MKS uvek nalažen u etažnim grobovima, ali ponekad se javlja i u grobovima bunarima. Analogije mu se mogu naći u Panoniji i u Dakiji,²⁴⁸ a javlja se i širom Gornje Mezije. Uglavnom je uslovima nalaza datovan u I i početak II veka.

T. XII / sl. br. 5

Veći i dublji poklopac sa prstenasto profilisanim obodom i zidovima koji se zaobljeno spuštaju ka dnu. Trbuh ukrašen žljebovima. Rađen od srednje prečišćene ili peskovite gline, crvene, mrke ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/4, 5/8, 6/2; 5yr-4/1, 6/8; 7.5yr-6/0). Visina im se kreće od 15 do 16 cm, prečnici oboda od 24 do 25 cm, a prečnici dna 8 cm. Zapremina od 2000 do 2200 ml³. Paralele mu nalazimo u Meziji, Panoniji i Dakiji.²⁴⁹

T. XII / sl. br. 6

Veći poklopac (prečnik oboda 26.5 cm), kosih, blago narebrenih zidova trbuha i ravnog širokog dna (prečnik dna 10 cm). Visina mu je 7.5 cm. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 2.5yr-6/6). Sa svega jednim primerkom zastupljen na jugoistočnoj viminacijumskoj nekropoli i za njega bliže analogije nedostaju.

²⁴⁸ Brukner 1981, T.169/19; Sultov 1983, T. XLI/5; Nikolić-Đorđević 2000, 156, tip VIII/6.

²⁴⁹ Nikolić-Đorđević 2000, 158, tip VIII/15; Brukner 1981, T. 130/11; Popilian 1976, Pl. LXXII/905.

PEHARI

T. XIII / sl. br. 1

Pehar razgrnutog oboda i širokog trbuha, ravnog uskog dna. Visina koju dostižu je od 7 do 13.5 cm, prečnici oboda 6 do 8 cm, a prečnici dna od 3 do 4.5 cm. Najveću širinu imaju u središnjem delu trbuha i ona je od 7.5 do 9.5 cm, a zapremina im se kreće od 170 do 590 ml³. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/4, 5/8, 6/0, 6/8; 5yr-6/1, 6/4, 6/6, 8/4; 10yr-7/1). Na istraživanim nekropolama sa grobovima MKS podjednako se često nalaze i u I i u II varijanti ovih grobova. Na Viminacijumu su otkriveni samo na prostoru južnih nekropola gde su datovani u III veka. Analogije za njega mogu se naći u Singidunumu.²⁵⁰

T. XIII / sl. br. 2

Manji (visine 5.7 cm) bikonični pehar, kratkog koso izvučenog oboda (prečnika oboda 8.5 cm), i uskog ravnog dna (prečnika dna 3.5 cm). Najveću širinu od 9 cm pehar dostiže u središnjem delu trbuha, a zapremina mu je 200 ml³. Rađen od fino prečišćene gline sive boje pečenje i spoljne površine bojene tonovim sive ili crne boje (Munsell: 5yr-6/1). U gornjem delu trbuha ukrašen je ornamentom izvedenim barbotinom u različitim motivima stilizovanih listova, polumesečastih lukova ili kružića. Ovakvi pehari tankih zidova javljaju se vrlo rano, a u grobovima tipa MKS javljaju se češće u grobovima tipa obične rake zapečenih strana. Najbrojnije analogije za njega nalaze se u Panoniji.²⁵¹

T. XIII / sl. br. 3

Pehar neprofilisane ivice oboda konveksnih zidova trbuha koji se ošro lome ka prstenasto profilisanoj stopi. Visina im je 8.5 cm, prečnik oboda 6.5 cm, prečnik dna 4.5 cm, a najveća širina je u donjem delu trbuha i iznosi 8 cm, dostižu zapreminu od 200 ml³. Rađeni su od

²⁵⁰ Nikolić-Dorđević 2000, 161, tip IX/1.

²⁵¹ Plesničar-Gec 1977, T. I/28.

srednje prečišćene gline sive boje pečenja i spoljne površine firnisovane crnim firnisom (Munsell: 5yr-5/1; 10yr-5/2). Nalaze se širom Gornje Mezije.²⁵²

T. XIII / sl. br. 4

Pehar izuzetno tankih zidova, nenaglašenog blago iskošenog oboda (prečnika oboda 10 cm) i zidova trbuha koji se u donjem delu lome ka dnu (prečnika dna 3.3 cm). Rađen od dobro prečišćene gline sive boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/6, 5yr-5/4, 7/4) i spoljne površine bojene tonovima crne boje koja je potom glačana. Konstatovan u etažnim grobovima južnih viminacijumskih nekropola. Analogije mogu da se nađu u Britaniji.²⁵³

T. XIII / sl. br. 5

Pehar od tera sigilate, neprofilisanog oboda i cilindričnog recipijenta koji se oštro lomi ka uskoj prstenastoj stopi. Visina 7.2 cm, prečnika oboda 8.4 cm i prečnika dna 4 cm. Nije čest prilog u grobovima tipa MKS-a, a evidentiran je u južnim nekropolama Viminacijuma u etažnim grobovima. Analogije mu se mogu naći u Panoniji.²⁵⁴

T. XIII / sl. br. 6

Pehar neprofilisanog oboda blago zaobljenih zidova trbuha i ravnog širokog dna. Visine 6 cm, prečnika oboda 9 cm, prečnika dna 7.5 cm, zapremine 200 ml³. Rađen od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 2.5yr-5/8; 5yr-6/1; 7.5yr-7/0). Ne javlja se često kao prilog u grobovima tipa MKS, a kada se javi nalazi se u etažnim grobovima. Analogije za njega mogu se naći u radionicama Telite.²⁵⁵

T. XIII / sl. br. 7

Pehar neprofilisanog oboda iskošenih zidova trbuha koji se lome ka uskoj prstenasto profilisanoj stopi. Visina im se kreće od 5.5 do 7 cm, prečnici oboda od 5 do 8 cm, prečnici dna od 3 do 4 cm, zapremina od 100 do 200 ml³. Rađeni od srednje prečišćene gline crvene

²⁵² Cermanović Kuzmanović 1975, sl. 99; Nikolić-Dorđević 2000, 172, tip IX/39.

²⁵³ Tyers 1996, 198/252-1.

²⁵⁴ Brukner 1981, T.58/11.

²⁵⁵ Bauman 1997, Pl. XIV/6.

boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje ili firnisovani nijansama crvene (Munsell: 2.5yr-5/8; 5yr-6/6, 7/6). Ovi pehari su čest grobni prilog kako u grobovima spaljenih pokojnika tako i inhumiranih. Kod kremacija u podjednakom broju se javljaju i u etažnim grobovima i u grobovima tipa rake zapečenih strana, gde su datovani novcem sa početka II veka. Najranije datovanje im se nalazi u Sirmijumu²⁵⁶ gde su hronološki opredeljeni u prvu polovinu I veka, u Emoni²⁵⁷ su otkriveni sa novcem Nerona, a javljaju se na nekropolama širom Gornje Mezije, pa se tako nalaze i u jugoistočnoj nekropoli Singidunuma.²⁵⁸

T. XIII / sl. br. 8

Bikonični pehar visine 8 cm, prstenasto profilisanog oboda (prečnik oboda 5.5 cm) i ravnog užeg dna (prečnik dna 3 cm). Najveća širina pehara je u gornjem delu trbuha i ona iznosi 9 cm, a zapremina je 200 ml³. Rađen je od srednje prečišćene gline sive boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crne boje (Munsell: 2.5yr-5/0). Javlja se na južnim viminacijumskim nekropolama gde je zastupljen i u etažnim i u grobovima tipa rake. Od drugih nekropola javlja se u Intercisi.²⁵⁹

T. XIII / sl. br. 9

Pehar jajolike forme visine 10 cm, prečnika oboda 7 cm, prečnika dna 3 cm. Najveću širinu pehar dostiže u gornjem delu trbuha i ona iznosi 9 cm, a zapremina 300 ml³. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-5/8). Ovaj tip pehara javlja se izrađen i od gline drugih boja pečenja, a ponekad na sebi može imati i ornament izveden barbotinom. Javlja se u grobovima kako spaljenih tako i inhumiranih pokojnika i to od I do III veka. U grobovima sa kremacijom u podjednakom broju se javlja i u etažnim i u grobovima tipa rake zapečenih strana. Analogije za njega mogu se naći širom Panonije.²⁶⁰

²⁵⁶ Brukner 1981, T.56/40-42.

²⁵⁷ Petru 1972, T. XVI/33.

²⁵⁸ Nikolić-Dorđević 2000, 168, tip IX/25.

²⁵⁹ Alfoldi...1957, Abb.39/26.

²⁶⁰ Brukner 1981, T.59/16.

T. XIII / sl. br. 10

Pehar koničnih zidova, neprofilisanog oboda na prstenasto profilisanoj stopi. Rađen po uzoru na Drag. 64. Visine 9.5 cm, prečnika oboda 10 cm, prečnika dna 4 cm, dostiže zapreminu od 280 ml³. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenje (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-7/6; 10r-5/6, 5/8) i spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Ornament izveden žljebljenjem i brušenjem. Kao prilog u grobu javlja se i u grobovima bunarima (novcem datovan u prvu polovinu II veka), grobovima skeletnih pokojnika (kraj II i početak III) i grobovima sa kremacijom (u drugu polovinu II veka). U grobovima tipa MKS podjednako često zastupljen i u varijanti I i II. Analogije za njega mogu da se nađu u Dakiji.²⁶¹

T. XIII / sl. br. 11

Pehar sa dve drške, nenaglašene ili blago uvučene ivice oboda, cilindričnog vrata i širokog recipijenta, na prstenasto profilisanoj stopi. Rađen od prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 5yr-6/6, 6/8; 10yr -7/4. Javlja se u dimenzijama čija je visina od 4.5 do 6 cm, prečnik oboda od 5.7 do 6.5 cm, prečnik dna 2 cm. Najveća širina posude je na trbuhu i kreće se od 7 do 9 cm, a zapremina od 100 ml³. Analogije nalazimo na nekropoli Kalvaka.²⁶² Posude istog oblika, ali većih dimenzija opredeljene su u zdele. Podjednako često se javljaju i u etažnim i u grobovima oblika obične rake, kada su u pitanju grobovi tipa MKS, a javljaju se i kao prilog kraj inhumiranih pokojnika datovanih u kraj II i početak III veka.

T. XIII / sl. br. 12

Bikonični pehar šireg, razgrnutog i užljebljenog oboda, prstenastog dna sa dve naspramno postavljene drške koje polaze ispod oboda i spajaju se sa trbuhom na mestu gde se on prelama ka dnu. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-7/6) i neobrađene površine. Visine 6 cm, prečnik oboda 9 cm, prečnik dna 4 cm, najveću širinu posuda dostiže u donjem delu trbuha i iznosi 9.5 cm, dok zapremina iznosi

²⁶¹ Popilian 1976, Pl. LX/741; Sultov 1983, T. XLVII/7.

²⁶² Sultov 1983, T. XLVIII/1-4.

200 ml³. Češće se javlja kao prilog u etažnim grobovima gde je uslovima nalaza datovan u prvu polovinu III veka. Analogije za ovaj tip nalazimo u Dakiji.²⁶³

T. XIII / sl. br. 13

Pehar sa jednom drškom bikoničnog trbuha i ravno izvedene ivice oboda. Vrlo čest oblik pehara koji se javlja kao prilog u grobovima tipa MKS. Visine 7.5 cm, prečnika oboda 5.5, prečnika dna 3 cm, najveće širine na truhu od 8.5 cm i zapremine od 200 ml³. Rađen od fino prečišćene gline sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 5yr-6/1). Analogije za njega nalaze se širom Gornje Mezije.²⁶⁴

T. XIII / sl. br. 14

Bikonični pehar koso razgrnutog, kratkog oboda i blago konkavnog ili prstenastog dna. Sa jednom drškom koja polazi od oboda i spaja se na truhu. Rađen od crvene (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 10yr-5/3, 8/3, 8/4; 10r-5/4, 6/8) ili sivo pečene, srednje prečišćene gline. Površina može biti spolja glačana i bojena tonovima crvene, sive ili smeđe boje. Visina im se kreće od 7.3 do 10 cm, prečnik oboda od 3.2 do 9.5 cm, a prečnici dna od 2.5 do 8.5 cm. Najveća širina pehara je u središnjem delu trbuha i ona se kreće od 6 do 10 cm, dok zapremina koju dostižu iznosi od 210 do 460 ml³. Najbrojniji tip pehara koji se javlja na svim nekropolama na kojima je konstatovan tip groba MKS. Tri puta se brojnije javlja u etažnim grobovima nego u grobovima tipa obične rake zapečenih strana. Analogije za ovaj tip nalazimo širom Gornje Mezije, a brojno se javlja i u Dakiji.²⁶⁵

T. XIII / sl. br. 15

Pehar sa jednom drškom, razgrnutog, užljebljenog oboda (prečnik oboda od 5.8 do 7.4 cm), zaobljenog narebrenog trbuha i ravnog uskog dna (prečnik dna od 2.5 do 3 cm). Najveću širinu posuda dostiže u gornjem delu trbuha i ona dostiže 7.5 do 9.5 cm, zapremine 200 ml³, a visina koju dostižu je od 8 do 9.4 cm. Najčešće je rađen od peskovite gline žućkasto

²⁶³ Popilian 1976, Pl. LX/732.

²⁶⁴ Pešić 2005, 73/k.34.

²⁶⁵ Nikolić-Dorđević 2000, 161, tip IX/3; Popilian 1976, Pl. LIV/593-612; Sultov 1983, T.XLVII/8; Pešić 2005, 73/k.32.

beličaste boje pečenja i (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-5/1; 10yr-8/1, 8/3; 10r-6/6) neobrađene spoljne površine, a sreće se i u drugim fakturama. Ovakvi pehari su zastupljeni brojno i u svim tipovima grobova spaljenih pokojnika, čak se na viminacijumskim nekropolama javljaju i u troetažnim grobovima. Datovani su u drugu polovinu II veka. Brojno se javljaju i u Singidunumu.²⁶⁶

T. XIII / sl. br. 16

Pehar jajolikog trbuha sa nenaglašenom ivicom oboda i prstenasto profilisanom stopom. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i (Munsell: 10r-6/8) spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Sa spoljne strane ogrublјivanje izvedeno dodavanjem krupnijih zrna peska. Visina im se kreće od 10 do 11.5 cm, prečnici oboda od 7 do 7.5 cm, prečnici dna 4.2 do 4.4 cm. Najveću širinu dostižu u središnjem delu trbuha i ona se kreće od 9 do 9.5 cm, a zapremina 400 ml³. Ovi pehari se javljaju rano i širom Rimskog carstva. Najraniji su sferične forme i nalaze se u Emoni gde su datovani u od sredine I veka.²⁶⁷ Isto u Panoniji, a krajem I i početkom drugog veka (datovani novcem od Domicijana do Marka Aurelja) javlja se isti tip jajolikog recipijenta u Mursi,²⁶⁸ dok je na Viminacijumu nalažen na prostoru njegovih južnih nekropola u etažnim grobovima kada su u pitanju oblici MKS, a u tim slučajevima je datovan u drugu polovinu II veka.

T. XIII / sl. br. 17

Pehar rađen od tera sigilate, varijanta tipa Drag. 54. Visine 10.8 cm, prečnik oboda 6 cm, prečnik dna 4 cm, najveća širina posude je u središnjem delu trbuha i iznosi 8.8 cm. U grobovima Intercise nađen zajedno sa novcem Marka Aurelija, u Jaroci sa novcem Hadrijana.²⁶⁹ Na viminacijumskim nekropolama u grobovima tipa MKS, konstatovan je samo sa jednim primerkom u etažnom grobu na južnim nekropolama.

²⁶⁶ Nikolić-Dorđević 2000, 171, tip IX/35.

²⁶⁷ Plesničar-Gec 1977, T. 2/ 9.

²⁶⁸ Brukner 1981, T.58/3.

²⁶⁹ Alfoldi... 1957, Abb.39/29.

T. XIII / sl. br. 18

Pehar (visine od 8.2 do 9 cm) sa dve drške koso razgrnutog i užljebljenog oboda (prečnika oboda od 8 do 11 cm), loptastog trbuha čija najveća širina se kreće od 8.5 do 10.5 cm i prstenasto profilisane stope prečnika 3.7 do 5 cm. Zapremina im je od 230 do 500 ml³. Rađen od srednje prečišćene gline sive ili crvene boje pečenja i spoljne površine koja je uglavnom bojena tonovima crvene ili sive boje (Munsell: 2.5yr-6/0, 6/6; 5yr-5/8, 6/8; 7.5yr-7/0). Ovi se pehari brojnije javljaju u grobovima tipa rake zapečenih strana, a analogije im se nalaze širom Gornje Mezije.²⁷⁰

T. XIII / sl. br. 19

Plići pehar (visine 2.7 cm), širokog neprofilisanog oboda (prečnika oboda 6.3 cm) ravnih zidova trbuha i blagonaglašenog dna (prečnika dna 4 cm). Rađen od srednje prečišćene gline i bojen tonovima crvene boje koja se otire (Munsell: 5yr-7/6). Zapremina mu je svega 40 ml³. Ovakvi pehari se javljaju u Maloj Kopašnici²⁷¹, a isto tako javljaju se i na viminacijumskim južnim nekropolama u etažnim grobovima.

T. XIII / sl. br. 20

Pehar horizontalno izvučenog, nenaglašenog oboda (prečnika 5.4 do 7.2 cm) visine od 6 do 9.5 cm, jajolikih zidova trbuha koji se spuštaju ka uskom ravnom dnu (prečnik dna od 3 do 3.5 cm) Najveću širinu dostiže u donjem delu trbuha i ona iznosi od 6 do 9 cm. Zapremina ima dostiže od 80 do 310 ml³. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene i mrko crvene boje pečenja i spoljne površine bojene nepostojanim nijansama crvene boje (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8, 7/6; 5yr-6/6). Analogije mu se nalaze širom Gornje Mezije, na Viminacijumu u delu južnih nekropola, u etažnim grobovima, a pre svega u Maloj Kopašnici.²⁷²

²⁷⁰ Pešić 2005, 75/k.56.

²⁷¹ Pešić 2005, 81/k.111.

²⁷² Pešić 2005, 74/k.39.

T. XIII / sl. br. 21

Pehar koso razgrnutog oboda (prečnik oboda 7 cm) i nisko postavljenog trbuha koji se lomi ka prstenasto profilaisanoj stopi širine 4.7 cm. Visina pehara je 13 cm, najveću širinu dostiže u donjem delu trbuha i ona iznosi 12 cm, a dostiže zapreminu od 550 ml³. Na polovini visine trbuha, odakle se trbuh širi, horizontalno su potavljene dve trakasto profilisane drške. Užljebljene su i prilikom apliciranja po sredini su priljupljene uz zidove trbuha pehara. Nemaju funkcionalu ulogu, samo dekorativnu. Rađen je od srednje prečišćene glne spoljne površine koja je glačana (Munsell: 2.5yr- 6/8). Bliže analogije za ovaj tip pehara nedostaju. Otkriven je u etažnom grobu na prostoru južnih viminacijumskih nekropola.²⁷³ Uslovima nalaza datovan je u kraj II i prvu polovinu III veka.

T. XIII / sl. br. 22

Pehar tzv. „Falten“ tipa se prstenasto zadebljanim obodom i dnom i telom na kojem je 6 udubljenja. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-5/8). Ponekad se mogu javiti i rađeni od sive gline i bojani crnom mat bojom.²⁷⁴ Visina im je 8.5 cm, prečnik oboda 7.5 cm, prečnik dna 4 cm, a najveća širina im je na trbuhu i iznosi 9.5 cm. Ovi pehari javljaju se u više varijanti gde se razlikuje profilacija oboda kao i visina samog pehara. Datuju se od početka pa kroz ceo drugi vek i javljaju se širom Panonije, dok se u Gornjoj Meziji najbrojnije mogu naći na prostoru Viminacijuma. Kao grobni prilog u grobovima tipa MKS, nisu preterano česti, javljaju se samo na njegovim južnim nekropolama.

T. XIII / sl. br. 23

Manji pehar (visine 7 cm), kratkog na spoljnu stranu iskošenog oboda (prečnika oboda 6.5 cm), bikoničnog trbuha i ravnog blago naglašenog dna (prečnik dna 4.5 cm). Najveću širinu dostiže u donjem delu trbuha i ona iznosi 8 cm, a dostiže zapreminu od 200 ml³. Rađen je od srednje prečišćene gline sive boje pečenja (Munsell: 5yr-6/1) i spoljne površine

²⁷³ Više grobalja, G1-520.

²⁷⁴ Brukner T.58/8.

neobrađene. Zastupljen u grobovima tipa MKS I samo sa jednim primerkom, sa jugoistočnih nekropola Viminacijuma, i ne mogu se naći bliže paralele za njega.

T. XIII / sl. br. 24

Pehar sa dve trakaste, užljebljene drške čija visina blago prelazi visinu ivice oboda, visine 8 cm, nenaglašenog oboda (prečnik oboda 6 cm), nisko postavljenog trbuha koji se lomi ka visoko postavljenom dnu, prečnika 4 cm. Najveću širinu dostiže u donjem delu i ona iznosi 8 cm, a zapremina je 200 ml³. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine gledosane maslinasto zelenkastom gleđi (Munsell: 2.5yr- 5/8). U grobovima tipa MKS I, konstatovan sa svega jednim primerkom na jugoistočnim nekropolama Viminacijuma i za njega nedostaju bliže analogije.

T. XIII / sl. br. 25

Viši pehar blago razgrnutog nenaglašenog oboda, cilindričnog vrata koji se nastavlja ka bikonično prelomljenom truhu, ravnog visokog dna. Jedna trakasta, užljebljena drška, polazi ispod linije oboda i završava se na prelazu iz vrata u truh. Rađen od srednje prečišćene gline mrke boje pečenja (Munsell: 5yr-4/1) i spoljne površine neobrađene. U gornjem delu truha ukrašen plitkim žljebovima. Visine je 12 cm, prečnika oboda 7.5 cm, prečnika dna 4 cm, najveću širinu dostiže u donjem delu truha i ona iznosi 9 cm, dok mu je zapremina 310 ml³. Otkriven na istočnim nekropolama Viminacijuma, gde je zastupljen samo sa jednim tipom u grobu tipa MKS I. Isti tip se javlja na toj nekropoli i među priložima u grobovima skeletnih pokojnika. Bliže paralele za ovaj tip nedostaju. Najverovatnije je u pitanju lokalna izrada, a po ostalim priložima datuje se u početak II veka.

T. XIII / sl. br. 26

Pehar visine 9.7 cm, rađen od fino prečišćene gline bele boje pečenja (Munsell: 2.5yr-8/0) i spoljne površine ukrašene barbotinskim ornamentom. Tankih zidova, iskošenog kratkog oboda te loptastog truha. Prečnik oboda mu je 6.5 cm, prečnik dna 3.5 cm, a najveću širinu dostiže u središnjem delu truha i ona iznosi 10 cm, a dostiže zapreminu od 350 ml³.

Nekoliko pehara slične tehnologije izrade otkriveno je na prostoru viminacijumskih nekropola i datovane su kraj prvog i u prvu polovinu II veka.

T. XIII / sl. br. 27

Pehar kratkog, koso razgrnutog oboda, bikonično prelomljenog trbuha i uske pune stope. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8) i spoljne površine bojene belim mat premazom. Visina mu je 9 cm, prečnik oboda 7 cm, prečnik dna 4 cm, a najveća širina u donjem delu trbuha i iznosi 9 cm. Dostiže zapreminu od 300 ml³. Otkriven je na jugoistočnim viminacijumskim nekropolama, sličan je pronađen u Singidunumu,²⁷⁵ a direktne paralele za ovaj tip nedostaju.

²⁷⁵ Nikolić-Đorđević 2000, 176, tip X/50.

KADIONICE

T. XIV / sl br. 1

Kadionica dvostruko nazubljenog oboda, iskošenog trbuha ukrašenog jednom ili sa dve plastično nazubljene trake. Rađena je od srednje prečišćene zemlje, crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 5yr-6/4, 6/6, 7/4; 7.5yr-6/8, 7/8; 10yr-7/3) sa belom engobom sa spoljašnje strane. Visina im se kreće od 8 do 15.5 cm, prečnici oboda od 10 do 22 cm, a zapremina od 150 do 1110 ml³. Najbrojniji tip kadionice koji se javlja u svim tipovima i varijantama grobova tipa MKS. Pet puta brojnije se javlja u etažnim grobovima u odnosu na grobove tipa obična zapečena raka. U nekoliko slučajeva u njima nađeni ostaci nekih organskih materija. Analogije im se nalaze u Panoniji.²⁷⁶ U istočnoj nekropoli u Skupima nađena je sa još jednim tipom kadionice i novcem Domicijana čime je datovana u kraj I veka.²⁷⁷

T. XIV / sl br. 2

Kadionica koničnih zidova trbuha na profilisanoj šupljoj nozi. Rađena od srednje prečišćene zemlje crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/6, 6/8, 5yr-6/6, 6/8, 7/6, 7/8). Posuda je na obodu ukrašena nareckanim trakama koje su ravnomerno stiskane dok su zidovi trbuha rebrasti. Visine 14 cm, prečnika oboda od 20 do 22 cm, prečnika dna 8 do 9 cm. Zapremina im se kreće između 400 i 960 ml³. Tip kadionice koji se javlja kao prilog u grobovima tipa MKS, ali samo u etažnim grobovima, dok se češće javlja kao prilog kod grobova sa skeletnim pokojnicima. Na viminacijumskim nekropolama u etažnim grobovima javlja se na istočnim i jugoistočnim nekropolama. Analogije za njega mogu da se nađu u Singidunumu i širom Panonije i Dakije.²⁷⁸

T. XIV / sl br. 3

Kadionica horizontalno razgrnutog oboda koji je ukrašen talasasto modelovanim trakama od kojih je srednja najviša, a unutrašnja malo uvučena. Rađena od srednje prečišćene gline

²⁷⁶ Brukner 1981, T.62/7.

²⁷⁷ Jovanova 1997, 225.

²⁷⁸ Nikolić-Đorđević 2000, 178, tip X/1; Brukner 1981, T. 65/15-17; Popilian 1976, Pl. LXII/753.

(Munsell: 2.5yr-6/8) sa obe strane presvučena mat engobom koja se lako otire. Prečnik oboda ovih kadionica je 26 cm. Javlja se kao prilog u etažnim grobovima, gde se datuje u II vek. Analogije za ovaj tip kadionica nalazimo u Panoniji.²⁷⁹

T. XIV / sl br. 4

Manja kadionica blago razgrnutog nareckanog i užljebljenog oboda, te zidova trbuha koji se bikonično spuštaju ka profilisanoj punoj stopi. Po sredini trbuha plastično izvedena nareckana traka. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/6, 6/8; 5yr-6/8, 7/1, 7/6) i površine neobrađene. Visina im se kreće od 7 do 14 cm, prečnici oboda od 11 do 22 cm, a prečnici dna od 3.6 do 8.5 cm. Zapremina im se kreće od 150 do 400 ml³. Najčešće konstatovan u etažnim grobovima, gde je uslovima nalaza datovan u prvu polovinu III veka, a paralele za njega nalaze se u Dakiji.²⁸⁰

T. XIV / sl br. 5

Plića kadionica čiji je obod ukrašen talasastim trakama koje su na jednakom rastojanju stiskane. U unutrašnjosti odmah ispod oboda izveden jedan žljeb. Zidovi trbuha se spuštaju ka kratkoj profilisanoj punoj stopi. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/6, 5/8, 6/8), a spoljne površine prevučene belom mat engobom. Visina im se kreće od 7.5 do 12.5 cm, prečnici oboda od 15 do 17 cm, a prečnici dna od 7.5 do 12.5 cm. U grobovima tipa MKS konstatovane su samo u obliku obične rake zapečenih strana. Analogije za ovaj tip mogu se naći na Pontesu, a od drugih provincija u Dakiji.²⁸¹

T. XIV / sl. br. 6

Kadionica kratkih iskošenih zidova trbuha i široke pune stope. Bliže analogije za ovaj tip nedostaju.

²⁷⁹ Brukner 1981, T. 62/1.

²⁸⁰ Popilian 1976, Pl. LXI/748.

²⁸¹ Popilian 1976, Pl. LXI/752; Garašanin, Vasić, Marjanović-Vujović 1984, T. XVII tip X/4.

T. XIV / sl. br. 7

Kadionica konične forme, talasasto izvedenog oboda, te šuplje stope. Po sredini trbuha ukrašena apliciranom talasastom trakom. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-6/6) i spoljne površine prevučene slojem beličaste engobe. Visina posude 13 cm, prečnik oboda 19 cm, a prečnik dna 8.5 cm. Oblik kadionice koji nije često zastupljen kao prilog u grobovima tipa MKS, a kada se javlja u njima nalazi se u etažnim grobovima. Analogije za njega nalaze se u Panoniji.²⁸²

T. XIV / sl. br. 8

Manja kadionica visine 9.5 cm, čija je ivica oboda horizontalno izvedena i nareckana te užljebljena, kosih zidova trbuha na čijem prelomu ka stopi je izveden ornament ukrašavanjem radlom, koji je ponovljen na samom spoju trbuha i stope. Sama ivica stope isto je ukrašena nareckivanjem. Prečnik oboda je 16 cm, prečnik dna 7.5 cm. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/6, 6/8) i spoljne površine koja nije obrađena. Nije čest oblik kadionice, sa jednim primerkom zastupljen na južnim viminacijumskim nekropolama, a bliže analogije za ovaj tip nedostaju.

²⁸² Brukner 1981, T. 62/1.

KRČAZI

T. XV / sl. br. 1

Krčag užeg trakasto profilisanog oboda, grla koje se spušta ka jajolikom trбуhu na prstenastom dnu. Ispod oboda polaze dve kratke naspramno postavljene дрške koje idu do početka trбуha. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8, 7/6; 5yr-7/1, 7/4, 7/6; 7.5yr-7/6) i spoljne površine bojene tonovima crvene ili mrke boje. Visina ime je od 17 do 22.5 cm, prečnici oboda od 4 do 6 cm, a prečnici dna od 5.8 do 8.5 cm. Najveća širina im je u donjem delu trбуha i kreće se od 11 do 18 cm, a zapremina od 680 do 2300 ml³. Od viminacijumskih nekropola javlja se na južnim i to četiri puta brojnije u etažnim grobovima u odnosu na grobove tipa rake zapečenih strana. Analogije za ovaj tip krčaga nalazimo u Panoniji i Dakiji.²⁸³

T. XV / sl. br. 2

Krčag koso, po ivicama trakasto, izvedenog oboda, jajolikog trбуha i jedne trakaste, užljebljene дрške koja polazi ispod oboda i završava se na ramenu krčaga. Prstenasto profilisanog dna. Trбуh može biti različito postavljen. Visina koju dostižu je od 18.2 do 23 cm, prečnici oboda od 6 do 7.5 cm, a prečnici dna od 4.5 do 6.5 cm. Najveća širina im je od 13 do 15.5 cm, dostižu zapreminu od 910 do 1600 ml³. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i (Munsell: 2.5yr-4/2, 5/8; 5yr-6/6, 6/8) spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Analogije za ovaj tip mogu se naći u Panoniji.²⁸⁴ U Gornjoj Meziji najbrojnije se javlja na viminacijumskim južnim nekropolama u etažnim grobovima. Ovaj oblik se sa novcem Trajana i Hadrijana sreće u Kunovec Bregu.²⁸⁵

T. XV / sl. br. 3 i 4

Krčag trakasto profilisanog i sa unutrašnje strane užljebljenog oboda na koji se nastavlja uže cilindrično i kratko grlo. Ispod oboda polazi jedna trakasta i užljebljena дрška koja se završava na visoko postavljenom trбуhu. Dno je prstenasto. Rađen od srednje prečišćene

²⁸³ Brukner 1981, T. 43/119; Popilian 1976, Pl. LI/557.

²⁸⁴ Brukner 1981, T.140/77-82.

²⁸⁵ Demo 1980, T. 3:1.

gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-6/6, 6/8, 7/6, 7/8; 7.5yr-6/4) i bojen tonovima mrke boje. Visina im se kreće og 19 do 28 cm, prečnici oboda od 3 do 6 cm, prečnici dna 5 do 7 cm. Najveća širina im je na trbuhu i ona se kreće između 13 i 17 cm, a zapremina od 1050 do 2500 ml³. Na Viminacijumu se javlja na više istraživanih lokacija, gde je datovan u drugu polovinu II i početak III veka, a analogije za ovaj tip nalaze se u Panoniji u Aquincumu²⁸⁶ kao i u Dakiji.²⁸⁷

T. XV / sl. br. 5

Krčag širokog otvora (prečnik otvora 8.5 cm) trakasto profilisane ivice oboda ispod kojeg se nastavlja kratak narebren vrat koji se spaja sa loptastim trbuhom. Kratka masivna trakasta i po sredini široko užljebljena drška počinje na grlu i završava se na ramenu posude. Rađen je od peskovite gline sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 2.5yr-4/4). Ovaj tip krčaga ne javlja se često kao prilog u grobovima tipa MKS, a kada se nađe to je u grobovima etažnog tipa. Ovakvi krčazi rađeni od gline u crvenoj boji pečenja nalaze se na prostoru Dakije²⁸⁸ gde su datovani u II vek.

T. XV / sl. br. 6

Krčag trolisnog blago zadebljanog oboda sa kojeg se spušta uže grlo ka visoko postavljenom trbuhu. Ispod oboda polazi trakasta užljebljena drška koja se završava na ramenu. Trbuh je rebrast i spušta se ka ravnom nenaglašenom dnu. Rađen je od žućkasto bele gline (Munsell: 5yr-8/2; 10yr-8/2, 8/3), neobrađene površine. Visina im je od 22 do 23.5 cm, prečnici oboda od 11 sa 7 do 12 sa 8.5 cm, a prečnici dna 7 do 7.5 cm. Najveću širinu dostižu na trbuhu i ona se kreće između 18.5 i 19 cm. Ovakvi krčazi se javljaju u dužem vremenskom periodu od sredine II do sredine III veka. Za njih je karakteristično, kao i za gore navedene lonce rađene od iste vrste gline da su nalaženi samo uz tokove Dunava i da analogije za njih u Panoniji nedostaju, dok se one mogu u Meziji naći u Singidunumu, a u većem broju ih nalazimo u Dakiji.²⁸⁹ Iako se drugi oblici od ovakve gline

²⁸⁶ Topal 1993, Pl. 37/46-1, Pl.89/181-1.

²⁸⁷ Popilian 1976, Pl. XLI/433, Sultov 1983, T. XXXIII/1.

²⁸⁸ Popilian 1976, Pl. XLIII/453.

²⁸⁹ Nikolić-Đorđević 2000, 135, tip VII/2; Brukner 1981, T. 146/139; Popilian 1976, Pl. XLIX/529.

brojno javljaju kao prilozi u grobovima tipa MKS, ovi krčazi se javljaju u mnogo manjoj meri.

T. XV / sl. br. 7

Krčag sa horizontalno izvučenom trouglasto profilisanom ivicom oboda, kratkim vratom i cilindričnih zidova trbuha koji se oštro lome ka ramenu i prstenasto profilisanoj uskoj stopi. Trakasta, po ivicama užljebljena drška polazi ispod oboda i završava se na ramenu posude. Rađeni od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine premazane tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-7/6). Visina im je između 12 i 14 cm, prečnici oboda 4 do 5.5 cm, a prečnici dna 4 do 6 cm. Najveću širinu krčag dostiže u središnjem delu trbuha i ona se kreće od 9.5 do 13 cm, zapremina od 320 do 710 ml³. Najbrojnije se javlja na južnim viminacijumskim nekropolama, a po tehnološkim karakteristikama pretpostavlja se da je i njegov lokalni proizvod. Uslovima nalaza datovani su u drugu polovinu II i prvu polovinu III veka. Direktne paralele za ovaj tip nedostaju.

T. XV / sl. br. 8

Najzastupljeniji oblik krčaga u grobovima tipa MKS. Javlja se u svim grupama i svima varijantama ovog tipa groba i to najbrojnije u etažnim (tri puta češće nego u grobnim rakama zapečenih strana). Visina im se kreće od 12.5 do 19 cm, prečnici oboda od 1.5 do 7.5 cm, a prečnici dna od 4 do 6.5 cm. Vertikalnog ili blago povijenog oboda, trouglasto profilisanog preseka, kratkog vrata i loptastog trbuha na prstenasto profilisanoj stopi. Jedna trakasta, užljebljena, kratka drška polazi ispod ivice oboda i završava se na gornjem delu trbuha. Najveću širinu dostižu u središnjem delu trbuha i ona se kreće od 9 do 16 cm, a zapremina od 300 do 1360 ml³. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene nijansama crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr- 6/6, 6/8, 7/8; 7.5yr-6/6). Vrlo često ovi krčazi javljaju se u grupi od po tri u jednom grobu i mogu biti različito postavljeni. Ako postoji etaž najčešće su u donjem etažu, a ponekad su i po uglovima raspoređeni. Nekad su u grobu sva tri krčaga ovog tipa, a vrlo često su dva jednog tipa, a treći je neki drugi tip. Javljaju se vrlo često i kao prilozi u grobovima sa inhumiranim pokojnicima. Analogije za njih su brojne, počevši od same Gornje Mezije,

Viminacijuma²⁹⁰ na kojem su otkriveni u hiljadama primeraka i Singidunuma,²⁹¹ Panonije i Murse,²⁹² Emone,²⁹³ Aquincuma,²⁹⁴ do Dakije, gde se javljaju u više varijanti.²⁹⁵ U grobu u Singidunumu otkriven je zajedno sa novcem Karakale,²⁹⁶ dok je na drugoj lokaciji u grobu gde su konstatovana tri krčaga ovog tipa bio i novčić Gordijana III.²⁹⁷

T. XV / sl. br. 9

Krčag neprofilisanog oboda, sa spoljne strane ukrašenog žljebovima, kraćeg vrata i loptastog trbuha na uskoj prstenasto profilisanoj stopi. Kratka trakasto profilisana drška polazi sa sredine grla i završava se na ramenu posude. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/8). Visina im je 22 cm, prečnik oboda 4.5 cm, prečnik dna 6 cm, najveća širina im je u središnjem delu trbuha i iznosi 14.5 cm, a dostižu zapreminu od 1100 ml³. Nisu preterano čest prilog u grobovima tipa MKS, a i u podjednakom broju se nalaze i u varijanti I i u varijanti II ove vrste grobova. Uslovima nalaza na viminacijumskim južnim nekropolama datovani su u drugu polovinu i početak III veka. Paralele za ovaj tip mogu se naći u Dakiji.²⁹⁸

T. XV / sl. br. 10

Manji krčag blago izvijene ivice oboda i naglašenim izlivnikom, visoko postavljenog trbuha na ravnom dnu. Donji deo trbuha blago narebren. Drška polazi ispod ivice oboda i završava se na ramenu posude. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 5yr-7/6). Visina im je 14.5 cm, prečnik oboda 2.5 cm, prečnik dna 3.5 cm najveću širinu dostižu u gornjem delu trbuha i ona je 8.5 cm, a zapremina im iznosi 250 ml³. Uslovima nalaza u etažnim grobovima u kojima su otkriveni

²⁹⁰ Zotović, Jordović 1990, T. XXVII/9,10; T. XXXIII/5.

²⁹¹ Nikolić-Đorđević 2000, 150, tip VII/37.

²⁹² Brukner 1981, T.135/29

²⁹³ Petru 1972, T. CVIII/18

²⁹⁴ Topal 1993, Pl.32/36-1,2.

²⁹⁵ Sultov 1983, T. XXXIV/2, Popilian 1976, Pl. XLVI, XLVII, XLVIII

²⁹⁶ Simić 1997, T. V/G-54.

²⁹⁷ Simić 1997, T. VII/G-76.

²⁹⁸ Popilian 1976, Pl. XLI/430.

datovani su u period druge polovine II i početak III veka. Analogije im se nalaze u Gornjom Meziji u Maloj Kopašnici,²⁹⁹ a u Panoniji u Sirmijumu.³⁰⁰

T. XV / sl. br. 11

Krčag trakasto profilisane ivice, dužeg grla, jajolikog trbuha i prstenasto profilisanog dna. Jedna drška trakasto profilisana i užljebljena po sredini, polazi od sredine grla do ramena posude. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-6/6, 7/6, 7/8) i spoljne površine neobrađene ili bojene tonovima crvene boje koja se otire. Visina im je od 18 do 29.5 cm, prečnici oboda od 4.5 do 6 cm, prečnici dna od 5 do 7 cm, najveća širina od 9 do 16.5 cm, a zapremina od 400 do 1810 ml³. Javljaju se brojno kao prilozi u grobovima tipa MKS, ali tri puta brojnije u etažnim grobovima. Analogije za njih mogu da se nađu u Intercisi,³⁰¹ a u Gornjoj Meziji u jugoistočnoj nekropoli Singidunuma.³⁰² Uslovima nalaza datovani su u drugi vek.

T. XV / sl. br. 12

Krčag trolisnog otvora, kratkog grla koji se nastavlja na nisko spuštenu trbuš. Trakasta užljebljena drška polazi ispod oboda i ide do sredine trbuha. Dno je prstenasto izvedeno. Po vratu i pri dnu trbuha po jedan žljeb. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/0; 5yr-5/1, 5/8, 6/4, 6/6) i bojene crvenom bojom spoljne površine. Visina ovih krčaga kreće se od 17.5 do 25 cm, prečnici trolisnih otvora od 9.5 sa 7.5 do 10 sa 9 cm, prečnici dna od 6 do 6.5 cm, najveća širina od 13 do 17 cm, a zapremina od 800 do 2200 ml³. Siguran lokalni proizvod na Viminacijumu koji je pravljen za potrebne obližnjih nekropola jer je otkriven u zanatskom centru sa preko 102 posude nađene u peći br. 1, peći br. 3, te jamama br. 3 i br. 4.³⁰³ U grobovima MKS tri puta se brojnije javlja u tipu etažnih i u njima je uslovima nalaza datovan od sredine II do sredine III veka. Analogije za ovaj tip krčaga nalazimo u Singidunumu.³⁰⁴

²⁹⁹ Pešić 2005, 80/k.100.

³⁰⁰ Brukner 1981, T.141/92.

³⁰¹ Alfoldi... 1957, Abb. 44/81.

³⁰² Nikolić-Dorđević 2000, 152, tip VII/43.

³⁰³ Raičković 2007, T. XV/131.

³⁰⁴ Nikolić-Dorđević 2000, 141, tip VII/17.

T. XVI / sl. br. 13

Manji krčag (visine 13 cm), nenaglašene ivice oboda, sa spoljne strane ponekad izveden žljeb, kratkog vrata i loptastog trbuha na ravnom dnu. Kratka ovalna drška polazi ispod ivice oboda i završava se na ramenu posude. Prečnik otvora je 2.5 cm, prečnik dna 4.5 cm, najveću širinu krčag ima u središnjem delu trbuha i ona iznosi 9.5 cm, dok mu je zapremina 200 ml³. Rađen od peskopvite gline sivo mrke boje pečenja i spoljne površine (Munsell: 5yr-6/1) neobrađene. Analogije za njega mogu se naći u Dakiji gde se uslovima nalaza datuje u kraj II i početak III veka.³⁰⁵

T. XVI / sl. br. 14

Manji krčag (visine od 13 do 14 cm), bago iskošenog oboda (prečnika od 3.5 do 5 cm), loptastog trbuha na prstenasto profilisanoj stopi (prečnik dna od 4.5 do 6 cm). Drška kružnog preseka polazi sa vrata i završava se na ramenu posude. Najveća širina posude je na truhu i kreće se od 9.5 do 12.5 cm, a zapremina od 300 do 500 ml³. Rađen od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine koja je ponekad samo ostavljena neobrađena, a češće je firnisovana ili bojena tonovima crvene boje (Munsell: 5yr-5/1, 6/1, 6/6; 7.5yr-7/6). Na viminacijumskim južnim nekropolama javlja se u velikom broju, tri puta češće u etažnom u odnosu na raku zapečenih strana, dok na drugim njegovim nekropolama nije konstatovan. Analogije za ovaj tip nalazimo u Panoniji u Emoni,³⁰⁶ a u se u Dakiji se nalazi sa novcem Aleksandra Severa.³⁰⁷

T. XVI / sl. br. 15

Krčag razgrnutog oboda trakasto profilisane užljebljene ivice i užeg grla. Ispod oboda polazi trakasta užljebljena drška koja se završava na ramenu posude. Trbuh je ovalan. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/6, 6/8) i crveno bojen, dok je trbuh ukrašen fasetama. Visina im je 25 cm, prečnici oboda se kreću od 8 do 8.5 cm, prečnici dna 9 cm, a najveća širina je 21 cm, zapremina im je 2700 ml³. Konstatovan je na viminacijumskim južnim nekropolama gde se češće sreće u grobovima

³⁰⁵ Popilian 1976, Pl. XLI/429.

³⁰⁶ Petru 1972, CXI/26.

³⁰⁷ Popilian 1976, Pl. XLIX/521,522.

etažnog tipa, gde je uslovima nalaza datovan u kraj II i prvu polovinu III veka. Paralele za ovaj tip se nalaze u Panoniji.³⁰⁸

T. XVI / sl. br. 16

Manji krčag (visine 11 cm) lučno izvijenog oboda i prstenasto profilisane ivice (prečnika oboda 4 cm), loptastog trbuha i visokog ravnog i isukog dna (prečnika 3.5 cm). Drška valjkastog preseka polazi sa samog oboda i završava se na ramenu posude. Rađen je od peskovite gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/8) i spoljne površine gledosane nepostojanom gleđi zelenkasto maslinaste boje. U gornjem delu trbuha izvedeni plitki žljebovi. Najveću širinu dostiže u središnjem delu trbuha i ona iznosi 9 cm, a zapremina mu je svega 120 ml³. Po tehnološkim karakteristikama opredeljen je kao lokalna viminacijumska produkcija gde je i otkriven u delu njegovih jugoistočnih nekropola. Bliže paralele za ovaj tip nedostaju.

T. XVI / sl. br. 17

Pehar visine 18 cm, izvijenog prstenasto profilisanog oboda (prečnika 5 cm) zaobljenog trbuha koji se spušta ka ravnom, nenaglašenom dnu (prečnika 6.5 cm). Drška pravougaonog preseka užljebljenih strana polazi ispod oboda i završava se na ramenu posude. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/6) i spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Ponekad je u donjem delu ukrašavanje izvedeno urezanim kružnicama. Najveću širinu ima u središnjem delu trbuha i ona iznosi 14.5 cm, a zapremina mu dostiže 800 ml³. Nije čest u prilog u grobovima MKS, a otkriven je u delu južnih nekropola u etažnom grobu gde je uslovima nalaza datovan u drugu polovinu drugog veka. Nema direktnih paralela za njega.

T. XVI / sl. br. 18

Krčag iskošenog i po ivicama trogulastru profilisanog oboda kratkog vrata i jajolikog trbuha koji prelazi u ravno nenaglašeno dno. Pravougaona drška polazi od samog oboda i završava se na ramenu posude. Trbuh je blago narebren. Rađen od srednje prečišćene gline crvene

³⁰⁸ Brukner 1981, T. 151/18, Topal 1993, Pl.174/8-1.

boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8) i spoljne površine prevučene maslinasto zelenom gleđi. Visina je 18 cm, prečnik oboda 4 cm, prečnik dna 6 cm, a najveća širina je u središnjem delu trbuha i iznosi 12 cm, zapremina koju dostiže je 700 ml³. Sa svega dva primerka je zastupljen na viminacijumskim jugoistočnim nekropolama i to u grobovima koji se ne mogu sa sigurnošću opredeliti u MKS I ili II. Direktne paralele za njega nedostaju.

T. XVI / sl. br. 19

Krčag trolisnog otvora širokog grla i bikonično prelomljenog trbuha. Rađen od peskovite gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene. Drška polazi sa sredine vrata i završava se na delu gde se trbuh oštro lomi ka prstenastoj stopi. Visine je 18 cm, prečnik oboda mu je 8.5 sa 8 cm, prečnik dna 6 cm, a najveću širinu dostiže u donjem delu trbuha i ona je 13.5 cm. Zapremine je 850 ml³. Otkriven u etažnom grobu viminacijumskih jugoistočnih nekropola, a direktne paralele za njega nedostaju.

T. XVI / sl. br. 20

Viši krčag (visine između 26 i 29 cm) sa užljebljenom unutrašnjom ivicom i trakasto profilisanom spoljnom, dugačkim vratom i loptastim trbuhom koji se nastavlja na prstenasto profilisanu stopu. Jedna dugačka, masivna trakasta drška polazi ispod ivice oboda i završava se na ramenu posude. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-6/8) i spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Prečnik oboda im se kreće od 5 do 6 cm, prečnik dna od 7.5 do 8 cm, a najveću širinu dostižu u središnjem delu trbuha i ona iznosi između 16 i 18 cm. Zapremina im je od 1900 do 2500 ml³. Sa četiri primerka zastupljeni su na istočnim viminacijumskim nekropolama u grobovima tipa MKS II, dok direktnih paralela za ovaj tip nedostaje.

T. XVI / sl. br. 21

Krčag užljebljenog oboda, narebrenog vrata i širokoj dna, te uvučenog nenaglašenog dna. Trakasto profilisana drška polazi sa sredine grla i završava se na trbuhu posude. Rađen od srednje prečišćene gline sa primesama peska (Munsell: 2.5yr-2.5/0), sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene. Visine je 15 cm, prečnik oboda 4 cm, prečnik dna 6 cm.

Najveću širinu dostiže u donjem delu trbuha i ona iznosi 15 cm, a zapremina mu je 1000 ml³. Konstatovan je u grobu viminacijumske istočne nekropole koji se ne može sa sigurnošću opredeliti kom tipu MKS je pripadao, a nađen je sa novcem Nikeje i kadionicom, dok bliže paralele za njega nedostaju. Smatra se da je na Viminacijum dospelo putem importa.

T. XVI/ sl. br. 22

Manji krčag trolisnog otvora, širokog grla, jajolikog trbuha koji se spušta ka ravnom naglašenom dnu. Jedna trakasta drška polazi ispod ivice oboda i završava se na truhu posude. Rađen je od srednje prečišćene gline, crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-7/8) i spoljne površine gleđosane tonovima maslinasto zelene gleđi. Visina je 13 cm, prečnik oboda 7 sa 6.5 cm, prečnik dna 4 cm, najveću širinu distiže u središnjem delu trbuha i iznosi 9.5 cm, a zapremina je 250 ml.³ otkiveni su u etažnim grobovima tipa MKS, ali se javljaju kao prilog u grobovima sa inhumiranim pokojnicima. Smatraju se lokalnim viminacijumskim proizvodom i nema direktnih paralela za ovaj tip.

T. XVI / sl. br. 23

Još jedan tip trolisnog krčaga visine 16 cm, čiji otvor je prečnika 8 sa 9 cm, užeg grla koji se nastavlja blago zaobljenom truhu koji je na uskom dnu profilisanom u prstenastoj stopi (prečnik dna 4.5 cm). Trakasta drška polazi ispod ivice oboda i završava se na gornjem delu trbuha. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8) i spoljne površine koja je neobrađena. Bojen je gornji deo posude i unutrašnjost. Najveću širinu dostiže u središnjem delu trbuha i ona iznosi 11 cm, a zapremina je 550 ml³. Otkriveni su na viminacijumskim jugoistočnim nekropolama, a kao i kod ostalih krčaga trolisnog otvora, analogije mu se mogu naći širom Dakije,³⁰⁹ Panonije³¹⁰ i Gornje Mezije.³¹¹

³⁰⁹ Popilian 1976, Pl. XLIX/525-528.

³¹⁰ Brukner 1981, T.146/139.

³¹¹ Nikolić-Dorđević 2000, 138, tip VII/9.

T. XVI / sl. br. 24

Krčag trolisnog otvora širokog grla i bikoničnog trbuha koji se spušta ka ravnom nenaglašenom dnu. Ivice oboda su zaravnjene. Trakasta drška sa dva žljeba polazi ispod oboda i završava se na ramenu posude. Vrlo je sličan tipu sa sl. br. 26 i 27, s tim da je ovaj tip rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8) i spoljne površine koja je neobrađena. Visine je 17 cm, prečnik oboda 9 sa 8.5 cm, prečnik dna 7 cm, a najveću širinu dostiže u središnjem delu trbuha i ona iznosi 13.5 cm. Dostiže zapreminu od 1000 ml³. Za razliku od tipa sa sl. br. 26 i 27, ovaj sa spoljnom površinom neobrađenom mnogo se ređe javlja kao prilog u MKS grobovima, samo na jugoistočnim viminacijumskim nekropolama, a analogije za njega mogu da se nađu u Intercisi.³¹²

T. XVII / sl. br. 25

Krčag trolisnog otvora, širokog vrata i zaobljenog trbuha koji se spušta ka ravnom dnu. Jedna trakasta drška polazi sa ivice oboda i završava se na najširem delu trbuha. Rađen od peskovite gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-5/6) i spoljne površine gledosane tonovima maslinasto zelene gleđi. Visine 22 cm, prečnik oboda 8 cm, prečnik dna 5.2 cm, najveća širina 16 cm. Nije čest kao prilog u grobovima tipa MKS, nalazi se u etažnim grobovima na istočnim viminacijumskim nekropolama. Analogije za njega mogu se naći među materijalom Panonije, u Aquincumu³¹³ gde je uslovima nalaza datovan u prvu polovinu III veka.

T. XVII / sl. br. 26 i 27

Krčag trolisnog otvora širokog grla i bikoničnog trbuha koji se spušta ka prstenasto formiranom dnu. Oštro je naglašen prlelazak iz vrata u trbuh i iz trbuha ka prstenastom dnu. Jedna trakasta i po sredini užljebljena drška polazi sa oboda i završava se na početku trbuha. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-6/6, 6/8, 7/6) i spoljne površine u gornjem delu posude bojene crvenom bojom. Visine od 16 do 24 cm, prečnika oboda 8 sa 8 do 9.5 sa 12 cm, prečnici dna od 5 do 8.5 cm. Najveća širina koju

³¹² Alfoldi..., 1957 Abb. 44/87a.

³¹³ Topal 1993, Pl. 10/14-1.

dostižu je između 12.5 i 18 cm, a zapremina od 800 do 2300 ml³. U grobovima tipa MKS, duplo brojnije se javlja u etažnim grobovima, gde je na Viminacijumu uslovima nalaza datovan u drugu polovinu drugog, početak III veka. Analogije za ovaj tip nalazimo i u Meziji i u Panoniji.³¹⁴

T. XVII / sl. br. 28

Krčag horizontalno razgrnutog oboda (prečnik oboda 10 cm) sa spoljne strane užljebljenog, ispod kojeg polazi plastična uska traka. Dužeg cilindričnog grla sa kog polazi i široka po sredini užljebljena masivna i kratka drška koja se završava na početku trbuha. Rađena od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-6/8) i neobrađene površine. Ovaj tip krčaga nije čest kao prilog, a u grobovima tipa tipa MKS konstatovan je u grobu tipa obične rake zapečenih strana, gde je uslovima nalaza datovan u prvu polovinu III veka. Paralele za ovaj tip nalazimo u Panoniji i Dakiji.³¹⁵

T. XVII / sl. br. 29

Krčag trolisnog otvora užeg grla i širokog trbuha koji se spušta ka ravnom dnu. Drška polazi ispod oboda i završava se na prelazu ramena u trbuh posude. Trbuh je ponekad narebren. Visina im se kreće od 10 do 21 cm, prečnici oboda od 3.5 sa 3 do 7 sa 5 cm, prečnici dna od 3 do 6 cm, najveću širinu dostižu u središnjem delu trbuha i ona iznosi od 7 do 14 cm, dostižu zapreminu od 190 do 910 ml³. Rađeni su od srednje prečišćene gline najčešće crvene boje pečenja, a javlja se ponekad i sive boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje koja se otire, ili neobrađene spoljne površine (Munsell: 2.5yr-6/6; 5yr-4/1, 6/8, 7/6). Oblik krčaga koji se vrlo često nalazi kao prilog u grobovima MKS i to četiri puta češće u etažnim grobovima. Analogije mu se nalaze širom Gornje Mezije, pre svega u samoj Maloj Kopašnici,³¹⁶ ali i u Panoniji.³¹⁷ Postoje varijante tipa kod kojih je trolisni otvor jako sužen i trbuh je vrlo nisko postavljen. Ovde su opredeljeni u drugi tip.

³¹⁴ Nikolić-Đorđević 2000, 138, tip VII/9; Brukner 1981, T. 145/135.

³¹⁵ Brukner 1981, T. 138/57-59; Popilian 1976, Pl. XLIX/523.

³¹⁶ Pešić 2005, 80/k.100.

³¹⁷ Brukner 1981, T. 146/140-143.

T. XVII / sl. br. 30

Krčag trolisnog, jako stisnutog otvora, kraćeg vrata, zvonolikog trbuha i ravnog užeg dna. Drška polazi ispod oboda i završava se na ramenu posude. Trbuh ponekad narebren. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8) i spoljne površine bojene tonovima crvene boje koja se otire. Visina im je 12.5 cm, prečnik 5 sa 2.8 cm, prečnik dna 4 cm, a najveća širina im je u donjem delu trbuha i iznosi 7 cm. Dostižu zapreminu od 220 ml³. Ovaj tip krčaga iako vrlo sličan drugom trolisnom, javlja se mnogo ređe, a na viminacijumskim nekropolama konstatovan je samo na istočnim nekropolama, mogao bi se smatrati kasnijom varijantom istog tipa (sl. 29).

T. XVII / sl. br. 31

Krčag sa trouglasto profilisanom kratkom ivicom oboda (prečnik otvora 5 cm), masivnim kratkim vratom i širokim loptastim trbuhom. Kratka užljebljena drška polazi sa dna vrata i završava se na ramenu posude. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (Munsell: 7.5yr-7/6) i spoljne površine neobrađene. Kao prilog u grobovima MKS evidentiran samo na delu jugoistočnih viminacijumskih nekropola i to u grobovima za koje se ne može sa sigurnošću opredeliti u etažne ili u obične rake zapečenih strana. Tu se uslovima nalaza datuje u prvu polovinu III veka, dok se bliže analogije za njega mogu naći na prostoru Dakije.³¹⁸

T. XVII / sl. br. 32

Krčag sa dve drške neprofilisanog oboda, sa spoljne strane ukrašenog žljebovima, grla na čijoj sredini je aplicirana plastično izvedena traka sa koje i polaze dve drške i visoko postavljenim zaobljenim trbuhom, te ravnim naglašenim dnom (Munsell: 5yr-5/1, 6/1). Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine gledosane tonovima maslinasto zelene gleđi. Visina im se kreće od 18.5 do 21 cm, prečnici oboda od 3.5 do 4 cm, prečnici dna od 5.5 do 6.5 cm, najveću širinu imaju u gornjem delu trbuha i ona se kreće između 11 i 14 cm, a dostižu zapreminu od 820 do 910 ml³. Kao prilog

³¹⁸ Popilian 1976, Pl. XLI/427.

ugrobovima tipa MKS u Gornjoj Meziji se ne javlja preterano često, konstatovan na jugoistočnim viminacijumskim nekropolama u grobu jkoi se ne može sa sigurnošću tipovati, dok se češće javlja u Panoniji i to u Aquinkumu,³¹⁹ gde je datovan u kasni II vek.

T. XVII / sl. br. 33

Manji krčag sa dve drške, zvonolikog otvora oboda i loptastog trbuha, te prstenasto profilisanog dna. Visina im se kreće od 10 do 17 cm, prečnici oboda od 3 do 3.5 cm, prečnici dna od 3.5 do 5 cm, najveća širina od 8 do 11.5 cm, a zapremina od 180 do 700 ml³. Rađeni su do srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovime crvene ili mrke boje (Munsell: 2.5yr-5/8, 6/8; 5yr-7/6). Po truhu ponekad izvedeno ukrašavanje u vidu urezanih kružnica ili plićih žljebova. Javljaju se samo u etažnim grobovima i to na južnim viminacijumskim nekropolama gde su uslovima nalaza datovani u kraj II i prvu polovinu III veka. Smatraju se lokalnim proizvodom. Direktno paralele za ovaj tip nedostaju.

T. XVII/ sl. br. 34

Krčag oblika zoomorfne posude – ovna. Nalaz potiče sa istočne nekropole Skupi-a (grob br. 266). Osnovnom funkcijom svrstan u krčage, ali izgledom potpuno odudara. Gornji deo posude je trodimenzionalno izveden, na njemu je realistično prikazan ovan koji sedi sa podvijenim nogama ispod tela. Detalji očiju, rogova, vune i kopita su plastično izvedeni. Donji deo posude ima oblik kvadera, a sa sve četiri strane ukrašen je predstavama izvedenim u plitkom reljefu. Postament je ukrašen vezicama vinove loze sa grozdovima i bršljenom. Na jednoj od dužih strana je predstavljen je pas u skoku, a na drugoj sučeljeni jarac i pas. Na kraćoj, čelnoj strani predstavljen je jarac podignut na zadnje noge, kako brsti grane bršljanja. Na zadnjoj strani su predstavljene dve muške figure od kojih desna verovatno predstavlja Dionisa (predstavljen nag sa tirsom u levoj ruci) dok se leva figura ne može prepoznati usled izlizanosti reljefa. Izlivnik posude je konično modelovan i postavljen na glavi ovna, dok ispod njega polazi lepo modelovana drška koja se završava na donjem kraju leđa ovna. Na jednoj od dužih strana urezan je i natpis GAIVS ALVCO,

³¹⁹ Topal 1993, Pl. 39/54.

verovatno signatura majstora za koju nije nađena analogija. Po drugim nalazima ova posuda je datovana u kraj I veka. Autori koji su se više bavili analizom oblika i predstava na reljefu našli su sličnu posudu bez postamenta na prostoru Mogorjela³²⁰ za koju je pretpostavljena radionica iz koje je potekla sa prostora Severne Afrike i Jonije.

³²⁰ Cremošnik 1952, T.III/sl.1.

MINIJATURNE POSUDE

T. XVIII / sl. br. 1

Minijaturna posuda rađena po uzoru na zdele sa T. br. II, sl. br. 26. Visina im je od 1.4 do 2.8 cm, prečnik oboda od 5 do 8.5 cm, prečnika dna od 3 do 4 cm. Najveća širina koju dostižu je od 5 do 8.5 cm, a zapremina im je svega od 10 do 50 ml³. Rađeni su od srenje prečišćene gline, različite boje pečenja i spoljne površine bojene u tonovima pečenja (Munsell: 2.5yr-6/8; 5yr-6/1, 6/4, 7/8; 10r-6/6). Otkriven u etažnom grobu u delu južnih viminacijumskih nekropola.

T. XVIII / sl. br. 2

Minijaturna posuda visine od 4.5 do 6.9 cm, prečnika oboda 3.5 do 4.5 cm, i prečnika dna 2 do 2.3 cm. Najveću širinu minijaturac dostiže u središnjem delu trbuha i ona je od 5 do 7 cm, a zapremine je od 35 do 105 ml³. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja ispoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 5yr-6/8) Po svom obliku predstavlja umanjenu verziju pehara sa T. br. XIII, sl. br. 14. Otkriven na istočnim viminacijumskim nekropolama u grobu MKS koji ne može biti preciznije opredeljen.

T. XVIII / sl. br. 3

Minijaturac u obliku krčaga sa jednom drškom. Visine 8.5 cm, prečnika oboda 2.2 cm, prečnika ravnog dna 3 cm. Najveću širinu ima na središnjem delu trbuha i ona je 6 cm, a zapremina mu je 50 ml³. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine gledosane tonovima maslinato zelene gleđi (Munsell: 5yr-6/1). Sa četiri otkrivena primerka na jugoistočnim viminacijumskim nekropolama spada u najčešći tip minijaturaca u grobovima tipa MKS.

PROSOPOMORFNE POSUDE³²¹

T. XIX/ sl. br. 1

Posuda kojoj nedostaje obod, jajolikog trbuha na uskoj šupljoj stopi. Rađena od dobro prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje koja se otire (Munsell: 7.5yr-7/6). Aplicirane su obrve, nos, brada, usta i uši na kojima je izvedena perforacija. Verovatno je služila da se okači. Sa zadnje strane u dva reda izvedeno urezivanje slova: AVRIMI IVLVALEC. Otkriven u etažnom grobu na jugoistočnoj viminacijumskoj nekropoli gde je uslovima nalaza datovan u II vek.

T. XIX/ sl. br. 2

Deo oboda i trbuha posude rađen od dobro prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsell: 2.5yr-5/8). Plastično su izvedene obrve i brada na kojima je ukrašavanje izvedeno urezivanjem. Oči su aplicirane u obliku zrna kafe, a aplicirani su i nos usta i uši. Otkriven je u etažnom grobu uz nalaze koji ne podležu užem hronološkom datovanju. Zajedno sa njim su nađena još dva fragmenta prosopomorfnih posuda (sl. br. 3 i 4).

T. XIX/ sl. br. 3

Deo trbuha posude rađen od dobro prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (2.5yr-6/8). Plastično izvedene obrve nos brada i oči. Nađen u etažnom grobu, uslovima nalaza datovan u kraj II i III vek.

T. XIX/ sl. br. 4

Deo trbuha posude na kojem je apliciran lik od kojeg je prepoznatljiv deo obrva, nosa, oka i uveta. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene (2.5yr-6/8).

³²¹ detaljnije o svim prosopomorfnim posudama u *Старинар LVIII*, 135-153.

T. XIX/ sl. br. 5

Pehar kratke iskošene ivice oboda, jajolikog trbuha na ravnom punom dnu. Aplicirane obrve, oko u obliku zrna kafe i uvo. Rađen od dobro prečišćene gline crvene boje pečenja i spolje površine neobrađene (2.5yr-6/8). Uslovima nalaza datovan u drugu polovinu II veka.

T. XIX/ sl. br. 6

Fragment trbuha posude, rađen od srednje prečišćene gline sive boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima sive boje(Munsell: 7.5yr-6/0). Plastično su izvedene obrve i nos. Uslovima nalaza datovan u kraj I i II vek.

T. XIX/ sl. br. 7

Pehar iskošenih ivica oboda, blago zaobljenog trbuha i ravno izvedenog dna. Na trbuhu aplicirane uši usta i brada. Rađen od pročišćene gline crvene boje pečenja (5yr-7/6). Uslovima nalaza na istočnim viminacijumskim nekropolama datovan je u II vek.

BALASMARIJI³²²

T. XX/ sl. br. 1

Balsamarij koso izvedene ivice oboda, dugog cilindričnog vrata i lukovičastog recipijenta, te ravnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene (2.5yr-6/8). Spoljna površina mu je blago narebrena. Visine je 17.4 cm.

T. XX/ sl. br. 2

Balsamarij koso izvedene i zaravnjene ivice oboda, dugog cilindričnog vrata i lukovičastog recipijenta, ravnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsel: 2.5yr-6/8). Cela površina je blago narebrena. Visine je 19.5 cm, a zapremina mu je 280 ml³.

T. XX/ sl. br. 3

Balsamarij ravno izvedenog trakasto izvučenog oboda, dugačkog cilindričnog vrata, lukovičastog tela i ravnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja (2.5yr-6/8) i spoljne površine neobrađene. Visine je 18.5 cm, prečnik oboda 2.5 cm, prečnik dna 4.7, najveća širina trbuha je 9 cm. Dostiže zapreminu od 450 ml³.

T. XX/ sl. br. 4

Balsamarij kojem nedostaje obod, cilindričnog vrata i lukovičastog trbuha na ravnom dnu. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene. Najveća širina posude je u donjem delu trbuha i iznosi 6 cm, a dno je širine 5.1 cm.

T. XX/ sl. br. 5

Fragment oboda i cilindričnog vrata balsamarijuma rađenog od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene. Prečnik oboda je 4.5 cm.

T. XX/ sl. br. 6

³²² detaljnije o svim balsamarijima u *Старинар LVI*, 327-336.

Manji balsamarij, visine 15 cm, ravno izvučenog oboda (prečnika 3 cm), dugog cilindričnog vrata i lukovičasto izvedenog trbuha na ravnom dnu (prečnik dna 4.5 cm). Najveću širinu dostiže u donjem delu trbuha i ona iznosi 6 cm.

T. XX/ sl. br. 7

Balsamarij zaravnjene ivice oboda i sa spoljne strane užljebljen, blago suženog vrata, izduženog vrećastog tela i ravnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine mestimično glačane (Munsel: 2.5yr-6/8). Prečnik oboda je 2.5 cm, prečnik dna 3.5, najveću širinu dostiže u središnjem delu trbuha i ona iznosi 6.5 cm. Dostiže zapreminu od 300 ml³, a visinu od 22 cm. Analogije za njih mogu da se nađu u Emoni.

T. XX/ sl. br. 8

Balsamarij zaravnjene ivice oboda i sa spoljne strane užljebljen, blago suženog vrata, izduženog vrećastog tela i ravnog dna. Rađen od peskovite gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene (Munsel: 2.5yr-6/8). Vrlo sličan prethodnom, sem sto su mu dimenzije veće: prečnik oboda 3.4 cm, prečnik dna 3.5 cm, najveću širinu dostiže u gornjem delu trbuha i ona iznosi 6.5 cm, a visina mu je ista kao u prethodnom primeru kao i zapremina.

T. XX/ sl. br. 9

Balsamarij zaravnjene ivice oboda i sa spoljne strane užljebljen, blago suženog vrata, izduženog vrećastog tela i ravnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine mestimično glačane (Munsel: 2.5yr-6/8). Prečnik oboda je 4.5 cm, prečnik dna 3.6, najveću širinu dostiže u središnjem delu trbuha i ona iznosi 7.5 cm. Dostiže zapreminu od 300 ml³, a visinu od 22 cm.

T. XX/ sl. br. 10

Balsamarij zaravnjene ivice oboda i sa spoljne strane užljebljen, blago suženog vrata, izduženog vrećastog tela i ravnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline crvene boje

pečenja i spoljne površine mestimično glačane (Munsell: 2.5yr-6/8). Prečnik oboda je 3 cm, prečnik dna 3.5 cm, najveću širinu dostiže u središnjem delu trbuha i ona iznosi 6.5 cm. Dostiže zapreminu od 300 ml³, a visinu od 22 cm.

T. XX/ sl. br. 11

Balsamarij ravno izvučenog oboda, cilindričnog vrata i loptastog trbuha, ravnog nenaglašenog dna. Visine je 18 cm, prečnik oboda 4.5 cm, prečnik dna 6 cm, najveću širinu dostiže u donjem delu trbuha i ona iznosi 9.5 cm. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonom tamno crvene boje.

T. XX/ sl. br. 12

Balsamarij ravno izvedenog zadebljanog oboda, cilindričnog vrata i loptastog trbuha na blago naglašenom ravnom dnu. Ispod oboda izvedeno par žljebova. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje (Munsell: 2.5yr-6/8). Visine je 18 cm, prečnik oboda 3 cm, prečnik dna 4.5 cm, najveća širina iznosi 8 cm.

T. XX/ sl. br. 13

Balsamarij ravno izvučenog oboda, cilindričnog vrata i loptastog trbuha, ravnog nenaglašenog dna. Visine je 21.5 cm, prečnik oboda 2.5 cm, prečnik dna 6.4 cm, najveću širinu dostiže u donjem delu trbuha i ona iznosi 10.5 cm, a zapremina 600 ml³. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonom tamno crvene boje koja se otire (Munsell: 5yr-6/6).

T. XX/ sl. br. 14

Balsamarij ravno izvedenog oboda cilindričnog vrata i kruškolikog trbuha na ravnom dnu. Visine je 17.5 cm, prečnik oboda 3 cm, prečnik dna 7.5 cm, najveće širine koju dostiže u donjem delu trbuha 10.5 cm. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene.

T. XX/ sl. br. 15

Balsamarij kojem nedostaje obod, cilindričnog vrata i zvonolikog recipijenta. Rađen od peskovite gline sivo mrke boje pečenja (Munsell: 5yr-6/6) i spoljne površine neobrađene. Širina dna je ujedno i najširi deo posude i iznosi 7.5 cm, a zapremine je 280 ml³.

T. XX/ sl. br. 16

Manji balsamarij ravno izvedene ivice oboda, dugog cilindričnog vrata, jajolikog trbuha i ravnog dna. Rađen od srednje prečišćene gline svetlo crvene boje pečenja (Munsell: 5yr-7/4) i spoljne strane glačane. Dužina vrata i trbuha su podjednake. Visine je 13.6 cm, prečnik oboda je 3 cm, najveća širina je 4 cm, a zapremina je 50 ml³.

OBLICI KERAMIČKIH POSUDA KOJI SE JAVLJAJU U GROBOVIMA TIPAMA MALA KOPAŠNICA SASE

Sav obrađeni i analizirani materijal mogao bi se funkcionalno razdvojiti na jedanaest oblika i preko 220 tipova. Među njima, najzastupljeniji su krčazi, dok najširu lepezu tipova pružaju zdele. Za najveći broj je karakteristično da su rađeni na vitlu od srednje prečišćene gline u crvenim, mrkim ili sivim tonovima pečenja, a da je spoljna površina premazivana tonovima u boji pečenja ili jednostavno ostavljena neobrađena.

Zdele

Pored velikog broja tipova zdela koji su otkriveni u grobovima tipa MKS potrebno je naglasiti da je veliki broj nekropola na kojima se zdele uopšte ne javljaju, kao i da kada se javljaju, neki oblici su vrlo brojno zastupljeni, a neki sa svega po jednim primerkom. Ovo najbolje pokazuje materijal sa Viminacijuma, jer sa njega je i najveći broj istraženih grobova ovog tipa. Isto tako može se primetiti da se zdele kao prilozima u grobovima kremiranih pokojnika javljaju u istim varijantama kao prilozima i u grobovima inhumiranih pokojnika datovanih u isti period. Među svim otkrivenim zdelama može se napraviti nekoliko grupa. Pre svega podela po vrsti gline od koje su rađene stvorila bi grupu rađenih od srednje prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine bojene ili ne. Po toj klasifikaciji izdvaja se i grupa rađena od peskovite gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine neobrađene, glačane, ponekad bojene bojom koja se otire. Treća grupa bi u toj podeli bila na zdele rađene od peskovite gline sa raznim primesama (liskun, kvarc i gastropodi). Sledeća podela odnosila bi se na tehniku izrade (rađene na vitlu, u kalupu ili rukom). Posle ovih podela moguće je napraviti i podelu po profilaciji oboda i trbuha i tu se izdvaja nekoliko grupa: bikonične zdele, konično-cilindrične i sferične. Svakako najbrojnije se javljaju dva tipa manjih zdela kalotastog trbuha i prstenasto profilisanog dna. Rađene su od dobro ili srednje prečišćene gline, crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine koja je bojena ili firnisovana crvenim ili crnim tonovima (T.I/sl.br.5,8,12). Obod ovih zdelica je nenaglašen, a ponekad je blago uvučen. To je starija varijanta, rađene su u više lokalnih centara (Viminacijum, Singidunum) i trajale su u dužem periodu tokom II i III veka, rađene po uzoru na oblik Drag. 40. Ovom tipu su slične i zdelice kod kojih je dno ravno izvedeno (T.III/sl.br.42). Vrlo često se javljaju i dublje zdele na niskoj stopi sa prstenasto

profilisanim obodom i bikonično prelomljenim trbuhom (T.I/sl.br.9), rađene od srednje prečišćene gline pečene u tonovima crvene ili mrke boje i spoljne površine bojene istim tonovima. Javljaju se u širokom vremenskom rasponu i najbrojnije se javljaju od kraja II i prve polovine III veka kao lokalni proizvod singidunumskih i viminacijumskih radionica. Manje zdele lučno razgrnutog oboda, zaobljenog trbuha i prstenasto profilisanog dna (T.I/sl.br.26) rađene su po uzoru na oblik Drag. 35, od dobro prečišćene gline crvene ili sive boje pečenja i spoljne površine bojene ili firnisovane istim tonovima. Ukrašavanje je po obodu izvedeno barbotinom u obliku stilizovanih cvetova ljiljana, grozdova vinove loze i srcolikih listova (bršljana). Unutrašnjost posude ponekad je ukrašena nizovima ureza izvedenih radlom, a samo dno ukrašeno pečačenjem naspramno postavljenih listova. Ove zdelice javljaju se vrlo rano i najbrojnije u panonskim nekropolama, a datuju se od kraja I i početka drugog veka. Sličnog oblika je još jedan brojno zastupljen tip kod koga je obod kalotaste zdele horizontalno izveden, a po ivici trakasto razvijen (T.I/sl.br.22). Rađene su od iste vrste gline i iste spoljne obrade površine. Javljaju se i veće i dublje zdele kalotastih recipijenata na profilisanim stopama i različito izvedenih oboda. Kod ovih zdela koje su rađene uglavnom od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene, ponekad je površina trbuha ukrašena raznim urezima (T.II/sl.br.18). Među manjim kalotastim zdelama javlja se i tip kosih ivica oboda ispod kojih su aplicirane horizontalno postavljene trakaste drške dekorativne funkcije. Pored ovih malih zdela rađenih od srednje prečišćene gline javljaju se i veće, dublje zdele rađene od peskovite gline u crvenoj ili sivoj boji pečenja i čija spoljašnja površina nije obrađena (T.II/sl.br.20; T.III/sl.br.32). One su zastupljene manjim brojem primeraka u ovoj vrsti grobova. Nekoliko oblika zdela ne bi se moglo smatrati uobičajenim grobnim prilogom ove vrste grobova (T.I/sl.br.14; T.III/sl.br.45).³²³ Posebnu grupu posuda predstavljaju i dublje zdele sa dve drške koje su rađene od peskovite gline žućkasto beličaste boje pečenja i spoljne površine neobrađene. Ove duboke zdele na ravnom dnu (T.I/sl.br.1) spadaju u grupu od nekoliko formi posuda rađenih od tzv. kaolinske gline i javljaju se u dužem trajanju. Jedini oblik rukom rađene

³²³ To su velike i duboke zdele, u jednom slučaju u pitanju je mortarijum, a u drugom duboka velika zdela koja je najverovatnije služila za odlaganje neke vrste hrane. Samo na Viminacijumu su ovakve posude se pronađene kao prilog u grobu. Ovi oblici se češće sreću na žrtvenim površinama i u nasebinskim slojevima.

zdele (T.III/sl.br.34) odnosi se na tip poznat kao „dačka šolja“. Radi se o posudi neprofilisanog oboda, kosih zidova trbuha i ravnog masivnog dna. Rađena je od peskovite gline sa primesama tucanih puževa i školjki, a pečena u nijansama sive i sivomrke boje, neobrađene površine. Datuju se u II vek i ne javljaju se često u kao grobni prilog u MKS grobovima.³²⁴ Samo jedan oblik zdele spada u grupu posuda rađenih u kalupu (T.III/sl.br.44), to je tip dublje polusferične zdele, prstenasto profilisanog oboda i dna u obliku uske ili široke stope. Trbuh posude je ukrašen raljefnim ornamentom, uglavnom sa floralnim motivima. Datuje se u II vek.³²⁵ To je oblik posude Drag. 37. Istog oblika je i (T.II/sl.br.15) zdele koja je ispod oboda ukrašena pečatima izvedenim u dva reda. Spada u lokalnu izradu i datuje se u kraj I veka.³²⁶

Lonci

Vrlo brojno zastupljen oblik posuda. Najbrojnije se javljaju lonci užljebljenog oboda, jajolikog trbuha, ravnog dna i dve naspramno postavljene trakaste drške (T.VII/sl.br.38). Rebra na trbuhu mogu biti oštrije ili blaže naglašena. Rađeni su od peskovite gline žućkasto beličaste boje pečenja i spoljne površine koja je neobrađena. Ovi lonci javljaju se u različitim veličinama i vrlo često su iskorišćeni u funkciji urne. U naseljima se retko javljaju i predstavljaju jedan od tipova lonaca koji su namenski pravljani za grobne priloge. Drugi tip lonca koji se veoma brojno javlja je lončić koso izvedenog oboda (T.VI/sl.br.22), bikoničnog trbuha i prstenastog dna. Ima jednu trakastu dršku koja polazi ispod oboda i završava se na najširem delu trbuha. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine koja je bojena u različitim tonovima crvene boje. Ta boja često je vrlo nepostojana i lako se otire. Čest je tip u grobovima tipa MKS na svim istraživanim nekropolama. Javlja se u različitim dimenzijama i kada mu je visina manja od 9 cm, opredeljen je u pehare. Najbrojnije se javlja u etažnim grobovima, a brojno se javlja i u grobovima skeletnih pokojnika. Najzastupljeniji je oblik grobnih priloga u grobovima spaljenih pokojnika na jugoistočnoj nekropoli Duklje. Drugi oblik lonca sa dve, a ponekad i sa tri drške je sa ravno izvučenom ivicom oboda, cilindričnim vratom koji se lomi ka zaobljenom trbuhu postavljenom na prstenastoj stopi (T.VI/sl.br.28). Ovaj lonac je vrlo čest

³²⁴ Popilian 1980, 14.

³²⁵ Nikolić-Dorđević 2000, 24.

³²⁶ Brukner 1981, 76.

u naseobinskim slojevima počev od II pa sve do kraja IV veka, a u gobovima MKS tipa češće se javlja u etažnim grobovima. Rađen je od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine koja može biti cela ili delimično (gornja polovina posude) bojena ili firnisovana različitim tonovima crvene ili mrke boje. Među loncima rađenim od peskovite gline izdvajaju se dva tipa, oba užljebljenog oboda i jajolikog do loptastog trbuha na ravnom dnu (T.V/sl.br.2,3). Boja pečenja je uglavnom siva ili mrko siva, ali se javljaju i primerci rađeni od crvene boje pečenja, a spoljna površina je uvek neobrađena. Lonci ovih tipova mogu biti bez drški, sa jednom ili dve, vrlo često su imali funkciju urne. Javljaju se i u grobovima nekropole Mala Kopašnica kao i širom drugih gornjomezijskih nekropola. Opređeljuju se u grupu ognjišne keramike, sa vidljivim tragovima gorenja na njima i u grobovima se javljaju u sekundarnoj upotrebi. Drugi oblici lonaca javljaju se u mnogo manjem broju primeraka. Za neka od njih nije moguće naći analogije (T.V/sl.br.13,14), neki se brojnije javljaju u Panoniji, a neki u Dakiji. Oblici koji se brojnije javljaju na prostoru Dakije su lonci rađeni od peskovite gline uglavnom sive i sivo mrke boje pečenja i spoljne površine neobrađene. Lokalni su proizvod. Nekoliko tipova rađenih od ovakve fakture rađeni su i bez upotrebe vitla (T.VIII/sl.br.42).³²⁷

Tanjiri

Tanjiri se retko javljaju kao prilog u ovoj vrsti grobova. Nema ga u grobovima sa kremacijom u Duklji, Beškoj, Mačvanskoj Mitrovici, Intercisi, retko u Aquincumu, sa sedam tipova je zastupljen u samoj Maloj Kopašnici, dok je najveći repertoar oblika dobijen iz materijala koji potiče sa viminacijumskih nekropola. Osnovna podela po kojoj bi se prvo trebali razvrstati tanjiri je prema tehnici izrade. Samo jedan oblik je rađen rukom i to je tanjir (T.IX/sl.br.14) pravougaonog oblika i kosih zidova trbuha. Ukrašen urezivanjem, rađen od loše prečišćene gline sivo mrke boje pečenja i nalazi se u grobovima nekropola Mala Kopašnica, Viminacijuma i brojnije na prostoru Dakije. Ostali tanjiri rađeni su na vitlu, od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine najčešće bojene tonovima iste boje. Ponekad je spoljna površina firnisovana različitim nijansama, a samo u nekoliko slučajeva ukrašavanje je izvedeno mramorizacijom. Potrebno je izdvojiti grupu tanjira kojoj je na dnu ukrašavanje izvedeno urezivanjem radlom i

327

pečačenjem. Ti tanjiri su obično plići, koničnih zidova trbuha, dok im je ivica oboda različito izvedena od horizontalne i užljebljene do lučno izvijene sa apliciranom plastično izvedenom trakom. Nekoliko oblika je rađeno po uzoru na luksuznije oblike rađene od fino prečišćene gline (tera sigilate), dok je svega jedan oblik opredeljen kao import. Najzastupljeniji oblici su (T.IX/sl.br.3) tanjiri lučno razgrnutog oboda, na spoljnu stranu savijene ivice i koso postavljenih zidova trbuha koji se prelamaju ka prstenastoj stopi. Rađeni od dobro prečišćene gline pečene u tonovima crvene boje i bojani ili firnisovani istim tonovima. Ovi tanjiri rađeni su po uzoru na oblik tanjira Drag. 36, i najverovatnije su lokalni viminacijumski proizvod. Ne manjim brojem nalaza zastupljena su još dva tipa sa lučno izvijenim obodom (T.IX/sl.br.10) od kojih jedan ima oštro naglašenu unutrašnju ivicu i blago zaobljene zidove trbuha i dno u obliku niske stope, dok drugi ima lučno izvijen obod, zaobljene zidove trbuha i ravno izvedeno dno (T.X/sl.br.16). Rađeni su od dobro ili srednje prečišćene gline i pečeni u tonovima crvene ili sive boje i spoljne površine bojne ili firnisovane. Sledeći po brojnosti je tip (T.IX/sl.br.6) tanjira neprofilisanog oboda i iskošenih zidova trbuha koji se spuštaju ka niskoj stopi. Rađeni su od iste gline kao i prethodni tipovi i spoljna površina im je isto obrađena. Verovatno su rađeni po uzoru na oblike tanjira koji su uvoženi iz italških centara kod kojih su zidovi bili tanji i glina finije prečišćena. Primerici datovani u kraj drugog i prve decenije III veka su lokalne proizvodnje.

Amfore

Amfore nisu oblik koji je čest u grobovima. U nekoliko slučajeva su iskorišćene za pokrivanje grobnih ostataka spaljenog pokojnika, ponekad su u nju odlagani sami ostaci, ili što je izuzetno retko iskorišćene su kao građevinski materijal za izgradnju zidova groba (Pirivoj G1-32) groba spaljenog pokojnika. Ostali oblici koji su konstatovani kao grobni prilog mogu se izdvojiti u nekoliko tipova. Najčešće se javljaju na viminacijumskim nekropolama gde je konstatovano nekoliko lokalnih proizvoda ovog grnčarskog centra kao i par importnih primera. Lokalne su rađene od srednje prečišćene gline, crvene boje pečenja i spoljne površine (T.XI/sl.br.3,4) bojene tonovima crvene ili mrke boje različitih profilacija, manjih su dimenzija i imaju ravno dno. Od importnih se javljaju amfore zvonolikog otvora iskošenog vrata i blago naglašenog ramena te dugog i uskog trbuha sa špicastim dnom. Drške kružnog preseka polaze ispod oboda i završavaju se na ramenom

delu, rađene su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine prevučene nepostojanom beličastom engobom. Nekada mogu da imaju na sebi pečat, a ukoliko on postoji, nalazi se u pravougaonom okviru na obudu posude (T.XI/sl.br.2). Upravo su ovog tipa amfore od kojih je ozidan etažni grob spaljenog pokojnika na jugoistočnoj viminacijumskoj nekropoli. Verovatno su u njega dospele kao import iz zapadnomediterskih centara. Sve amfore su opredeljene kao vinske, a u jednom od grobova je utvrđeno da su ostaci spaljenog pokojnika pripadali ili ženi gracilnije građe ili detetu starije uzrasta.

Poklopci

Poklopci se kao oblik ne javljaju brojno u grobovima tipa MKS. Od konstatovanih tipova dva pripadaju zapušaćima za amforu, a ostali su verovatno predstavljali poklopce za lonce ili za duboke užljebljene zdele. Uglavnom su rađeni od peskovite gline sive i mrko sive boje pečenja, ređe od srednje prečišćene i spoljna površina im je neobrađena. Vrlo su slabo hronološki osetljivi tako da se njihovo uže datovanje ne može uraditi. Uglavnom su lokalne produkcije, a na nekropolama sa ovim tipom grobova i ne javljaju se preterano često. Najvećim brojem zastupljeni su na prostoru viminacijumskih nekropola.

Pehari

Kod pehara se mogu napraviti grupe sa tim da li su pehari sa drškom (jednom ili dve), bez nje, kao i to da li su na ravnom dnu ili prstenasto profilisanoj stopi. Najbrojnije se javljaju pehari loptastog ili bikoničnog recipijenta, koso razgrnutog oboda i sa jednom drškom. Ovakav tip posude ako je preko 9 cm visine stavljen je u tip lonca. U najvećem broju rađeni su od srednje prečišćene gline crvene ili mrke boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene i mrke boje koja se otire. Podeljeni su u nekoliko tipova, a najčešće se javljaju u etažnim grobovima. Pored Viminacijuma, gde se najbrojnije javljaju, isto se brojno javljaju i na jugoistočnoj nekropoli u Duklji kao i u samoj Maloj Kopašnici. Ovaj oblik vezuje se za italsko poreklo i nalažen je u svim delovima Rimskog carstva već od I veka naše ere. Vrlo često se nalazi i u nasebinskim slojevima, a brojno kao prilog u grobovima kako spaljenih tako i inhumiranih pokojnika. U grobovima tipa MKS-a javljaju se od II pa do sredine III veka, kada se ovaj oblik malo menja i postaju izduženiji, a površina ponekad ukrašena kanelurama ili zarezima. Po tehnološkim karakteristikama na

svim otkrivenim nekropolama opredeljuju se u lokalni proizvod. Od drugih tipova pehara sa jednom drškom javljaju se i pehari sa koso profilisanim obodom, jajolikim trbuhom i ravnim dnom, rađeni od peskovite gline žućkastobelicaste boje pečenja i spoljne površine neobrađene, dok je recipijent često narebren. Pehari iz ove grupe se brojnije javljaju na onim nekropolama na kojima su evidentirane i posude drugih oblika rađenih od ovakve vrste gline (zdele, lonci i krčazi) i to u prvom redu na Viminacijumu i u Singidunumu, dok su u Panoniji izuzetno retki. Treći oblik pehara sa jednom drškom je oblik sa blago razgrnutim nenaglašenim obodom, cilindričnog vrata koji se nastavlja ka bikonično prelomljenom trbuhu, ravnog visokog dna. Trakasta, užljebljena drška, polazi ispod linije oboda i završava se na prelazu iz vrata u trbuh. Ovakvi pehari rađeni su od srednje prečišćene gline mrke boje pečenja (Munsell: 5yr-4/1) i spoljne površine neobrađene. U gornjem delu trbuha mogu biti ukrašeni plitkim žljebovima. Ne javljaju se često kako prilozima u grobovima MKS, češći su kao prilozima u grobovima sa inhumiranim pokojnicima, nalaženi su samo na nekropolama Viminacijuma pa se pretpostavlja njihovo lokalno poreklo.

Kada su u pitanju pehari sa dve drške u svih pet tipova u kojima se javljaju postavljeni su na prstenasto profilisanoj stopi. Rađeni su od srednje prečišćene gline, ređe od peskovite i pečene u tonovima crvene i sive boje u kojima im je i spoljna površina bojena. Uglavnom su bikoničnog trbuha osim u jednom slučaju (T. XIII/sl.br.19) kada je recipijent cilindričnog oblika. U tri slučaja drške polaze odmah ispod oboda, u jednom sa same ivice, i završavaju se na najširem delu trbuha, dok su samo u jednom slučaju kod pehara (T.XIII/sl.br.21) drške postavljene horizontalno i imale su samo dekorativnu, a ne i funkcionalnu ulogu.

Ostali pehari mogu se sa obzirom na oblik recipijenta podeliti na bikonične, zvonolike ili loptaste. Od ukrašavanja javlja se barbotin (T.XIII/sl.br.2) na peharima tankih zidova i rađenih od dobro prečišćene gline češće u svojoj boji pečenja i sa spoljnom površinom koja je firnisovana ili bojena tonovima sive ili crne boje. Ovi pehari se u grobovima MKS javljaju dosta rano i njihovo poreklo je isto vezano za italske prostore. Motivi koji se javljaju na ovim peharima mogu biti od oblika apliciranih jednostavnih bobica, do lepo izvedenih stilizovanih listova, srcolikih motiva i sl. Pehar koji se isto datuje u kraj I veka je

oblik sa jajolikim trbuhom, nenaglašene ivice oboda i prstenasto profilisane stope (T.XIII/sl.br.16). Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Sa spoljne strane ogrubljanje je izvedeno dodavanjem krupnijih zrna peska. Ovi pehari se javljaju u ranocarskom periodu i širom Rimskog carstva. Najraniji su sferične forme i nalaze se u Emoni gde su datovani od sredine I veka. Isto u Panoniji, a krajem I i početkom drugog veka (datovani novcem od Domicijana do Marka Aurelja) javljaju se i u Mursi, dok su na Viminacijumu nalaženi na prostoru njegovih južnih nekropola u etažnim grobovima, i datovani u drugu polovinu II veka.

Kadionice

Kadionice predstavljaju formu oblika koji najčešće podseća na konične zdele na šupljoj stopi i u rimsko-provincijskoj proizvodnji zastupljene su u periodu II i III veka. Njihovo poreklo vezuje se za prostor Sredozemlja.³²⁸ Razlikuju se u različito izvedenom ukrašavanju oboda i spoljne površine posude i skoro u svim slučajevima cele su premazane engobom beličaste boje. Brojni autori ističu njihov kulturni karakter, kako kao priloga u grobu, tako i u kulturnim obredima, ali ne bi trebalo zanemariti ni njihovu upotrebu u domaćinstvu. Javljaju se brojno u Panoniji u Sirmijumu, nalaze se i širom Gornje Mezije, dok u Dalmaciji mnogo ređe. Najčešće se javljaju kao prilozima u grobovima spaljenih pokojnika, i kada su u pitanju etažni grobovi nalaze se postavljene na svim nivoima i stranama. Ne može se ispratiti nikakvo pravilo u njihovom odlaganju, da li će biti položene u donji etaž, u uglovima gornjeg etaža, ili po sredini strana. Broj u grobu im se kreće od jedan do četiri (Skupi). Najčešće se nalaze dve ili tri. Nekad je u pitanju isti tip, a nekad su dve iste, a treća različita. Najčešće se uz njih javlja kako prilog žižak. Od svih otkrivenih kadionica jedan tip (T.XIV/sl.br.1) se svojom brojnošću nameće kao omiljeni oblik kadionice. Ovaj oblik ima dvostruko nazubljen obod, iskošen trbuh ukrašen jednom ili sa dve plastično nazubljene trake. Javlja se izrađivan u različitim dimenzijama. Kao i kod ostalih priloga, retko se primećuje gorenje posuda, međutim u slučaju kadionica nekoliko puta su u njima konstatovani ostaci neke organske materije koja je gorela. U slučaju Iloka u pitanju su ostaci žitarica (ječma), a na nekropolama Viminacijuma u pitanju su bili ostaci

³²⁸Ettlinger - Simonett 1952, 22.

koštunjavih plodova (orasi). Njihovo najranije datovanje je novcem Domicijana na istočnoj nekropoli u Skupima.³²⁹

Krčazi

Krčazi su oblik koji je najčešće zastupljen kao prilog u grobovima tipa MKS. Nalaženi su u svim njegovim varijantama, a u grobu mogu da se nađu od jednog do devet komada (Aquincum). Korišćeni su i u svakodnevnom životu, međutim izdvaja se nekoliko tipova koji su zastupljeni u grobovima, a retko su nalaženi u naseljima. Ovo ukazuje na činjenicu da su namenski proizvođeni za potrebe nekropola i njihovo polaganje u grobove. Situacija o pojavi tri krčaga u jednom grobu, razmatrana je kod više autora koji se saglašavaju u stavu da je to izvedeno verovatno iz potrebe da se pokojniku obezbede tri bitne vrste tečnosti, a da li su one mešane u nekom ritualu koji se odvijao nad samim grobom, ostaje nerazjašnjeno. Najčešći oblik krčaga koji bi mogao da se smatra jednim od „groblijanskih“ tipova je (T.XV/sl.br.8) sa kratkim vratom, jednom trakastom drškom i loptastim truhom. Ovakvi krčazi rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine koja je bojena tonovima crvene boje. Nalaženi su u hiljadama primeraka i različite su veličine. Zajedničko im je da se vrlo često javljaju u grupama od po tri, ili barem po dva gde je onda treći krčag ili vrlo sličnog izgleda ili trolisnog otvora. Među njima se vrlo brojno javljaju upravo krčazi trolisnog otvora kod kojih se opet razlikuje nekoliko varijanti profilacije otvora (jače ili slabije „uštinut“ obod) uže ili šire grlo i trbusi koji mogu biti postavljeni visoko, na sredini posude, ili nisko, vrećasto (T.XV/sl.br.6,12, T.XVI/sl.br.19,22,23,24). I oni su najvećim delom rađeni od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Jedan od ovih oblika (T.XV/sl.br.6) rađen je od peskovite gline žućkastobeličaste boje pečenja i narebrene površine trbuha i na ravnom dnu. Ovi krčazi javljaju se samo na nekropolama konstatovanim uz Dunav, i uz još nekoliko oblika posuda drugih formi predstavljaju proizvode od tzv. „kaolinske gline“. Njihovo vremensko trajanje je do početka III veka. Ostali krčazi trolisnog otvora javljaju se u dugom vremenskom intervalu, a negde od kraja II veka vide se promene u tom osnovno obliku gde se dužina vrata skraćuje, postaju zdepastiji, a boji se samo gornja polovina posude. Brojno se javlja grupa krčaga sa dve

³²⁹ Jovanova i Mihailova 1997, 225.

drške i spoljne površine koja je gleđosana tonovima malinasto zelene gleđi. Drške im polaze sa sredine grla i završavanju se na najširem delu trbuha. Obično im je dno prstenasto profilisano. Rađeni su od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja. Najbrojnije se javljaju u nekropolama Panonije i to u Aquincumu gde je čak u jednom grobu konstatovano 9 krčaga istog tipa. Relativno rano se javljaju u rimskoj keramici, u podunavskim oblastima već tokom prvog veka, da bi od kraja II bili vrlo česti. Od druge polovine III veka telo im se izdužuje, a dno sužava. Na nekim nekropolama sreću se samo u skeletnim grobovima, dok se često javljaju iste profilacije, ali bez gleđosane površine. Sledeću grupu krčaga predstavlja oblik sa bikoničnim trbuhom i vertikalnom trakastom užljebljenom drškom, dok im obod može biti različito profilisan. Mogu se uočiti dve varijante kod kojih je jedna sa zaobljenim trbuhom kratim širokim vratom i širokim otvorom (T.XV/sl.br.5), a druga sa suženim vratom (T.XVI/sl.br.40). Često se javlja i grupa sa trakasto izvedenim obodom, cilindričnim vratom i trbuhom koji je loptast ili jajolik. Dno je prstenasto profilisano. Unutrašnja ivica oboda uglavnom je užljebljena (T.XV/sl.br.3,4), a drška je kod primeraka sa jajolikim trbuhom kraća, a sa loptastim duža (T.XVI/sl.br.20), ali uvek polazi sa vrata i završava se na najširem delu trbuha. Rađeni su od srednje prečišćene gline i spoljna površina im je najčešće bojena tonovima crvene boje, a ponekad je samo glačana. Ovo je oblik krčaga koji se često javlja u kombinaciji od po nekoliko istih u jednom grobu. Najbrojnije su zastupljeni na nekropolama na Viminacijumu, ali se nalaze i u Aquincumu i u Dakiji, gde su datovani u drugu polovinu drugog i prvu polovinu trećeg veka. Svega nekoliko tipova krčaga imalo je na sebi izvedenu neku dekoraciju u vidu ureza i žljebova po obodu (T.XVI/sl.br.15), ili narebrenog vrata (T.XVI/sl.br.21) i trbuha (T.XVI/sl.br.6) posude. Može se zaključiti da ukrašavanju ove forme posuda nije posvećivana posebna pažnja. Na nekropolama na kojima su konstatovani svi tipovi su opredeljivani kao proizvod lokalnih radionica. Svakako je bitno naglasiti da se javljaju i oblici krčaga za koje sa sigurnošću možemo reći da nisu korišćeni u svakodnevnoj upotrebi. Tu spada zoomorfni krčag sa nekropole u Skupima čiji je recipijent izveden u obliku tela ovna, a rogovi su spojeni sa leđima i čine dršku posude. Ovo je jedinstven primer ovakvog tipa i bliže analogije mu nedostaju.

Minijaturne posude

Oblik posuda koji nije čest kao prilog u grobovima tipa MKS. Njihovi oblici su umanjene verzije većih, funkcionalno različitih posuda, pehara, zdela i krčaga. Zastupljeni su sa svega nekoliko primeraka, a predstavljaju rad lokalnih majstora. Rađeni su na vitlu, od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine neobrađene, ili u slučaju minijaturca sa slike br. 3 (T.XVIII) gledosane spoljne površine. Češće se javljaju u naseobinskim horizontima. Funkcija im nije jasna. Može se pretpostaviti da su služili za držanje nekih začina u manjim količinama, dok neki autori smatraju da su to bile dečije igračke. Opređeljeni su u period od sredine II do treće četvrtine III veka.

Prosopomorfne posude

Karakteristika ovih posuda je da je na osnovnom obliku posude, peharu, predstavljen lik, ili crte lica, oči sa obrvama, nos i usta, brada, kosa i uši. Zavisno od toga kako su izrađeni dele se na one rađene na vitlu, u kalupu i vitlom ili samo iz kalupa. Primerci ovde otkriveni svi su rađeni na vitlu.³³⁰ Širom Rimskog carstva javljaju se u rasponu od četiri veka i nalaženi su kako u grobovima tako i u naseobinskim slojevima. Mogle su biti korišćene i u svakodnevnom životu kao i u ritualnim obredima. Prosopomorfne posude otkrivene u grobovima tipa Mala Kopašnica Sase potiču sa prostora nekoliko Viminacijumskih nekropola i one su u grobovima nalažene uz druge predmete kako od keramike tako i od drugih materijala. Datovane su u period II i III veka i vezuju se za pogrebne rituale. Nalaženi su i iznad grobova na tzv. žrtvenim površinama. Ono što im je karakteristika jeste da se češće sreću kao prilog u grobovima spaljenih pokojnika nego inhumiranih. Uzrok ovakve pojave još nije poznat. Po tehnologiji izrade i sastavu gline, smatra se da pripadaju lokalnoj viminacijumskoj proizvodnji.

Balsamariji

Ovakav oblik posuda – boca javlja se još u helenističkom i ranorimskom periodu u oblastima Mediterana. Služili su najverovatnije kao ambalaža za pakovanje proizvoda u malim količinama, možda za mirišljava ulja, ali njihov veći broj konstatovan kao prilog u grobovima dovodi ih u vezu sa ritualima oko izlivanja tečnosti po grobu. Vrlo često su

³³⁰ Nikolić i Raičković 2009, 136.

nalaženi u grobu sa krčazima. U grobovima tipa MKS najbrojnije se javljaju na Viminacijumu, u njegovim južnim nekropolama i na nekropolama Stobija.³³¹

Zajednička karakteristika im je dug i uzak vrat, nedostatak drški, a profilacija oboda i oblik recipijenta mogu biti različiti. Rađeni su od srednje prečišćene gline, ponekad sa primesama. Pečeni su u tonovima crvene boje, uglavnom neobrađene spoljne površine, nekad glačane ili bojene. Po tehnologiji izrade pretpostavlja se da potiču iz različitih keramičarskih centara, za sada nepotvrđenih, a da bi samo jedan mogao biti lokalne, viminacijumske produkcije. Visina im se kreće od 13 do 22 cm, a zapremina od 90 do 600 ml³. Češće se javljaju kao prilog u grobovima spaljenih pokojnika nego inhumiranih, a ponekad se javljaju zajedno sa staklenim balsamarijumima. Uz ostale priloge uz koje su konstatovani hronološki su opredeljeni u kraj I i prvu polovinu II veka. Antropološka analiza ostataka pokazala je da su balsamariji otkriveni i pored muških i ženskih i dečijih individua kod inhumiranih pokojnika.

Ostali predmeti izrađeni od keramike

Među priložima od keramike iz grobova MKS najbrojnije se javljaju žičci, a potom i terakote. U ovom radu opisane su samo posude, a žičci su sa svojim pečatima služili za eventualno uže datovanje pojedinih oblika.³³² Ono što se može zapaziti jeste vrlo brojna pojava žižaka kao grobnih priloga,³³³ njihova brojnost varira u odnosu na broj posuda i vrlo često se u ovim grobovima može naći samo žižak bez posude. Najbrojnije se javljaju žičci koji nose pečat FORTIS koji se vremenski datuju od Domicijana do Antonina Pija.³³⁴ Nalazi terakota javljaju se različito brojno. Veći je broj nekropola na kojima se one uopšte ne javljaju, ali isto tako postoje nekropole (Stobi) koje imaju repertoar prelepih figurica raznih božanstava i životinja, gde je njihovo mesto kao prilog u grobu primarno pa se često javljaju bez posuda. Neobičan je zoomorfni sud urađen u obliku ovna.³³⁵ Ovakve posude rađene u kalupu pokazuju odraz spretnosti i originalnosti svakog majstora. Na nekim nekropolama javljaju se tek sporadično, dok na nekim (Stobi, Demir Kapija, Stibera, Ohrid,

³³¹ Nikolić i Raičković 2008, 328.

³³² Korać 1995.

³³³ Za detaljnije o kultnoj nameni žižaka pogledati Crnobrnja 2006.

³³⁴ Krunic 2005, 60.

³³⁵ Jovanova i Mihailova 1997, 223.

Marvinci) su zastupljeni u daleko većem broju, pa bi se sa prostora provincije Makedonije mogle tražiti analogije za ovu posudu. Povezivanje sa Dionisom je logično ako se ima u vidu htonski karakter božanstva. Dionisov kult je karakterističan za rimski period prostora Trakije, gde se brojnije javlja. Na prostoru Dakije konstatovana je i pojava posude sa apliciranim medaljonom na kojem je predstavljen Sol u kvadrigama.³³⁶ Ovakvi predmeti i posude ipak se javljaju u mnogo manjem broju u grobovima tipa MKS I i II.

TEHNIKE IZRADE I UKRAŠAVANJA POSUDA

Kod tehnika izrade posuda razlikuju se izrada na vitlu, u kalupu i rukom rađene posude. Najčešća tehnika izrade u ovoje pomoću vitla. Kalup je korišćen samo za neke tipove zdela, a rukom je rađen jedan tip zdele, dva lonca i jedan tanjira.

Ukrašavanje posuda pečaćenjem najvećim brojem zastupljeno je na tanjirima i na zdelama i to na taj način što je unutrašnjost tanjira ukrašavana ili pečatom u obliku stilizovanog stopala (*planta pedis*) ili raznih rozeta i listova. Pečatiranje zdela izvedeno je ili na spoljnoj strani posude ili u njenoj unutrašnjosti. Tu mogu da se razlikuju samo pojedinačni pečati ili ponavljanje istog motiva i njime činjenje čitavog niza oko trbuha posude. Posebno je interesantna zdelica iz Drobete, koja je rađena od dobro prečišćene gline sive boje pečenja, iskošenog oboda i cilindričnog tela koje se lomi ka nisko postavljenoj stopi. Donji deo trbuha ukrašen je ornamentom izvedenim tehnikom pečatiranja. Ukrašenje se sastoji od rozeta koje su odvojene vertikalnim redovima štapića. Ova je posuda otkrivena u grobu zajedno sa bronzanom fibulom po kojoj je datovana u prvu polovinu II veka.³³⁷ Ne postoje bliže analogije za nju, pa se cela dekoracija pripisuje kreativnosti lokalnog majstora.

Zbog raznovrsnosti formi i motiva nejasno je pitanje porekla pečatnog ukrašavanja, kao i utvrđivanje radioničarskih centara i njihove hronologije, ali se ipak veliki radioničarski centri mogu pretpostaviti kao mesta na kojima je vršen i ovaj način ukrašavanja.

Ukrašavanje koje se izvodi barbotinom javlja se na nekoliko tipova zdela, lonaca i najčešće na peharima. Ovo je tehnika kada se na posudu nanosi sloj razmućene gline u vidu raznih motiva i ovakve posude se najbrojnije javljaju u Panoniji odakle verovatno i potiču da bi se

³³⁶ Popilian 1980, 30.

³³⁷ Benea-Tatulea 1975, 672.

krajem I i početkom II veka taj način ukrašavanja proširio i na druge provincije. Oslikavanje se javlja na svega par oblika pehara i jednom tipu lonca i nije najveštije izvedeno. Najčešće se javlja bojena i firnisovana površina koja svoje poreklo iz grčkih krajeva prenosi u severnoitalske radionice, a onda se preko njih širi u druge krajeve Carstva. U početku je bojenje rađeno da bi se sprečila poroznost posuda, kasnije je imalo funkciju dekoracije. Boje firnisa su različite, a zajednički im je metalni sjaj. Ukrašavanje spoljne površine gleđosanjem rađeno je iz istih razloga, a na ovim oblicima javlja se na par tipova zdela i krčaga. Upotreba olovne glazure bila je poznata u istočnim provincijama i najbrojnije se javlja na prostoru Balkana u III veku. U Panoniji se javlja u ranocarsko doba, kada je u pitanju gleđ svetlije, svetlo žute boje, dok je na primercima iz grobova MKS najčešće u pitanju maslinasto zelena boja.³³⁸

³³⁸ Cvjetićanin 2001, 11-12.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiziranjem priloga u grobovima tipa MKS mogu se izdvojiti nalazi koji su goreli zajedno sa pokojnikom na lomači od onih koji su naknadno prilagani. Tako su sa pokojnikom goreli odeća, delovi nošnje, nakit, novac i staklo. Delove nošnje i nakita predstavljaju pređice, dugmad, koštane i bronzane igle itd. Vrlo često na lomači su goreli drveni kovčežići od kojih su preostajali deformisani delovi bronzanih ili gvozdernih okova, drški i eksera. U samu grobnu raku nakon što bi bili položeni sakupljeni ostaci sa lomače bili bi polagani ostali predmeti, najčešće keramičke posude, žišci i balsamariji.

U ovom radu predstavljene su keramičke posude otkrivene u grobovima tipa Mala Kopašnica Sase sa nekropola sa prostora nekoliko provincija Rimskog carstva. Od tri varijante ove vrste grobova najčešće se javljaju etažni grobovi, koji su zastupljeni sa preko 65%. Tu spadaju i grobovi sa dva i tri etaža kao i sa različitom konstrukcijom iznad etaža (u vidu pokrivača izvedenog od dasaka, potom sa opekama koje su postavljene horizontalno ili na dve vode), ili sa različito izvedenim donjim etažom, konstrukcija od opeka, kamena ili keramičkih fragmenata. Druga varijanta po zastupljenosti je MKS I, odnosno obične grobne rake zapečenih strana. Ne bi trebalo zanemariti i veliki procenat neopredeljenih grobova usled njihove devastacije. Mali broj varijante MKS III, ukazuje na njihovu manju rasprostranjenost i kraći vek upotrebe, ali i na činjenicu da zbog plitkog ukopa često nisu pravilno evidentirani. Što se posuda kao priloga u ovim grobovima tiče, proporcionalno se javljaju u etažnim i u grobovima oblika obične rake, ali je evidentno da u grobovima sa tri etaža, ili sa nekom posebno izvedenom konstrukcijom ili nema uopšte keramike, ili ne pripadaju grupi posuda (u pitanju su terakote ili žišci). Pregled oblika grobova sa pojedinih nekropola dat je kako bi se dobila slika odnosa ukupnog broja grobova ovog tipa u odnosu na druge vrste sahranjivanja, a uziman je u obzir i odnos grobova koji su ovog tipa, a nisu imali priloge (14%), ili su imali priloge koji nisu od keramike (8%). Među keramičkim priložima javljaju se brojni oblici koji nisu posude. Sami prilozima su polagani u različite delove grobova. Kada su u pitanju grobovi etažnog tipa prilozima su najčešće u donjem etažu, potom na kraćim bočnim stranama, a na trećem mestu je polaganje priloga na dužim bočnim stranama. Odstupanje je vidljivo na nekropoli u Mursi gde su ostaci pokojnika uvek u donjem etažu, a prilozima su na gornjoj dužoj strani. Takođe, kadionice su vrlo retko

polagane u donji etaž., ali se u njemu najčešće nalaze krčazi i lonci. Tanjiri i zdele stavljeni su u uglove. Broj priloga u grobovima veoma varira od nekropole do nekropole. Neke (Duklja) imaju samo po jedan, eventualno dva priloga (keramičke posude), dok je na drugima prosek od tri do pet (Viminacijum, Skupi, Kunovec Breg). Ukupan broj priloga približno jednak, a kada se dodaju žišci i predmeti od stakla ta odstupanja su mnogo manja. Kod orijentacije ovih grobova javlja se odstupanje u odnosu na do sada iznete stavove u literaturi. Iako se razni autori saglašavaju da je najčešća orijentacija ovih grobova po glavnim stranama sveta sever – jug i istok – zapad, ipak je ne mali broj grobova koji imaju i orijentaciju jugoistok – severozapad i severozapad – jugoistok. I ovde ostaje određeni procenat grobova kojima se nije mogla utvrditi orijentacija usled razrušenosti. Potrebno je naglasiti da su ovi grobovi najverovatnije bili orijentisani u odnosu na neki reper koji je bio u njihovoj blizini u vreme funkcionisanja nekropole. Da li je u pitanju ustrina, put ili reka, različito je od grada do grada, čak i od nekropole do nekropole u okviru jednog grada (primer Viminacijuma). Grobovi na redove utvrđeni su na velikim gradskim nekropolama i sasvim sigurno su to prostori koji su unapred spremni za više sahrana.

Posude koje se javljaju kao prilozima mogu se podeliti u dve osnovne grupe: 1) oblici tj. tipovi namenski pravljeni za priloge; 2) posude koje su se u grobu našle u sekundarnoj upotrebi kao prilog, oblici koji se mnogo češće javljaju u ostalim kulturnim slojevima; 2a) posude iskorišćene u sekundarnoj upotrebi kao građevinski materijal od kojeg je zidan etaž groba, izvršeno pokrivanje etaža ili kremiranih kostiju.

Otkriveni Zanatski centar na prostoru viminacijumske nekropole Pećine je proizvodio manje od jedne trećine svih tipova konstatovanih u grobovima tipa MKS. Moguće je da se u okruženju i drugih nekropola koje nisu u potpunosti istražene otkriju zanatski centri namenski formirani za proizvodnju posuda polaganih u grobovima kako spaljenih tako i inhumiranih pokojnika. Jedan od oblika koji je sasvim sigurno namenski pravljen isključivo za prilog u grobovima je krčag (T.XV sl.br. 8) od srednje prečišćene gline crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje koja se otire. Ovaj oblik javlja se na svim istraživanim nekropolama, i za ovu varijantu je vezana i najčešća pojava tri krčaga u jednom grobu. Bojenje ovih krčaga imalo je više dekorativnu nego funkcionalnu ulogu. U najvećem broju slučajeva ta boja je vrlo nepostojana i lako se otire, a javljaju se i primerici

na kojima se ne nalaze tragovi boje. Još nekoliko tipova krčaga (T. br. XVI sl. br. 22,23,24) su načinjeni od gline istog sastava i za njih se pretpostavlja da su napravljeni isključivo kao prilozima u grobovima. Upravo se ti tipovi i javljaju u kombinaciji sa prethodnim. Hemijske analize pokazuju da temperatura pečenja ovih krčaga nije prelazila 850⁰C. Njihova vidljiva poroznost mogla bi se pripisati upravo velikoj namenskoj, ali ne preterano kvalitetnoj izradi. Zapremina krčaga se uklapa u rimske merne vrednosti, što opet ukazuje na izvesnu standardizaciju.

Kao oblik koji se najčešće javlja kao grobni prilog izdvajaju se tri tipa lonca. Svi su rađeni od peskovite gline, s tim da je jedan (T.VII sl.br.38) rađen od peskovite gline beličaste boje pečenja, najčešće u grobovima kremiranih pokojnika nađen u funkciji urne. Kod ovog tipa se razlikuju dve faze izrade sa obzirom na to kako je izvedeno rebro na trbuhu (oštro ili blago). U obe varijante to su užljebljeni lonci sa dve drške koji se u grobovima najčešće javljaju u kombinaciji sa žiškom priloženim na gornjem etažu. Druga dva tipa lonca se javljaju bez, sa jednom ili sa dve drške, obod im je isto užljebljen, a trbuh najollik sa nenaglašenim dnom (T.V sl.br. 2,3). Sledeći oblik priloga koji se može smatrati „namenski grobnim“ je balsamarijum. Iako je njegova geneza pretrpela velike promene, pre svega u odnosu na veličinu od vremena prve pojave (u helenizmu i ranom carstvu), ovde na Viminacijumu (u grobovima) su nalaženi veći primerci za koje ne stoji pretpostavka da su služili kao lakrimariji, nego pre kao toaletne boce. Konstatovani su u nekropolama u Stobima i na Viminacijumu. Karakteristično za njih je da na nekropolama na kojima su pronađeni ne spadaju u lokalne proizvode. Kao prilozima u grobovima MKS-a tipa javljaju se samo na prostoru južnog dela Balkana. I njihova zapremina se uklapa u rimske merne standarde.

Među prilozima koji se javljaju u grobovima i drugim slojevima, pre svega se izdvaja oblik lonca sa jednom drškom, loptastog tela i kratke kose ivice oboda. Podela ovih lonaca izvršena je u odnosu na njihovu visinu, tako da su primerci koji su manji od 9 cm, opredeljeni u pehare. I pored ove podele oni brojnošću nadmašuju sve ostale oblike pehara i lonaca (T. VI sl. br. 22, T. XIII sl. br. 13, 14). Javljaju se na svim istraživanim nekropolama na kojima su zastupljeni grobovi tipa MKS-a. Na nekima su čak i dominantni (Duklja i

Mala Kopašnica). Kada se javljaju u etažnim grobovima najčešće se nalaze na gornjem etažu.

Oblik koji je zastupljen u grobovima, ali brojnije u naseobinskim slojevima, jesu tipovi tanjira. Izuzetak predstavlja tip (T.IX sl.br.14) tanjira rađenog bez upotrebe vitla koji se javlja samo u grobovima (Mala Kopašnica, Viminacijum), ali ne i u naselju. Ostali tipovi su rađeni od srednje prečišćene gline, crvene boje pečenja i spoljne površine bojene tonovima crvene boje. Kvalitetnije su izrade od krčaga rađenih od iste vrste gline. Hemijske analize pokazuju da je temperatura pečenja kod ovih posuda prelazila 900⁰C. Potvrđeni su kao lokalni proizvod. Rađeni su najverovatnije po uzoru na oblike čiji su zidovi posuda tanji i elegantniji i koji su putem importa stigli iz Rajncaberna (Reinzabern) i drugih potvrđenih radioničkih centara za proizvodnju luksuzne keramike. Tanjiri su najčešće od svih priloga ukrašeni pečatnim ornamentom na dnu posude. Ornament može biti izveden u obliku raznih rozeta, lišća ili stopala (*planta pedis*).

Oblici koji su korišćeni za izgradnju zidova etaža ili za pokrivanje su amfore. Za pokrivanje su izlomljene na pola po dužini i onda su te velike površine iskorišćene kao krovni pokrivači, dok je u slučaju kada su delovi amfora iskorišćeni za izgradnju vršeno njihovo usitnjavanje i mešanje sa ostalim građevinskim materijalom. Ove pojave su vrlo retke. U svega nekoliko slučajeva je iskorišćeno i dno amfore kao poklopac urne (Viminacijum), a u jednom obod i vrat kao urna (Ilok). Delovi ovakvih amfora pripadaju oblicima koji su služili za transport vina. Mali broj otkrivenih primeraka ipak ne bi smeo da navede na zaključak da su one namenski birane, već pre da ukaže na dosetljivost o mogućnosti reciklaže.

Posude koje su analizirane nisu gorele zajedno sa kostima pokojnika niti je u njima vršeno neko kasnije paljenje. Samo u dva slučaja, oba puta je u pitanju kadionica, vide se tragovi gorenja u unutrašnjosti posude i u ta dva slučaja ostali su i ostaci organskog porekla u njima. Analizama je utvrđeno da su u prvom slučaju u pitanju žitarice i to ječam (Ilok), a u drugom orasi (Viminacijum). Ovo bi se pre moglo smatrati za izuzetak nego za pravilo. Kod žižaka je potpuno drugačiji odnos, skoro su svi sa tragovima gorenja, ali njihova uloga je time i opravdana.

Raniji autori iznosili su zaključke da su prilozi u grobovima ovog tipa istovetni u svim istraživanim nekropolama širom Carstva, ali tu bi ipak bilo potrebno izneti neke korekcije. Svakako je da su ti grobovi tipični za urbane nekropole i da verovatno predstavljaju spoj domorodačke i rimske prakse. Ipak na širokom prostoru na kome se javljaju grobovi tipa Mala Kopašnica – Sase, obitavaju razne etničke zajednice čiji se uticaj razlikuje od provincije do provincije.

Na nekim nekropolama na kojima je istražen velik broj grobova (Intercisa) vidljiv je potpun nedostatak nekih formi koje se na drugima (tanjiri) javljaju u velikom broju.

Kao najčešći prilog, uzimajući u obzir sav pregledani materijal (preko 8500 posuda) koji razvrstan u 11 funkcionalnih oblika i preko 220 tipova, varijantama su nazastupljenije zdele, potom slede lonci, a na trećem mestu su krčazi. Brojčano su pak, najzastupljeniji krčazi, potom lonci, a zdele tek na trećem mestu. Na ovakvu statistiku veliki uticaj je imao materijal sa viminacijumskih nekropola. Ovaj prostor je pružio i neke potpuno nove tipove za koje se bliže paralele nisu mogle naći, a sa obzirom da je potvrđen kao veliki radioničarski kompleks i uz rezultate dobijene hemijskim analizama ovi se tipovi mogu opredeliti kao njegovi sigurni proizvodi.

Isto tako, antropološke analize koje su urađene na nekim lokalitetima dovele su autore do zaključka da se pojava tri krčaga može vezati za pokojnika muškog pola. Ovaj podatak ne bi mogao da stoji sa pregledom najnovijeg materijala, kao i sa izvršenim novim analizama, a i u ovom slučaju velik je procenat ostataka koji nisu mogli biti polno opredeljeni. Pojava tri krčaga javlja se i kod inhumiranih pokojnika (čak i kod dece) tako da je potrebno taj prilog pre vezati za sam ritual, za želju onih koji ostaju da im pokojnik bude obezbeđen i posle smrti, nego za neki etnički momenat. Raspored tri krčaga u grobu nije uvek isti. Postoje grobovi gde su krčazi direktno spušteni u donji etaž pored kremiranih kostiju, kao i kombinacije sa odlaganjem krčaga po uglovima ili grupisanje na jednom mestu. Statistička analiza u ovom slučaju ne daje velike rezultate i jedino se može konstatovati da u slučaju pojave tri krčaga u 78% su u pitanju krčazi istog tipa. U ostalim procentima su kombinacije da su dva istog tipa (18%) ili sva tri različita. Grupisanje određenih formi ne može da se predstavi na nivou svih nekropola na kojima se javlja ovaj tip grobova, nego se mora rasčlanjivati na svaku nekropolu posebno. Čak i tada jedino što može da se isprati jeste

pojava da se krčazi često javljaju u kombinaciji sa balsamarijumima (bilo keramičkim ili staklenim) potom sa zdelama i onda sa loncima. Tanjiri se najčešće javljaju u kombinaciji sa zdelama, dok kadionice vrlo često idu kao jedine keramičke posude. Ostali prilozi kako keramički, tako i od drugih materijala ne igraju posebnu ulogu u odnosu na ukupan broj posuda. Žišci se javljaju u 82% ove grupe grobova i vrlo često bivaju jedini prilog. Kod njih je vidljivo zastupljen običaj da se odlažu na gornjem etažu.

Najveći deo posuda koje su ovde analizirane pripadaju lokalnim radioničarskim centrima nekropola na kojima su i otkriveni. Izuzetak od nekoliko luksuznih zdela i krčaga, pre se smatra izuzetkom koji potvrđuje pravilo da su u grob polagani proizvodi lokalnih majstora, a da se veća pažnja posvećivala samom činu kremacije, nego kasnijem ritualu polaganja ostataka i grobnih priloga. Posude su datovane čestim nalazima novca. Najveću raznolikost po pitanju datovanja pokazuju zdelice ukrašene barbotinskim ornamentom, koje se u Panoniji javljaju (od prvih flavijevaca) ranije nego u Gornjoj Meziji (od Nerve), u kojoj se potom i duže zadržavaju u upotrebi.

Izvršenim analizama na ovim uzorcima dobijeni su podaci o sastavu (kvalitetu) gline od koje su posude pravljene, odakle je ta sirovina nabavljena, na kojoj su temperaturi posude pečene, što je omogućilo da se potvrde neka zapažanja, a u budućnosti će omogućiti poređenje sa drugim uzorcima i mapiranje širenja pojedinih oblika, a time i pravce trgovine.

Analizirajući materijal iz grobova dolazi se do zaključka da se mnogi predmeti u grobovima mogu posmatrati kao deo pogrebne prakse i posebnog rituala koji će biti predmet našeg daljeg proučavanja. Ovaj rad predstavlja dobru osnovu u tom smeru jer je dao odgovore na ključna pitanja o poreklu posuda, genezi pojedinih oblika, distribuciji posuda, dužini trajanja ovih grobova i načinu prilaganja posuda u njih.

LITERATURA

- Ајдић 1973** — Р. Ајдић, Ниш, *Нишки зборник 1*, 1973., 33-45.
- Andritoiu 1979** — I. Andritoiu, Micia, *MCA*, 1979., 227-228.
- Babeş 1970** — M. Babeş, Zu den Bestattungen im nördlichen Flachgräberfeld von Romula, *Dacia XIV*, 1970., 167-206.
- Barkoczi, Erdelyi, Ferenczy... 1954** — L. Barkoczi, G. Erdelyi, E. Ferenczy & all, *Intercisa II*, Budapest 1954.
- Barzu 1973** — L. Barzu, Medias, *Continuitatea populatiei autohtone in Transilvania in IV-V*, 1973., 11 i d.
- Baum, Srejović 1960** — M. Baum, D. Srejović, Prvi rezultati ispitivanja rimske nekropole u Sasama, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, Tuzla 1960., 23-88.
- Baum, Srejović 1960** — M. Baum, D. Srejović, Novi rezultati ispitivanja rimske nekropole u Sasama, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne tom IV*, Tuzla 1960., 3-61.
- Benea , Tatulea 1975** — D. Benea, C. Tatulea, Morminte romane de incineratie de la Drobeta, *Apulum XIII*, 1975., 667-675.
- Benea 1997** — D. Benea, Études sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Mésie Inférieure, Timișoara 1997.
- Bernhard 1981** — H. Bernhard, Zur Diskussion um die Chronologie Rheinzaberner Relieftöpfer, *Germania 59*, Mainz am Rhein 1981., 79-93.
- Bezecky 1994b** — T. Bezecky, *Roman Amphora trade in Pannonia. La Pannonia e l'impero Romano*, Roma 1994., 155-177.
- Bjelajac 1990** — Lj. Bjelajac, *Terra sigillata u gornjoj Meziji*. Beograd 1990.
- Bjelajac 1996** — Lj. Bjelajac, *Amfore gornjo mezijskog Podunavlja*, Beograd 1996.
- Bogdanović 2010** — I. Bogdanović, Rezultati arheološko-geofizičkih istraživanja na lokalitetu kod Koraba (Istočna nekropola Viminacijuma), *Arheologija i prirodne nauke 5*, Beograd 2010., 83-99.
- Bojović 1977** — D. Bojović, *Rimska kermika Singidunuma*, Beograd 1977.
- Bonis 1942** — E. Bonis, *Die keserzeitliche Keramik von Pannonien (ausser der sigillaten)*, *Dissertationes Pannonicae*, ser. II no. 20, Budapest 1942.

- Bonis 1980** – E. Bonis, *Pottery, ARP, Zagreb 1980.*, 357-379.
- Brukner 1981** – O. Brukner, *Rimska keramika na jugoslovenskom delu provincije Panonije*, Beograd 1981.
- Brukner 1995b** – O. Brukner, *Rimska naselja i vile rustike*, Arheološka istraživanja duž auto puta kroz Srem, Novi Sad 1995., 136-180.
- Brukner, Dautova - Ruševljan & Milošević 1987** – O. Brukner, V. Dautova - Ruševljan & P. Milošević, *Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Panonije*, Novi Sad 1987.
- Brunšmid 1902** – J. Brunšmid, *Colonia Aurelia Cibalae, VHAD NS sv. VI*, Zagreb 1902., 117-166.
- Bulat 1977** – M. Bulat, Osijek, *Osiječki zbornik XIV*, Osijek 1977., 79-87.
- Bulat 1987** – M. Bulat, Nalazi terra sigillate na donjogradskom pristaništu u Osijeku 1961. godine, *OZ XVIII – XIX*, Osijek 1987., 37-76.
- Burger 1966** – A. Sz. Burger, *Kekesd, AE 93*, 1966/2, 254 i d.
- Cambi 2002** – N. Cambi, *Antika*. Zagreb 2002.
- Cermanović - Kuzmanović 1967** – A. Cermanović-Kuzmanović, Rezultati arheoloških istraživanja na području municijuma S...kod Pljevalja – Selo Komini, *Materijali ADJ IV*, 1967., 77-83.
- Cermanović-Kuzmanović, D. Srejović, Marković 1964** – A. Cermanović-Kuzmanović, D. Srejović, Č. Marković, Komini, *AP 6*, 1964, 105; *AP 7*, 1965, 144-146; *AP 8*, 1966, 115-116; *AP 9*, 1967, 113-115, *AP 14*, Beograd 1972, 72-73.
- Cermanović-Kuzmanović, Velimirović-Žižić, D. Srejović 1975** – A. Cermanović-Kuzmanović, O. Velimirović-Žižić, D. Srejović, *Antička Duklja, nekropole*, Cetinje 1975.
- Crnobrnja 2006** – A. Crnobrnja, *Kulturna namena rimskih žižaka u Gornjoj Meziji*, Beograd 2006.
- Cvjetičanin 2001** – T. Cvjetičanin, *Gledosana keramika Gornje Mezije*, Beograd 2001.
- Цуњак, Марковић-Николић 1997** – М.Цуњак, Љ. Марковић-Николић, *Античке и средњовековне некрополе Смедерева*, Смедерево 1997.
- Čremošnik 1930** – G. Čremošnik, *Stup, GZM XLII*, 1930., 211-225.

- Dautova-Ruševljan & O. Brukner 1992** – V. Dautova-Ruševljan & O. Brukner, *Gomolava – rimski period*, Novi Sad 1992.
- Déchelette 1904** – J. Déchelette, *Les vases céramique ornés de la Gaule Romaine*, Paris 1904.
- Demo 1980** – Ž. Demo, Kunovec Breg, *AP 21*, 1979, 79 – 82; *AP 22*, Beograd 1980., 76-77.
- Demo 1980** – Ž. Demo, Kunovec Breg, *Podravski zbornik*, Koprivnica 1982., 279-327.
- Dragendorf 1895** – H. Dragendorf, Terra Sigillata. *BJ 96/97*, 18-155.
- Dorđević 2007** – M. Dorđević, *Arheološka nalazišta rimskog perioda u Vojvodini*, Beograd 2007.
- Ettlinger - Simonett** – E. Ettlinger - Ch. Simonett, *Römische Keramik aus dem Schutthügel von Vindonissa*, Basel 1952., 22.
- Fiala 1895** – F. Fiala, Rogatica, *GZM VII*, 1895., 199 i d.
- Fidanovski 1990** – S. Fidanovski, *Rimska keramika iz Ulpijane*, Beograd 1990.
- Floca 1941** – O. Floca, Zlatna, *Sargetia II*, 194.1, 91 i d.
- Floca 1965** – O. Floca, Činčeš, *AMN II*, 1965., 163-193.
- Gabler 1986** – D. Gabler, Terra Sigillata im Töpferviertel von Poetovio, *Aves 37*, 129-168.
- Garašanin 1968** – M. Garašanin, Razmatranja o nekropolama Mala kopašnica – Sase, *Godišnjak VI*, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 4, Sarajevo 1968.
- Garašanin, Vasić. Marjanović-Vujović 1984** – M. Garašanin, M. Vasić, G. Marjanović-Vujović, Trajanov most – Castrum Pontes, *Đerdapske sveske II*, Beograd 1984., 25-84.
- Гетов 1999** - Л. Гетов, Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I-IV), *Археология XII/1*, София 1999., 1-9.
- Golubović 1998** – S. Golubović, Graves of the Mala Kopašnica –Sase Type at the Viminacium Cemetery from an Aspect of their Ethnic Origin, The Thracian world at the crossroads of civilizations, Volume 2, Tulcea 1998., 245-260.
- Göricke-Lukić 2000** – H. Göricke – Lukić, *Sjeveroistočna nekropola rimske Murse*, Zagreb – Osijek 2000.
- Gregl 1989** – Z. Gregl, *Rimskodobna nekropola Zagreb – Stenjevec*, Zagreb 1989.

- Gregl 1997** – Z. Gregl, *Rimske nekropole sjeverne Hrvatske*, Zagreb 1997.
- Hayes 1972** – J.W. Hayes, *Late Roman Pottery*, 1972.
- Hesberg 1998** – H. von Hesberg, Bestattungssite und kulturelle Identität: Grabanlagen und Grabbeigaben der fruhen romischen Kaiserzeit in Italien und den Nordwest-Provinzen, *Xantener Berichte* 7, Koln 1998., 27.
- Hilgers 1969** – W. Hilgers, *Lateinsche Gefässnamen, Bezeichnungen, Funktion, und Form Römischer Gefäse nach den antiken Schrifguellen*, Düsseldorf 1969.
- Horedt 1979** – K. Horedt, Moresti, *Moresti*, 1979., 54 i d.
- Horvat 1997** – J. Horvat, *Sermin, Prezgodovinska in zgodnjjerimska naselbina v seveozahodni Istri*, Ljubljana 1997.
- Iskra-Janošić 1988** – I. Iskra-Janošić, *Terra sigillata iz Vinkovaca*, Katalog izložbe, Vinkovci 1988.
- Iskra-Janošić 1995** – I. Iskra-Janošić, Zaštitna arheološka istraživanja u 1994. god., *GOMHV* 12, 1995.
- Iskra-Janošić 1996** – I. Iskra-Janošić, Istočno keramičarsko središte u svijetlu novih nalaza, *ARR* 12, Budapest 1996., 141-149.
- Ivanišević & Nikolić-Đorđević 1997** – V. Ivanišević & S. Nikolić-Đorđević, Novi tragovi antičkih fortifikacija u Singidinumu – lokalitet Knez Mihajlova 30, *Singidunum* 1, Beograd 1997., 65-148.
- Jelinčić 2003** – K. Jelinčić, Rimska keramika iz Iloka. *Pril. Inst. Arheol.* 20, Zagreb 2003., 79-88.
- Jovanova & Mihailova 1997** – Л. Јованова и Д. Михаилова. Скупи – источна некропола – истраживања 1994. године, *Macedoniae acta archaeologica* 15, Скопје 1997., 203-249.
- Jovanović 1984** – A. Jovanović, *Rimske nekropole na teritoriji Jugoslavije*, Beograd 1984.
- Jovanović - A. Jovanović**, Romanization and ethnic elements in burial practice in the southern part of Pannonia Inferior and Moesia Superior, u: ed. John Pearce, *Burial, Society and Context in the Roman World*, Oxford 2000, 204-214.
- Kaba 1976** – M. Kaba, Budimpešta, *Budapest Regisegei XXIV*, Budapest 1976., 395, sl. 318-326.

- Kellner 1961** – H. J. Kellner, Zur Sigillata – Töpferei von Westerndorf, *Bvbl* 26, München 1961., 165-203.
- Keßler 1930** – P. T. Keßler, Eine neuartige Grabanlage der Latène-Zeit in Wallertheim, Rheinhessen, *Mainzer Zeitschrift* XXIV/XXV, 1929/1930., 125-133.
- Kiss 1946/48** – K. Kiss, *A westerndorfi sigillata gyar. AE*, Budapest 1946-48., 232-274.
- Korać 1995** – M. Korać, *Žišci sa teritorije Viminacijuma*, doktorska teza u rukopisu, Beograd 1995.
- Korać i Golubović 2009** – M. Korać i S. Golubović, *Viminacium, Više grobalja tom 2*, Beograd 2009.
- Kopačević 2002** – Д. Коракевиќ, *Скуну, градска територија*, Скопје 2002.
- Kosorić -Todorović 1962** – M. Kosorić-J. Todorović, Žuto Brdo, *Starinar XIII-XIV*, Beograd 1962-63/1965., 271-272.
- Košćević & Makjanić 1986/87** – R. Koščević i R. Makjanić, Antički tumuli kod Velike Gorice i nova opažanja o panonskoj radionici glazirane keramike. *Pril. Inst. Arheol.* 3-4, Zagreb 1986-87., 25-70.
- Kreković 1998** – E. Kreković, *Römische keramik aus Gerulata*, Bratislava 1998.
- Krunić 2005** – S. Krunić Pregled antičkih svetilji Singidunuma, *Singidunum* 4, Beograd 2005., 45-104.
- Kujundžić 1981** – Z. Kujundžić, Ptuj, *VS* 23, 1981., 256-257.
- Macrea, Protase 1959** – M. Macrea, D. Protase, Şantierul Alba şi împrejurimi, *MCA* V, 1959., 435-452.
- Manojlović 1967** – M. Manojlović, Beška, *AP* 9, 1967, 113; *AP* 10, 1968, 146-47; *AP* 14, 1972, 94-95; *AP* 15, 1973., 70-71.
- Marjanski-Manojlović 1987** – M. Marijanski-Manojlović, *Rimska nekropola kod Beške u Sremu*, Novi Sad 1987.
- Marjanović 1963** – G. Marjanović, Kosovska, Kondina i Vlajkovićeva ul. – rimska nekropola, *Arheološki pregled* 5, Beograd 1963.
- Mikl-Curk 1976** – I. Mikl-Curk, Terra sigillata iz emonskih grobišč. *Arh.vest.* 30, Ljubljana 1979., 339-371.
- Mikl - Curk 1979** – I. Mikl - Curk, Ptuj, *VS* 22, 1979., 293.

- Mikl- Curk 1987** — I. Mikl-Curk, *Rimska lončena posoda na Slovenskem*, Ljubljana, 1987.
- Mikulčić 1970** — I. Mikulčić, Skoplje, *AP 12*, 1970, 124-131; *AP 13*, Beograd 1971., 43-45.
- Mikulčić 1973** — I. Mikulčić, Stobi, *Studies I*, Skopje 1973., 61-95.
- Mikulčić 1973/74** — I. Mikulčić, Matka, *Starinar XXIV–XXV*, Beograd 1973/74/1975, 93.
- Mikulčić 2003** — И. Микулчић – *Стоби антички град*, Скопје 2003.
- Mlakar 1970** — Š. Mlakar, Pula, *HA I/2*, 1970., 5-16.
- Mócsy 1954** — A. Mócsy, Sombathelu, *AE 81*, 1954., 190 i d.
- Mócsy 1970** — A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*, Budapest, 1970.
- Mócsy 1974** — A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, London & Boston 1974.
- Munsell 1975** – *Munsell Soil Color Charts*, Baltimore, Maryland 1975.
- Nagy 1931** — L. Nagy, Budimpešta, *Germania XV*, 1931., 262.
- Nikolić-Đorđević 2000** — S. Nikolić – Đorđević, *Antička keramika Singidunuma, Singidunum 2*, Beograd 2000., 11-245.
- Nikolić, Raičković 2008** – S. Nikolić, A. Raičković, *Ceramic balsamaria – bottles: the Example of Viminacium, Старинар LVI*, Beograd 2008., 327-337.
- Nikolić, Raičković 2009** – S. Nikolić, A. Raičković, *Prosopomorphic vessels from Moesia Superior, Старинар LVIII*, Beograd 2009., 135-153.
- Oswald & Pryce 1966** — F. Oswald & T.D. Pryce, *An Introduction to the Study of Terra Sigillata*, London 1920, reprint 1966.
- Ožanić 1998** — I. Ožanić, *Gradina Osječenica – antičko razdoblje. OA 22*, Zagreb 1998., 27-80.
- Peacock & Williams 1986** — D. P. S. Peacock & D. F. Williams, *Amforae and the Roman economy*, London - New York 1986.
- Pavlović 1969** — S. Pavlović, Mačvanska Mitrovic, *AP 11*, Beograd 1969., 197-198.
- Pavlović 1980** — S. Pavlović, Mačvanska Mitrovica, *Sirmium XII*, 1980.
- Petolescu-Onea 1973** — C. Petolescu – O. Onea, Sučidava, *MCA X*, 1973., 125-140.
- Petrovsky 1979** — R. Petrovski, Tibiskum, *Banatica V*, 1979., 201-213.
- Petru 1958** — P. Petru, Bobovik, *AV IX – X*, 1958-59., 13.

- Petru 1969** — P. Petru, Ribnica, *Rasprave SAZU VI*, 1969., 20-30.
- Petru 1972** — S. Petru, *Emonske nekropole*, Ljubljana 1972.
- Petru 1986** — P. Petru, Pokus časovne rasporeditve lončenine iz rimskih grobov na Dolenjskem in Posavju, *Rasprave SAZU VI*, Ljubljana 1969.
- Petru -Valič 1958** — P. Petru-A.Valič, Bobovik, *AV IX – X*, Beograd 1958-59., 133-172.
- Pernička 1966** — R. M. Pernička, *Die keramik in der ältere römischen kaiserzeit in Mahren*, Brno 1966.
- Пешић 2005** — J. Пешић, Грнчарија са некрополе у Малој Копашници ископавања 1960-1964, *Лесковачки зборник XLV*, Лесковац 2005., 37-83.
- Plesničar-Gec 1972** — Lj. Plesničar-Gec, *Severno emonsko grobišče*, Kat. in monogr. 8, Ljubljana 1977.
- Plesničar-Gec 1977** — Lj. Plesničar-Gec, *Keramika emonskih nekropol*, Ljubljana 1977.
- Plesničar-Gec 1990** — Lj. Plesničar-Gec, The production of thin – walled pottery at Poetovio: New evidence, *RCRF acta XXVII/XXVIII*, In Agro Ravracense, 1990., 149-154.
- Póczy 1956** — K. Póczy, Der Einfluss der spätitalische Sigillata Werkstätten auf die Pannonischen Prunkgefäßen. *AAH XI*, Budapest 1956.
- Póczy, Zsidi 1992** — K. Póczy, P. Zsidi, *Römische keramik in Aquincum*, Budapest 1992.
- Popilian 1976** — G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova 1976.
- Popilian 1980** — G. Popilian, *Necropola daco-romana de la Locusteni*, Craiova 1980.
- Pop-Lazić 2002** — S. Pop-Lazić, Antičke nekropole Singidunuma, *Singidunum 3*, Beograd 2002., 7-100.
- Protese-Macrea 1959** — D. Protese -M. Macrea, Alba Julia, *MCA V*, 1959., 363-371; *MCA VIII*, 1962., 485-492.
- Protese 1971** — D. Protese, *Riturile funerare la Daci și Daco-Romani*, București, 1971.,
- Raičković 2007** — A. Raičković, *Keramičke posude zanatskog centra iz Vimincijuma*, Beograd 2007.
- Raičković 2010** — A. Raičković, Rezultati istraživanja jugozapadnog dela lokaliteta Pirivoj (Viminacijum), *Arheologija i prirodne nauke 5*, Beograd 2010., 7-56.
- Рецић 2008** — С. Рецић, Извештај о археолошким истраживањима локалитета Пиривој, Археолошки преглед 2/3, Београд 2008., 59-61.

- Rusu 1979** – A. Rusu, Muncelu-Brad, *MCA*, 1979., 219-223.
- Rusu – Macrea 1961**– A. Rusu – M. Macrea, Moigrad, *MCA VII*, 1961., 363-371; *MCA VIII*, 1962, 485 - 492.
- Ružić & Valtorić 1889** – M.Ružić, M. Valtrović, Banjica, *Starinar VI/3*, Beograd 1889., 85-90.
- Sagy 1954** – K. Sagy, Szony, *Intercisa I*, Budapest 1954., 110.
- Sagy 1954** – K. Sagy, Dunapentela, *Intercisa I*, Budapest 1954., 61-123.
- Sanei 1981** – S. Sanei, Barbos, *Civilizitia romana la est de Carpati si romanitatea pe teritoriul Moldavei*, Iasi 1981., 68 i d.
- Schucany & ostali 1999** - *Römische Keramik in der Schweiz*. (urednici: C. Schucany, S Martin, Kilcher, L. Berger, D.Paunier), Basel 1999.
- Simić 1997** – Z. Simić, Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja na prostoru jugoistočne nekropole Singidunuma, *Singidunum I*, Beograd 1997., 21-56.
- Sokolovska 1978** – V.Sokolovska, Demir kapija, *MAA 4*, 1978., 93.
- Srejović 1962** – D. Srejović, Gračanica, *Starinar XIII–XIV*, Beograd 1962-63/1965., 71.
- Srejović 1962** – D. Srejović, Ispitivanje rimske nekropole u Sasama 1961-1962., *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, Tuzla 1962., 7-48a.
- Srejović 1965** – D. Srejović, Rimske nekropole ranog carstva u Jugoslaviji, *Starinar XIII–XIV*, Beograd 1965., 49-85.
- Srejović, Baum 1959** – D. Srejović, M. Baum, Sase, *Članci i građa III*, 1959., 23-54; *IV*, 1960., 3-31; *VI*, 1965., 7-49.
- Sultov 1985** – B.Sultov, *Ceramic production on the territory of Nicopolis ad Istrum (II-nd – IV-th century)*, Sofia 1985.
- Šaranović-Svetek 1971** – V. Šaranović- Svetek, Terra sigillata s pečatima u arheološkoj zbirci vinkovačkog muzeja, *Starinar XXII*, Beograd 1971., 168-178.
- Tayers 1999** – P. Tayers, *Roman Pottery in Britain*, London & New York 1999.
- Topal 1981** – J. Topal, Matrica, *AE 108/1*, Budapest 1981., 70-77.
- Topal 1993** – J. Topal, *Roman cemeteries of Aquincum, Pannonia*, Budapest 1993.

- Topal 2000** – J. Topál, The connection between funerary rites and ethnic groups in the cemeteries of north-eastern Pannonia, 197-203. In: *Burial, Society and Context in the Roman World*/ed. John Pearce, Martin Millett and Manuela Struck, Oxford, 2000.
- Toynbee 1971** – J.M.C. Toynbee, *Death and Burial in the Roman World*, London 1971.
- Veličković 1964** – M. Veličković, Guberevac, *ZRNM IV*, Beograd 1964., 129 i d.
- Vičić 1993** – B. Vičić, Zgdonjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani, Gornji trg 15, *AV 44*, Ljubljana 1993., 153-201.
- Vičić 1994** – B. Vičić, Zgdonjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani, Gornji trg 15, *Aves 45*, Ljubljana 1994., 25.
- Vikić – Belančić 1960** – B. Vikić – Belančić, Obilježja i kronologija grobova novootkrivene antikne nekropole u Držičevoj ulici u Zagrebu. *Iz starog i novog Zagreba II*, Zagreb 1960., 29-45.
- Vikić – Belančić 1962/1963** – B. Vikić – Belančić, Neka obilježja ranocarske keramike u jugozapadnoj Panoniji, *Starinar NS 13-14*, Beograd 1962/1963.
- Vučković -Todorović 1961** – D. Vučković -Todorović, Demir kapija, *Starinar XII*, Beograd 1961., 240-242.
- Vučković -Todorović 1968** – D. Vučković -Todorović, Porečka reka, *AP 10*, Beograd 1968., 71.
- Vučković -Todorović 1968** – D. Vučković -Todorović, Prahovo, *Limes I*, Beograd 1960., 139.
- Wezolowsky 1973** – A. B. Weyolowsky, Stobi, *Studies in the Antiquities of Stobi*, 1973, 97-143.
- Wiewegh 2001** – Z. Wiewegh, Rimska keramika iz Siska s lokaliteta “Kovnica”, *OA 25*, Zagreb 2001., 89-149.
- Zotović 1960** – Lj. Zotović, Mala Kopašnica, *AP 2*, 1960, 123; *AP 4*, 1962, 221; *AP 6*, 1964., 106.
- Zotović 1967** – Lj. Zotović, Некрополе спалених покојника на територији Горње Мезије, *Лесковачки зборник VII*, Лесковац 1967., 19-29.
- Zotović 1968** – Lj. Zotović, Mala Kopašnica, *Лесковачки зборник VIII*, Лесковац 1968., 19 i d.

- Zotović 1968/9** – Lj. Zotović , Boljetin , *AP 10*, 1968, 84 – 85; *AP 11*, 1969., 114 – 119.
- Zotović 1968** – Lj. Zotović, Niš, *Лесковачки зборник VIII*, Лесковац 1968., 27.
- Zotović 1968** – Lj. Zotović, Velika Grabovica, *Лесковачки зборник VIII*, Лесковац 1968., 24.
- Zotović 1973** – Lj. Zotović, Niš, *Niški zbornik 1*, 1973., 46.
- Zotović 1973** – Lj. Zotović , Kostolac, *AP 15*, 1973., 44 – 48.
- Zotović 1984** – Lj. Zotović, *Prilog problemu etničke pripadnosti grobova tipa Mala Kopašnica Sase*, Simpozijum Duhovna kultura Ilira, Herceg Novi, Sarajevo 1984., 166.
- Zotović 1986** – Lj. Zotović, Južne nekropole Viminacija i pogrebni obredi, *Viminacium 1*, Požarevac 1986., 41-60.
- Zotović, Jordović 1990** – Lj. Zotović, Č. Jordović, *Viminacium – Nekropola Više grobalja*, Beograd 1991.
- Zotović i Petrović 1967** – Lj. Zotović i N. Petrović, Boljetin , *AP 9*, Beograd 1967., 70- 71.
- Zotović 2002** – R. Zotović, *Population and Economy of the Eastern Part of the Roman Province of Dalmatia*, BAR International Series 1060, 2002., 39.

Popis skraćenica

AMC	Acta musei Cibalensis, Vinkovci
AAH	Acta Archaeologica Academiae scientarum Hungaricae, Budapest
AE	Archaeologiai Értesítő, Budapest
AH	Archaeologia Hungarica, Budapest
AI	Archaeologia Yugoslavica, Beograd
AMN	Acta Musei Napocesis, Cluj-Napoca
AP	Arheološki pregled, Beograd
ARP	Lengyel & Radan (urednici) <i>The archeaology of Roman Pannonia</i> , University Press of Kentucky & Akadémiai Kiadó, Budapest
ARR	Arheološki radovi i rasprave, Zagreb
AV	Aheološki vestnik, Ljubljana

BJ	Bonner Jahrbücher, Bonn
Bvbl	Bayerische vorgeschichts – Blätter, München
BudReg	Budapest Régisegei, Budapest
GOMHV	Godišnjak Ogranke Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
Izdanja HAD-a	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb
Materijali SADJ	Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije, Beograd
MCA	Materiale si Cercetari Arheologice, Bucuresti
OHAD	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb
OA	Opvscvla archaeologica, Zagreb
OZ	Osječki zbornik, Osijek
Pril. Inst. Arheol.	Prilozi instituta za arheologiju, Zagreb
RCRF	Rei cretarie romanae fautores
RE	Pauly - Wisowa, Real Encyklopädie der classishen Altertumwishenschaft
VHAD (VAMZ)	Vjesnik hrvatskog arheološkog društva (Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu), Zagreb
VS	Varstvo spomenikov, Ljubljana
ZRNM	Zbornik radova Narodnog muzeja, Beograd

BIOGRAFIJA

Angelina, Tomislava, Raičković, rođena je 12. aprila 1972. godine u Somboru gde je završila osnovnu i srednju školu. Diplomirala je na smeru za klasičnu arheologiju kod prof. Aleksandra Jovanovića sa temom Figuralne perle, a krajem 2005. godine odbranila je i magistarsku tezu kod dr M. Vujovića sa nazivom Keramičke posude iz Zanatskog centra sa Viminacijuma.

Od 1995. godine uključena je u poslove oko obrade keramičkog materijala, prvo na Beogradskoj tvrđavi sa lokaliteta Kaluđerske livade, potom na lokalitetu Medijana kod Niša, a od 1997. godine i na obradi keramičkog materijala i sređivanju dokumentacije na lokalitetu Viminacijum. Učestvovala je i na nekoliko arheoloških istraživanja (Rokovci u Somboru, Donji grad na Beogradskoj tvrđavi...), kao i na više međunarodnih arheoloških konferencija (ROMECC, RCRF, EMAC, ILA), a svoje radove publikuje u nekoliko časopisa (Starinar, Arheologija i prirodne nauke, Acta RCRF...).

Od novembra 2002. godine zaposlena je u Arheološkom institutu u Beogradu.

Služi se mađarskim, engleskim i nemačkim jezikom.

Karta 1 – Provincije Rimskog carstva

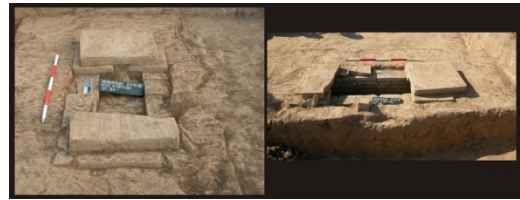
1

2

3

4

5

6

Slika 1 – Najčešće varijante grobova tipa MKS

Obična grobna raka zapečenih strana (1);

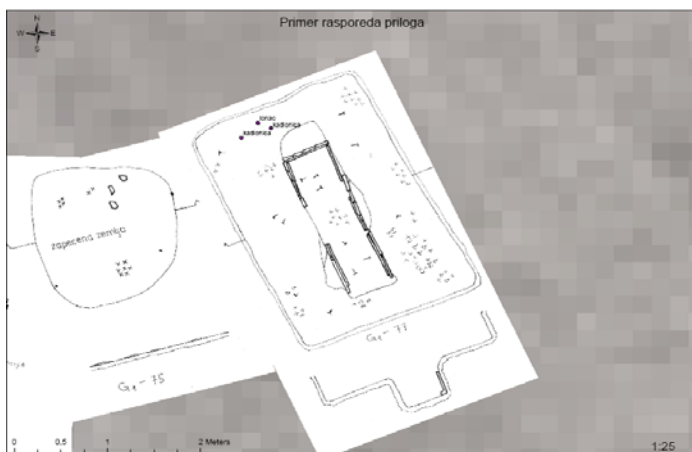
Etažni grob (2): -više etažni grob (3)

-ozidan i pokriven (4)

- sa pokrivačem od amfora (5)

Plitka jama (6)

Slika 2 – Raspored priloga u grobu i njihova količina

4

7

8

9

10

11

Slika 3 – Aero snimak sa lokacijama na kojima su na Viminacijumu konstatovani grobovi tipa MKS u poslednjih pet godina istraživanja

Slika. 4 – Mikroskopski prikaz tankog preseka dve glavne grupe i podrupa krupnozrne: a) sitnozrni uzorak (slabo upakovan “homogenkvarc-liskun”); b) sitnozrna (kvarcne komponente sa oštrim ivicama); c) krupnozrnast (gusto upakovan “ sa hijatusom sa metamorfnim stenama”); d) krupnozrnast (najmanja granulometrijska klasa za zaobljenim ivicama: K-feldspat i kvarc); e) podgrupa sa primesama od puževa (gusto upakovan “hijatus, školjke-kvarc”) f) primer vrste puža koji je u primesama

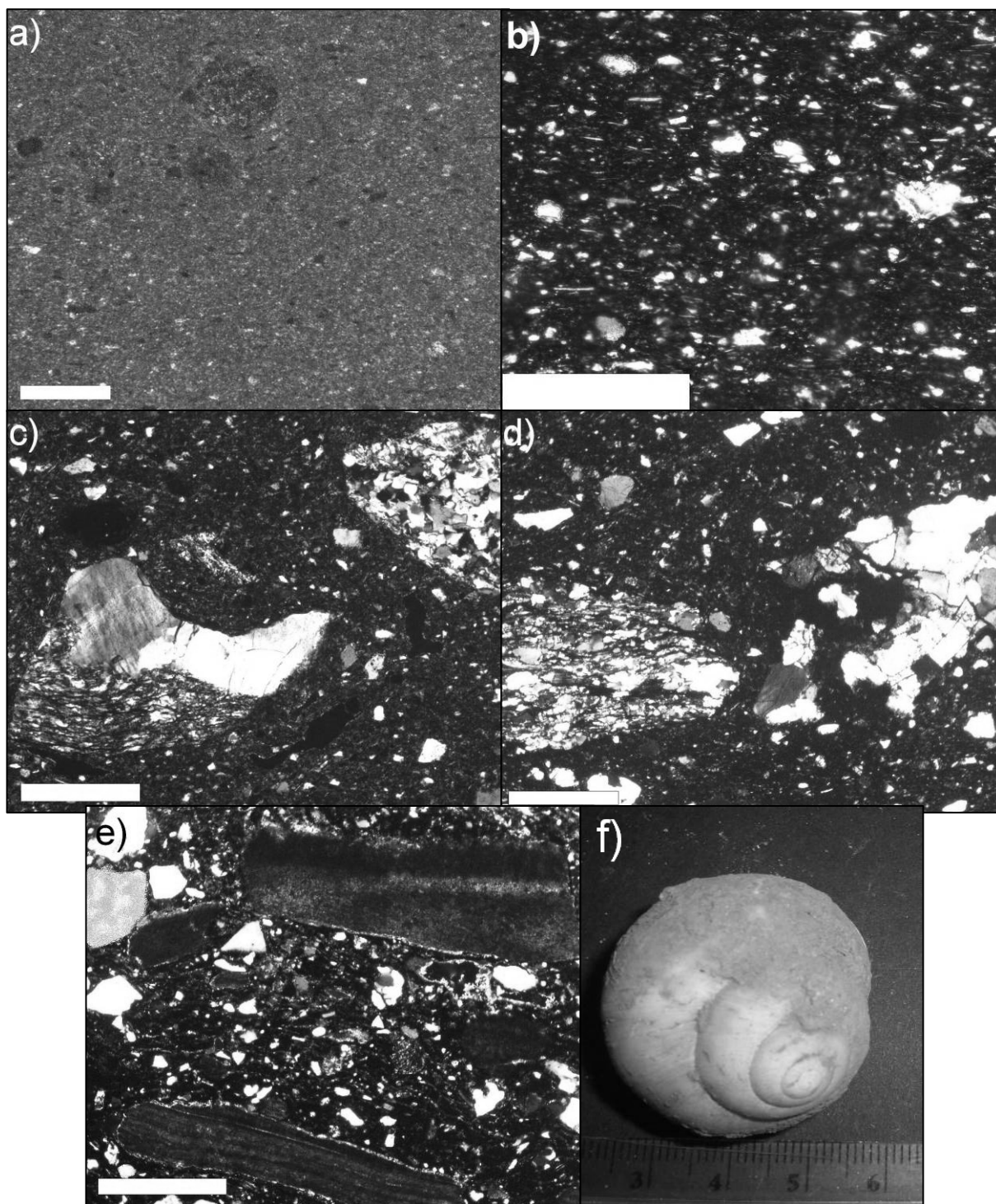

Tabela 2 – Minerološki sastav keramičkih fragmenta, po PXRD analizama

Legenda: /- nedostaje, tr- tragovi, X- prepoznatljiv, XX- ne preterano čest, XXX-u izobilju; XXXX- dominira, QZ- kvarc, PL- Plagioklasi, K-FLD K-feldspat, Mus- Moskovit, Cal- kalcit, PX- piroksen, Geh- gehlenite, Ox- hematit-magnetit, Am. M. - amorfni materijal, Ser- sericit

Sample	Qz	Pl	K fld	Mus	Cal	Px	Geh	Ox	Am. m.	Ser
<i>Sitnozrnasti</i>										
1	XXXX	XX	/	X	/	X	/	tr	/	/
2	XXXX	XX	tr	tr	/	tr	/	/	X	/
3	XXXX	XX	/	XX	XXX	/	/	/	X	/
5	XXXX	X	/	X	/	/	/	tr	/	/
6	XXXX	XX	tr	X	/	X	/	tr	/	/
7	XXXX	XXX	/	XXX	/	XX	/	X	/	/
11	XXXX	XX	/	XX	XX	tr	/	/	tr	/
12	XXXX	XX	tr	tr	/	XX	/	/	/	/
14	XXXX	X	tr	/	/	tr	tr	tr	tr	/
16	XXXX	XX	tr	/	/	X	/	/	tr	/
18	XXXX	XX	tr	/	X	X	/	/	tr	/
20	XXXX	X	tr	/	/	tr	/	/	tr	/
24	XXXX	XX	/	XX	tr	/	/	/	tr	/
26	XXXX	XX	tr	/	/	tr	/	X	tr	/
28	XXXX	XX	/	XX	X	/	/	/	/	/
30	XXXX	XX	tr	X	/	tr	/	/	tr	/
31	XXXX	X	/	X	/	tr	/	/	X	/
32	XXXX	X	/	/	XX	/	XX	X	X	/
34	XXXX	XXX	/	X	X	/	/	tr	/	/
35	XXXX	XX	/	X	XX	X	/	/	/	X
36	XXXX	XX	/	X	/	XX	/	tr	tr	/
37	XXXX	XX	/	X	X	X	/	tr	/	/
39	XXXX	XX	tr	tr	X	X	/	X	tr	/
40	XXXX	XX	/	XX	XXX	/	/	X	tr	tr
42	XXXX	X	tr	/	/	tr	/	X	/	/
44	XXXX	XX	tr	/	XX	/	XX	X	tr	/
45	XXXX	X	tr	X	tr	/	tr	tr	tr	/
47	XXXX	XX	/	X	/	tr	/	/	/	/
48	XXXX	X	/	tr	tr	/	tr	tr	/	/
51	XXXX	XXX	/	/	/	X	/	tr	X	/
52	XXXX	XX	tr	X	/	X	/	X	X	/
55	XXXX	XX	/	X	/	tr	/	tr	/	/
59	XXXX	XXX	tr	tr	XX	X	X	tr	X	/
60	XXXX	XX	X	/	/	XX	/	X	tr	/
<i>Krupnozrnasti</i>										
8	XXXX	XX	/	/	/	X	/	/	/	/
10	XXXX	tr	/	/	/	tr	/	/	tr	/
13	XXXX	X	/	X	/	tr	/	/	tr	/
15	XXXX	XX	/	XX	XXX	X	/	/	/	/
21	XXXX	XXX	/	X	/	/	/	/	/	tr
25	XXXX	X	X	/	/	/	/	/	/	/
27	XXXX	XX	tr	tr	/	tr	/	/	/	/
29	XXXX	XX	tr	/	/	tr	/	/	tr	/
33	XXXX	XX	tr	/	/	X	/	/	/	/
43	XXXX	XXX	/	tr	/	tr	/	/	/	/
49	XXXX	XX	X	X	XX	/	/	tr	/	/
53	XXXX	XXX	/	tr	tr	X	/	/	/	/
56	XXXX	XX	X	/	/	tr	/	/	X	/
57	XXXX	X	/	X	/	/	/	/	/	/
<i>Singlovi</i>										
4	XXX	X	/	tr	XXXX	/	/	tr	X	/
9	XXX	tr	/	X	XXXX	/	tr	/	tr	/
17	XXXX	X	/	/	XXX	/	XX	/	tr	/
23	XXXX	tr	/	tr	/	/	/	/	/	/
38	XXXX	XXX	X	X	tr	X	/	XX	X	/
41	XXXX	tr	/	tr	/	tr	/	tr	tr	/
46	XXXX	XXX	X	tr	/	XXX	/	X	/	/
<i>Gastropodi</i>										
22	XXXX	XX	/	tr	XXX	/	tr	/	tr	tr
50	XXXX	XX	/	tr	X	/	/	/	/	/
58	XXXX	XX	/	tr	XXX	/	/	/	/	/
<i>Uzorci peći</i>										
I	XXXX	XXX	/	X	/	/	/	/	/	tr
II	XXX	XX	XX	/	/	X	/	/	/	/
III	XXX	X	X	X	/	/	/	/	/	/
IV	XXXX	XXX	XX	X	/	tr	/	/	/	/
V	XXX	X	X	X	/	/	/	/	/	X
VI	XXXX	XXX	X	/	/	/	/	/	/	/
VII	XXX	XXX	XXX	/	/	X	/	/	/	/
VIII	XXX	X	XX	/	/	tr	/	/	/	/

Tabela 3 - mineraloški sastav uzoraka gline, po PXRd analizama

Legenda: /- nedostaje, tr- tragovi, X- prepoznatljiv, XX- ne preterano čest, XXX-u izobilju;
 XXXX- dominira, Qz- kvarc, Pl- Plagioklasi, K-Fld K-feldspat, Mus- Moskovit, Cal- kalcit,
 Px- piroksen, Geh- gehlenit, Ox- hematit-magnetit, Anf- Anfibol, Dol- Dolomit

Pečenje na T	UZORAK	MINEROLOŠKE FAZE									
		Qz	Pl/K-flid	Ser	Mus	Cal	Px	Geh	Ox	Anf	Dol
600°C	ARANF	XXXX	XXX	XX	XX	XXX	/	/	/	/	XX
900°C		XXXX	XX	/	tr	/	X	tr	tr	/	/
600°C	DR15m	XXXX	XXX	tr	tr	XXX	/	/	/	/	/
900°C		XXXX	XX	/	/	/	tr	tr	tr	/	/
600°C	DR25m	XXXX	XX	/	X	/	/	/	/	tr	/
900°C		XXXX	XX	/	/	/	/	/	/	/	/
600°C	AR15m	XXXX	XXX	X	XX	/	/	/	/	X	/
900°C		XXXX	XXX	/	tr	/	/	/	/	tr	/

Tabela 4 - Hemijski sastav (wt%) i elementi u tragovima (ppm) fino zrnate grupe po XRF analizi

SITNO ZRNI																																					
Uzorci	1	2	3	5	6	7	11	12	14	16	18	20	24	26	28	30	31	32	34	35	36	37	39	40	42	44	47	48	51	52	54	55	59	60	χ	σ	
Oxides	wt %																																				
SiO₂	58,35	66,34	51,45	66,99	55,83	54,51	52,24	51,46	66,77	59,44	53,10	63,64	58,37	65,55	51,80	62,84	55,90	51,08	55,68	49,00	53,48	59,59	59,21	48,78	68,24	53,35	61,03	62,33	57,42	59,18	60,20	63,88	55,90	58,00	57,97	5,47	
TiO₂	0,83	1,00	0,79	1,22	0,83	0,79	0,82	0,78	0,87	0,86	0,77	0,84	0,87	1,07	0,84	0,96	0,76	0,99	0,80	0,71	0,80	0,93	0,87	0,77	0,74	0,96	0,97	0,96	0,73	0,92	0,95	0,90	0,76	0,91	0,87	0,11	
Al₂O₃	15,38	17,71	16,23	17,96	17,08	16,98	16,27	17,31	15,31	17,53	15,28	20,33	19,64	17,64	18,02	20,41	20,29	20,63	17,98	15,93	17,24	17,93	16,11	16,33	18,32	21,54	19,80	19,86	15,77	19,74	20,70	18,93	15,94	18,44	17,96	1,81	
Fe₂O₃*	6,99	6,82	6,01	6,03	7,42	8,37	7,25	6,62	6,87	7,22	6,12	5,53	6,94	7,33	7,03	7,28	5,42	4,94	6,53	5,23	6,58	8,18	8,31	6,36	5,77	4,56	7,20	7,56	6,03	8,02	7,22	6,49	6,20	8,40	6,73	0,98	
MnO	0,13	0,11	0,14	0,03	0,15	0,13	0,17	0,15	0,09	0,11	0,14	0,03	0,14	0,12	0,17	0,07	0,06	0,05	0,14	0,11	0,16	0,08	0,14	0,20	0,02	0,03	0,07	0,10	0,05	0,13	0,07	0,06	0,14	0,13	0,11	0,05	
MgO	2,79	1,76	2,50	1,08	4,18	4,77	4,04	3,08	2,49	3,45	4,45	2,26	2,52	1,77	3,12	2,08	2,37	1,82	2,16	2,18	3,36	3,04	3,92	2,84	1,17	0,78	2,25	2,48	2,07	3,40	2,82	2,08	3,34	3,48	2,70	0,94	
CaO	6,92	1,43	8,67	1,07	5,99	8,29	7,38	9,11	2,19	5,65	9,66	1,87	2,52	1,35	7,01	1,68	6,44	11,35	5,79	10,91	7,70	3,51	6,66	9,79	0,69	11,19	1,56	1,62	6,15	1,75	2,32	2,15	7,77	3,84	5,35	3,39	
Na₂O	1,23	0,96	1,17	0,59	0,86	1,18	0,76	0,23	1,57	0,58	0,95	0,68	0,85	1,77	0,91	1,10	0,90	0,47	0,81	0,17	1,29	1,34	1,52	1,04	0,54	0,53	1,27	0,24	0,74	1,27	1,04	1,21	1,06	1,11	0,94	0,38	
K₂O	2,64	2,44	2,55	1,68	3,14	3,15	2,95	3,16	2,43	2,64	2,79	2,48	3,11	2,12	2,74	2,26	2,60	2,16	2,92	2,42	2,86	2,69	2,82	2,64	3,10	1,88	2,62	2,61	2,73	3,06	2,76	2,63	2,42	2,86	2,65	0,35	
P₂O₅	0,41	0,27	0,65	0,11	0,23	0,28	0,26	0,61	0,10	0,38	0,44	0,28	0,28	0,16	0,43	0,21	0,47	0,42	0,30	0,70	0,52	0,29	0,44	0,47	0,08	0,39	0,29	0,22	0,10	0,15	0,16	0,15	0,48	0,28	0,32	0,16	
L.O.I.	4,34	1,15	9,84	3,24	4,29	1,55	7,86	7,50	1,31	2,13	6,31	2,05	4,76	1,11	7,94	1,12	4,81	6,11	6,89	12,63	6,00	2,41	0,00	10,78	1,34	4,79	2,94	2,01	8,21	2,38	1,75	1,52	5,99	2,54	4,40	3,16	
Tot.	100,01	99,99	100	100	100	100	100	100,01	100	99,99	100,01	99,99	100	99,99	99,99	100,01	101,01	100,02	100,02	100	99,99	99,99	99,99	100	100	100,01	100	100	99,99	100	99,99	100	100	99,99	100	99,99	100
Elements	Ppm																																				
Rb	103	112	102	79	113	151	77	107	98	118	95	89	116	98	111	129	127	115	108	100	111	132	110	101	155	113	112	145	156	116	143	121	93	123	114	19,62	
Sr	165	144	201	93	163	292	130	172	169	181	185	61	142	128	201	158	178	211	177	176	196	163	192	208	178	192	110	145	203	132	166	179	212	167	170	40,26	
Y	19	34	23	23	23	28	18	22	28	25	24	-	27	31	26	33	28	22	29	23	26	30	19	22	27	19	24	34	23	24	33	27	24	23	25	6,15	
Zr	151	342	165	280	126	164	88	139	267	190	174	124	165	256	148	297	225	231	218	194	147	232	124	144	306	213	163	259	113	124	234	222	196	163	194	61,85	
Nb	11	20	12	15	11	18	7	11	18	14	13	7	14	15	14	21	16	21	17	14	13	20	11	12	17	18	12	21	15	12	19	16	14	15	3,69		
Zn	120	106	120	73	126	103	111	118	102	125	101	106	121	122	128	124	121	71	101	100	122	133	146	119	92	66	140	141	114	149	131	107	121	127	115	19,64	
Cu	47	42	41	35	42	38	43	35	34	42	34	154	47	37	50	43	42	44	35	47	40	43	55	43	30	41	42	41	36	41	44	46	39	43	45	19,95	
Co	14	12	36	9	15	18	18	35	10	34	14	22	13	30	25	14	11	10	9	31	39	33	43	39	21	22	39	34	7	41	17	5	15	21	22	11,48	
Pb	178	33	35	36	34	31	25	38	29	51	23	765	39	29	39	38	38	81	27	37	86	133	161	145	38	25	40	34	29	32	40	59	54	264	81	132,44	
V	111	132	125	120	130	121	131	105	104	108	100	109	138	157	139	147	127	133	112	100	130	152	132	109	109	107	170	138	140	179	148	129	98	138	127	19,99	
Ba	597	570	704	543	584	644	622	700	535	623	629	454	702	620	704	606	603	453	700	657	740	630	640	736	710	505	696	601	457	662	611	584	624	628	620	76,78	
La	32	39	26	51	35	45	35	33	37	37	34	33	30	49	28	43	36	25	32	25	32	45	42	32	114	30	54	63	35	49	45	30	29	40	40	15,85	
Ce	117	101	65	81	125	164	108	98	107	133	99	62	109	122	93	116	85	44	82	43	69	123	163	72	202	51	134	137	84	170	126	110	95	137	107	36,68	

Tabela 5 – Hemijski sastav (wt %) i elementi u tragovima krupno zrne grupe po XRF analizi

KRUPNO ZRNI																
Uzorci	8	10	13	15	21	25	27	29	33	43	49	53	56	57	χ	σ
Oxides	wt %															
SiO ₂	69,16	67,83	64,11	50,75	62,30	64,22	68,16	70,68	67,28	66,34	51,38	63,35	64,61	65,91	64,00	5,96
TiO ₂	0,95	1,03	1,01	0,76	0,96	0,75	0,74	0,87	0,96	0,80	0,76	0,77	1,00	0,87	0,89	0,12
Al ₂ O ₃	15,63	19,98	22,10	12,83	17,20	24,65	14,97	15,11	17,12	16,09	16,30	15,96	18,22	17,23	17,40	2,96
Fe ₂ O ₃ *	6,32	2,72	3,31	6,38	6,12	2,77	5,62	6,04	7,26	5,32	6,22	6,28	7,72	4,07	5,57	1,62
MnO	0,14	0,01	0,02	0,14	0,13	0,01	0,08	0,12	0,11	0,07	0,13	0,11	0,12	0,02	0,09	0,05
MgO	1,47	0,50	0,56	3,12	1,85	1,04	1,90	1,65	1,79	1,60	2,87	2,33	1,69	1,27	1,69	0,75
CaO	1,58	2,11	1,70	10,23	1,85	1,85	2,48	1,26	1,51	2,19	10,39	4,77	1,60	1,20	3,19	3,14
Na ₂ O	1,34	0,41	0,60	0,80	1,66	0,71	1,24	1,02	0,53	1,32	0,81	1,25	1,10	0,74	0,97	0,36
K ₂ O	2,22	2,20	2,59	2,93	2,17	2,13	2,28	2,04	2,26	2,08	2,54	2,22	2,36	2,09	2,28	0,24
P ₂ O ₅	0,19	0,08	0,15	0,43	0,28	0,06	0,26	0,21	0,22	0,21	0,35	0,25	0,24	0,42	0,23	0,11
L.O.I.	1,00	3,12	3,84	11,63	5,47	1,79	2,28	1,01	0,96	3,97	8,27	2,70	1,34	6,18	3,64	3,10
Tot.	100	99,99	99,99	100	99,99	99,98	100,01	100,01	100	99,99	100,02	99,99	100	100	99,95	
Elements	Ppm															
Rb	93	113	81	101	69	90	96	75	98	68	92	97	94	77	89	13,03
Sr	148	104	99	202	100	127	154	118	125	172	169	186	115	106	138	34,08
Y	32	28	24	22	22	15	23	22	28	17	19	23	22	11	5	5,45
Zr	289	336	225	138	169	91	204	197	201	175	142	186	171	187	194	61,20
Nb	17	22	13	12	9	7	12	10	14	8	9	11	12	10	12	3,84
Zn	101	56	49	101	114	77	94	99	120	76	94	98	118	79	91	21,45
Cu	35	48	48	43	52	61	52	38	46	36	35	36	44	64	46	9,40
Co	7	-	3	14	35	5	9	25	30	10	9	10	9	7	12	10,26
Pb	26	98	31	28	30	28	29	24	63	20	27	30	332	668	102	182,03
V	122	105	110	111	141	108	110	105	124	96	110	112	154	140	118	16,69
Ba	524	436	589	572	653	476	498	501	544	798	528	583	602	677	570	93,36
La	35	27	37	25	45	24	31	39	47	27	29	30	38	39	34	7,31
Ce	94	25	42	70	97	55	94	112	125	76	91	106	122	52	83	30,61

Tabela 6 – Hemijski sastav (wt %) petrografskih singlova po XRF analizi

PETROGRAFSKI SINGLOVI										
Uzorci		4	9	17	23	38	41	46	χ	σ
Oxides		wt %								
SiO₂		36,87	35,79	45,67	60,41	54,47	68,20	57,09	51,22	12,20
TiO₂		0,72	0,69	1,12	1,00	0,94	1,27	0,78	0,93	0,22
Al₂O₃		10,90	18,47	13,23	28,78	22,56	20,80	15,04	18,54	6,12
Fe₂O₃*		5,50	2,87	8,30	2,82	8,72	5,30	7,74	5,89	2,46
MnO		0,17	0,02	0,14	0,01	0,07	0,04	0,10	0,08	0,06
MgO		2,53	0,95	2,34	0,54	3,46	0,93	3,84	2,09	1,31
CaO		21,80	21,84	18,30	1,03	2,20	1,20	10,72	11,01	9,67
Na₂O		0,37	0,87	0,20	0,38	1,19	0,43	1,07	0,64	0,39
K₂O		2,10	1,92	1,10	2,58	4,49	1,65	2,18	2,29	1,07
P₂O₅		0,44	0,31	0,40	0,07	0,13	0,17	0,25	0,25	0,14
L.O.I.		18,60	16,25	9,21	2,38	1,77	1,15	1,18	7,22	7,54
Tot.		100	99,98	100,01	100	100	101,14	99,99	100,16	
Elements		Ppm								
Rb		61	112	67	110	162	78	96	98	35
Sr		381	106	135	117	121	77	307	178	117
Y		23	19	23	22	28	17	19	22	4
Zr		147	135	248	121	96	148	144	148	48
Nb		14	11	22	9	14	10	13	13	4
Zn		75	65	88	92	163	132	88	100	34
Cu		29	39	35	87	51	41	44	47	19
Co		14	17	19	2	18	29	7	15	9
Pb		18	29	33	51	35	41	46	36	11
V		97	130	140	139	163	148	127	135	21
Ba		680	689	309	620	826	432	338	556	197
La		21	27	34	29	48	53	23	34	12
Ce		31	-	74	33	155	88	114	71	54

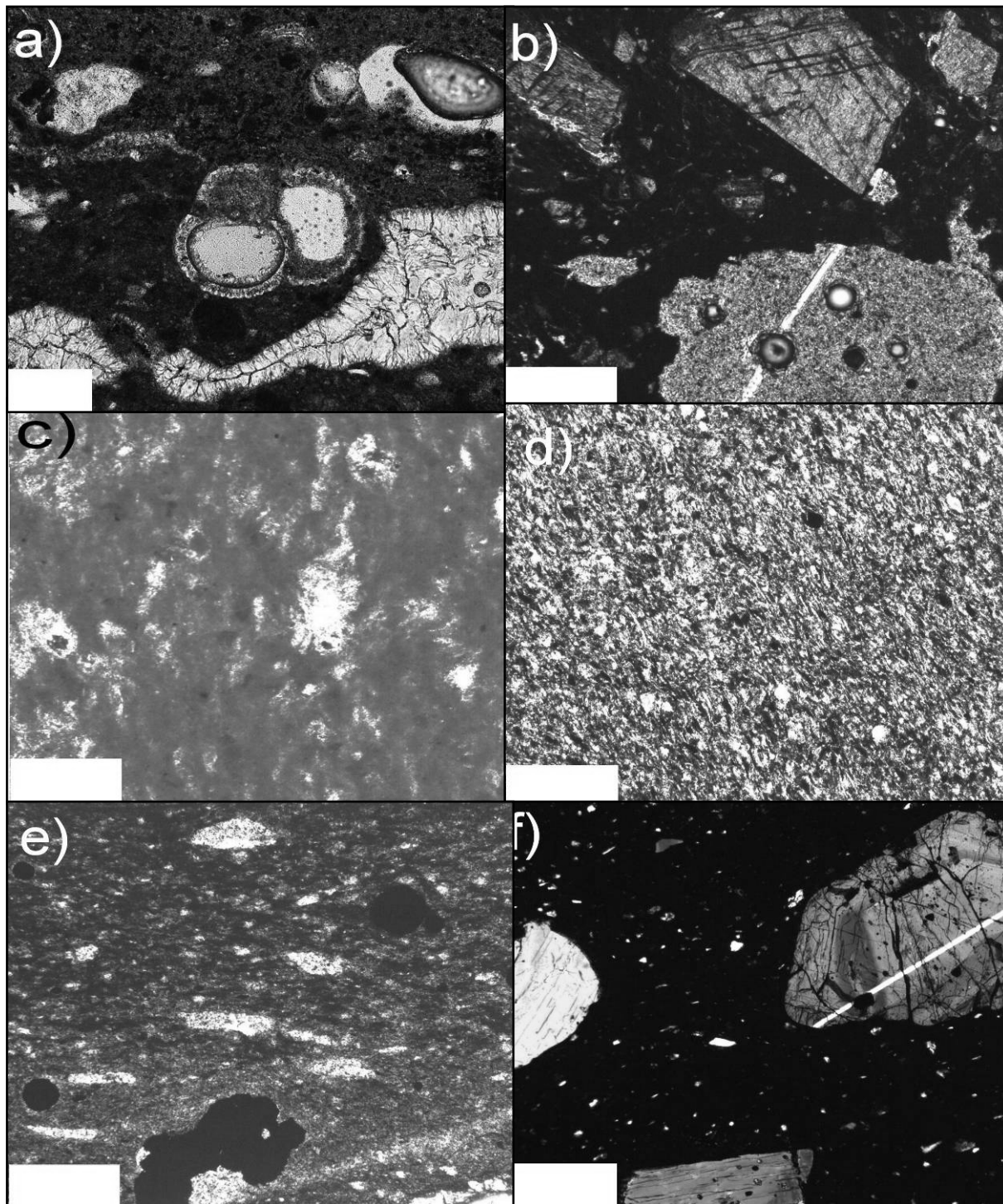
Tabela 7 – Hemijski sastav (wt %) i tragovi elemenata (ppm) uzoraka sa gastropodima po XRFanalizi.

GASTROPODI						
Uzorci		22	50	58	χ	σ
Oxides		wt %				
SiO ₂		45,63	57,36	51,83	51,60	5,87
TiO ₂		0,65	0,73	0,72	0,70	0,04
Al ₂ O ₃		13,99	15,58	14,87	14,81	0,79
Fe ₂ O ₃ *		6,39	5,46	5,63	5,82	0,50
MnO		0,10	0,09	0,09	0,09	0,01
MgO		0,99	0,95	1,17	1,04	0,11
CaO		15,50	7,68	10,79	11,32	3,93
Na ₂ O		0,88	1,20	0,96	1,01	0,16
K ₂ O		1,90	1,72	2,25	1,96	0,27
P ₂ O ₅		0,54	0,29	0,45	0,42	0,13
L.O.I.		13,43	8,95	11,25	11,21	2,24
Tot.		100	100,01	100,01	99,98	
Elements		Ppm				
Rb		81	61	88	77	13,79
Sr		208	179	189	192	14,47
Y		17	17	20	18	1,52
Zr		187	182	193	187	5,19
Nb		12	8	10	10	1,87
Zn		85	88	80	84	4,20
Cu		40	54	33	42	10,83
Co		30	28	16	25	7,64
Pb		37	32	35	35	2,60
V		112	95	104	104	8,16
Ba		729	770	555	685	114,42
La		20	25	22	22	2,64
Ce		37	54	46	46	8,60

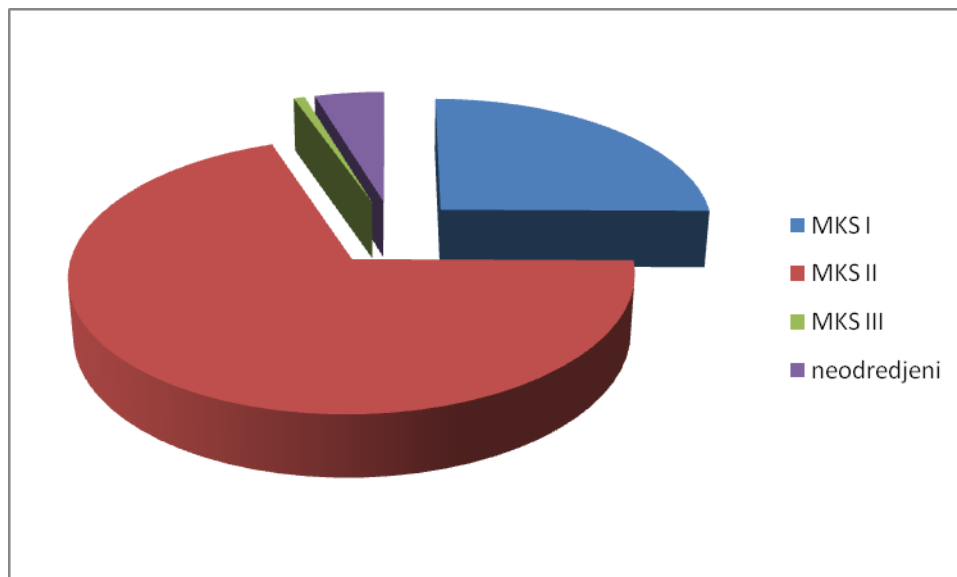
Tabela 8 – Hemijski sastav (wt %) i tragovi elemenata (ppm) uzoraka gline od peći po XRF analizi.

GLINA IZ PEĆI											
Uzorci		I	III	IV	II	VI	VII	V	VIII	χ	σ
Oxides		wt %									
SiO ₂		51,88	55,37	51,26	66,69	67,58	68,21	56,18	54,63	58,98	7,25
TiO ₂		0,92	0,91	0,77	0,78	0,80	0,96	0,86	0,85	0,86	0,07
Al ₂ O ₃		17,29	16,80	15,01	16,31	16,41	21,88	16,43	15,73	16,98	2,10
Fe ₂ O ₃ *		8,53	8,07	7,46	5,71	5,63	2,66	7,89	7,83	6,73	1,97
MnO		0,16	0,14	0,15	0,11	0,10	0,02	0,15	0,14	0,12	0,05
MgO		3,17	4,70	3,77	1,65	1,84	0,73	4,54	4,66	3,13	1,55
CaO		5,85	5,83	8,36	2,35	2,41	1,03	6,88	6,49	4,9	2,61
Na ₂ O		0,71	1,00	0,72	1,20	1,38	0,77	1,06	0,92	0,97	0,24
K ₂ O		2,40	2,72	2,94	2,20	2,15	1,54	2,77	2,90	2,45	0,48
P ₂ O ₅		0,16	0,17	0,35	0,12	0,11	0,05	0,33	0,86	0,27	0,26
L.O.I.		9,27	4,25	9,21	2,84	1,56	2,14	2,91	5,02	4,65	3,04
Tot.		100,34	99,96	100	99,96	99,97	99,99	100	100,03	100,04	
Elements		Ppm									
Rb		109	127	101	95	85	125	133	97	109,00	17,47
Sr		172	172	155	129	108	203	255	170	170,50	44,83
Y		34	33	32	31	22	35	34	40	32,63	5,07
Zr		167	160	242	189	155	160	179	107	169,88	37,85
Nb		14	13	13	11	11	14	14	10	12,50	1,60
Zn		124	138	84	90	61	136	169	173	121,88	40,45
Cu		51	64	37	37	33	52	79	69	52,75	16,77
Co		26	34	17	19	12	26	24	24	22,75	6,69
Pb		42	50	33	41	25	49	67	93	50,00	21,37
V		124	145	99	98	113	118	110	132	117,38	16,07
Ba		511	685	519	573	382	551	713	603	567,13	104,53

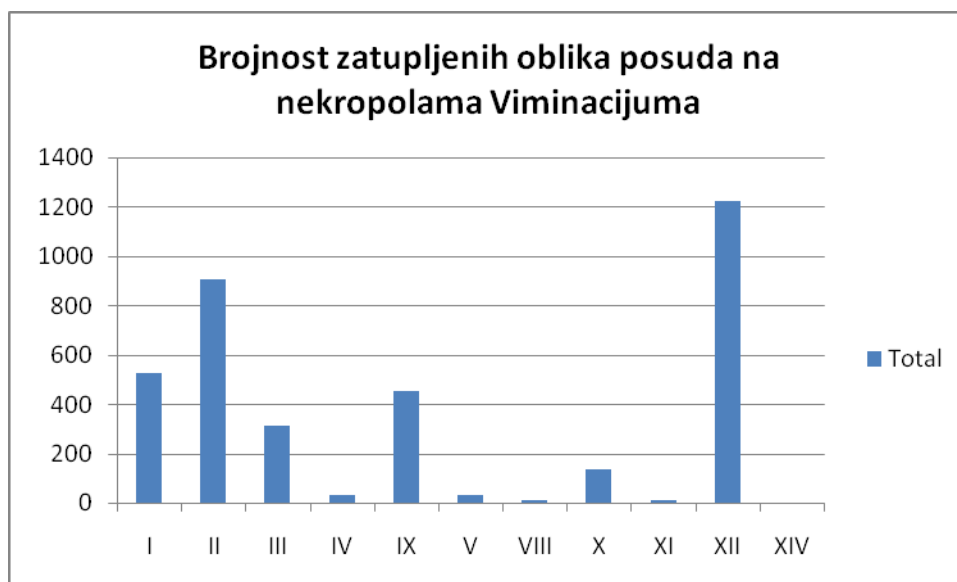
Slika 5 – Tanki mikroskopski presek petrografskih singlova: a) uzorak 4; b) uzorak 9; c) uzorak 23; d) uzorak 38; e) uzorak 41; f) uzorak 46.

Grafikoni sa varijantama tipa groba MKS i oblici posuda koji se javljaju u njima (primer Viminacijuma)

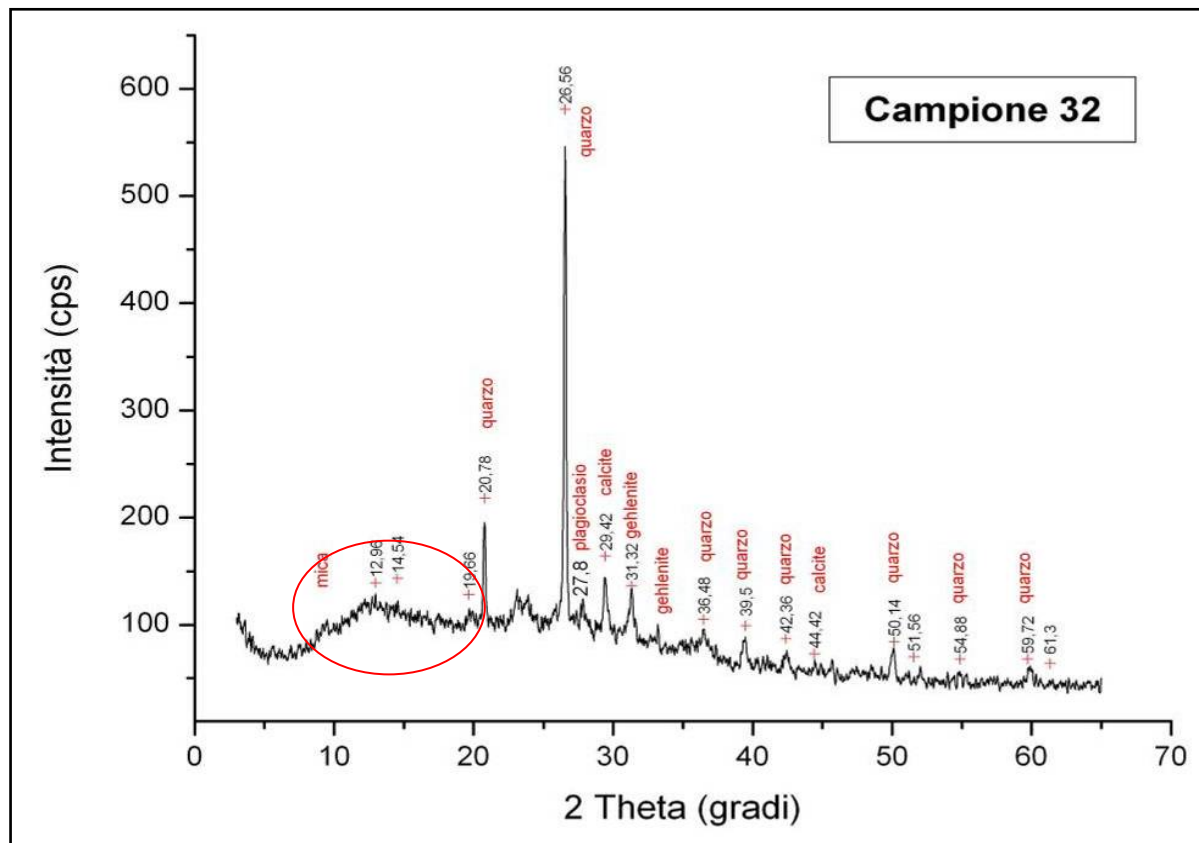

Procentualna zastupljenost grobova tipa MKS

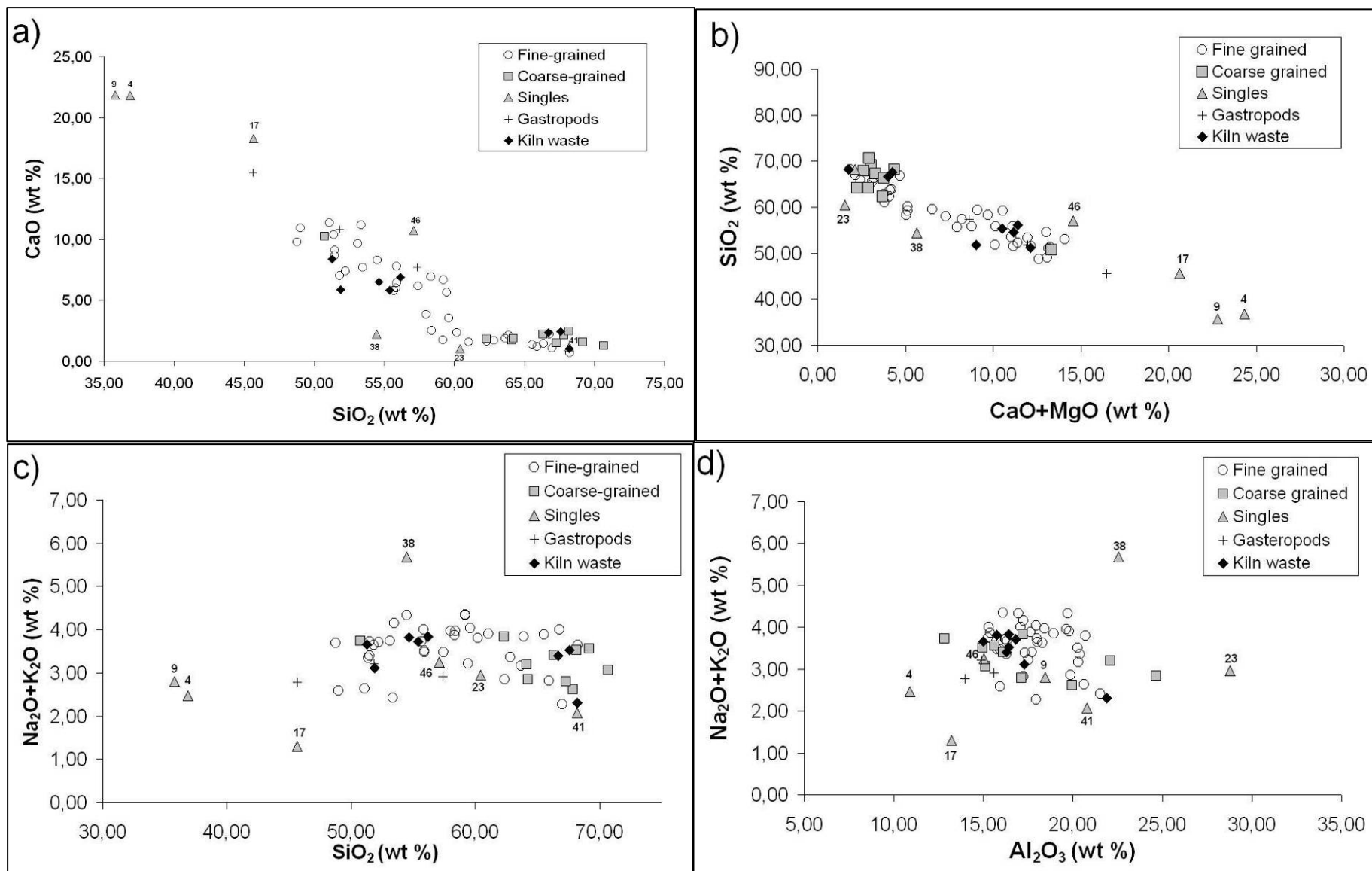

I – zdele; II – lonci; III – tanjiri; IV – amfore; V – poklopci; VIII – balsamariji, IX – pehari; X – kadionice; XI – prosopomorfne posude; XII – krčazi XIV – minijaturne posude

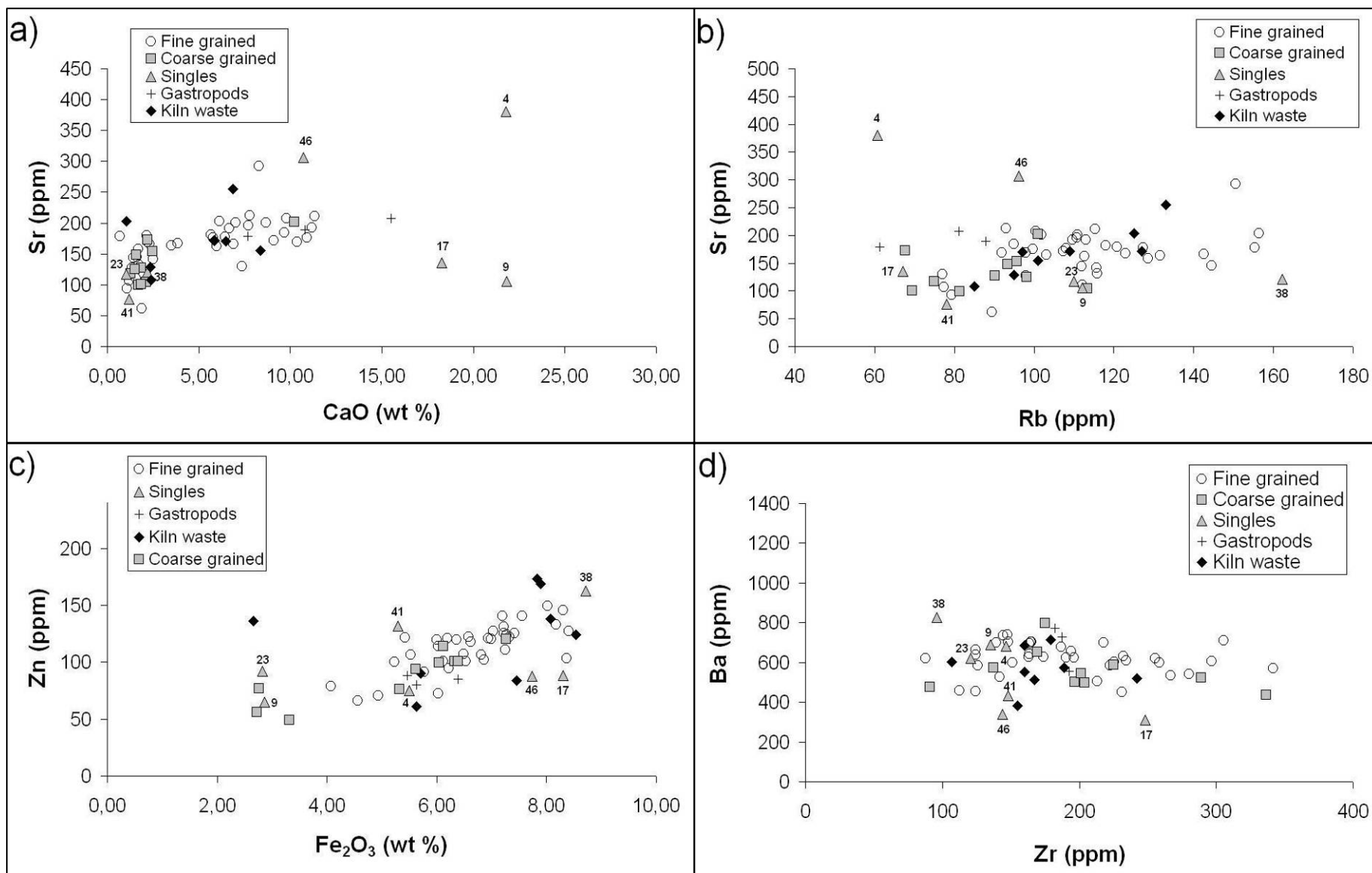
Slika. 6 –Ivice grubih vrhova (neodređene, za najveći deo vrhova) oko 2θ vrednosti (ose x) od 12-13 °. Ove faze su identifikovane kao amorfni materijal, verovatno zbog transformacije silikatom bogatog aluminijuma usled visoke temperature

Slika 7 – Binarni distribucionni dijagram koji pokazuje poređenje među najznačajnijim oksidima

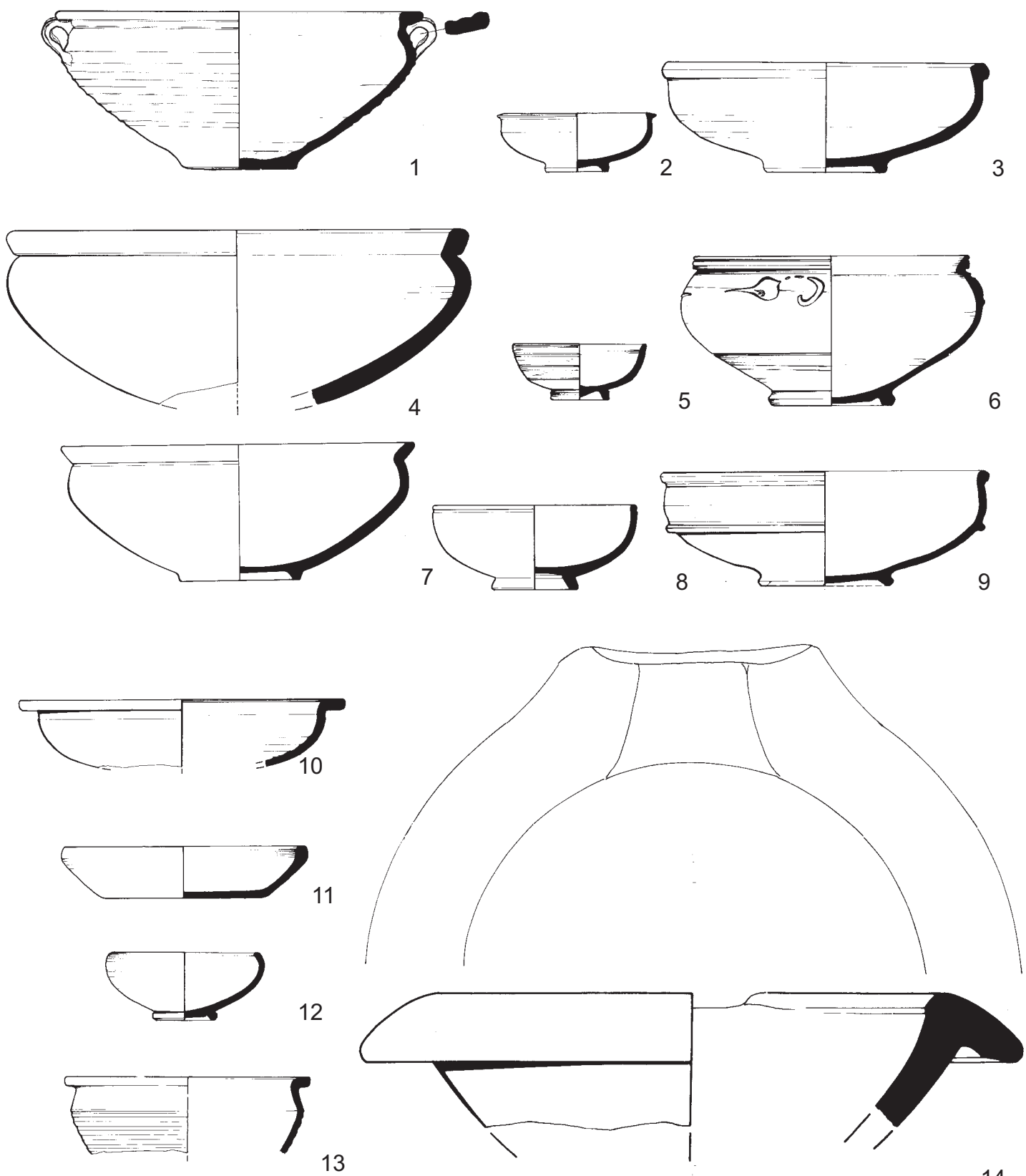
Slika 8 - Binarni distribucijski dijagram koji pokazuje poređenje među nekim oksidima / mikroelementima/ i elementima

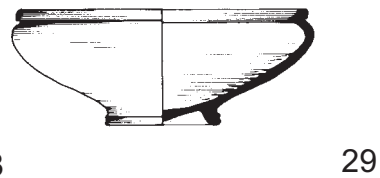
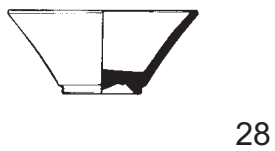
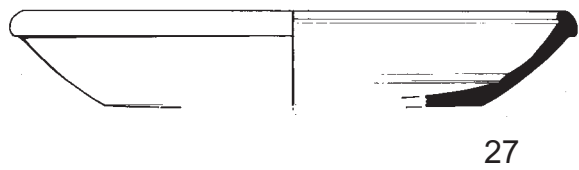
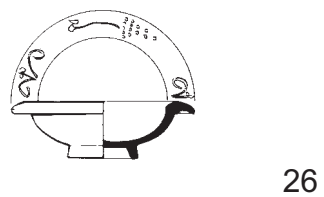
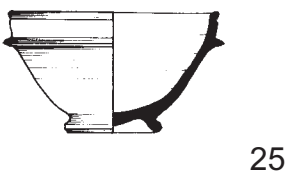
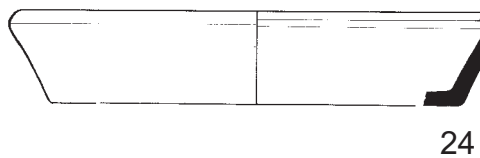
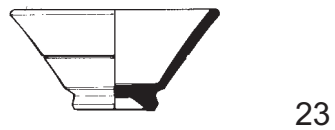
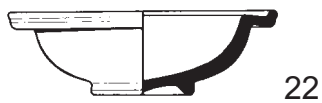
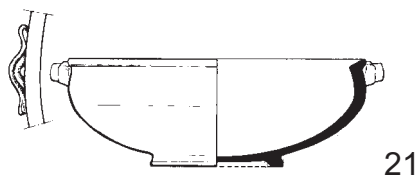
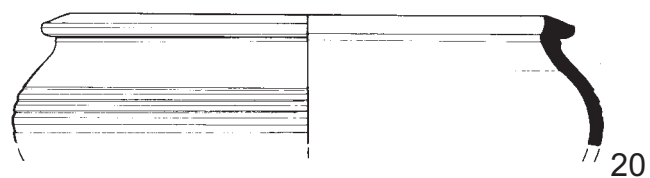
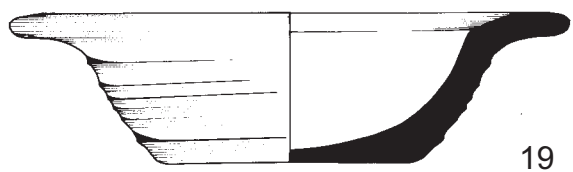
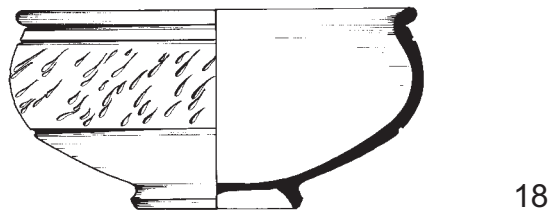
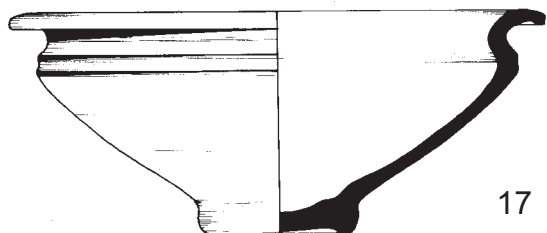
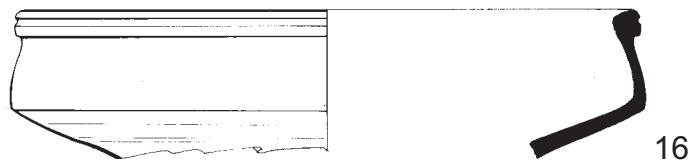
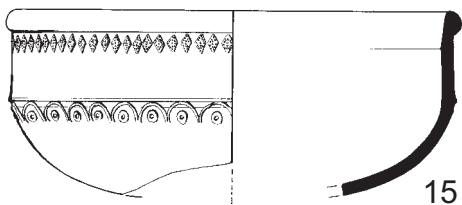
LEGENDA KARTIRANIH JEDINICA

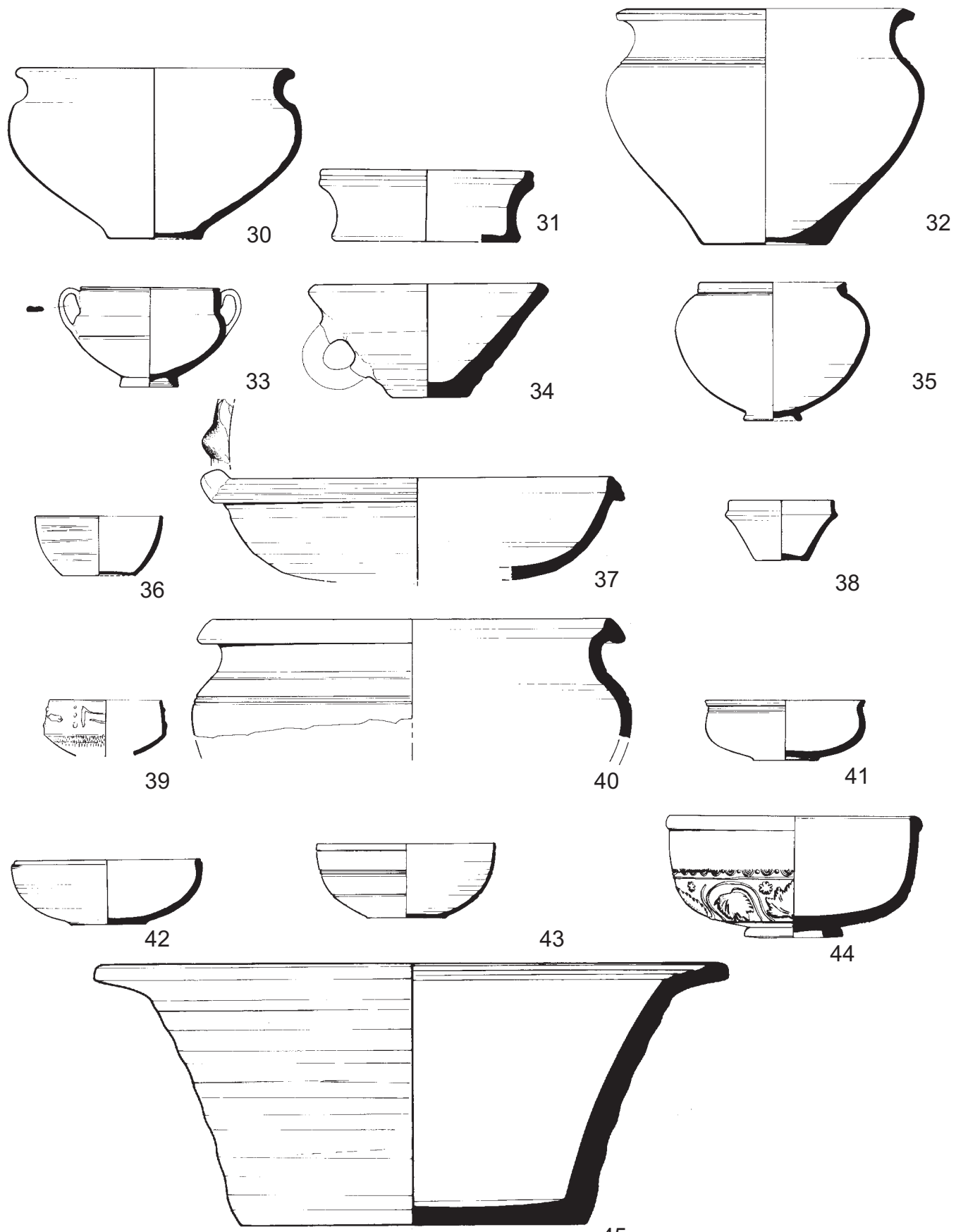
K V A R T O C E N R A D I O C E N H O L O C E N	1		Aluvijum; facija korita: šljunkovi i peskovi
	2		Aluvijum; facija povodnja: peskovi i alevriti
	3		Aluvijum; facija starača: barski peskovi i alevriti
	4		Aluvijum; terasa (3–5 m): alevriti i peskovi
	5		Proluvijum; konusi plavina: šljunkovi, peskovi i alevriti
	6		Deluvijum; lesoidni alevriti i peskovi
	7		Eolski pesak morfološki neuobličen
	8		Eolski pesak: niske uzdužne i poprečne dine
	9		Eolski pesak: transverzalne dine
	10		Eolski pesak („sačasti”reljef): uzdužni peščani grebeni
	11		Eolski pesak: složene longitudinalne dine
	12		Deluvijum; lesoidni alevriti
	13		Proluvijalna terasa (7–12 m): šljunkovi i alevriti
	14		Aluvijalna terasa (7–12 m): šljunkovi, peskovi i alevriti

D E V O N O C E N S T O C E N R A D I O C E N	15		Eolski les
	16		Eolski lesoidni peskovi
	17		Barski alevriti i peskovi
	18		Lesna terasa (25–35 m): šljunkovi, peskovi i lesoidni alevriti
	19		Kličevačka serija: šljunkovi, peskovi, alevriti i bigar
	20		Kličevačka serija–delimično pokrivena peskovima
	21		Šljunkovi, peskovi i alevriti (levant)
	22		a Pont: peskovi, gline i ugalj; peskovit krečnjaci i karbonatni peščari (a)
	23		Peskovi, gline i alevriti (panon)
	24		Peskovi, gline i šljunak (sarmat)
	25		Muskovitski, sericit–muskovitski i hloritski škriljci
	26		Hlorit–sericit–kvarcni škriljci
	27		Epidot–amfibolski, epidot–hlorit–aktinolitiski i epidot–hloritski škriljci
	28		Hlorit–liskunski i hlorit–epidot–liskun–aktinolitiski škriljci
	29		Albit–epidot–hlorit–aktinolitiski škriljci

T. I: zdele razmera 1: 4

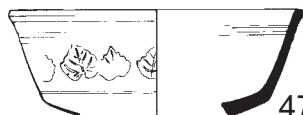

T. III: zdele razmera 1 : 4

46

47

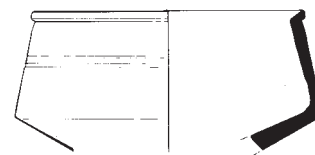
48

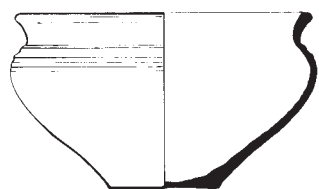
49

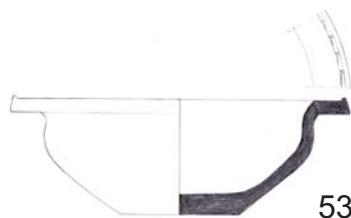
50

51

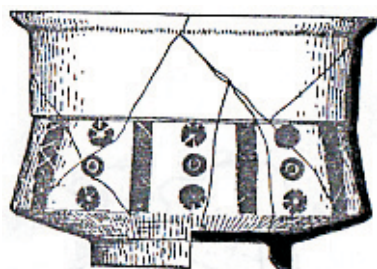
52

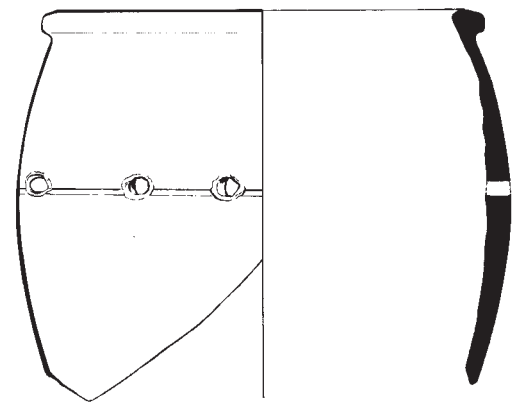
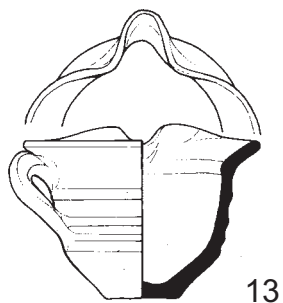
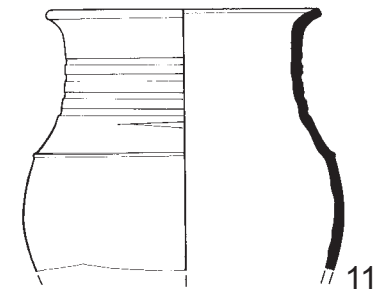
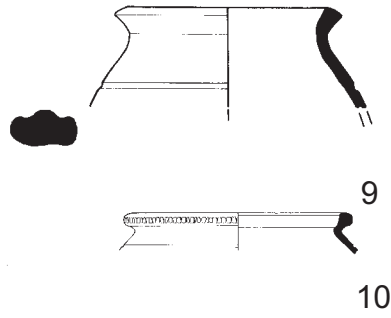
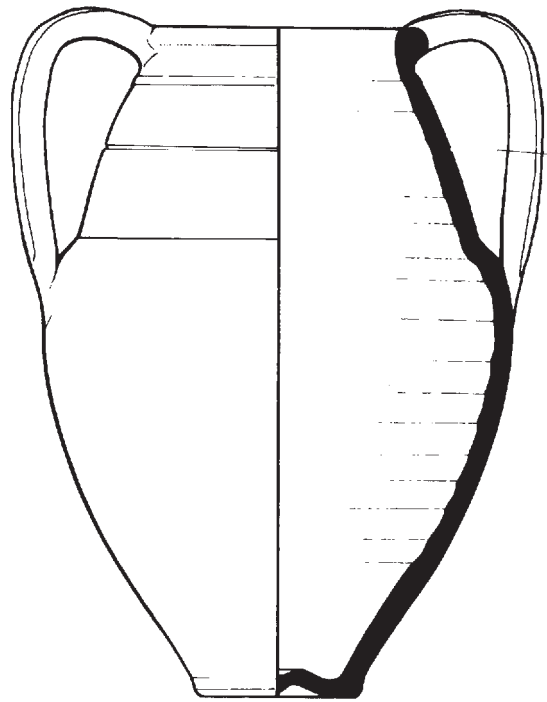
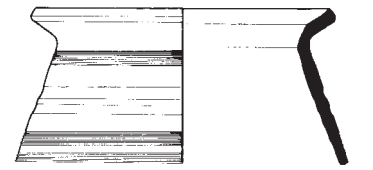
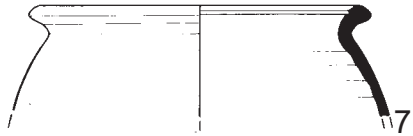
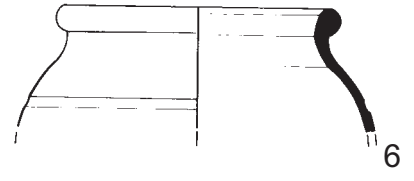
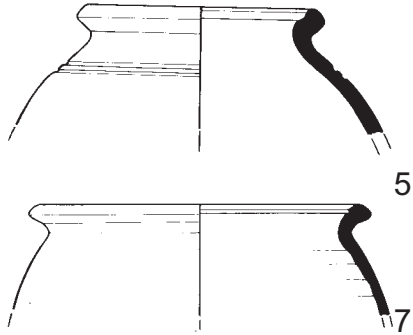
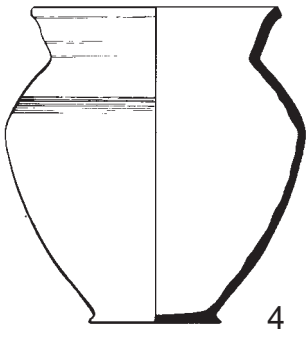
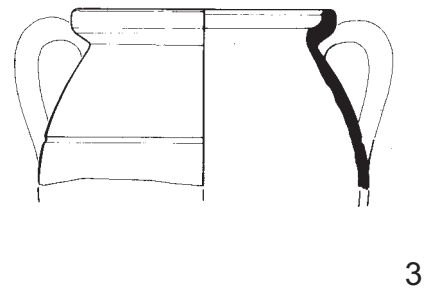
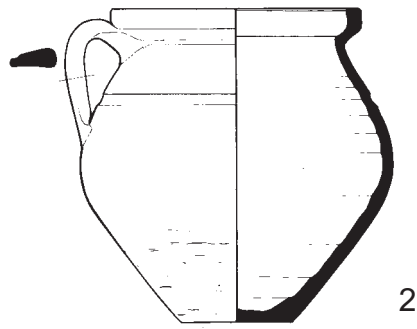
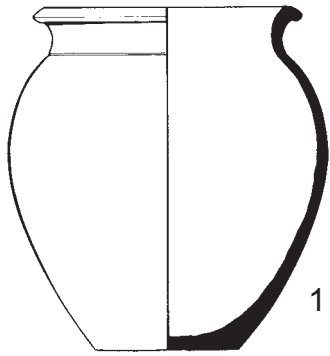
53

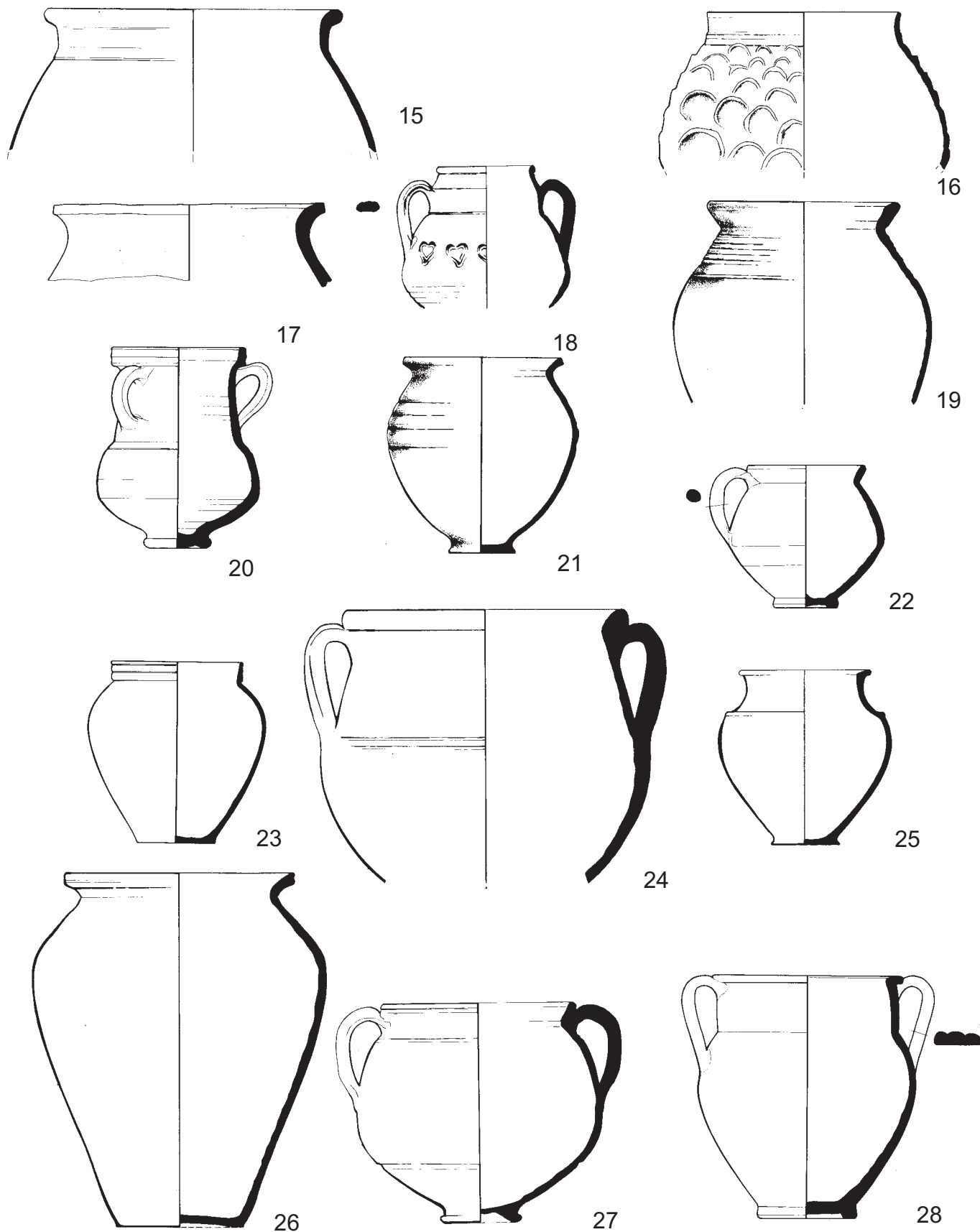
54

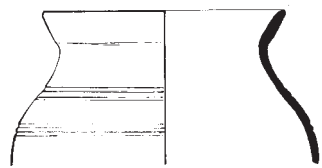
55

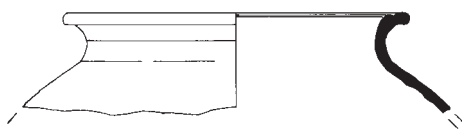
T. V: lonci razmera 1 : 4

T. VI: lonci razmera 1: 4

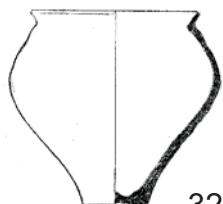
29

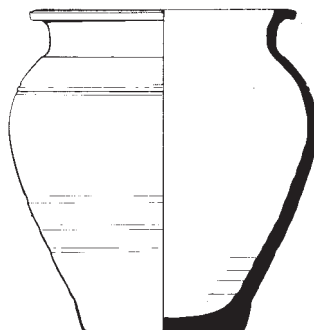
30

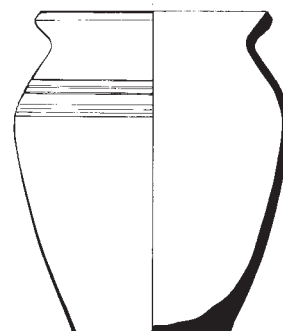
31

32

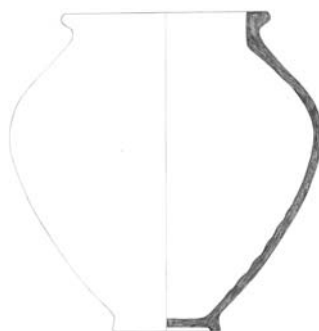
33

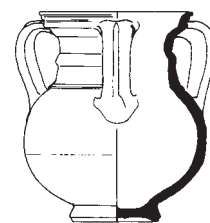
34

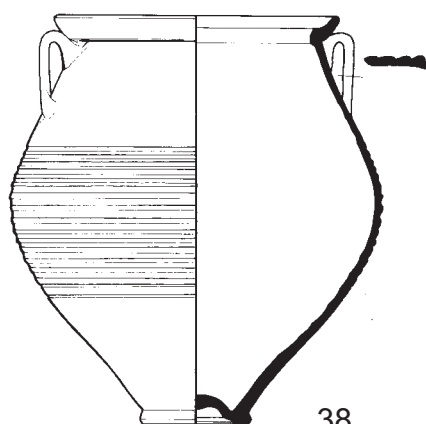
35

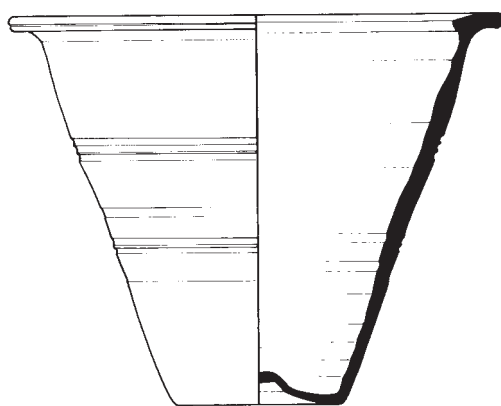
36

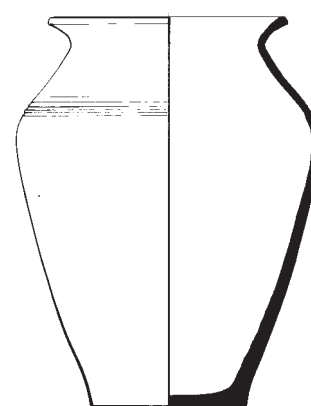
37

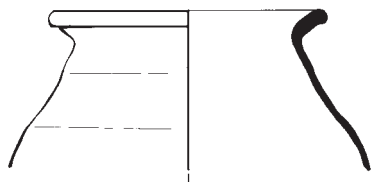
38

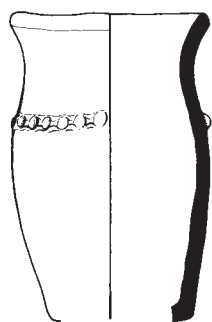
39

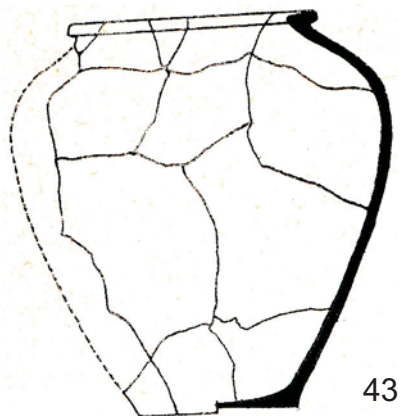
40

41

42

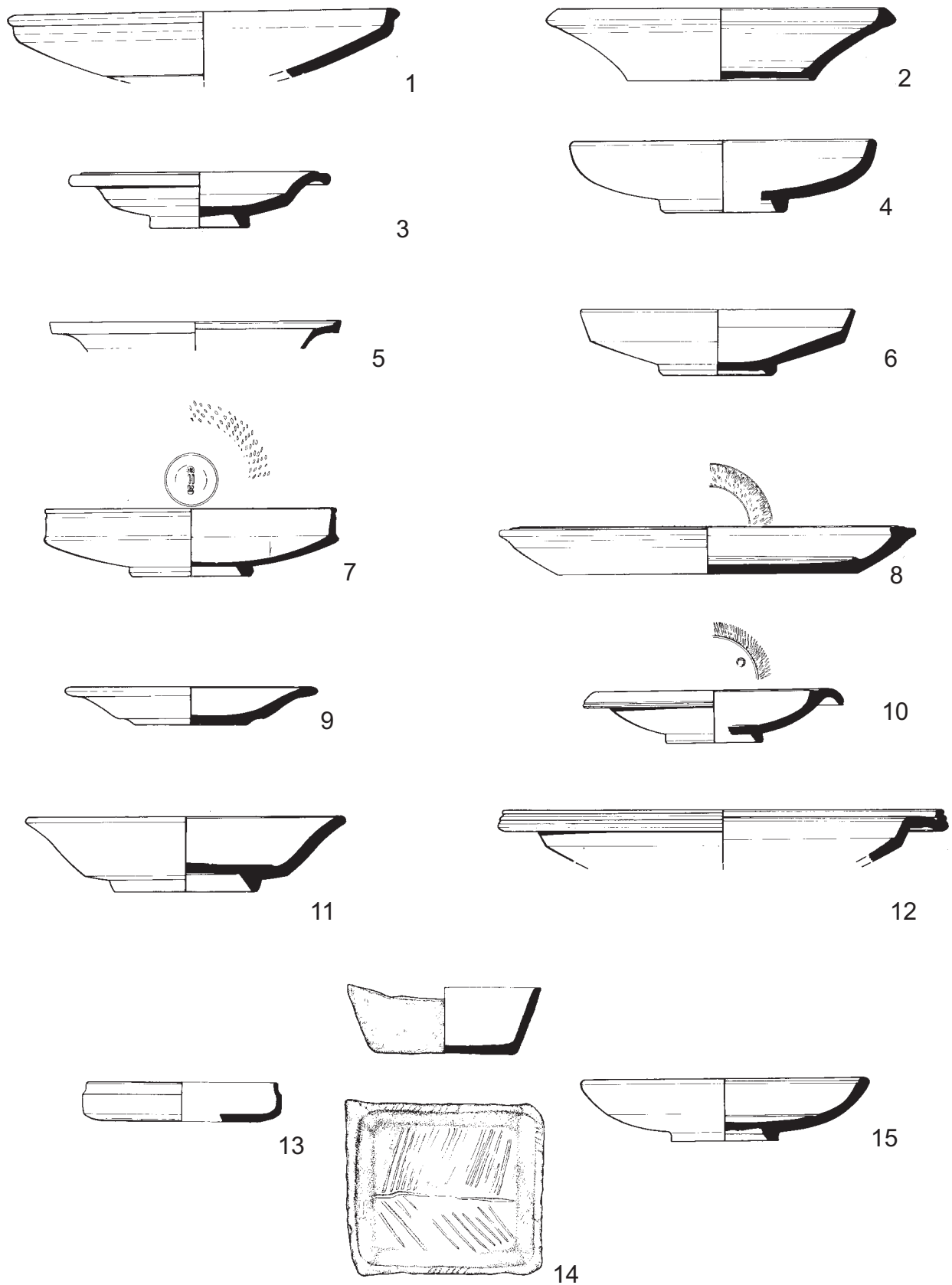
43

44

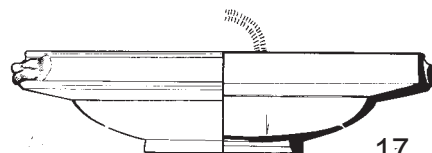
45

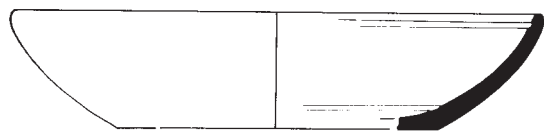
T. IX: tanjiri razmera 1: 4

16

17

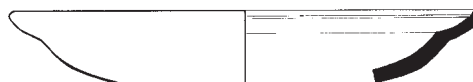
18

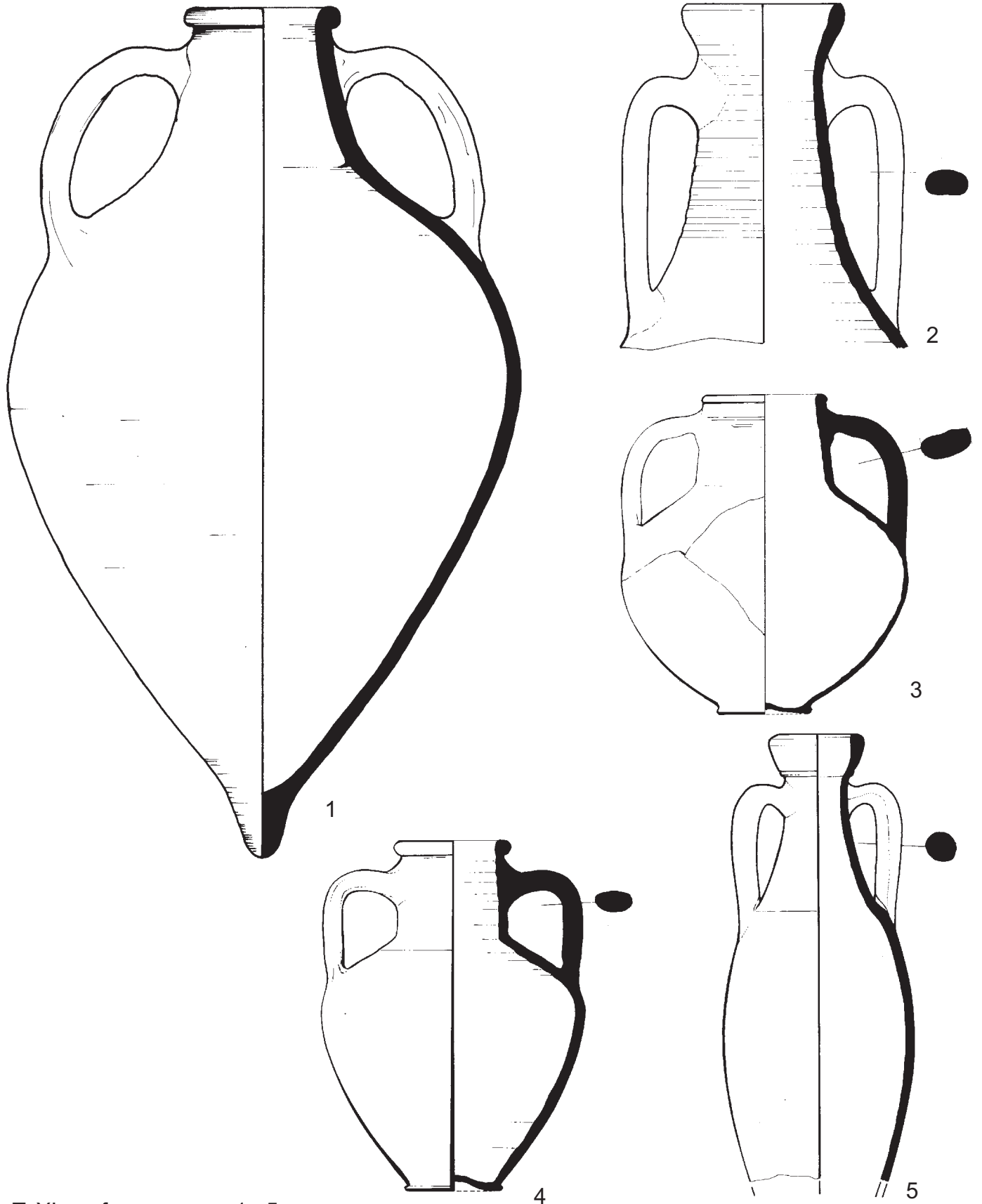
19

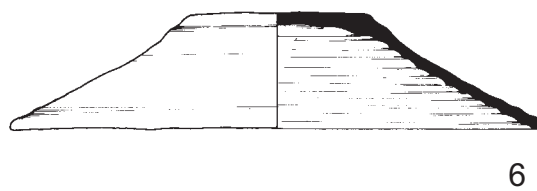
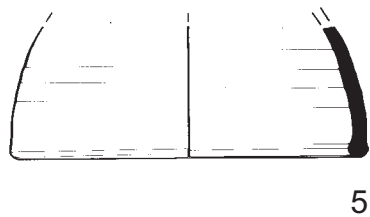
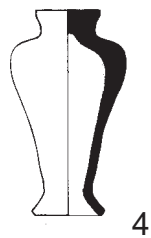
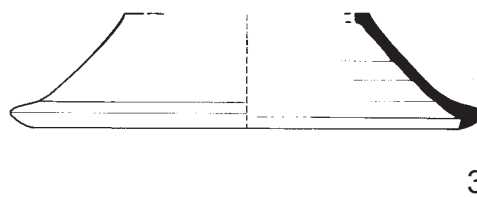
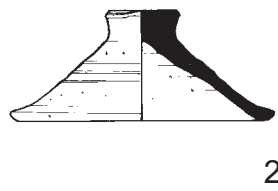
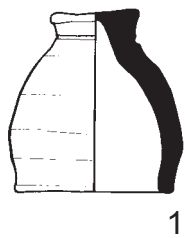
20

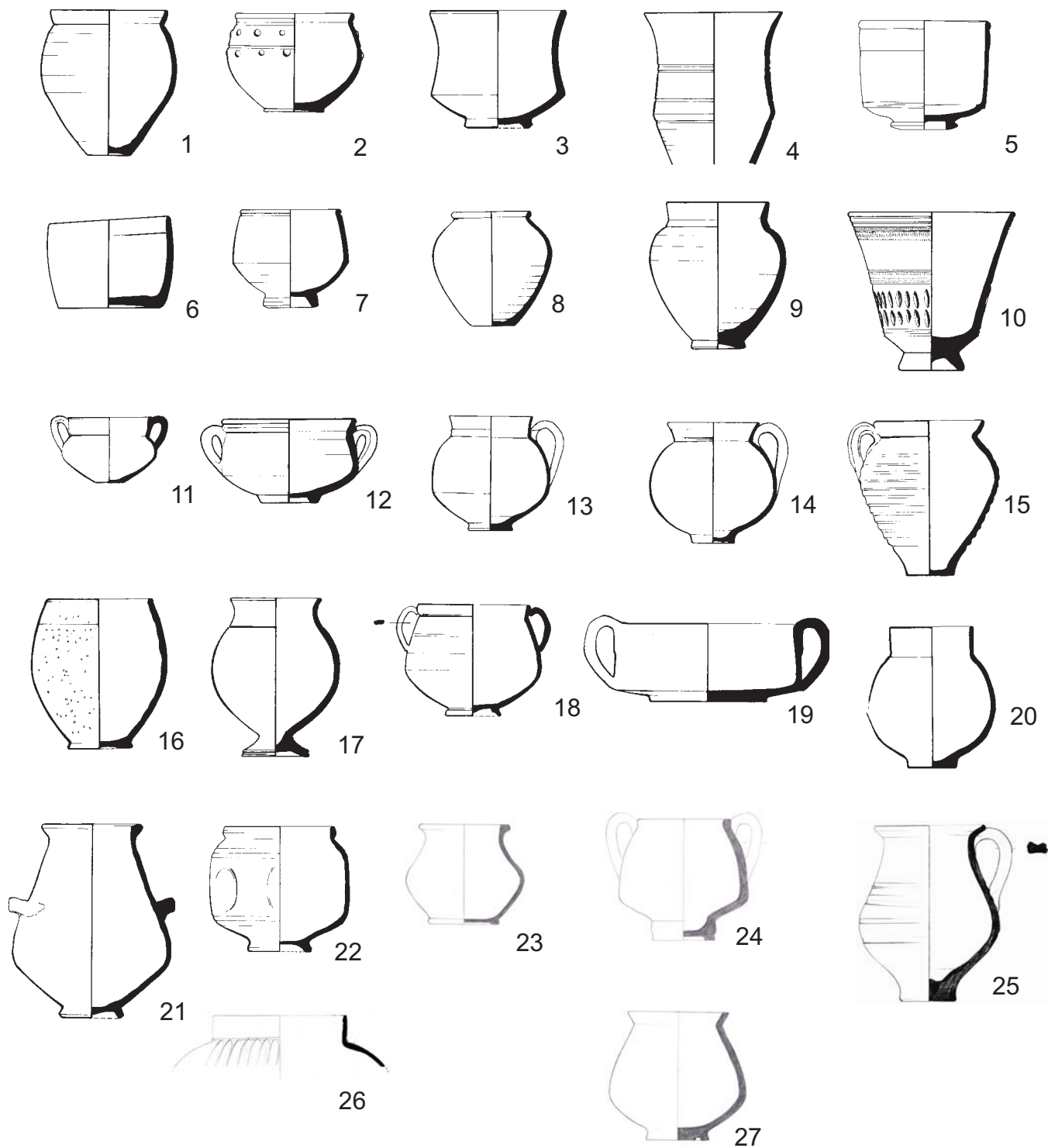

21

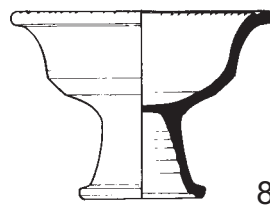
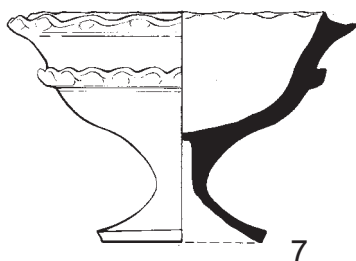
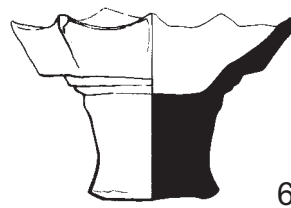
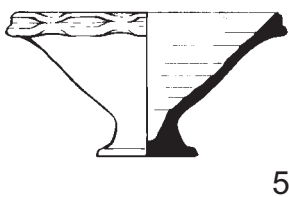
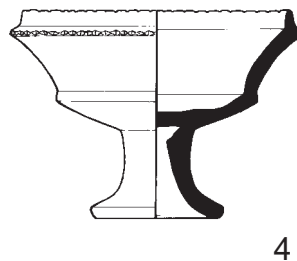
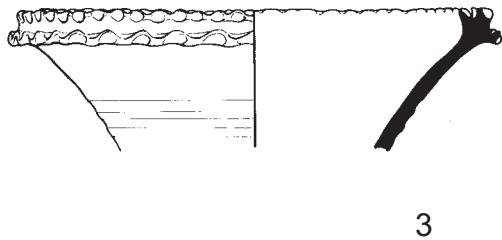
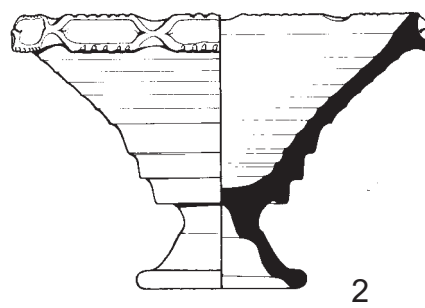
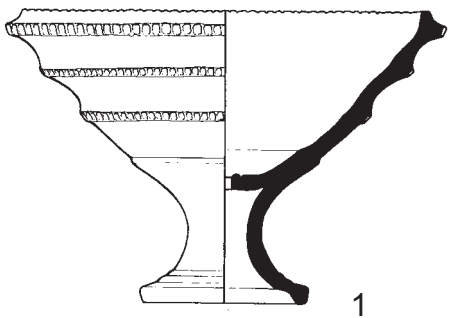

T. XI: amfore razmera 1 : 5

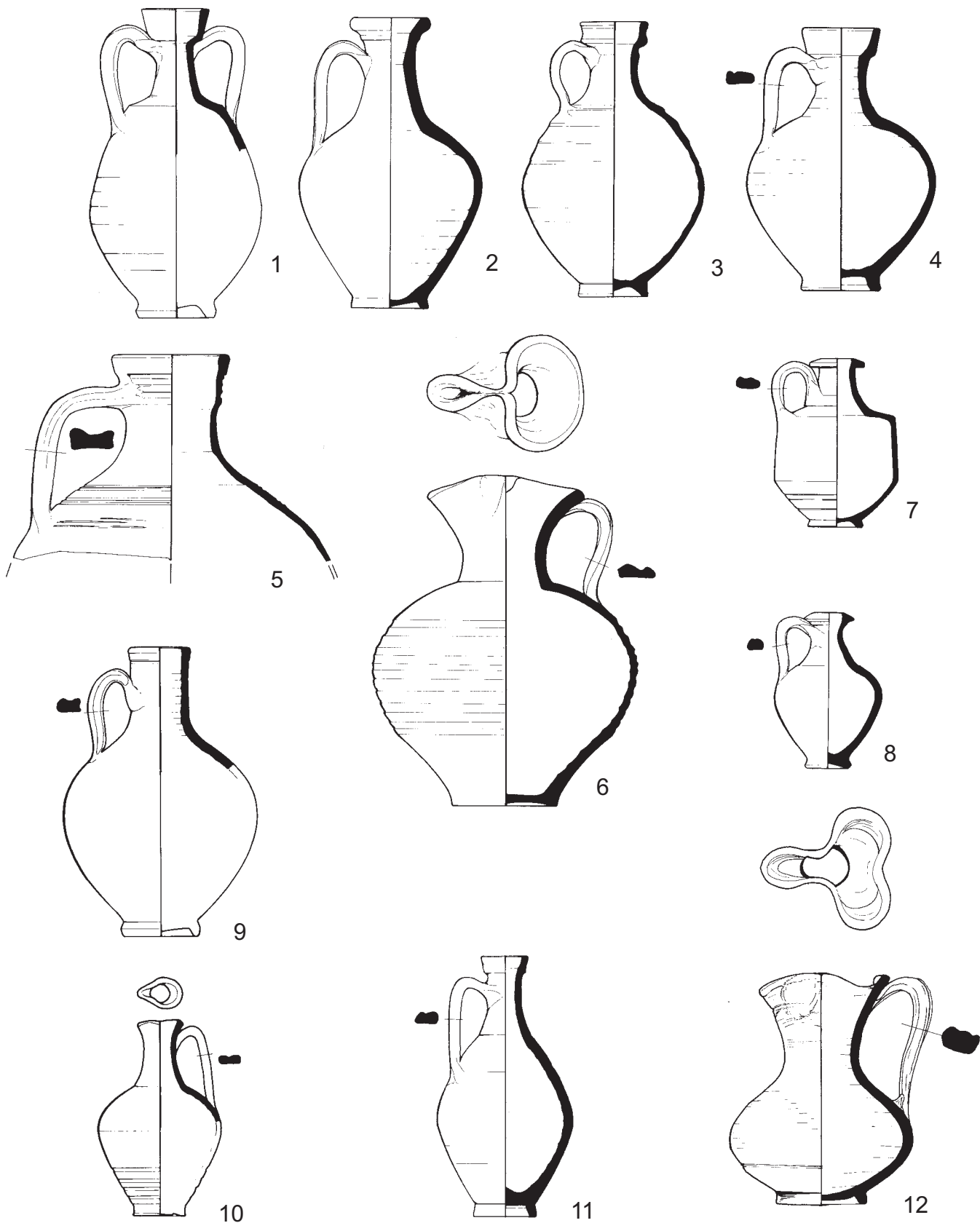

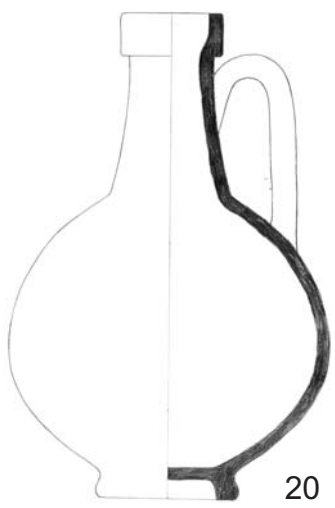
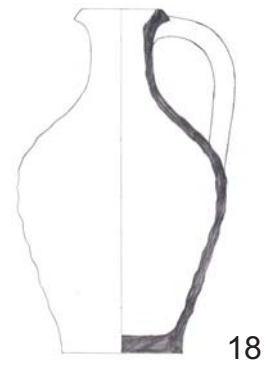
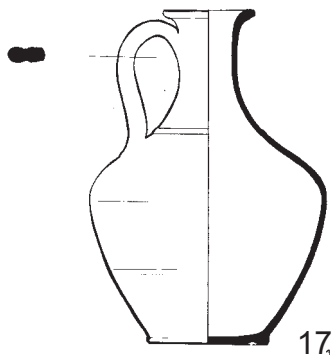
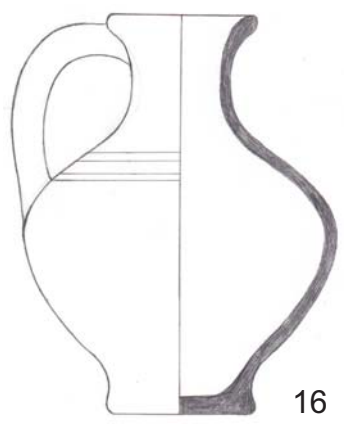
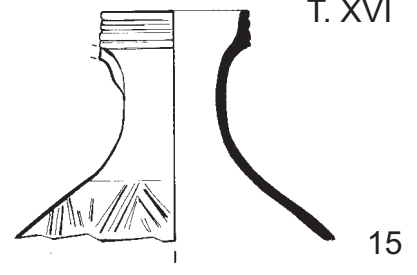
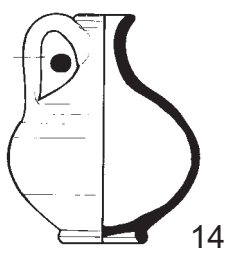
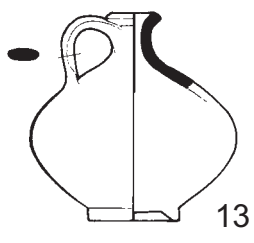
T. XIII: pehari razmera 1: 4

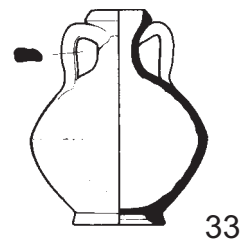
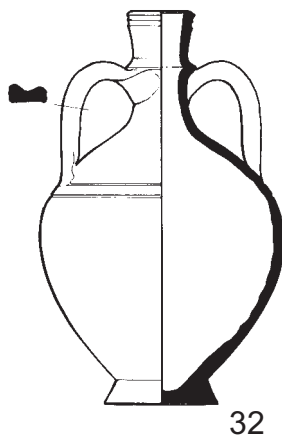
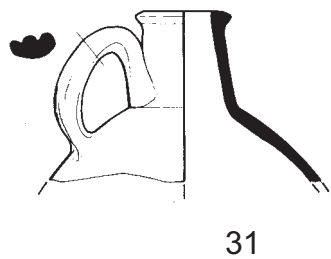
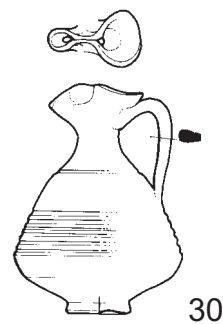
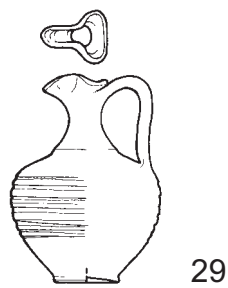
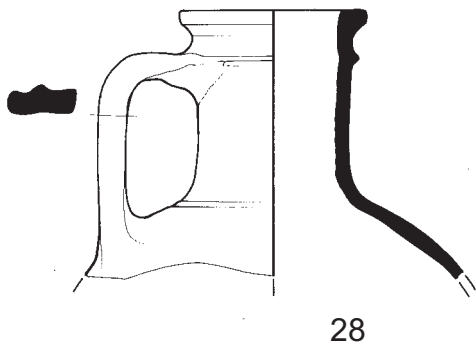
T. XIV: kadionice razmera 1 : 4

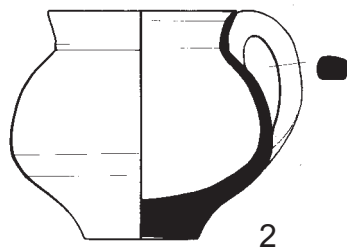
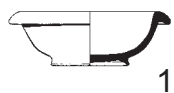
T. XV: krčazi razmera 1 : 4

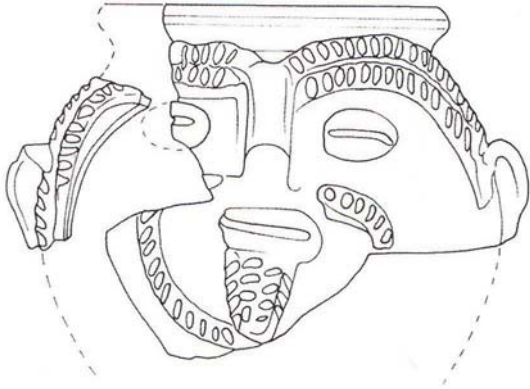
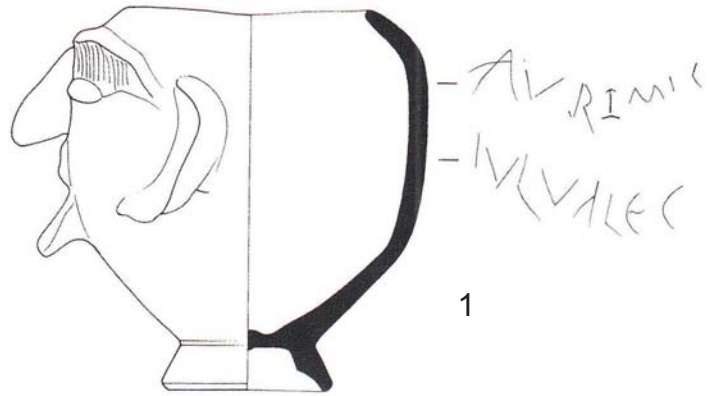

T. XVI: krčazi razmera 1 : 4

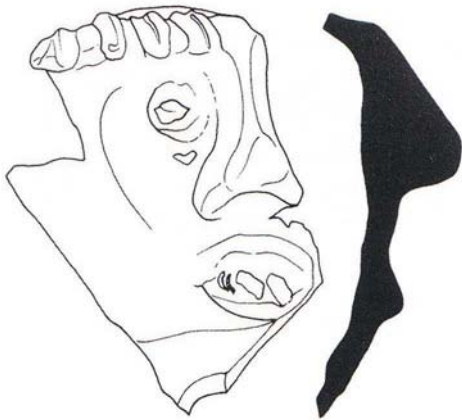

T. XVII: krčazi razmera 1 : 4

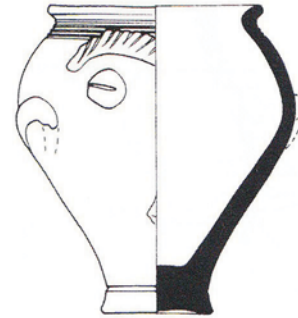
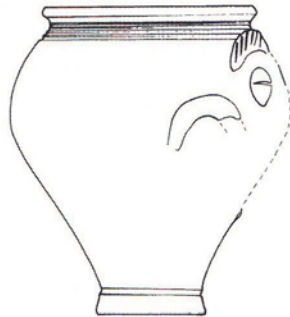

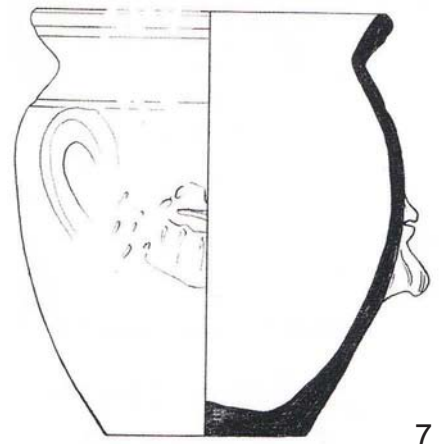
2

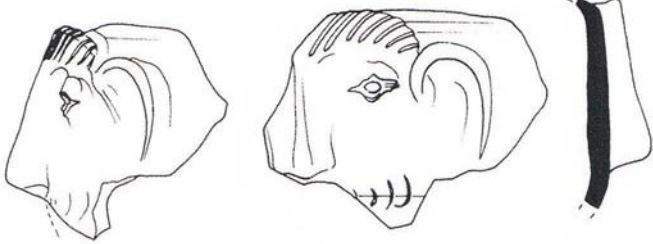
3

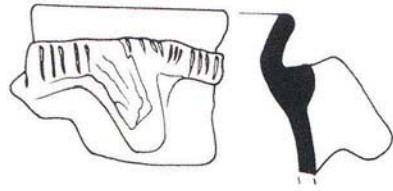
5

7

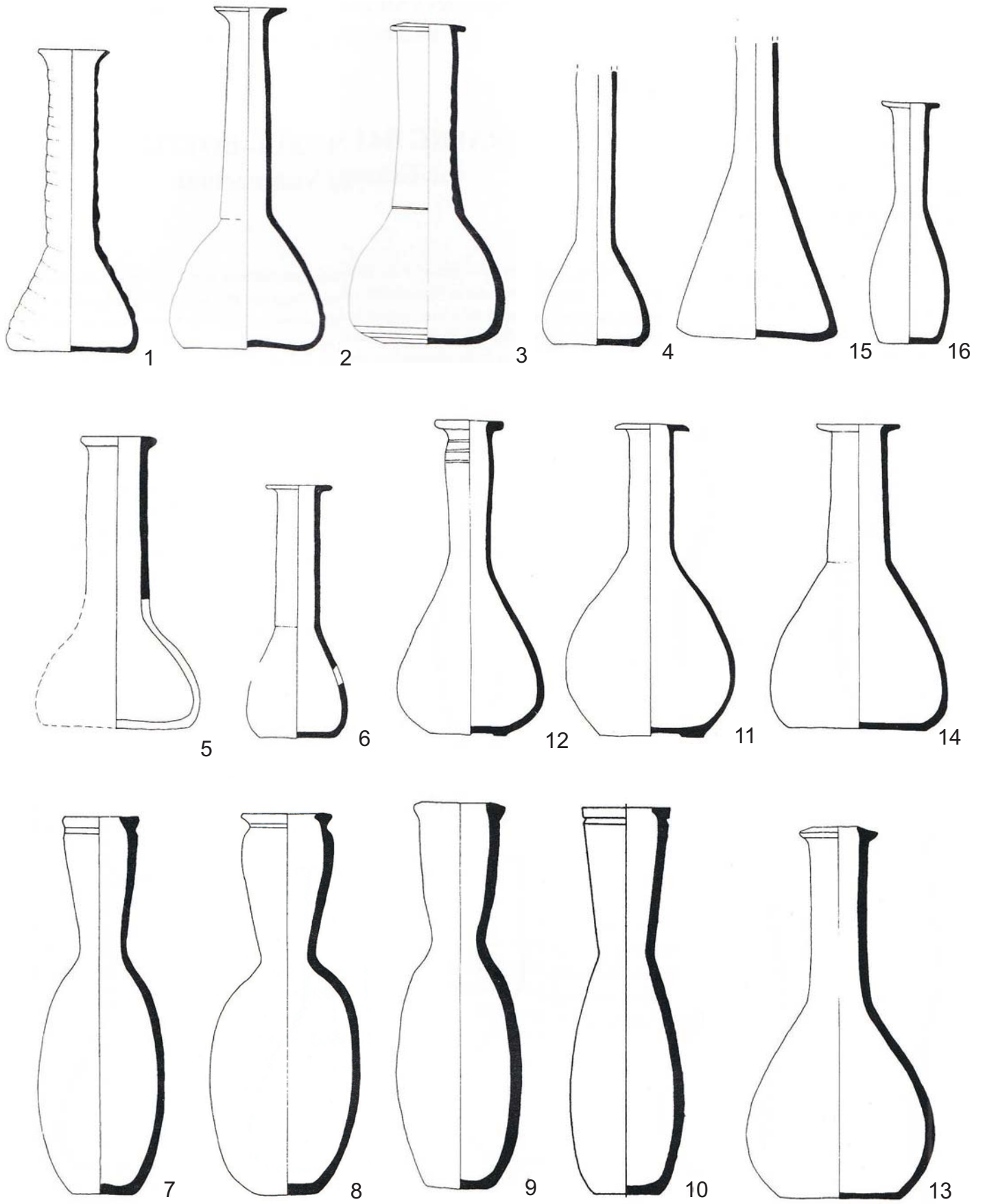

4

6

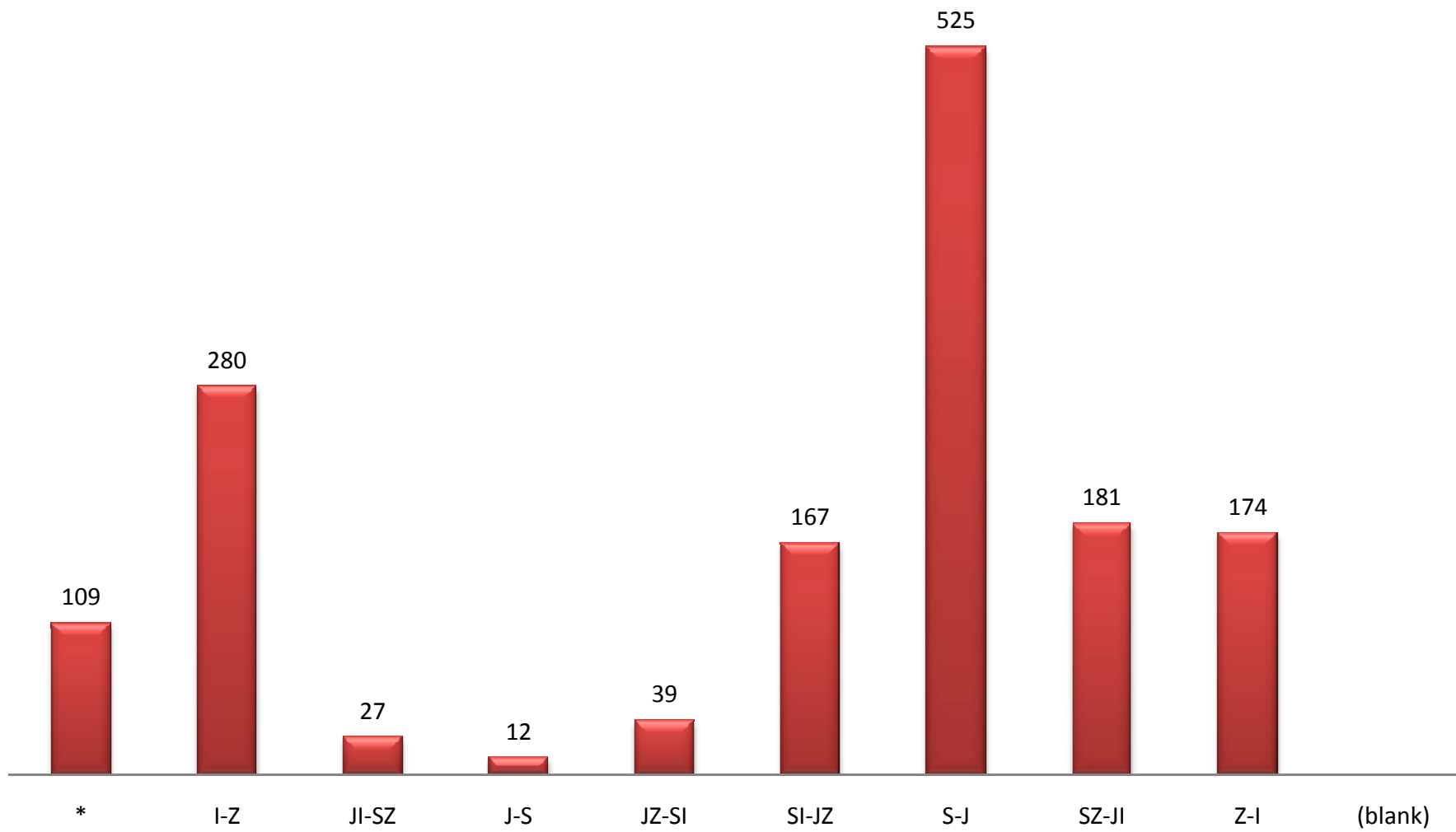
T. XIX: Prosopomorfne posude razmera 1 : 2

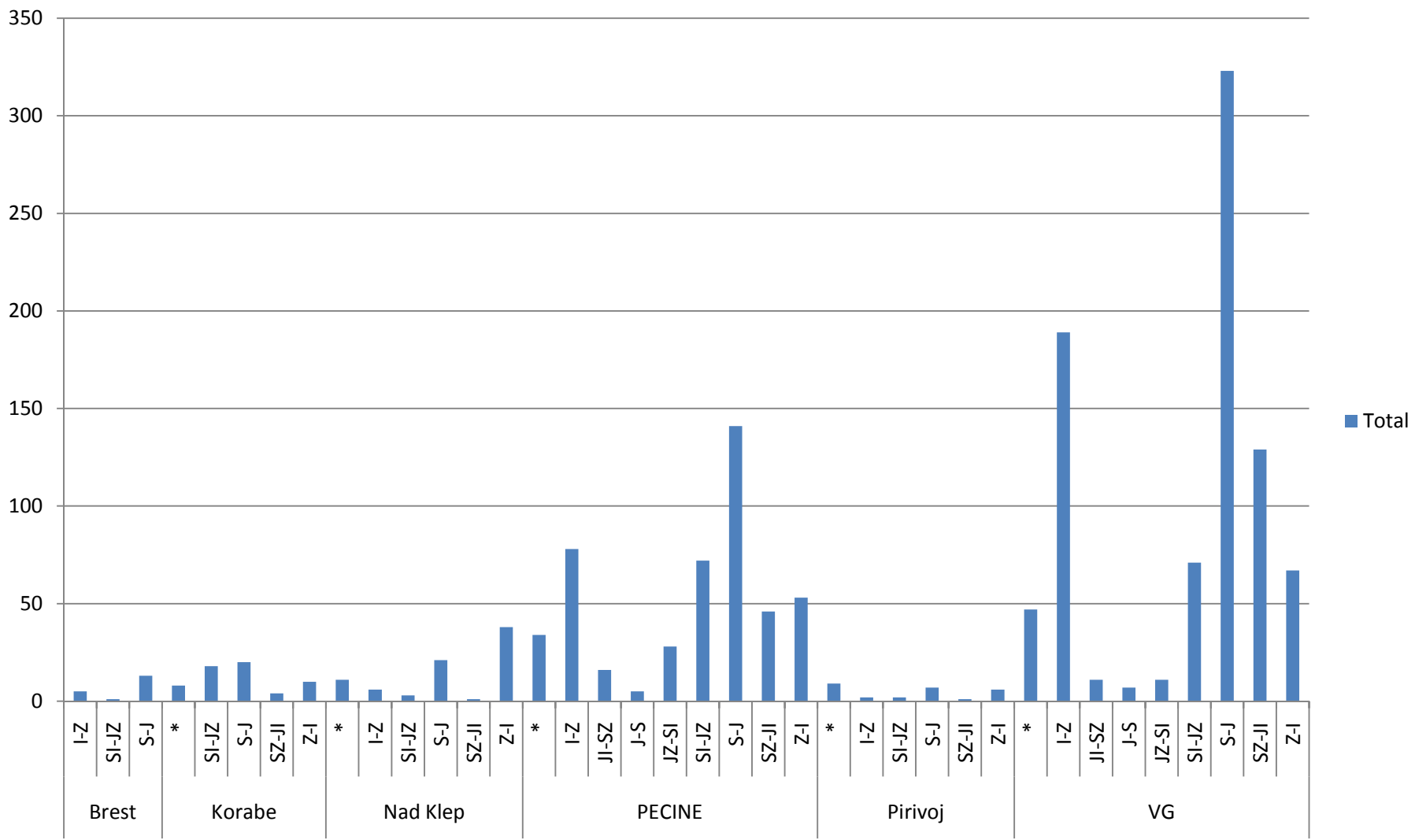
T. XX: Balsamariji razmera 1 : 3

Orijentacija grobova

■ Total

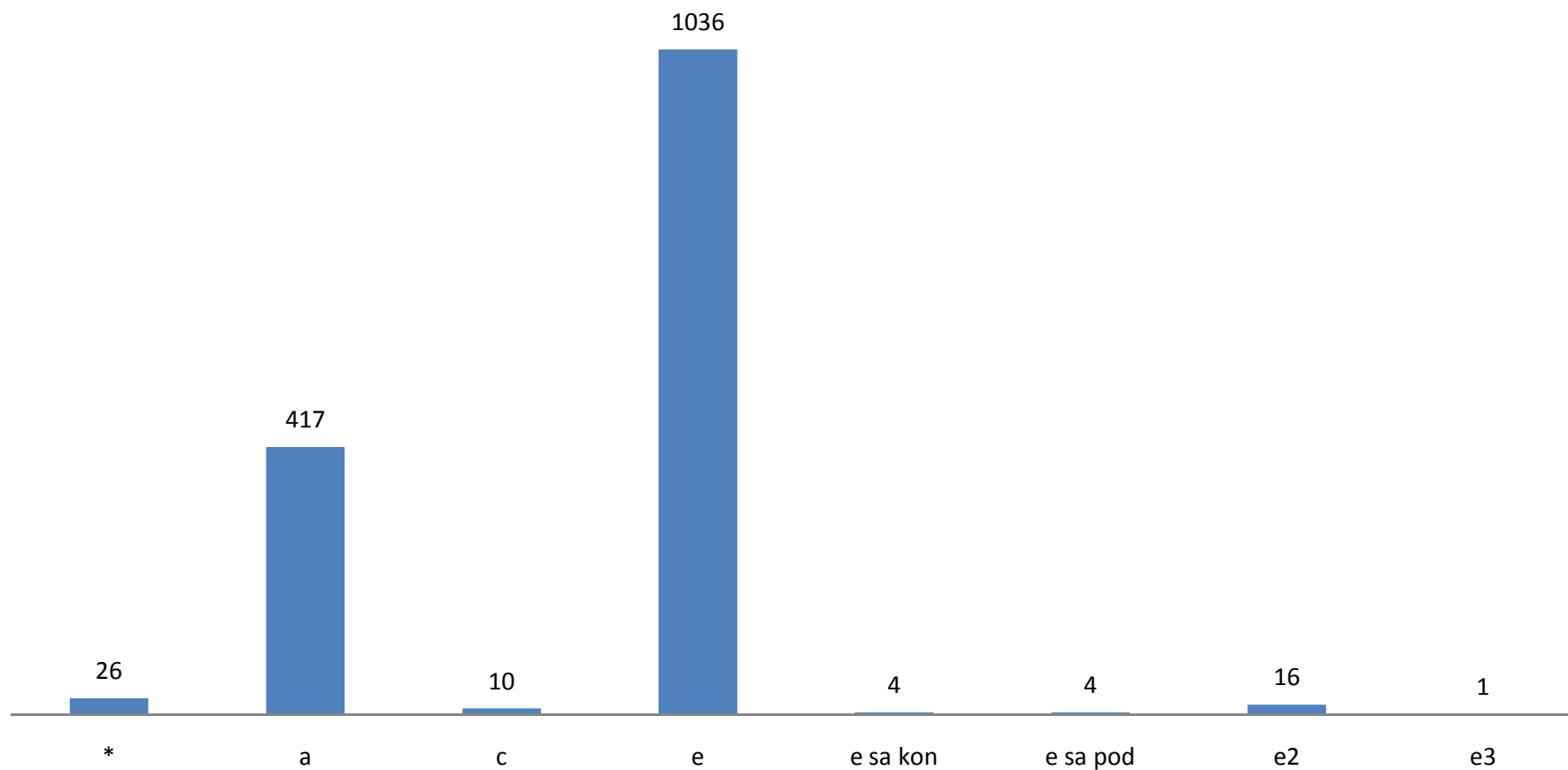

Orientacija grobova po lokacijama

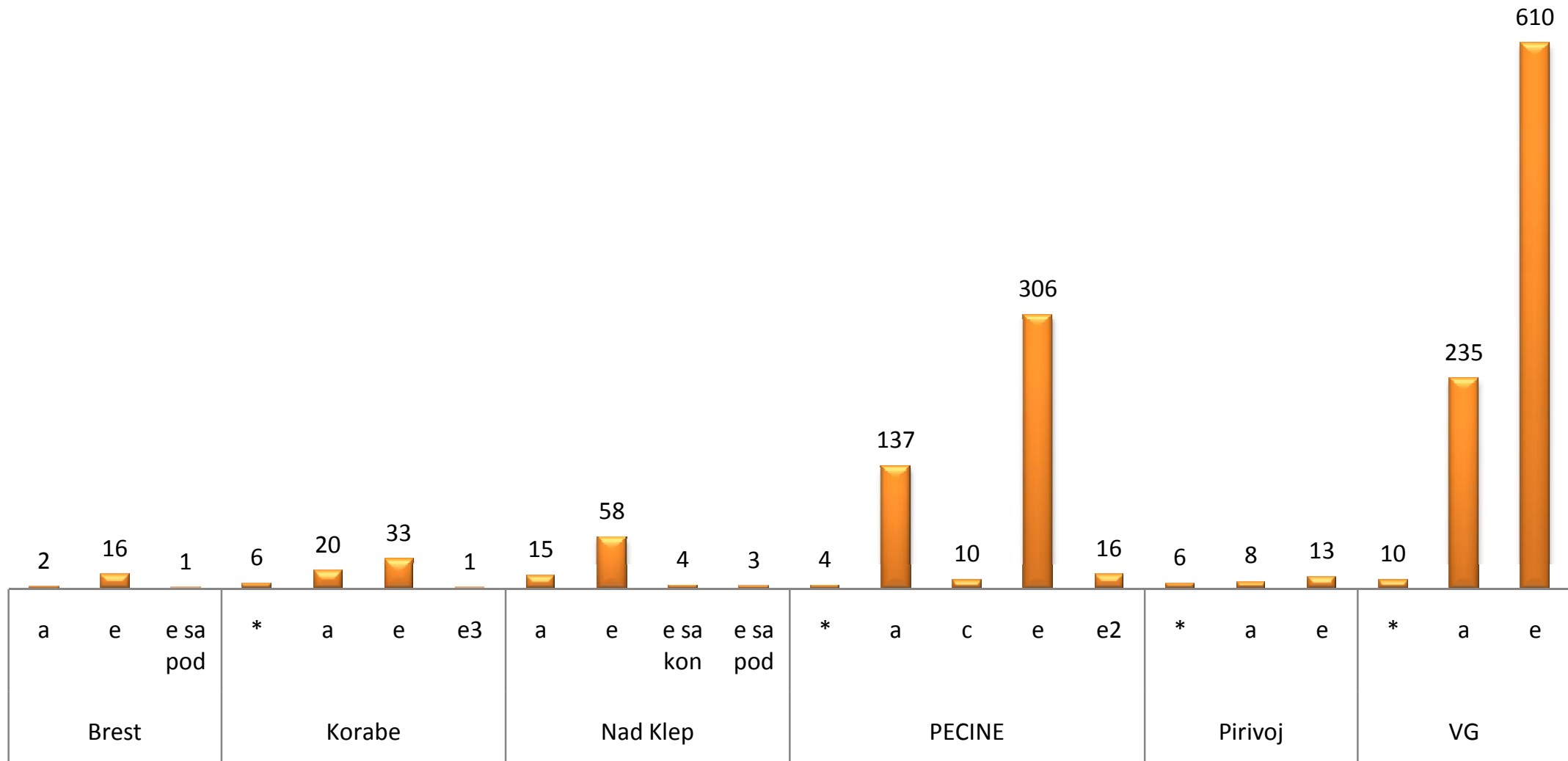
Tipovi grobova

■ Total

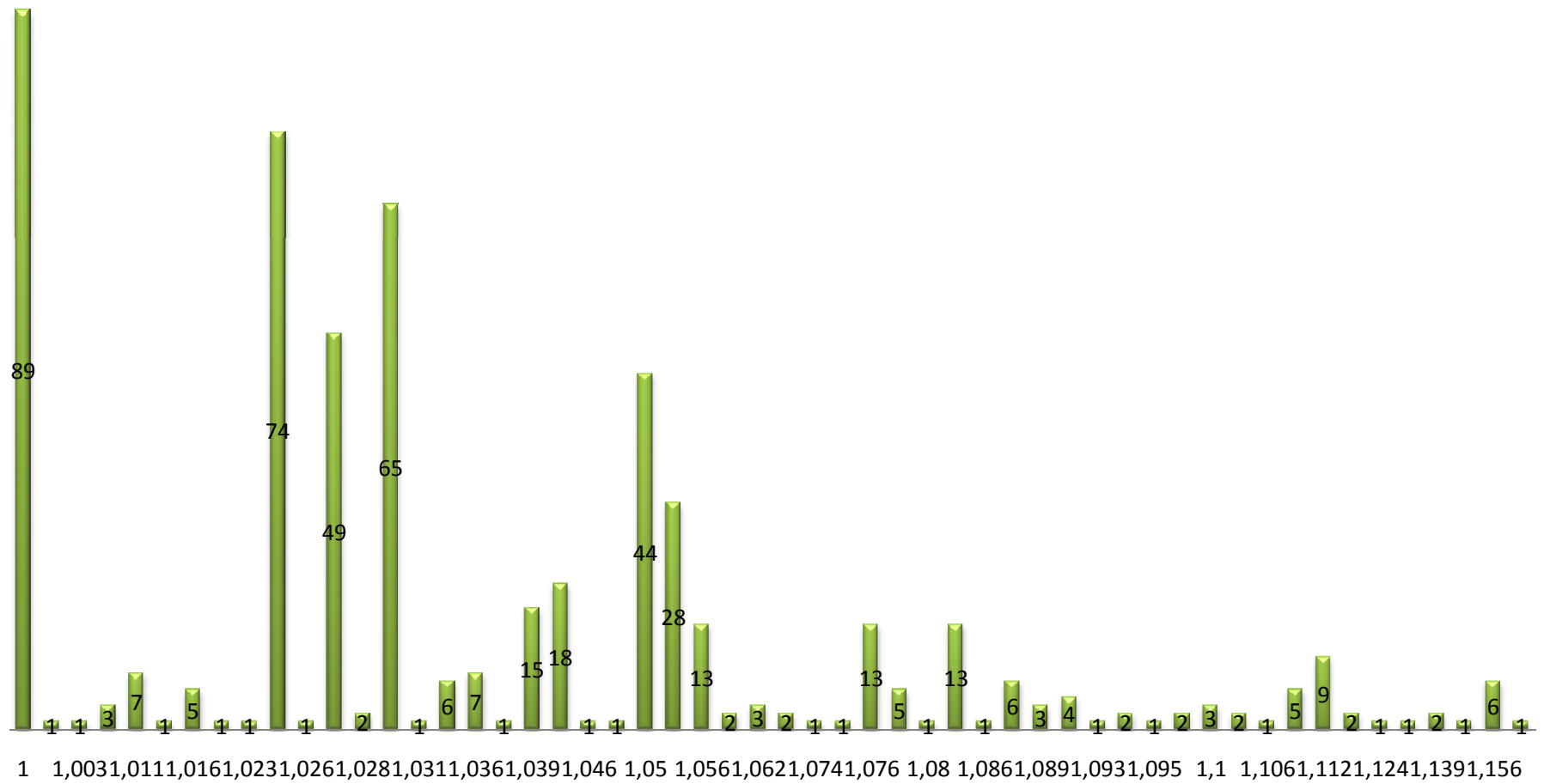
Tipovi grobova po lokacijama

■ Total

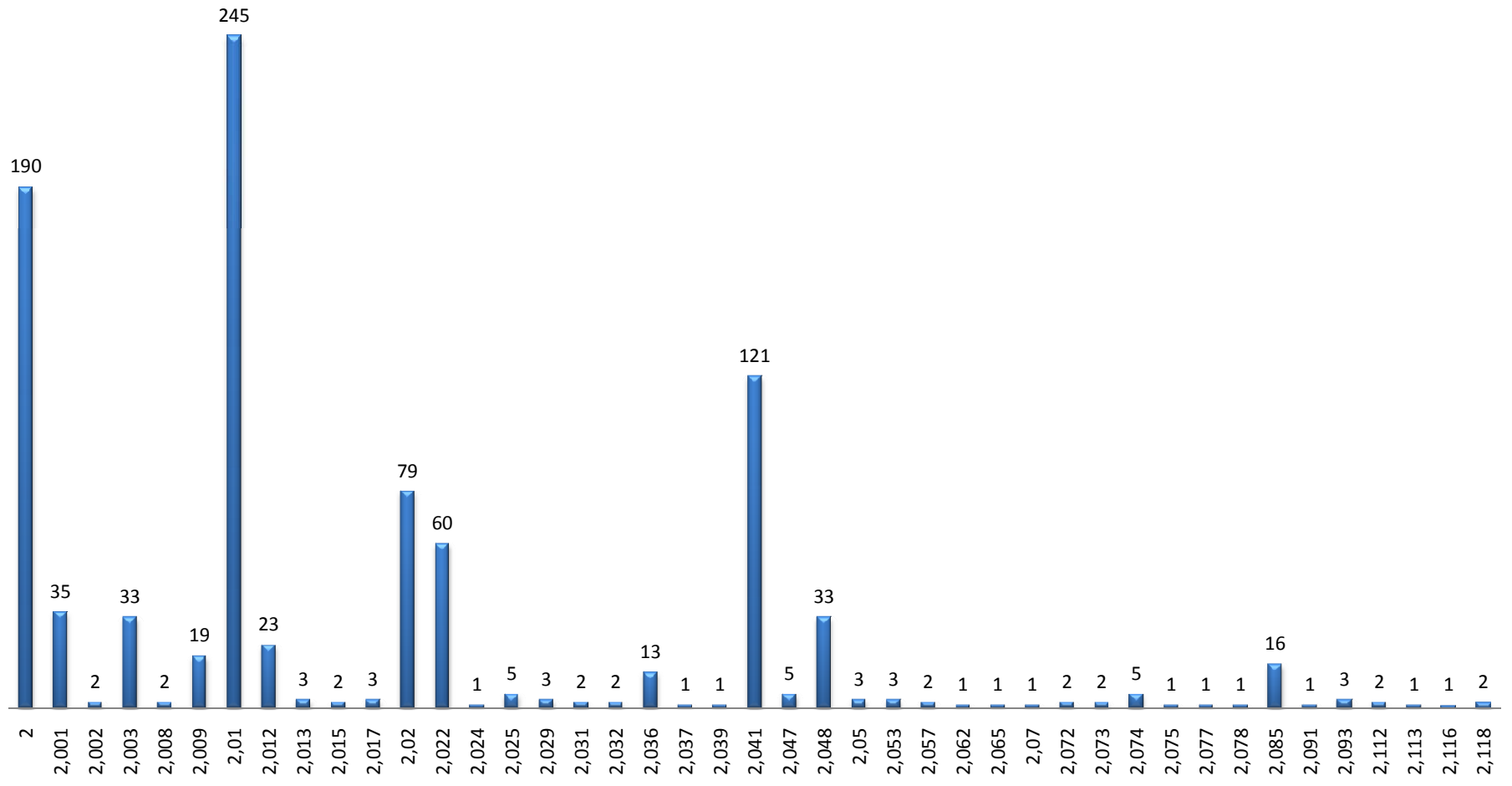
Zdele

■ Total

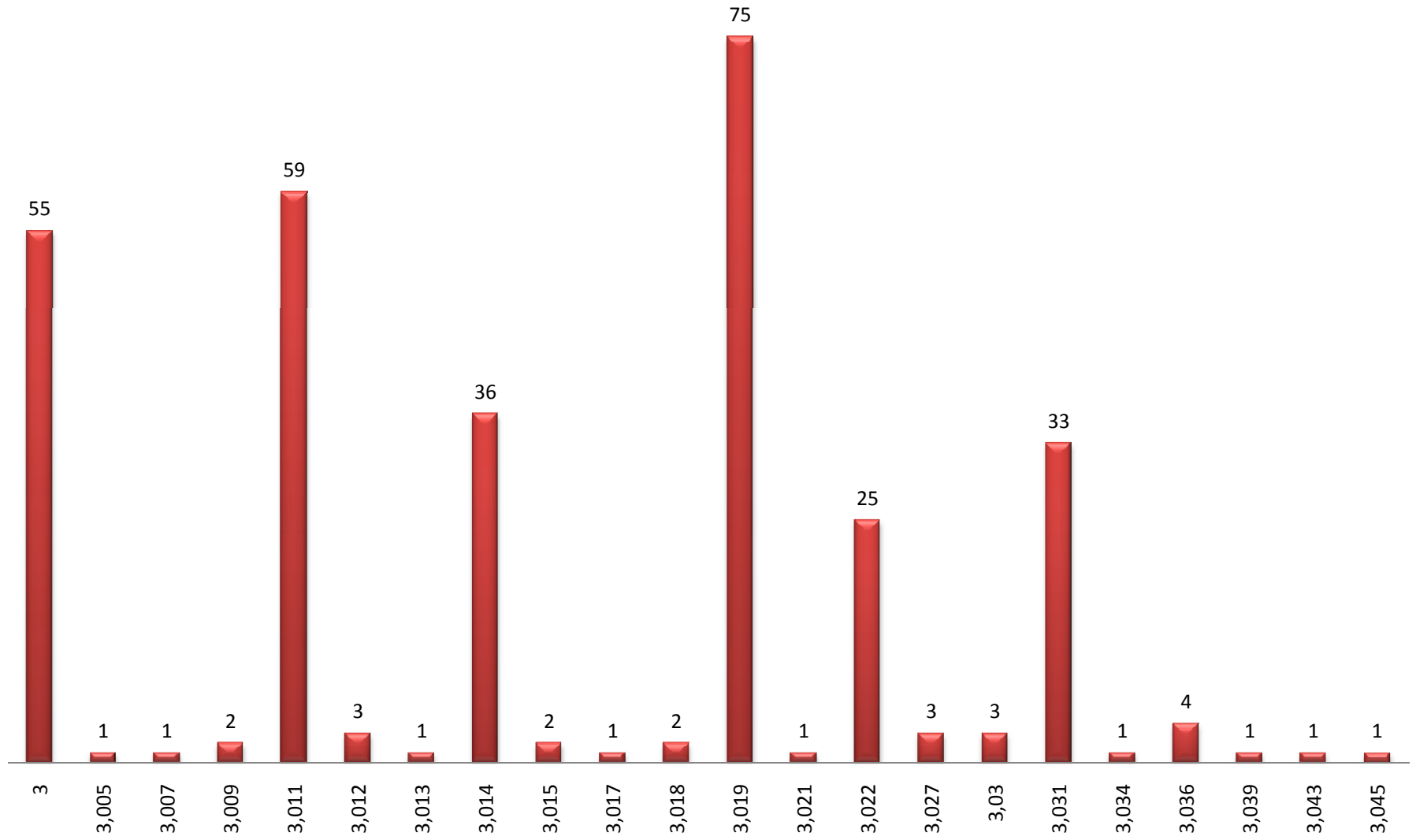
Lonci

■ Total

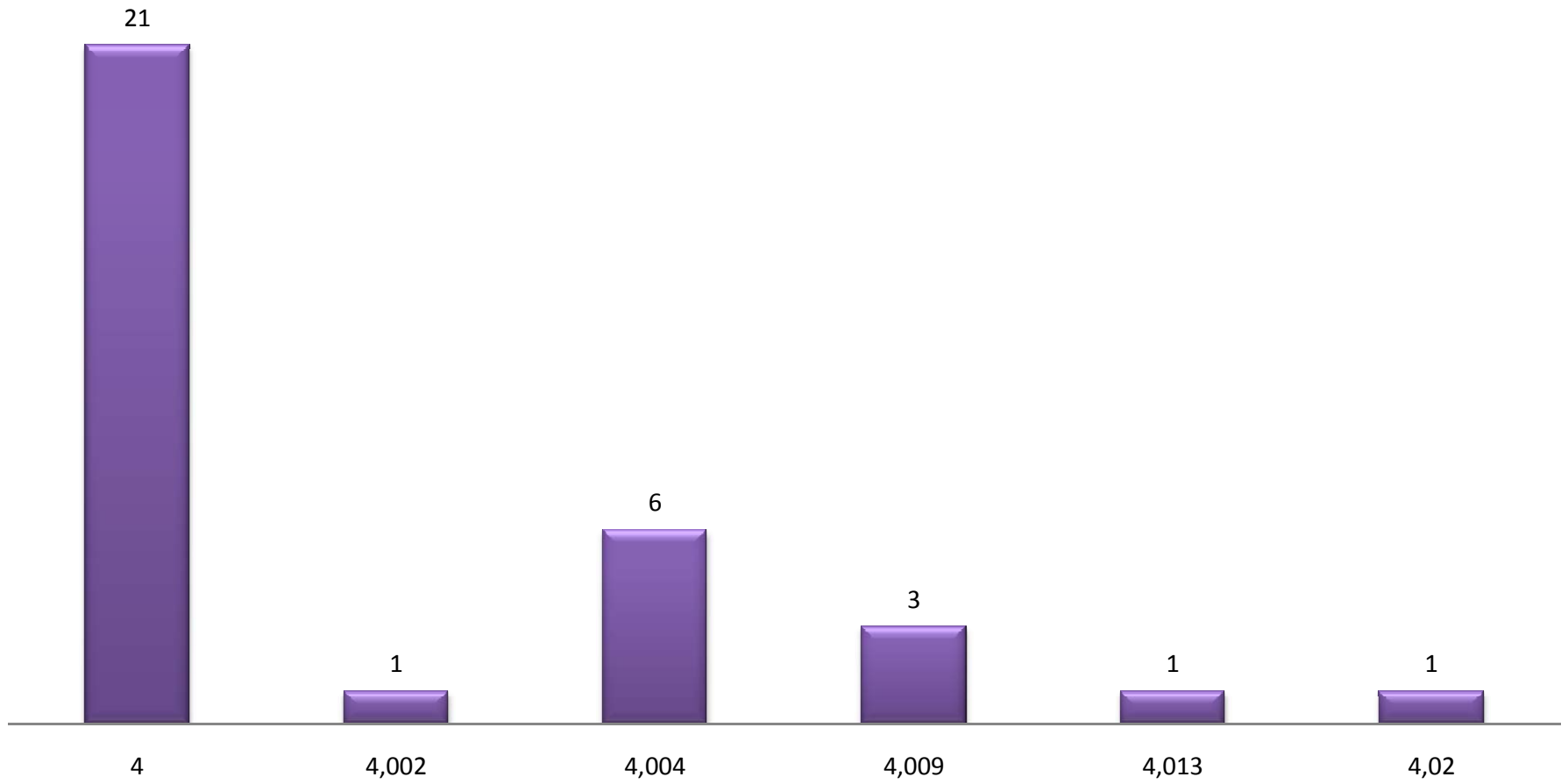
Tanjiri

■ Total

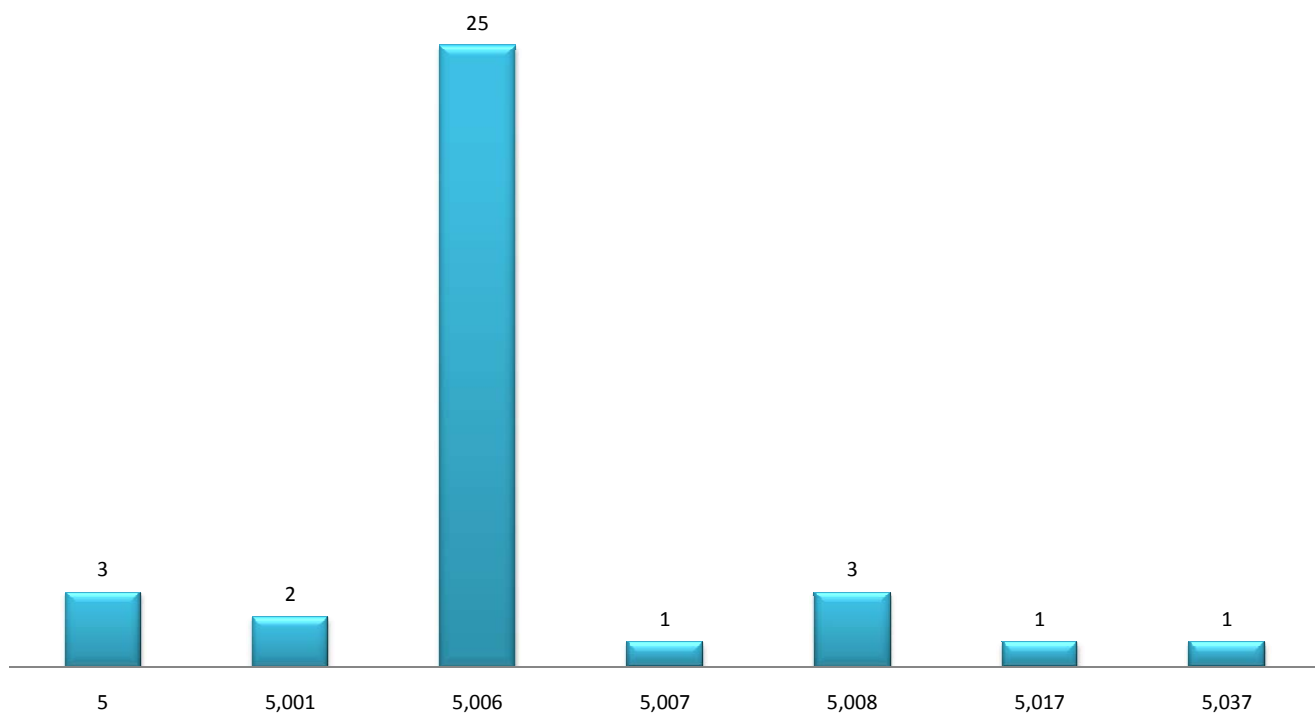
Amfore

■ Total

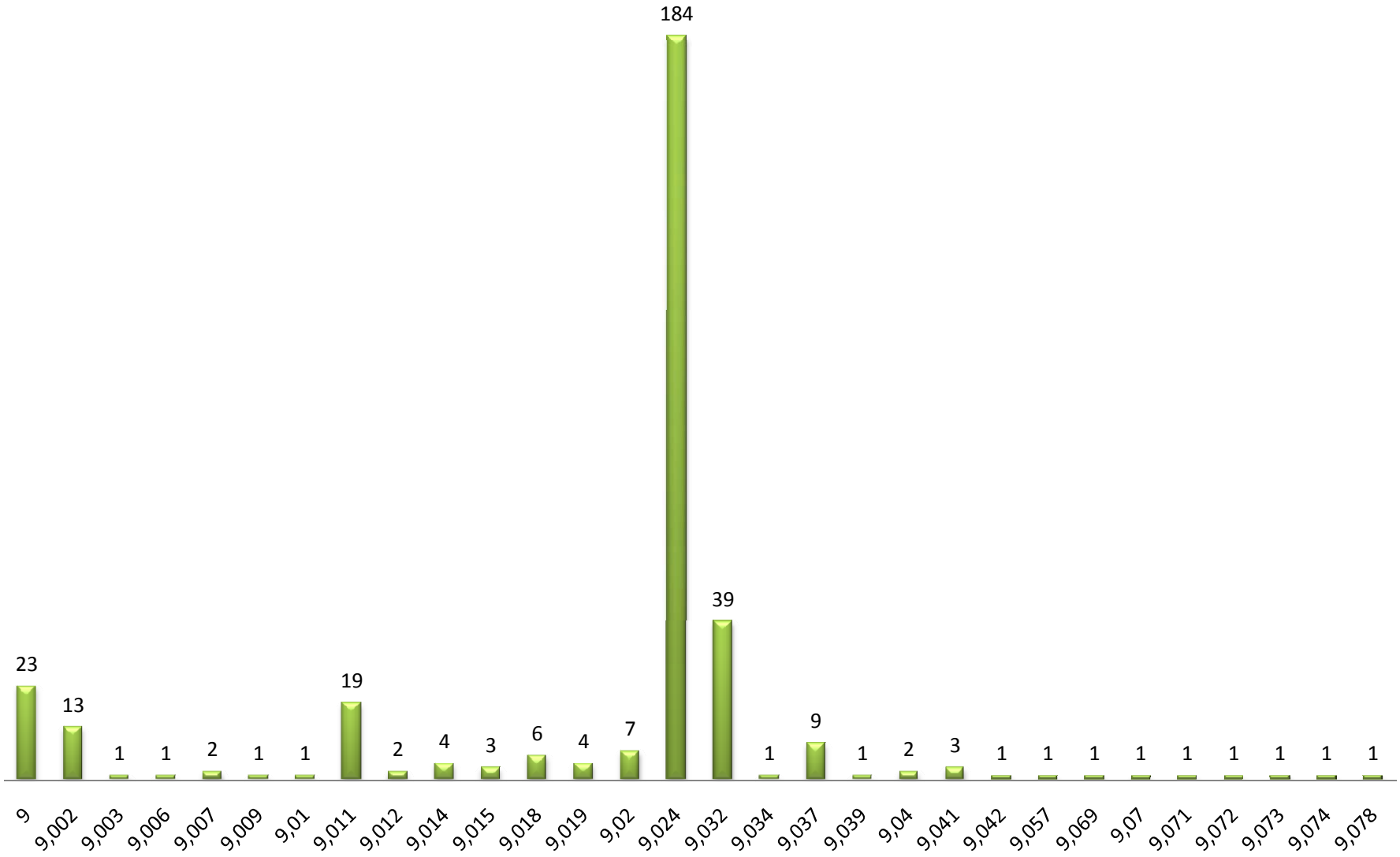
Poklopci

■ Total

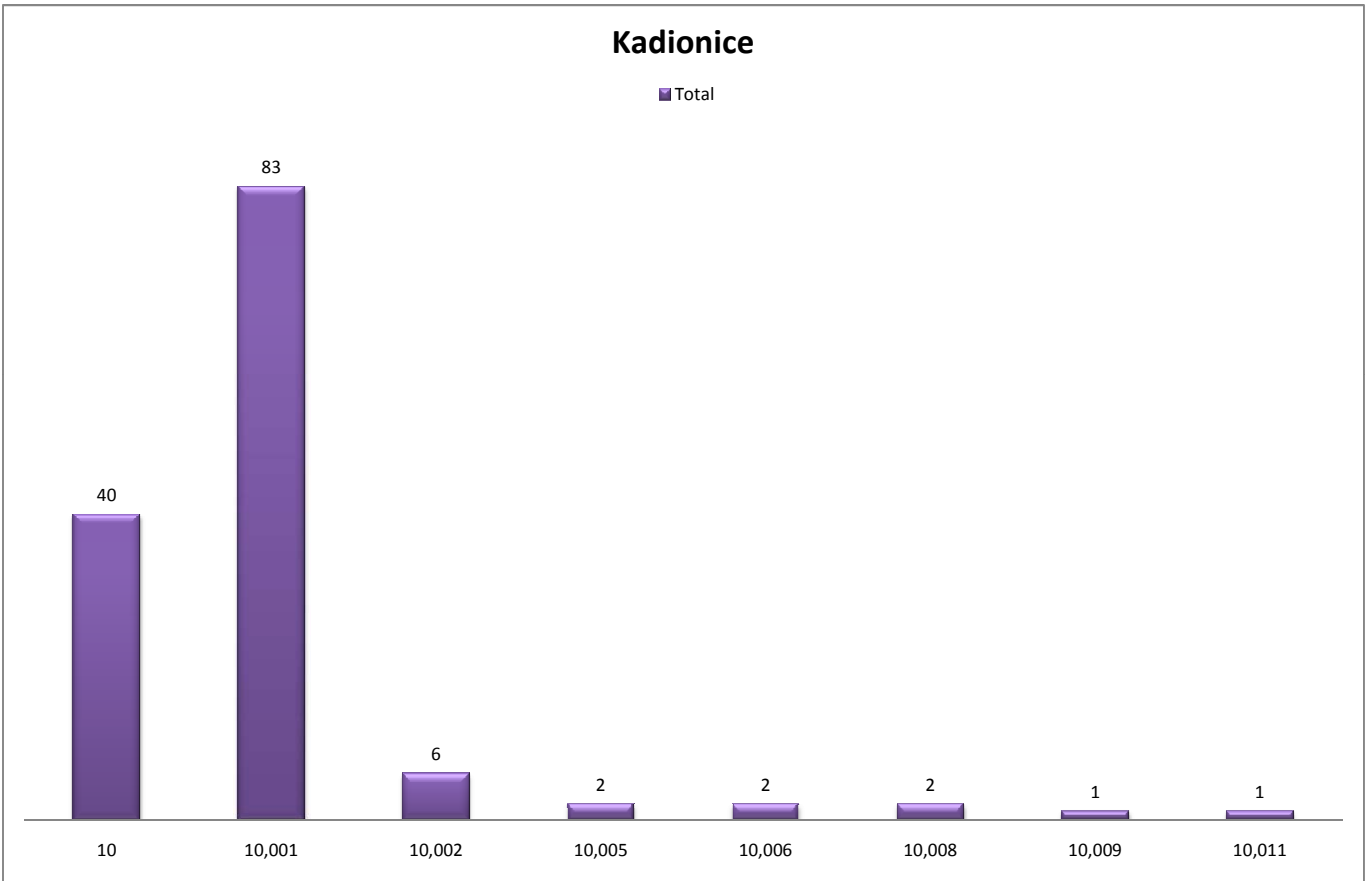
Pehari

■ Total

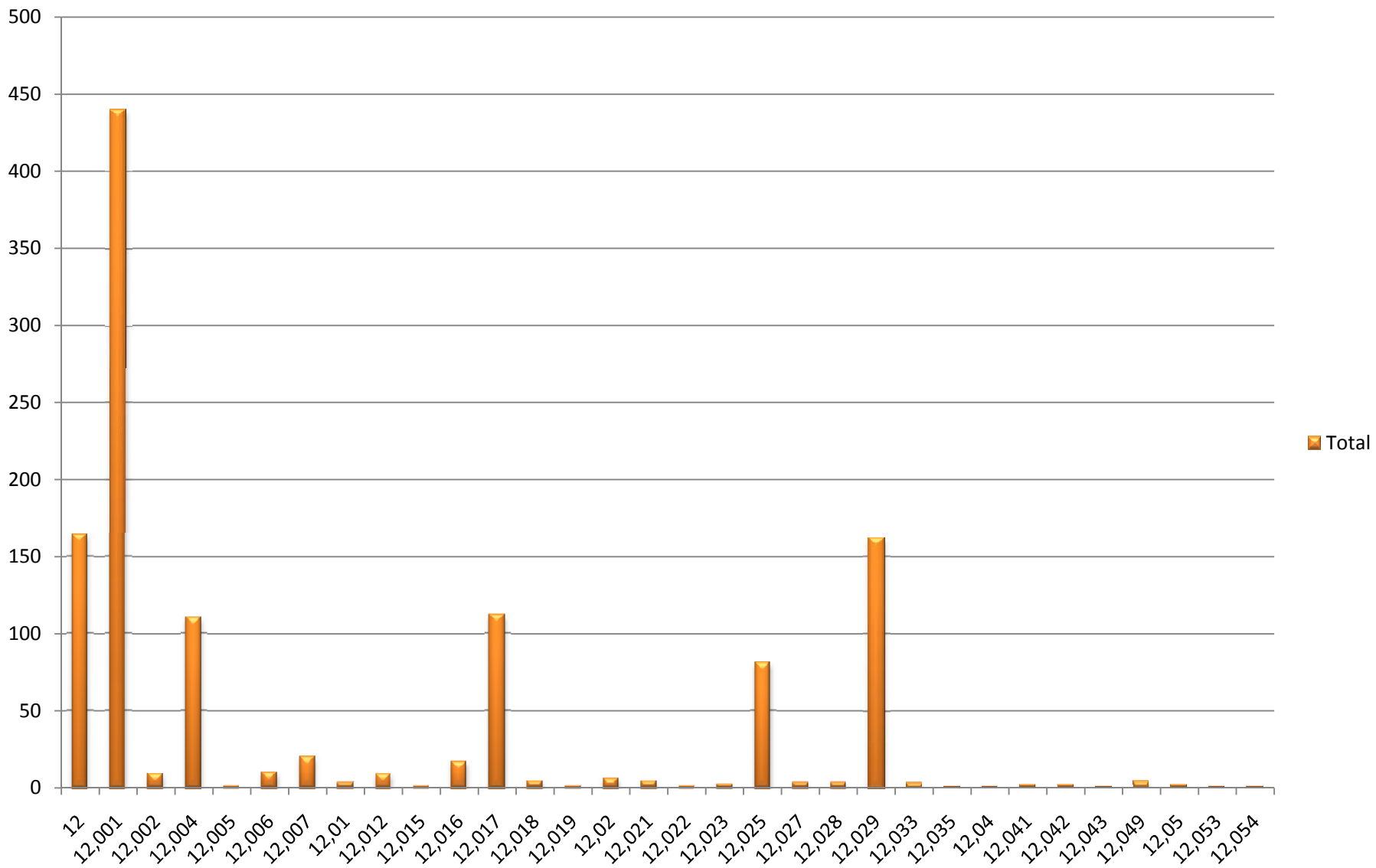

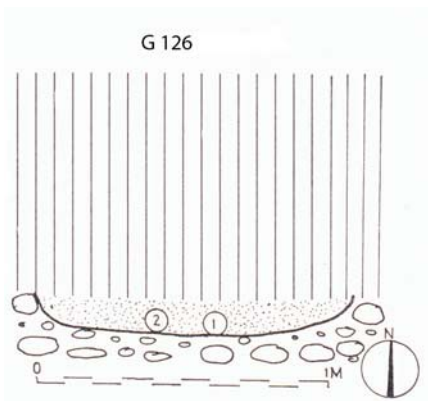
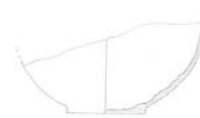
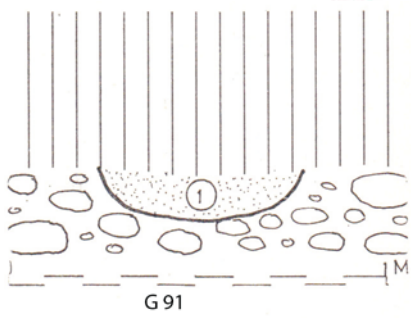
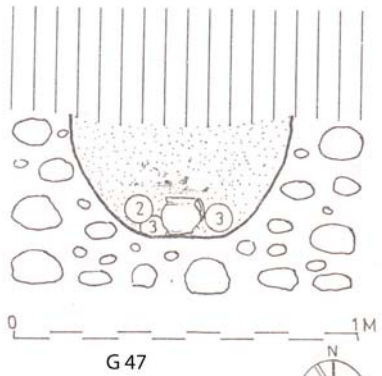
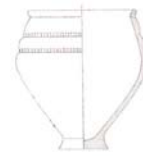
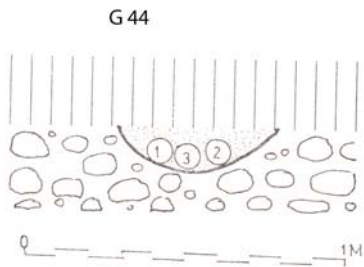
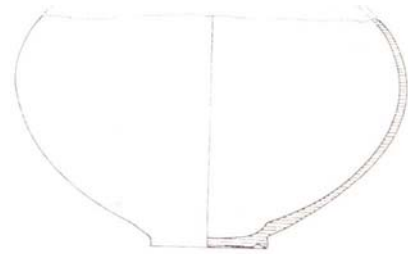
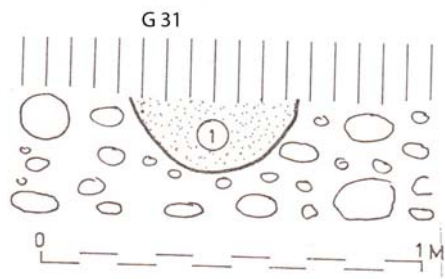
Kadionice

■ Total

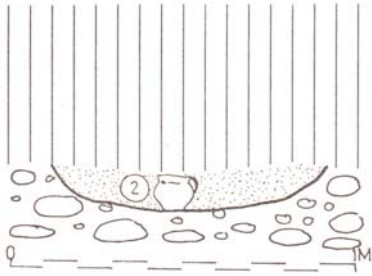

Krčazi

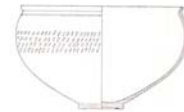
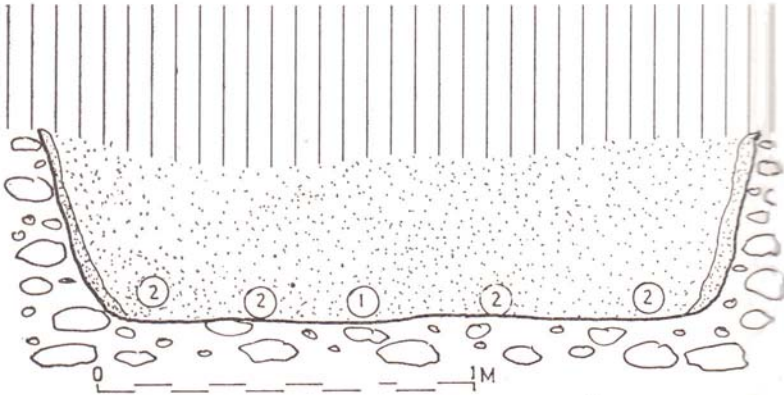

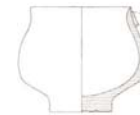
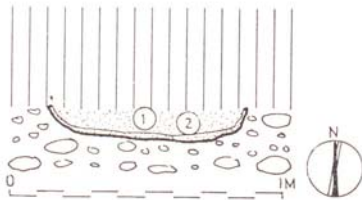
G 148

G 162

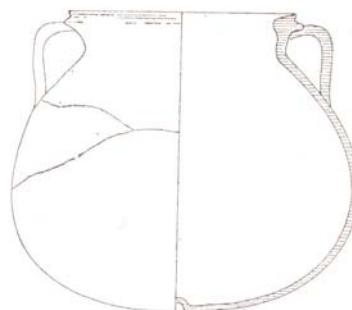
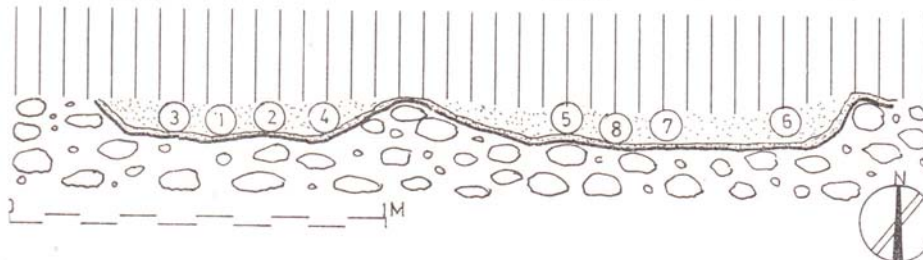

G 182

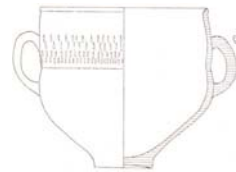
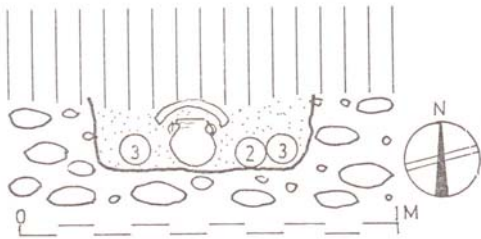

G 196

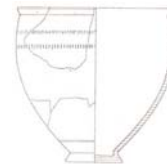
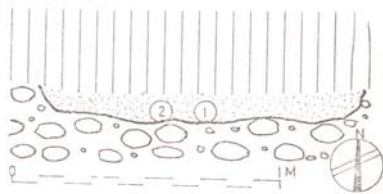
G 196 A

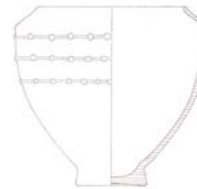
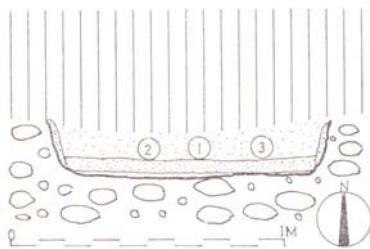
G 305

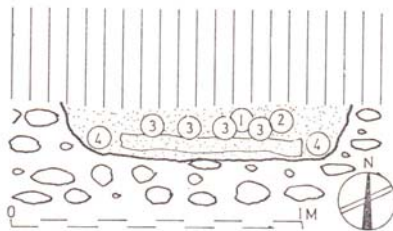
G 307

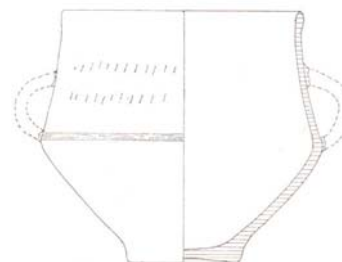
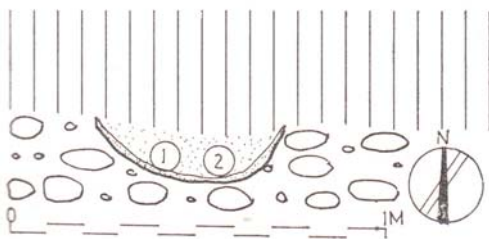
G 312

G 318

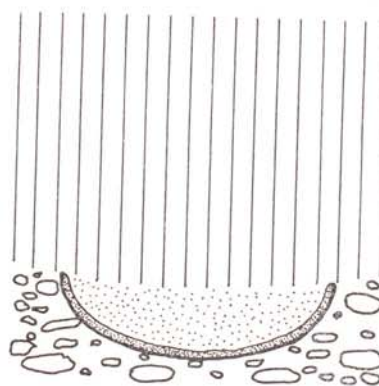

G 336

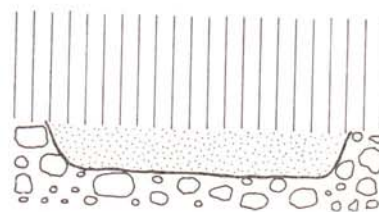
tip 1

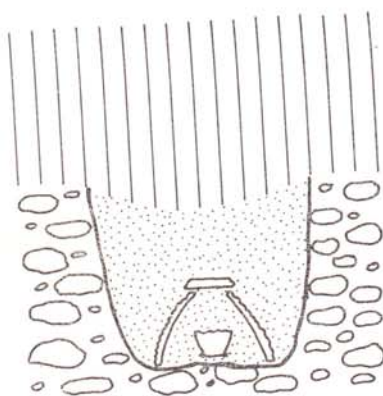
tip 5

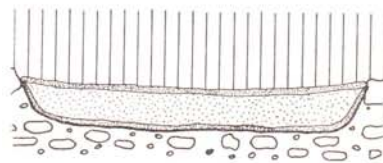
tip 2

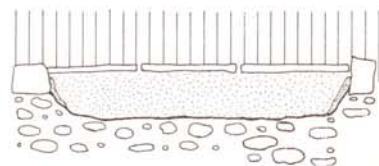
tip 6

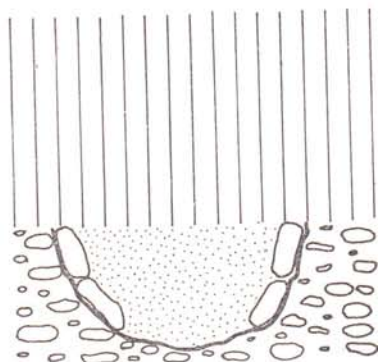
tip 3

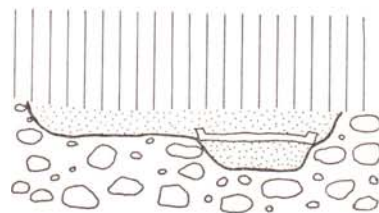
tip 7

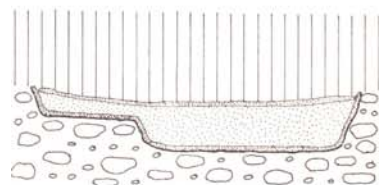
tip 8

tip 4

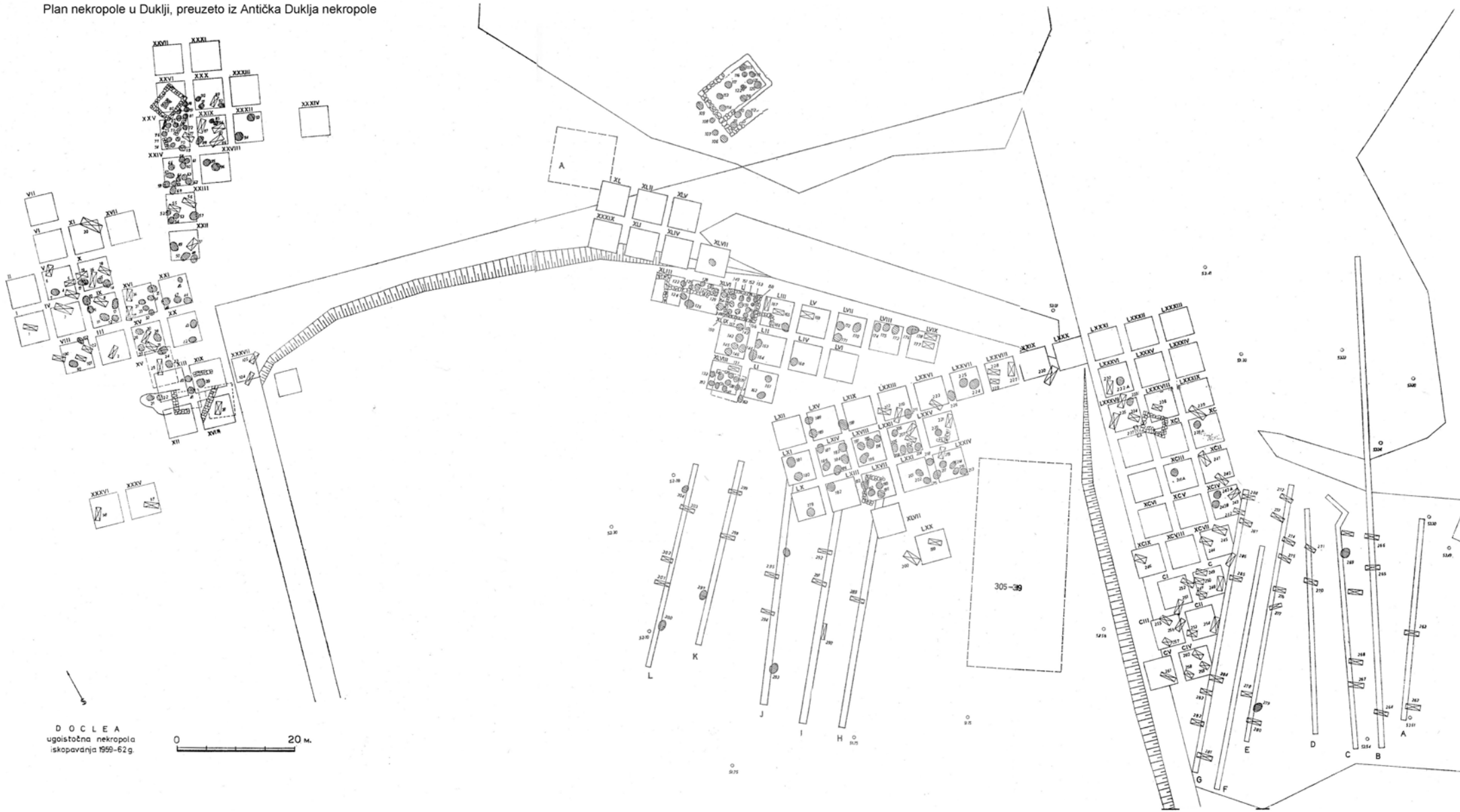

tip 9

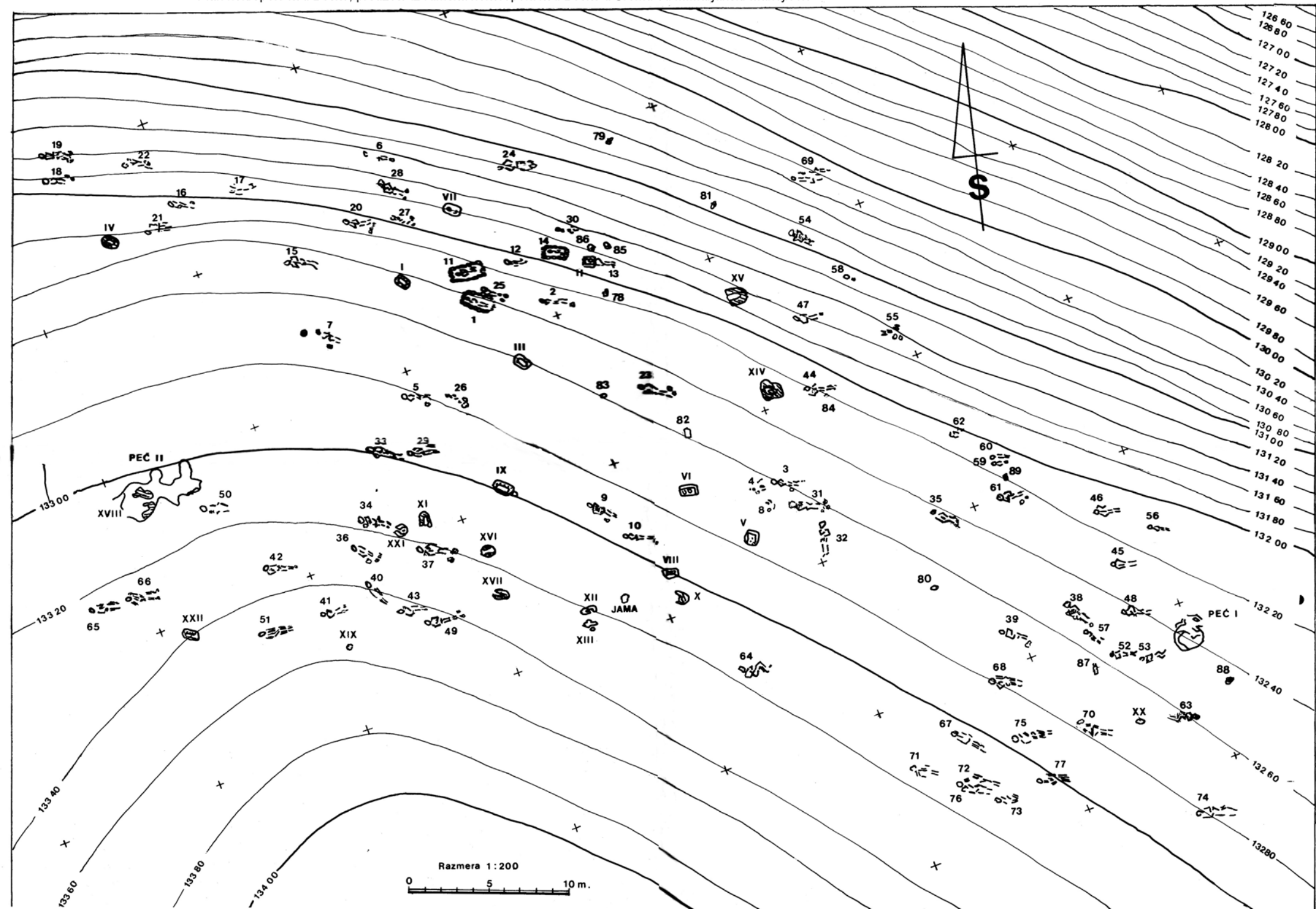
tip 10

Plan nekropole u Duklji, preuzeto iz Antička Duklja nekropole

DOCLEA
ugaistožna nekropola
iskopavanja 1959-62g.

0 20 m.

Prilog 1.

Izjava o autorstvu

Ime i prezime autora _____Angelina Raičković_____

Studijski program _____arheologija_____

Naslov rada ___Keramičke posude iz grobova tipa Mala Kopašnica Sase_____

Mentor _prof. dr Miroslav Vujović_____

Potpisana _____Angelina Raičković_____

Ja Angelina T. Raičković doktorand Univerziteta u Beogradu na Filozofskom fakultetu, grupa za arheologiju, odgovorno i uz moralnu, akademsku i krivičnu odgovornost izjavljujem da sam ovu doktorsku disertaciju izradila potpuno samostalno uz korišćenje citirane literature i pomoć mentora i Komisije za doktorat.

Potpis doktoranda

U Beogradu, 25. juna 2012. godine

Angelina Raičković

Prilog 2.

Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada

Ime i prezime autora _____Angelina Raičković_____

Studijski program _____arheologija_____

Naslov rada ___Keramičke posude iz grobova tipa Mala Kopašnica Sase_____

Mentor _prof. dr Miroslav Vujović_____

Potpisana _____Angelina Raičković_____

Izjavljujem da je štampana verzija mog doktorskog rada istovetna elektronskoj verziji koju sam predala za objavljivanje na portalu **Digitalnog repozitorijuma Univerziteta u Beogradu**.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog zvanja doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i u publikacijama Univerziteta u Beogradu.

Potpis doktoranda

U Beogradu, 25. juna 2012. godine

Angelina Raičković

Prilog 3.

Izjava o korišćenju

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku „Svetozar Marković“ da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu unese moju doktorsku disertaciju pod naslovom:

Keramičke posude iz grobova tipa Mala Kopašnica Sase

koja je moje autorsko delo.

Disertaciju sa svim priložima predala sam u elektronskom formatu pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne zajednice (Creative Commons) za koju sam se odlučila.

1. Autorstvo

2. Autorstvo - nekomercijalno

3. Autorstvo - nekomercijalno – bez prerade

4. Autorstvo - nekomercijalno – deliti pod istim uslovima

5. Autorstvo - bez prerade

6. Autorstvo – deliti pod istim uslovima

(Molimo da zaokružite samo jednu od šest ponuđenih licenci, kratak opis licenci dat je na poledini lista).

Potpis doktoranda

U Beogradu, 25. juna 2012. godine

Angelina Raičković
